

Beste Park- en Groenbeheerder,

Voor u ligt het vademecum

‘Beheerplanning Harmonisch Park- en Groenbeheer’.

Het is de tweede mijlpaal in een zoektocht dat de afdeling Bos & Groen in 1997 is gestart.

Een harmonische groep van beleidsmedewerkers en beheerders die dagelijks op/in het terrein staan, heeft zich aan het denken gezet over een hedendaags park- en groenbeheer.

Het doel was dubbel. Enerzijds wilden we voor eens en altijd de kennis van het park- en groenbeheer op papier zetten. Maar we wilden niet zomaar het ‘nu’ vastleggen. De uitdaging bestond er precies in om te vatten hoe het park- en groenbeheer kan inspelen op steeds weer wijzigende maatschappelijke behoeften en inzichten.

Het was een boeiende zoektocht. Al snel moesten we vaststellen dat parken en groen een dusdanige diversiteit kennen dat het beheer ervan onmogelijk onder één noemer te vatten is.

Het beheer moet op een genuanceerde manier afgestemd worden op de kenmerken, gewenste functies en ligging van elk park of groenobject op zich.

En daarbij dient een deskundig en maatschappelijk verantwoord park- en groenbeheer voldoende dynamisch te zijn om op wisselende vragen, wensen en verzoeken in te spelen.

In mei 2001 werden de uitgangspunten en de principes van het Harmonisch Park- en Groenbeheer voorgesteld. Meteen werd de nood aan een vervolg gevoeld: hoe algemene beleidsprincipes omzetten naar richtlijnen voor dagdagelijks gebruik op het terrein? Het antwoord lag in de vraag: door het toepassen van die principes en vooral door het opmaken van een beheerplan. Dit wordt immers door de principes aangeduid als onmisbaar hulpmiddel om het doel te bereiken.

Het vademecum 'Beheerplanning Harmonisch Park- en Groenbeheer' is de onmisbare handleiding voor het uitstippelen van het beheer. Maanden lang heeft een stuurgroep zich beraden over de vele (alle?) vragen die kunnen opduiken bij het plannen van het beheer. En vooral: er werden antwoorden gezocht.

Het uitgangspunt is daarbij steeds geweest: het eindproduct moet praktisch bruikbaar zijn en mag zeker niet afschrikken. Het ontwikkelen van een werkbaar instrument, zonder in te boeten op volledigheid was niet altijd evident. Vooral in een zo'n complexe omgeving als parken en openbaar groen waar mens, natuur en milieu in evenwicht met elkaar moeten samenleven zonder afbreuk te doen op duurzaamheid.

Wij menen dat we in ons opzet zijn geslaagd. Aan u te oordelen of dit zo is. Maar oordeel niet te snel. Neem tijd om dit document rustig door te nemen. En wat in eerste instantie misschien moeilijk blijkt, zal na een tweede lezing misschien wel logisch en haalbaar lijken. Maar vergeet vooral niet : u staat er niet alleen voor.

Het verhaal van Bos & Groen eindigt hier niet. We laten u niet de weg alleen bewandelen. Na dit vademecum bereiden we een aantal technische vademecums voor die u nog beter moeten ondersteunen. Maar vooral: u kunt met uw vragen steeds bij ons terecht. Wij willen helpen met het maken van de juiste keuzes bij het beheer van uw park of voor uw openbaar groen.

Ik wil bij deze de stuurgroep 'Harmonisch Park- en Groenbeheer' feliciteren met het geleverde werk. Ook de mensen, verenigingen en instanties die de opmaak van dit vademecum met raad en daad hebben ondersteund.

De beste manier om hen te belonen voor hun werk is, met het vademecum onder de arm, vanaf nu steeds te zoeken naar een harmonisch beheerconcept voor uw park of openbaar groen.

Harmonische groeten,

Roel Vanhaeren

Afdelingshoofd a.i.

Afdeling Bos & Groen

Lees... wijzer

Wat vindt u in dit vademecum?

Dit vademecum is een omvangrijk werk, dat uit drie delen bestaat:

- In de **Algemene toelichting** vindt u een toelichting bij het waarom, wat, wie en hoe van het beheerplan en het vademecum.
- Het **Model van beheerplan** is bijna een invuloefening. U vindt er alle vragen die u moet beantwoorden om tot een beheerplan te komen. Vaak zijn ze heel concreet en bevatten ze invultabellen.
- De **Technische toelichting** is het meest uitgebreide deel van dit vademecum. Het geeft uitleg bij de onderzoeksvragen, verduidelijkt methodes, toont waar u hulp en literatuur kunt vinden en geeft aan wat er minimaal van u verwacht wordt.

Een werkboek, geen leesboek

Dit vademecum is een werkboek, geen leesboek. De omvang van het werk, de veelheid aan vragen en het technisch karakter van het onderzoek maken het niet meteen tot bedliteratuur. Het is ook niet bedoeld om in een ruk uit te lezen en dan in een kast te verdwijnen.

U die dit vademecum in handen krijgt, kunt zich bij een eerste lezing het best beperken tot de algemene toelichting (deel 1) en het model van beheerplan (deel 2). Op die manier krijgt u een precies beeld van het opzet van dit vademecum en van een beheerplan.

Het technisch deel (deel 3) moet u pas gebruiken als u echt bezig bent met de opmaak van een beheerplan. Pas dan wordt duidelijk welke vragen relevant zijn, wat dus gelezen moet worden en wat niet. Wanneer het werk verdeeld wordt over verschillende medewerkers, kan ieder van hen zich beperken tot de gedeelten die hij¹ nodig heeft.

De publicatie is zo opgevat dat de verschillende rubrieken van een hoofdstuk elk afzonderlijk kunnen worden gebruikt. Waar nodig zijn er verwijzingen naar andere rubrieken, of komt er een herhaling voor. Dit is dus ook een boek, waarvan u de lezing zonder problemen kunt spreiden in de tijd.

¹ (Overal waar hij staat, kan ook zij gelezen worden.)

Een uitgave van

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Afdeling Bos & Groen
Koning Albert II-laan 20 bus 8
1000 Brussel

Stuurgroep Harmonisch Park- en Groenbeheer

(afdeling Bos & Groen)

Dirk Demeyere
Jan Billiau
Lieve Evens
Ludo De Bosscher
Marcel Vossen
Paul David
Roland Verhaeghe
Veerle Heyens
Yves Decuypere

Redactie

Cris Hendrikx
(Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal)
Jan Van den Berghe
(Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal)
Ann Van Herzele
(VUB – Departement Menselijke Ecologie)
Veerle Heyens
(afdeling Bos & Groen)

Foto's en beeldmateriaal

afdeling Bos & Groen
(Beeld kasteel op kافت en foedraal - M&L)
O. Pauwels

Verantwoordelijke uitgever

Jean-Pierre Heirman,
directeur-generaal AMINAL

Vormgeving en druk

Die Keure
Brugge

Depotnummer

D/2003/3241/332

Uitgave

Januari 2004

Inhoudstafel

Deel 1 Algemene toelichting

1	Situering van dit vademecum	21
1.1	Het begrip 'groenobject'	21
1.2	Waarom dit vademecum?	21
1.3	Voor wie is dit vademecum bestemd?	22
1.4	Tussen ontwerp en beheerplan	22
2	Situering van het beheerplan	23
2.1	Wat is een beheerplan?	23
2.2	Waarom een beheerplan?	24
2.3	Een beheerplan voor Harmonisch Park- en Groenbeheer (HPG)	24
2.4	Wet- en regelgeving en subsidiëring	26
3	Opmaak van een beheerplan	27
3.1	Wie maakt een beheerplan?	27
3.2	Timing	28
3.3	Langetermijnplan en dynamiek	28
3.4	Een of meerdere beheerplannen?	28
3.5	Een beheerplan maakt men niet alleen	29
3.6	Hoe komt u tot een HPG – beheerplan?	29
4	Het vademecum als hulpmiddel	33
4.1	Werken met een model van beheerplan	33
4.2	Werken met kaarten	33
4.3	Een vademecum in een reeks	34
4.4	Het vademecum is nooit af	34

A Identificatie

- 1 Administratieve identificatiegegevens 35
- 2 Opmetingsplan en terreineenheden 36
- 3 Statutaire identiteit 37

B Participatie

- 1 Heden en toekomst 39
- 2 Beheerplan 39

C Studie

- 1 Voorgeschiedenis 41
- 2 Cultuurhistoriek 41
- 3 Beleving en gebruik 42
- 4 Biotiek 47
- 5 Bodem en hydrologie 51
- 6 Hydrografie 52

7	Reliëf	52
8	Milieukwaliteit	53
9	Omgeving	53
D	Beheervisie en beheerplan	
1	Waardering bepalen	55
2	Doelstellingen afwegen en formuleren	56
3	Beheerrichtlijnen vastleggen	58

Identificatiegegevens

1	Beschrijving	63
1.1	Definitie en afbakening	63
1.2	Belang en toepassing	63
1.3	Onderzoeksthema's	63
1.3.1	Administratieve identificatie	63
1.3.2	Opmetingsplan en terreineenhedenstructuur	63
2	Onderzoek	64
2.1	Administratieve identificatie: hoe pakt u het aan?	64
2.2	Opmetingsplan en terreineenhedenstructuur: hoe pakt u het aan?	64
2.3	Waar kunt u terecht voor hulp?	66
3	Aanbevelingen	67
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	67
3.2	Welke gegevens moet het onderzoek opleveren?	67
	Bijlage: Lijst van terreineenheden met code	68
Statuut		
1	Beschrijving	71
1.1	Definitie en afbakening	71
1.2	Belang en toepassing	71
1.3	Onderzoeksthema's	71
2	Onderzoek	72
2.1	Interne statutaire identiteit	72
2.1.1	Hoe pakt u het aan?	72
2.1.2	Waar kunt u terecht voor hulp?	72
2.2	Externe statutaire identiteit	73
2.2.1	Aandachtspunten bij het onderzoek	73
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	73

2.2.2.1	Ruimtelijke ordening	73
2.2.2.2	Monumenten en landschappen	74
2.2.2.3	Bos, natuur en visserij	74
2.2.2.4	Andere wet- en regelgeving	75
2.3	Beleidsplannen en gebiedsvisies	75
2.3.1	Aandachtspunten bij het onderzoek	75
2.3.2	Hoe pakt u het aan?	77
2.3.3	Waar kunt u terecht voor hulp?	77
3	Aanbevelingen	78
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	78
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	78

Hoofdstuk B Participatie

1	Inleiding	79
2	Waarom participatie in openbaar groen?	81
2.1	Kwaliteit	82
2.2	Verbondenheid	83
2.3	Wederzijds leren	84
2.4	Grenzen en hinderpalen	85
3	Sleutelvragen over een participatieve aanpak	87
3.1	Op welk moment?	87
3.2	Welk soort platform?	88
3.3	Wie zijn de spelers?	90
3.4	Wie is de regisseur?	91
3.5	Hoe communiceren?	92
3.6	Waarover praten?	94
3.7	Wat kan het kosten?	95
4	Het opbouwen van een scenario	97
4.1	Ondersteunende activiteiten	98
4.2	Participatie in de planning: het spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord	100
4.3	Participatie in de inrichting: de Groene Vallei in Gent	102
4.4	Participatie in het beheer: Vordenstein in Schoten	104

5	Methoden en technieken	107
5.1	Actiedag	107
5.2	Activiteiten voor kinderen	109
5.3	Bewonersinstuif	111
5.4	Buurtbevraging	114
5.5	Evaluatiemoment	116
5.6	Fotowandeling	118
5.7	Ideeënverzamelaars	120
5.8	Ideeënwedstrijd	122
5.9	Interactieve internetsite	124
5.10	Interactieve tentoonstelling	127
5.11	Interviews met vaste bezoekers	129
5.12	Kunstatelier	131
5.13	Parkevenement	134
5.14	Planning For Real	137
5.15	Praatcafé	139
5.16	Prioritiseren	141
5.17	Terreindiscussie	143
5.18	Uitstap naar referentiepark	145
5.19	Vertel het park	147
5.20	Visieworkshop	149
5.21	Vriendengroep	152
6	Nuttige referenties	155

Hoofdstuk C Studie

Voorgeschiedenis

1	Beschrijving	159
1.1	Definitie en afbakening	159
1.2	Belang en toepassing	159
1.3	Onderzoeksthema's	160
2	Onderzoek	161
2.1	Een reeks methoden	161
2.2	Literatuuronderzoek	161
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	161
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	161
2.2.3	Literatuur	162

2.3	Onderzoek van historische kaarten	162
2.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	162
2.3.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	162
2.3.3	Hoe pakt u het aan?	163
2.3.3.1	Methode voor historisch stedenbouwkundig onderzoek	163
2.3.3.2	Methode voor onderzoek naar historisch grondgebruik	163
2.3.4	Welke kaarten kunt u gebruiken?	164
2.3.5	Waar kunt u terecht voor hulp?	166
2.3.6	Literatuur	166
2.4	Facultatieve onderzoeksmethodes	167
2.4.1	Onderzoek van luchtfoto's	167
2.4.1.1	Wat kunt u onderzoeken?	167
2.4.1.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	167
2.4.1.3	Hoe pakt u het aan?	168
2.4.1.4	Welke foto's kunt u gebruiken?	168
2.4.1.5	Waar kunt u terecht voor hulp?	168
2.4.2	Onderzoek van de eigendomsgeschiedenis	168
2.4.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	168
2.4.2.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	168
2.4.2.3	Hoe pakt u het aan?	169
2.4.3	Onderzoek van oude floragegevens	169
2.4.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	169
2.4.3.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	169
2.4.3.3	Hoe pakt u het aan?	170
2.4.3.4	Waar kunt u terecht voor hulp?	170
3	Aanbevelingen	171
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	171
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	171
4	Adressenlijst	172
	Cultuurhistoriek	
1	Beschrijving	173
1.1	Definitie en afbakening	173
1.2	Belang en toepassing	173
1.3	Onderzoeksthema's	174
1.3.1	Geschiedenis van de eigendomstoestand	174
1.3.2	Parkopbouw	175
1.3.2.1	Architecturale opbouw	175
1.3.2.2	Groene opbouw	175
1.3.3	Indeling volgens periode	176
1.3.3.1	Stijl van een park	176
1.3.3.2	Karakter of genre van een park	176
1.3.4	Tuinornamentiek	179

2	Onderzoek	179
2.1	Archiefonderzoek	179
2.1.1	Wat kunt u onderzoeken?	179
2.1.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	179
2.1.3	Hoe pakt u het aan?	180
2.1.3.1	Historische tuinen en parken die publiek eigendom werden	181
2.1.3.2	Historische tuinen en parken die als publieke ruimte werden geconcipieerd	182
2.1.4	Waar kunt u terecht voor hulp?	182
2.2	Literatuuronderzoek	182
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	182
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	182
2.3	Iconografie	183
2.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	183
2.3.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	183
2.3.3	Hoe pakt u het aan?	183
2.4	Terreinonderzoek	184
2.4.1	Wat kunt u onderzoeken?	184
2.4.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	184
2.4.3	Hoe pakt u het aan?	184
2.5	Andere bronnen	186
2.5.1	Wat kunt u onderzoeken?	186
2.5.2	Hoe pakt u het aan?	186
2.5.3	Waar kunt u terecht voor hulp?	187
3	Aanbevelingen	188
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	188
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	188
4	Literatuur	189
5	Adressenlijst	190
Beleving en gebruik		
1	Beschrijving	191
1.1	Definitie en afbakening	191
1.2	Belang en toepassing	193
1.3	Onderzoeksthema's	193

2	Onderzoek	194
2.1	Wat kunt u onderzoeken?	194
2.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	194
2.3	Hoe pakt u het aan?	194
	2.3.1 Onderzoek van bestaande gegevens	194
	2.3.2 Waarneming op het terrein	196
	2.3.3 Terreinonderzoek	196
	2.3.4 Inwinnen van inlichtingen	197
2.4	Waar kunt u terecht voor hulp?	197
3	Aanbevelingen	198
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	198
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	198
4	Literatuur	200
	Biotiek	
1	Beschrijving	201
1.1	Definitie en afbakening	201
	1.1.1 Cultureelrijke vegetaties	201
	1.1.2 Natuurlijke of half natuurlijke vegetaties	202
	1.1.3 Probleemsoorten	202
1.2	Belang en toepassing	203
1.3	Onderzoeksthema's	203
2	Onderzoek	204
2.1	Aandachtspunt	204
2.2	Typering van de onderzoekseenheden	204
	2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?	204
	2.2.2 Hoe pakt u het aan?	204
2.3	Beschrijving van cultureelrijke beplantingen	206
	2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?	206
	2.3.2 Onderzoek van de soortenkeuze	206
	2.3.2.1 Aandachtspunten bij het onderzoek	206
	2.3.2.2 Hoe pakt u het aan?	207
	2.3.3 Onderzoek van de gelaagdheid	208
	2.3.3.1 Wat kunt u onderzoeken?	208
	2.3.3.2 Aandachtspunten bij het onderzoek	208
	2.3.3.3 Hoe pakt u het aan?	208

2.4	Beschrijving van collecties	209
2.4.1	Wat kunt u onderzoeken?	209
2.4.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	209
2.4.3	Hoe pakt u het aan?	210
2.5	Beschrijving van natuurwaarden	210
2.5.1	Uitgebreid of soortenbeschermend natuuronderzoek?	210
2.5.2	Methode voor een uitgebreid natuuronderzoek	211
2.5.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	211
2.5.2.2	Onderzoek van de vegetatie	211
2.5.2.3	Onderzoek van de fauna	213
2.5.2.4	Andere onderzoeksthema's	214
2.5.3	Methode voor soortenbeschermend onderzoek	215
2.5.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	215
2.5.3.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	215
2.6	Beschrijving van probleemsoorten	216
2.6.1	Wat kunt u onderzoeken?	216
2.6.2	Hoe kunt u probleemsoorten beschrijven?	216
2.7	Waar kunt u terecht voor hulp?	217
3	Aanbevelingen	218
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	218
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	218
4	Literatuur	220
5	Adressenlijst	221
	Bijlage 1: Lijst van planten voor basisonderzoek	223
	Bijlage 2: Lijst van dagvlinders voor basisonderzoek	226
	Bijlage 3: Lijst van dagvlinders voor uitgebreid onderzoek	227
	Bodem en hydrologie	
1	Beschrijving	229
1.1	Definitie en afbakening	229
1.2	Belang en toepassing	229
1.3	Onderzoeksthema's	230
2	Onderzoek	231
2.1	Beschrijving van bodemwerken	231
2.1.1	Wat kunt u onderzoeken?	231
2.1.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	231
2.1.3	Hoe pakt u het aan?	231

2.2	Bodemkaart	232
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	232
2.2.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	232
2.2.2.1	Beperkingen van een bodemkaart	232
2.2.2.2	Bodemprofielen en terreineenheden	232
2.2.3	Hoe pakt u het aan?	233
2.2.4	Waar kunt u terecht voor hulp?	233
2.3	Eigen bodemonderzoek	233
2.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	233
2.3.2	Aandachtspunten bij het onderzoek	233
2.3.3	Hoe pakt u het aan?	234
2.4	Chemisch onderzoek van de bodem	234
2.4.1	Wat kunt u onderzoeken?	234
2.4.2	Hoe pakt u het aan?	235
2.4.2.1	Mineralen	235
2.4.2.2	Bodemvervuiling	235
2.5	Drainage en irrigatie	235
2.5.1	Wat kunt u onderzoeken?	235
2.5.2	Hoe pakt u het aan?	236
2.6	Samenvattend onderzoek	236
2.6.1	Wat kunt u onderzoeken?	236
2.6.2	Hoe pakt u het aan?	236
2.7	Zones met een hoge natuurwaarde	237
2.7.1	Afbakening	237
2.7.2	Hoe pakt u het aan?	237
3	Aanbevelingen	238
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	238
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	238
4	Literatuur	239
5	Adressenlijst	239
	Bijlage: Toelichting bij de codes van de bodemkaart	240
1.	Textuurklassen	240
2.	Drainageklassen	240
3.	Profielontwikkeling	242
4.	Varianten van moedermateriaal of profielontwikkeling	242
5.	Substraat	243

Hydrografie

1	Beschrijving	245
1.1	Definitie en afbakening	245
1.2	Belang en toepassing	245
1.3	Onderzoeksthema's	245
2	Onderzoek	246
2.1	Situering, cartografie en oppervlakte	246
2.2	Waterstromen	246
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	246
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	246
2.3	Natuurlijkheid	247
2.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	247
2.3.2	Hoe pakt u het aan?	247
2.4	Fysische kenmerken	248
2.4.1	Wat kunt u onderzoeken?	248
2.4.2	Waterpermanentie	248
2.4.3	Waterdiepte	248
2.4.4	Oevertypologie	248
2.4.5	Sliblaag	249
2.5	Watervervuiling	249
2.5.1	Wat kunt u onderzoeken?	249
2.5.2	Hoe pakt u het aan?	249
2.6	Chemische kenmerken	250
2.6.1	Wat kunt u onderzoeken?	250
2.6.2	Hoe pakt u het aan?	250
2.7	Waar kunt u terecht voor hulp?	250
3	Aanbevelingen	251
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	251
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	251

Relief

1	Beschrijving	253
1.1	Definitie en afbakening	253
1.2	Belang en toepassing	253
1.3	Onderzoeksthema's	253

2	Onderzoek	254
2.1	Bepaling van hoogtelijnen	254
2.2	Natuurlijk of gewijzigd reliëf	255
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	255
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	255
3	Aanbevelingen	256
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	256
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	256
Milieukwaliteit		
1	Beschrijving	257
1.1	Definitie en afbakening	257
1.2	Belang en toepassing	257
1.3	Onderzoeksthema's	257
2	Onderzoek	258
2.1	Gemeentelijk milieubeleid	258
2.1.1	Wat kunt u onderzoeken?	258
2.1.2	Hoe pakt u het aan?	258
2.2	Pesticidengebruik	258
2.2.1	Wat kunt u onderzoeken?	258
2.2.2	Hoe pakt u het aan?	259
2.3	Bemesting	259
2.3.1	Wat kunt u onderzoeken?	259
2.3.2	Hoe pakt u het aan?	259
2.4	Watervervuiling	259
2.5	Bodemvervuiling	259
2.6	Reductie van groenafval	260
2.6.1	Wat kunt u onderzoeken?	260
2.6.2	Hoe pakt u het aan?	260
2.7	Reductie van ander afval en duurzaam materialengebruik	260
2.7.1	Wat kunt u onderzoeken?	260
2.7.2	Hoe pakt u het aan?	260
2.8	Integraal waterbeheer	261
2.8.1	Wat kunt u onderzoeken?	261
2.8.2	Hoe pakt u het aan?	261
2.9	Duurzaam energiegebruik	261
2.9.1	Wat kunt u onderzoeken?	261
2.9.2	Hoe pakt u het aan?	261

2.10	Licht-, geluid- en geurhinder	262
2.10.1	Wat kunt u onderzoeken?	262
2.10.2	Hoe pakt u het aan?	262
2.11	Waar kunt u terecht voor hulp?	262
3	Aanbevelingen	263
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	263
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	263
	Omgeving	
1	Beschrijving	265
1.1	Definitie en afbakening	265
1.2	Belang en toepassing	265
1.3	Onderzoeksthema's	266
2	Onderzoek	267
2.1	Aandachtspunten	267
2.2	Hoe pakt u het aan?	267
2.3	Waar kunt u terecht voor hulp?	268
3	Aanbevelingen	269
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	269
3.2	Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?	269
4	Literatuur	270

Hoofdstuk D Beheervisie en beheerplan

Waardering bepalen

1	Beschrijving	273
1.1	Definitie en afbakening	273
1.2	Belang en toepassing	273
1.3	Thema's	273
1.3.1	Objectieve of geobjectiveerde criteria	273
1.3.2	Subjectieve criteria	275

2	Hoe waardering bepalen?	275
2.1	Aandachtspunten	275
2.2	Hoe pakt u het aan?	276
3	Aanbevelingen	278
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	278
3.2	Welke vragen moeten worden beantwoord?	278
Doelstellingen afwegen en formuleren		
1	Beschrijving	279
1.1	Definitie en afbakening	279
1.2	Belang en toepassing	279
2	Relatie tussen afweging en doelstellingen	280
2.1	Afweging en waardering	280
2.2	Afwegen is niet eenmalig	280
2.3	Afwegingskader	280
3	Doelstellingen bepalen	281
3.1	Plaats van doelstellingen in het beheerplan	281
3.1.1	Doelstellingen bepalen, een complexe zaak	281
3.1.2	Autonomie van de beheerder?	281
3.1.3	Discussie leidt tot evenwicht	282
3.2	Vormvereisten voor doelstellingen	282
3.2.1	Bepaal doelstellingen per niveau	282
3.2.2	Formuleer meetbare doelstellingen	283
3.2.3	Kijk verder dan het groenobject lang is	283
3.2.4	Verwar doelstellingen niet met beheerlijnen	284
3.3	Doelstellingen afwegen en bepalen: hoe pakt u het aan?	284
3.3.1	Afweging en afwegingskader	284
3.3.2	Doelstellingen voor het groenobject als geheel	285
3.3.3	Beleidsdoelstellingen	286
3.3.4	Thematische doelstellingen	287
3.3.4.1	Tussen thema en terreineenheid	287
3.3.4.2	Thema' s	287
3.4	Hoe brengt u harmonie in het beheerplan?	289

4	Aanbevelingen	290
4.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	290
4.2	Welke vragen moeten worden beantwoord?	290
	Bijlage: Afwegingskader	291
	Beheerrichtlijnen formuleren	
1	Beschrijving	293
1.1	Definitie en afbakening	293
1.2	Belang en toepassing	293
2	Beheerrichtlijnen bepalen	293
2.1	Rol van technische vademecums	293
2.2	Soorten beheerrichtlijnen	294
2.3	Thema's voor beheerrichtlijnen	294
2.4	Hoe formuleert u beheerrichtlijnen?	295
2.4.1	Beheerrichtlijnen voor eenmalige werken	295
2.4.2	Beheerrichtlijnen voor omvormingsbeheer	295
2.4.3	Beheerrichtlijnen voor regulier beheer	295
2.4.4	Samenvatting beheerrichtlijnen	295
3	Aanbevelingen	296
3.1	Wat wordt er minimaal verwacht?	296
3.2	Welke vragen moeten worden beantwoord?	296
	Bijlage: Schema beheerrichtlijnen	297
	Monitoring organiseren	
	Beschrijving	299
1.	Definitie en afbakening	299
2.	Belang en toepassing	299
3.	Onderzoeksthema's	299

1 Situering van dit vademecum

1.1 Het begrip 'groenobject'

Het maatschappelijke begrip *groen* dekt vele ladingen. Mensen denken daarbij doorgaans meteen aan een groot park, maar het kan ook gaan om een buurtparkje, een stukje verkeersgroen, een straatboom, een groot bos zoals het Zoniënwoud, een groot natuurgebied als de Kalmthoutse heide of een tuin.

Voor bossen en natuurgebieden bestaat er een regeling voor de opmaak van beheerplannen. Die worden in dit vademecum dus niet behandeld. Hier gaat het om parken, verkeersgroen, groeneilandjes op pleinen, straatbomen, enz.

Al deze vormen van groen zijn zowel ruimtelijk als functioneel heel verschillend. Om ze te vatten met één begrip is gekozen voor het begrip *groenobject*.

Daarnaast worden de begrippen *park* en *klein openbaar groen* gebruikt. De grens tussen park en klein openbaar groen is niet altijd even duidelijk. Klein openbaar groen kan worden gedefinieerd als een groenobject met een beperkte oppervlakte en veelal één welbepaalde hoofdfunctie, terwijl parken doorgaans meerdere functies hebben (recreatief, educatief, cultuurhistorisch, landschappelijk, enz.).

1.2 Waarom dit vademecum?

U heeft wellicht al gehoord van het *Harmonisch Park- en Groenbeheer (HPG)*. Deze principes vormen sinds 2002 de basis voor alle groen beheerd door de afdeling Bos & Groen.

Ook veel lokale openbare besturen in Vlaanderen willen hun groen zo gaan beheren. Maar de knowhow ontbrak vaak.

Met dit vademecum is dat probleem de wereld uit. Het is de concrete vertaling van de principes van Harmonisch Park- en Groenbeheer. Het beschrijft hoe een beheerplan voor openbaar groen kan worden opgesteld dat aan die principes beantwoordt.

1.3 Voor wie is dit vademecum bestemd?

Dit vademecum is geschreven op maat van gemeentelijke ambtenaren, want gemeenten zijn de belangrijkste beheerders van openbaar groen. Vanzelfsprekend kunnen ook andere openbare besturen en aanverwante organisaties zoals provincies, OCMW's, intercommunales, enz. dit vademecum gebruiken om een beheerplan op te maken.

Verder kunnen ook private eigenaars van parken of gewone tuineigenaars hiermee een beheerplan opstellen voor hun eigendom.

1.4 Tussen ontwerp en beheerplan

Dit vademecum is in de eerste plaats geschreven voor het beheer van bestaande groenobjecten. Maar de toekomst zal (hopelijk) nog vele nieuwe parken, buurt-parkjes, speelpleintjes en verkeersgroen brengen. Ook om die te ontwerpen kan dit vademecum een goede leidraad zijn.

Zo wordt de relatie tussen ontwerp en beheer versterkt. Dat beantwoordt aan de verwachtingen van vandaag: een ontwerp is ook een beheerplan.

2 Situering van het beheerplan

2.1 Wat is een beheerplan?

Een beheerplan is een *werkdocument*. Het is de schriftelijke neerslag van het denken, zoeken, afwegen en beslissen over de inrichting en het beheer van openbaar groen. Het legt keuzes vast voor een periode van twintig jaar.

Een beheerplan omvat vier delen: identificatie, studie, beheervisie en monitoring. Wat houdt dit in?

- **Identificatie**

Hier wordt het groenobject administratief, geografisch-cartografisch en juridisch gesitueerd.

- **Studie**

Een beheerplan vertrekt van kennis. Die wordt opgebouwd aan de hand van gegevens die verzameld worden over heel wat thema's: cultuurhistoriek, toegankelijkheid, biotiek, enz. Ook de beleving en de verwachtingen van de bevolking worden bevroegd bij het opstellen van een beheerplan voor openbaar groen. In dit vademecum neemt het studiegedeelte heel veel plaats in, maar toch is het slechts de voorbereiding op waar het echt om gaat: het ontwikkelen van een beheervisie.

- **Beheervisie**

Er ontstaat een beheervisie door de gegevens van het participatieproces en de studie te interpreteren, te waarderen en af te wegen tegenover elkaar. Dat leidt tot het bepalen van doelstellingen, wat het ultieme doel is van een beheerplan. Het plan legt vast wat men wil bereiken met een groenobject. Die doelstellingen worden verder geconcretiseerd in beheerlijnen, die het praktische beheer, het werk, bepalen.

- **Monitoring**

Monitoring evalueert de effectiviteit van het beheer, de mate van harmonie en de tevredenheid van de bezoekers.

Een beheerplan is dus een overdacht houvast, waarin de eigenheid van het groenobject, de wensen van beheerder en publiek, en de principes van het Harmonisch Park- en Groenbeheer voor een langere periode vastgelegd worden.

2.2 Waarom een beheerplan?

De opmaak van een beheerplan vraagt een behoorlijke inspanning. Ze loont echter wel de moeite, want een beheerplan levert tal van voordelen op. Niet alleen voor de gebruiker, voor de natuur en het milieu, maar ook voor u. Pluspunten op het vlak van budgettering, planning, openbaarheid van bestuur, bescherming van openbaar groen, beleidsplanning, stabiliteit,... van het beheer.

- **Budgettering**

Het beheerplan maakt elk jaar een precieze inschatting van kosten en baten mogelijk, een correcte begroting dus. Eenmalige grote kosten zijn jaren vooraf gepland, wat budgettaire langetermijnplanning mogelijk maakt.

- **Werkplanning**

Een beheerplan maakt het eenvoudig om een correcte jaarplanning en de daaraan verbonden planning van personeelsbezetting op te maken. Eventuele noden aan meer of anders gekwalificeerd personeel komen tot uiting en kunnen worden opgevangen in een langetermijnplanning.

- **Openbaarheid van bestuur**

Deelname, participatie van de bevolking, hoort onlosmakelijk bij de opmaak van een beheerplan. Dit verhoogt het draagvlak van het beheer.

- **Bescherming van openbaar groen**

De beslissing om een beheerplan op te maken vergroot het inherent belang van het openbaar groen. Een beheerplan is een beleidsdocument, waarin bevestigd wordt dat men streeft naar het behoud van kwaliteitsvol openbaar groen.

- **Beleidsplanning**

De integratie van beleidsdomeinen wordt dag na dag belangrijker voor een gemeentebestuur. Een beheerplan voor openbaar groen kan daarbij een belangrijk hulpmiddel zijn, zowel tijdens de overlegmomenten in de opmaakfase als nadien. De raakpunten met andere beleidsdomeinen komen immers duidelijk in de verf te staan.

- **Stabiliteit van het beheer**

Al te vaak gebeurt het groenbeheer ad hoc. Een rode draad, een visie, ontbreekt veelal. Met een goed beheerplan wordt dit verleden tijd. Het is een denkoefening van velen (beleidsverantwoordelijken, ambtenaren, publiek), die garanties biedt voor kwaliteit en draagkracht. Daarom leidt een beheerplan tot een stabiel beheer voor een langere periode.

2.3 Een beheerplan voor Harmonisch Park- en Groenbeheer (HPG)

Met de visie *Harmonisch Park- en Groenbeheer (HPG)* (Bos & Groen, 2002) maakt het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap haar doelstellingen voor het beheer van openbaar groen duidelijk. HPG vormt de achtergrond voor de opmaak van dit vademecum en van een beheerplan.

Twaalf uitgangspunten vormen de basis van Harmonisch Park- en Groenbeheer:

- 1 Een Harmonisch Park- en Groenbeheer beoogt een duurzame, dynamische en diverse uitbouw van groenobjecten waarbij mensgerichte, natuurgerichte, milieu-gerichte en organisatiegerichte facetten op een harmonische wijze samengaan.
- 2 Een Harmonisch Park- en Groenbeheer steunt mee op een permanent en gestructureerd overleg met de doelgroepen.
- 3 Het Harmonisch Park- en Groenbeheer is gericht op het realiseren van **duurzame groenobjecten** waarbinnen op een **dynamische** manier wordt ingespeeld op een zich wijzigende maatschappelijke behoefte.
- 4 Het Harmonisch Park- en Groenbeheer beoogt het realiseren van groenobjecten waarin de gedetecteerde maatschappelijke functies op een geïntegreerde wijze aan bod komen.
- 5 Beheersystemen gebaseerd op zones met één uitgesproken hoofdfunctie kunnen weliswaar plaatselijk bepaalde functies beter vervullen, maar zijn minder aanvaardbaar op grote oppervlakten.
- 6 Het Harmonisch Park- en Groenbeheer beoogt het behouden en waar kan vergroten van de soortendiversiteit.
- 7 Harmonisch Park- en Groenbeheer beoogt het realiseren van groenobjecten met een hoge structuurdiversiteit.
- 8 De mensgerichte maatregelen beogen het realiseren van een aantrekkelijk en gevarieerd groenobject waarin de gebruiker zijn gading vindt.
- 9 De natuurgerichte maatregelen beogen het instandhouden en/of verhogen van de biodiversiteit.
- 10 Het milieugerichte karakter van het beheer beoogt te voldoen aan de algemene zorgplicht voor het milieu ingeschreven in het milieubeleidsplan.
- 11 De organisatiegerichte maatregelen beogen het realiseren van een optimale bedrijfscultuur gebaseerd op kwaliteit.
- 12 De realisatie van de principes gebeurt op middellange termijn en lange termijn.

Deze uitgangspunten en de principes die ermee verbonden zijn, staan beschreven in de brochure *Harmonisch Park- en Groenbeheer* van de afdeling Bos & Groen, die bij dit vademecum ingesloten is.

In de realisatie van het HPG neemt het beheerplan een belangrijke plaats in. De tekst van de brochure is duidelijk: *'Parken zijn erg veelzijdig in alle opzichten en het is dan ook noodzakelijk om elk park op een gepaste wijze te beheren. Dit kan best aan de hand van een goed opgesteld beheerplan. De opmaak van een beheerplan is vaak geen eenvoudige opgave. Een goed ontwikkelde, overkoepelende beheer-visie kan hierbij een stevige leidraad vormen.'*

2.4 Wet- en regelgeving en subsidiëring

De wet- en regelgeving op parken en openbaar groen is beperkt. Het bosdecreet (artikel 4 bis) bepaalt dat *'de Vlaamse regering, in afwijking van de bepalingen van artikel 3, §3, 2, parken kan aanwijzen of erkennen, waardoor die onder de voorwaarden van dit decreet vallen. Parken in eigendom van of gehuurd door de Vlaamse Gemeenschap of het Vlaamse Gewest kunnen aangewezen worden. Zij worden aangewezen parken genoemd en beheerd door het Groenbeheer. Parken in eigendom van privé-eigenaars of openbare eigenaars andere dan de Vlaamse Gemeenschap of het Vlaamse Gewest kunnen, op voordracht van de eigenaars, erkend worden. Zij worden erkende parken genoemd. De Vlaamse regering bepaalt de criteria voor de erkenning en aanwijzing van parken.'*

Zodra er uitvoeringsbesluiten zijn die de bepalingen van artikel 4 bis bekrachtigen, zal het mogelijk zijn om een park juridisch te beschermen en subsidies te ontvangen voor het beheer ervan. Harmonisch Park- en Groenbeheer zal aan de basis liggen van de criteria voor aanwijzing en erkenning. Met de opmaak van een beheerplan kan een gemeente al vooruitlopen op de aankomende uitvoeringsbesluiten en zo tijd winnen (en dus subsidies).

Overigens zijn er nu al maatregelen die de uitvoering van Harmonisch Park- en Groenbeheer ondersteunen. Dankzij de samenwerkingsovereenkomst *Milieu als opstap naar duurzame ontwikkeling* krijgen gemeenten en provincies een financiële vergoeding voor de opmaak van een beheerplan. Daarnaast zijn er subsidies beschikbaar voor de ontwikkeling van groenprojecten. Ook de jaarlijkse projectoproep van Bos & Groen voor voorbeeldstellende en vernieuwende groenprojecten maken HPG zichtbaar in het veld.

3 Opmaak van een beheerplan

3.1 Wie maakt een beheerplan?

De opmaak van een beheerplan leidt vaak tot eindeloze studies, oeverloos vergaderen en dikke rapporten, die in een kast belanden.

Daarom kiest dit vademecum voor *haalbaarheid*. Het houdt rekening met de kennis van ambtenaren, groenbeheerders en andere plaatselijke deskundigen.

● **Kennis van ambtenaren en groenbeheerders**

De gezamenlijke parate kennis van ambtenaren en groenbeheerders kan veel onderzoek vervangen. Het verzamelen en neerschrijven ervan is belangrijker dan een dure studie met dezelfde resultaten. De beslissing over het al dan niet voeren van een echt onderzoek wordt genomen op grond van twee subjectieve oordelen:

- is het onderzoek op deze plaats relevant of niet?
- volstaat de kennis die ambtenaren en groenbeheerders verzameld hebben voor een voldoende onderbouwde afweging?

Daarbij is de intellectuele eerlijkheid van de ambtenaren en groenbeheerders fundamenteel. We gaan ervan uit dat het groenobject belangrijker is dan het gemak.

● **Kennis van plaatselijke deskundigen**

Onder collega-ambtenaren van andere diensten, maar ook in de plaatselijke gemeenschap, zijn er vaak mensen en verenigingen te vinden die heel wat kennis hebben over een of ander onderzoeksthema. Het vademecum is zo geschreven dat ook die plaatselijke kenners, naast ambtenaren en groenbeheerders (een deel van) het onderzoek kunnen voeren. Op die manier wordt meteen ook al gedeeltelijk invulling gegeven aan de participatie van de burger.

- Deze uitgangspunten worden waargemaakt in de vraagstelling in het vademecum. Voor elk thema wordt gepeild naar de kennis van ambtenaar en groenbeheerder en eventueel andere plaatselijke deskundigen. Daarna gaat men na of die verzamelde kennis volstaat om een onderbouwde afweging te kunnen maken. Enkel als dat niet het geval is, wordt besloten om een bijkomend gericht en gespecialiseerd onderzoek te voeren. Dat onderzoek wordt meestal in handen gegeven van externe deskundigen. Maar ook dan blijft de ambtenaar de belangrijkste schakel. Hij levert niet alleen kennis en een omschrijving van de externe opdracht, maar controleert

ook het werk van de externe deskundigen en blijft verantwoordelijk voor de uiteindelijke beheerkeuzes.

De opmaak van een beheerplan gebeurt dus bij voorkeur door de ambtenaar en groenbeheerder.

3.2 Timing

Een beheerplan geldt voor twintig jaar. De impact van zo'n plan is dus voelbaar over een lange periode. Daarom moet het een kwaliteitsvolle basis hebben en doordacht zijn. Dit vademecum kiest dan ook niet voor snel – snelwerk, maar voor een gedegen voorbereiding. Twee tot drie jaar lijkt nodig om een goed beheerplan op te maken, al kan korter natuurlijk ook wel.

3.3 Langetermijnplan en dynamiek

Een beheerplan staat voor een doordachte langetermijnvisie met een geldigheid van twintig jaar.

Het vastleggen van het beheer voor twintig jaar contrasteert schril met het HPG – uitgangspunt 'dynamiek'. *“Harmonisch Park- en Groenbeheer staat voor het inspelen op nieuwe maatschappelijke noden, nieuwe omstandigheden en nieuwe inzichten in het beheer van groen”.*

Die dualiteit hoeft het beheerplan nochtans niet te ondergraven. Wanneer de nood zich voordoet om het beheerplan aan te passen, hoeft dit niet te leiden tot een heel nieuw beheerplan. Kleine wijzigingen kunnen, mits een grondige motivering, gewoon gebeuren.

3.4 Een of meerdere beheerplannen?

Vele gemeenten beschikken over een ruim aanbod aan groenobjecten met een grote verscheidenheid in aard en oppervlakte: parken, begraafplaatsen, straatbomenrijen, verkeersgroen, speelpleintjes enz. Hoe verwerk je die verscheidenheid in een beheerplan?

Vanuit het Harmonisch Park- en Groenbeheer zijn er heel wat argumenten om één beheerplan te maken voor al het openbaar groen binnen een gemeente. Dat leidt tot een globale ruimtelijke groenvisie, waarbij het beheer van alle groenobjecten op een geïntegreerde wijze en zonder tegenstrijdigheden gevoerd wordt.

Daartegenover staat de praktische haalbaarheid. Te veel voorbereiding en een einde-loze reeks van gegevens vragen jaren werk. Het overzicht dreigt verloren te gaan. En al die tijd is er uiteindelijk geen beheerplan. Daarom is het aangewezen om verschillende beheerplannen te maken. Het staat de beheerder vrij om zelf het aantal beheerplannen en de volgorde ervan te bepalen. Dit kan een mogelijke aanpak zijn:

- De grotere parken krijgen elk een afzonderlijk beheerplan.
- De begraafplaatsen kunnen samen in één beheerplan.
- Kleine groenobjecten met een duidelijke gebruiksfunctie (speelpleintjes, rustgroen, enz.) kunnen ook in één beheerplan.
- Alle overige groen kan één of meerdere beheerplannen krijgen (bvb. beheerplan Straatbomen, beheerplan Verkeersgroen, enz.).

Dit vademecum biedt garanties voor een voldoende integratie van alle beheerplannen in één bestuur. Bij elk beheerplan voor openbaar groen wordt er nagedacht over de relatie tot allerhande beleidsdocumenten (bvb. gemeentelijk ruimtelijke structuurplan, gemeentelijk milieubeleidsplan, enz.) en tot de andere groenobjecten. Op die manier wordt een beheerplan geen losstaand document, maar een deel van een ruimer geheel. Het is dus aangewezen om voor kruisverwijzingen te zorgen.

3.5 Een beheerplan maakt men niet alleen

Een belangrijk aandachtspunt bij het opmaken van een harmonisch park- en/of groenbeheerplan is participatie. Openbaar groen plannen, inrichten en beheren wordt steeds meer een sociaal gebeuren, waarbij een brede waaier van parkzoekers, omwonenden, lokale verenigingen... actief wordt betrokken. Luisteren naar mensen, uitwisselen van kennis en ervaringen, samen denken en werken staan daarbij centraal.

Ander punt is dat het groen meer divers wordt. Naast de traditionele parken en plantsoenen zijn er nu buurttuinen, kinderboerderijen, schooltuinen, groene speelpleinen... Deze nieuwe diversiteit in (semi-)openbaar groen houdt nieuwe kansen in voor publieke betrokkenheid in tal van vormen. Allerlei creatieve ideeën kunnen ontstaan, vaardigheden worden benut en vrouw- en mankracht worden ingezet om zorg te dragen voor dit groen en de weldoende effecten ervan te optimaliseren. Ook dit is participatie.

Het HPG neemt participatie ernstig. Het mag niet worden beperkt tot een vrijblijvende oefening. Op minstens twee momenten moet de gebruiker worden betrokken. In de beginfase moet hij zijn oordeel kunnen geven over het huidige groenobject en zijn verzuchtingen terzake. Wanneer het plan definitief vorm krijgt, is het uiterst wenselijk om hem opnieuw te consulteren over de voorgestelde beheerdoelstellingen.

3.6 Hoe komt u tot een HPG – beheerplan?

Een goed beheerplan leidt tot een beheer, dat alle principes van het Harmonisch Park- en Groenbeheer uitademt. Dat is te vatten in onderstaand schema:

HET BEHEERPLAN

EIGENHEID

Identificatiegegevens

Statutaire gegevens
op een opmeting

Terreineenheden

Studie

- Abiotiek
- Milieu
- Relatie met de omgeving

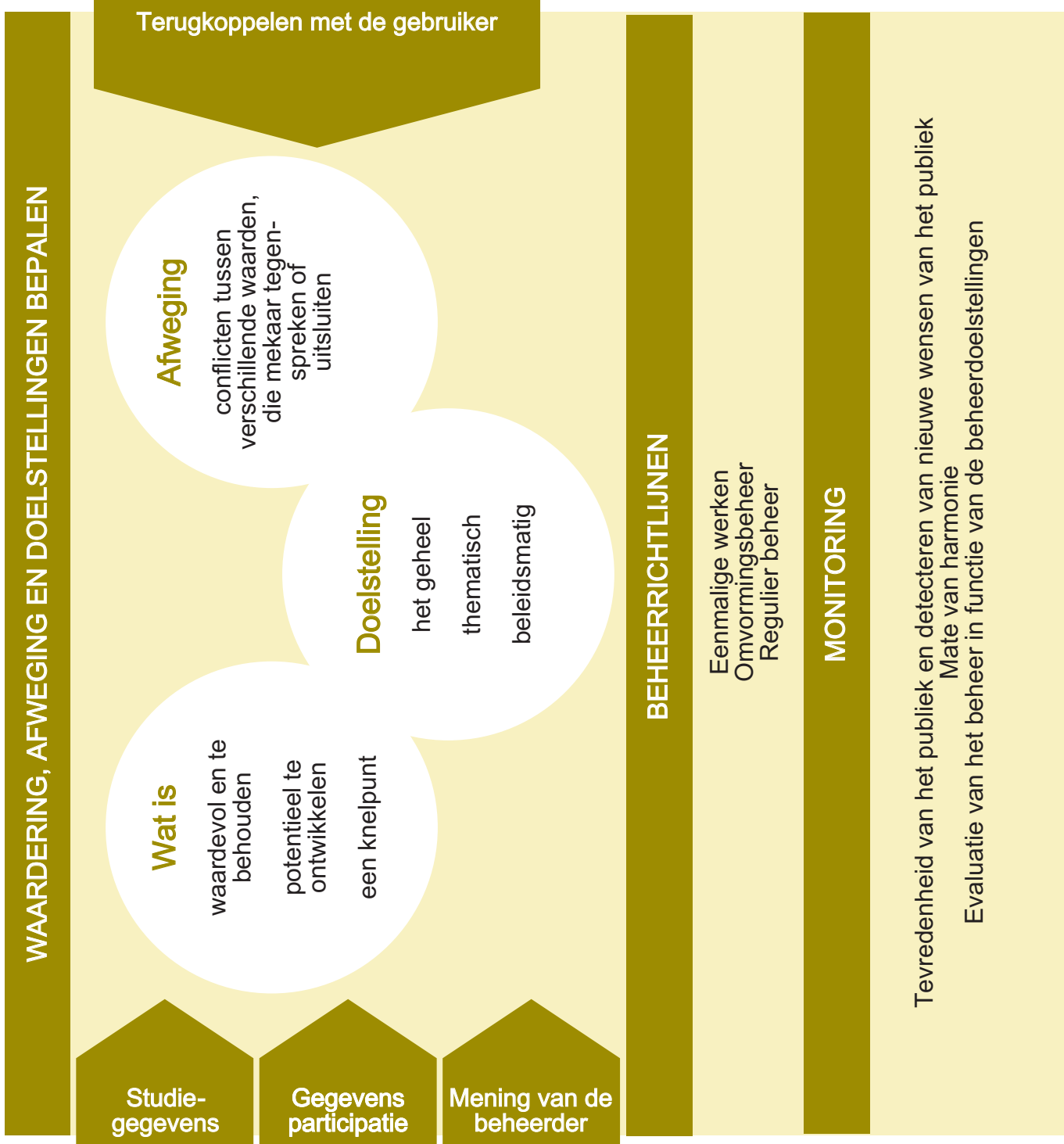
Participatie

Hoe tevreden zijn mensen en wat willen ze?
Vooral aandacht voor gebruik en beleving

- Voorgeschiedenis
- Cultuurhistoriek
- Beleving en gebruik
- Biotiek

Eigen kennis?

Onderzoek?

4 Het vademecum als hulpmiddel

4.1 Werken met een model van beheerplan

Dit vademecum wil het de ambtenaar en groenbeheerder zo gemakkelijk mogelijk maken. Daarom is een model van beheerplan uitgewerkt. Dat model is een *frame*, waarin alle vragen die u minstens moet beantwoorden worden gesteld. U moet het bij wijze van spreken gewoon maar invullen, nadat u de nodige informatie verzameld heeft volgens de voorgestelde richtlijnen.

In dit vademecum vindt u een papieren versie van het model van beheerplan. Het volledige vademecum Beheerplanning vindt u op de website van de afdeling Bos & Groen. Deel 2 Model van beheerplan is als diskette bijgevoegd.

4.2 Werken met kaarten

Beheerplannen tellen vaak een eindeloos aantal bladzijden tekst. Vanzelfsprekend is tekst belangrijk. U moet duidelijk beschrijven waarover u het heeft.

Maar voor een beheerplan zijn kaarten eigenlijk nog belangrijker. Door het aanmaken van diverse *themakaarten* wordt het mogelijk om kaarten met elkaar te vergelijken. Waarden, potenties, beperkingen, knelpunten worden duidelijker door ze ruimtelijk te duiden. Bovendien kunnen kaarten het volume tekst sterk beperken. Dat effect wordt versterkt door kaarten niet als bijlage op te nemen, maar ze in te voegen in de tekst.

Het werken met kaarten kan het best via het gebruik van een *GIS – systeem*. Op die manier kunnen meerdere kaarten over elkaar gelegd worden. Het maken van afwegingen en het bepalen van doelstellingen wordt veel gemakkelijker. Toch is het ook mogelijk om een beheerplan te maken zonder GIS – systeem.

Om correct te werken – nauwkeurigheid is erg belangrijk – adviseren we om een *opmetingsplan als basiskaart* te gebruiken. Hoewel een opmetingsplan duur is, durven we toch te pleiten voor de aanmaak ervan. De dagelijkse praktijk van het groenbeheer toont dat er bij de minste stedenbouwkundige vergunningsaanvraag of bij de herinrichting van een bepaalde zone in het groenobject een opmetingsplan noodzakelijk is.

4.3 Een vademecum in een reeks

Het vademecum is een technische leidraad die de ambtenaar en groenbeheerder hulp biedt om het beheer van zijn parken en ander openbaar groen op een efficiënte manier om te vormen tot Harmonisch Park- en Groenbeheer.

Dit vademecum wordt het eerste in een reeks. Later volgen minimaal vier technische vademecums, die hulp moeten bieden bij de concrete uitvoering van het beheer. Ze behandelen vier thema's:

- water
- grasland
- infrastructuur
- beplantingen

4.4 Het vademecum is nooit af

Het Harmonisch Park- en Groenbeheer staat, zoals hoger gesteld, voor een dynamisch beheer. Dat geldt ook voor dit vademecum. Het kan dus nooit af zijn. Uw mening is belangrijk en uw suggesties zijn meer dan welkom. We zijn ervan overtuigd dat ze deze publicatie kunnen helpen verbeteren.

De vorm van dit vademecum houdt daar rekening mee. In deze ringmap en met de gekozen paginering kunnen nieuwe bladzijden worden ingevoegd of bestaande gewijzigd.

Daarom zijn uw suggesties welkom op volgend mailadres:
bos.groen@lin.vlaanderen.be

A

Identificatie

1

Administratieve identificatiegegevens

Naam :
Adres (voeg kaartbijlage toe) :

Eigenaar
Naam :
Straatnaam en nummer :
Postnummer en gemeente :
Telefoonnummer :
E-mail :

Beheerder
Naam :
Straatnaam en nummer :
Postnummer en gemeente :
Telefoonnummer :
E-mail :

Dossierbeheerder
Naam :
Straatnaam en nummer :
Postnummer en gemeente :
Telefoonnummer :
E-mail :

Terreinbeheerder
Naam :
Straatnaam en nummer :
Postnummer en gemeente :
Telefoonnummer :
E-mail :

Oppervlakte en kadastrale gegevens
(voeg kadastrale legger en kadastrakaarten als bijlage toe)

2

Opmetingsplan en terreineenheden

Opmetingsplan

Maak een opmetingsplan met volgende elementen: begrenzing, wegen- en paden-netwerk, waterpartijen, hoogtelijnen.

Terreineenheden

A. Vlak-, lijn- en puntvormige eenheden

- Maak een kaart van de vlakvormige terreineenheden (gebruik een kopie van het opmetingsplan) en benoem ze. Voeg toe in het dossier.
- Maak een kaart van de lijnvormige terreineenheden (gebruik een kopie van het opmetingsplan) en benoem ze. Voeg toe in het dossier.
- Maak een kaart van de puntvormige terreineenheden (gebruik een kopie van het opmetingsplan) en benoem ze. Voeg toe in het dossier.

B. Werkkaart

Breng alle vlak-, lijn- en puntvormige elementen op één kaart en geef ze een werk-nummer. Voeg toe in het dossier.

C. Overzicht

- Bereken van elke vlakvormige terreineenheid de oppervlakte en van elke lijnvormige terreineenheid de lengte. Maak een overzichtslijst.
- Bereken de totale oppervlakte, lengte of het aantal van de verschillende terreineenheden voor elk van de voorkomende terreineenheden. Maak een overzichtslijst. Bvb. er zijn drie gazons (code V 14/1, V 14/2 en V 14/3) met een totale oppervlakte van 2 ha 57 a.

3

Statutaire identiteit

Privaat of openbaar

Volledig openbaar : ja/nee
 Volledig privaat : ja/nee
 Deels privaat, deels openbaar : geef de kadastrale beschrijving

Openbaar

Gemeente	Blad	Afdeling	Sectie	Nummer	Oppervlakte

Privaat

Gemeente	Blad	Afdeling	Sectie	Nummer	Oppervlakte

Parkreglement (korte beschrijving)

Erfdienstbaarheden (korte beschrijving)

Gebruiksovereenkomsten (korte beschrijving)

Planologische bestemming

Gewestplanbestemming :
 APA : ja/nee (beschrijven indien nodig)
 BPA : ja/nee (beschrijven indien nodig)
 RUP : ja/nee (beschrijven indien nodig)

- Plaats van het groenobject in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en consequenties voor het beheer? *(Heb daarbij aandacht voor de gewenste ruimtelijke structuur en de bindende bepalingen.)*
- Plaats van het groenobject in het Provinciaal Ruimtelijk Structuurplan en consequenties voor het beheer? *(Heb daarbij aandacht voor de gewenste ruimtelijke structuur en de bindende bepalingen.)*
- Plaats van het groenobject in het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan en consequenties voor het beheer? *(Heb daarbij aandacht voor de gewenste ruimtelijke structuur en de bindende bepalingen.)*

Beschermd als monument of landschap

Bescherming : Ja / Nee
Indien ja : nummer Ministerieel Besluit
Consequenties voor het beheer?

Bos, Natuur en Visserij

Feitelijk bos : Ja/Nee
Bosbeheerplan noodzakelijk : Ja/Nee
Consequenties voor het beheer?

Ligging in VEN : Ja/Nee
Ligging in IVON : Ja/Nee
Zijn er natuurrichtplannen? : Ja/Nee
Consequenties voor het beheer?

Speciale Beschermingszone (Habitat- /Vogelrichtlijn) : Ja/Nee
Nummer en typering :
Welke habitats of soorten worden beschermd? :
Consequenties voor het beheer?

Openbaar viswater aanwezig : Ja/Nee
Consequenties voor het beheer?

Is er nog andere wet- en regelgeving met impact op het beheer? : Ja/Nee
Beschrijf kort welke en wat de consequenties zijn

Beleidsplannen en gebiedsvisies

Zijn er beleidsplannen of gebiedsvisies van onderstaande lijst die het groenobject betreffen? Indien ja, beschrijf ze kort en geef de consequenties voor het beheer.

- Land- of Natuurinrichting : Ja/Nee
- Gewenste bosstructuur : Ja/Nee
- Gewenste agrarische structuur : Ja/Nee
- Gemeentelijk Natuurontwikkelingsplan : Ja/Nee
- Beheerplannen : Ja/Nee
- Andere

Consequenties voor het beheer?

1

Heden en toekomst

- Hoe heeft u het publiek betrokken bij de beoordeling van de huidige toestand van het groenobject en bij de formulering van hun wensen voor de toekomst? Beschrijf dat proces en geef de onderzoeksvragen.
- Hoe zijn de resultaten verwerkt?
- Wat zijn de conclusies van het onderzoek?

2

Beheerplan

- Betreft u het publiek bij de totstandkoming van een beheerplan?
- Hoe heeft u het publiek bevraagd over het voorstel van beheerplan? Beschrijf dat proces en geef de onderzoeksvragen.
- Hoe zijn de resultaten verwerkt?
- Wat zijn de conclusies van het onderzoek?

1

Voorgeschiedenis

Relevant : Ja/Nee

Abiotiek

Wat waren de abiotische omstandigheden voor het ontstaan van het groenobject?
Hoe lang zijn de abiotische omstandigheden ongewijzigd gebleven?

Historische stedenbouwkundige elementen

Zijn er bijzondere historische stedenbouwkundige elementen, die mogelijk invloed hebben op de invulling van het groenobject?

Grondgebruik

Wat was het grondgebruik voor de inrichting als groenobject?
Besteed bijzondere aandacht aan bossen. Hoe lang bleef dit ongewijzigd?

Landschap

Beschrijf de openheid/geslotenheid van het landschap vóór de inrichting.
Hoe is deze geëvolueerd?

2

Cultuurhistoriek

Relevant : Ja/Nee

Vooronderzoek

Beschrijf de geschiedenis van de eigendomstoestand.

Beschrijf de parkopbouw. Geef de grote lijnen van het parkconcept.
Besteed aandacht aan de architecturale opbouw en de groene opbouw.

Uit welke periode dateert het groenobject?

Voor 1820	1820 - 1850	1851 – 1940	Na 1940
-----------	-------------	-------------	---------

Tot welke tuinarchitecturale stijl behoorde het groenobject bij zijn ontstaan?

Renaissance	Barok	Rococo	Romantisch vroeg-	19 ^{de} -eeuwse parktraditie landschappelijk	Moderne tuinkunst
-------------	-------	--------	----------------------	---	----------------------

Karakter of genre (*enkel voor 19de-eeuwse parken*):

Groots of nobel	Riant	Pittoresk
-----------------	-------	-----------

Beschrijf de tuinornamentiek.

Conclusies

- Wanneer is het groenobject ontstaan?
- In welke tuinhistorische context is het groenobject ontstaan?
- Hoe is het park tuinhistorisch geëvolueerd?
- Wat rest er binnen elke markante fase van de historische eigenheid?

3

Beleving en gebruik

Eigenheid

Typeer het groenobject:

Klein openbaar groen	Buurtgroen	Wijkgroen	Stadsgroen	Groen van regionaal belang
-------------------------	------------	-----------	------------	-------------------------------

Situeer in de geografische context:

In stedelijke omgeving	Niet in stedelijke omgeving	Andere, eigen typering (beschrijf)
Langs drukke verkeersader	Rustig	Andere, eigen typering (beschrijf)

Ruimtelijkheid van het groenobject:
 verhouding open - gesloten ruimte
 reliëf
 oriëntatie
 inplanting in de omgeving
 verweving in het landschap

Aantrekkingskracht

Beschrijf de bereikbaarheid van het groenobject.
 Is de route naar het groenobject veilig? Geef toelichting.

Zijn de oversteekplaatsen in de buurt van het groenobject veilig?

Voldoet de inrichting van speelpleinen aan de wettelijke veiligheidsnormen?

Beschrijf de regeling inzake toezicht en bewaking. Is ze doeltreffend?

Worden er daarbuiten andere maatregelen getroffen om de parkgebruiker fysieke veiligheid te waarborgen? Welke?

Worden er daarbuiten andere maatregelen genomen om de parkgebruiker sociale veiligheid te waarborgen? Welke?

Geef een beschrijving van de functies, die in het groenobject aanwezig zijn.

(Indien de volgende vragen al beantwoord worden in de analyse van de participatieproces, hoeven ze hier niet meer te worden beantwoord.)

Welke plekken ervaart de gebruiker als positief in het groenobject? Waarom?

Welke plekken ervaart de gebruiker als negatief in het groenobject? Waarom?

Zijn er aspecten, die als hinderlijk worden ervaren? Waarom?

Hoe ervaren gebruikers en omwonenden het groenobject?
 Wat betekent het voor hen?

Infrastructuur

Beschrijf de bestaande infrastructuur. Geef aantal en/of oppervlakte en situering binnen het groenobject. Een uitgebreide indicatieve lijst vindt u in deel 3, onder de rubriek Beleving en Gebruik. Indien noodzakelijk, kunt u de lijst nog aanvullen.

Gebruik en gebruikers *(Indien deze vragen al beantwoord werden in de analyse van het participatieproces, mag u ze hier overslaan.)*

Wat is de kwaliteit van de infrastructuur voor de gebruiker?

Welke groep(en) gebruikt/gebruiken het groenobject?

Hoe wordt het gebruikt?

Hoe vaak wordt het gebruikt? Wanneer?

Waarom wordt er gebruik/geen gebruik van gemaakt?

Wat zijn de favoriete, gewenste en verdrongen activiteiten?

Voldoet het groenobject aan de eisen van de gebruiker? Motiveer.

Voldoet het groenobject aan het gebruiksdoel? Motiveer.

Voldoet het groenobject aan de kwalitatieve en kwantitatieve vraag? Motiveer.

Toegankelijkheid

Juridische toegankelijkheid

Is het groenobject toegankelijk van zonsopgang tot zonsondergang? : Ja/Nee
niet relevant

Zoniet, is de wijze van toegankelijkheid opgenomen in het parkreglement? : Beschrijf.

Zijn er delen van het groenobject voor het publiek afgesloten? : Ja/Nee
niet relevant

Waarom? Is dit in het parkreglement opgenomen?

Zijn de meeste graslanden betreedbaar en bespeelbaar? : Ja/Nee
niet relevant

Worden de niet-toegankelijke beplante gedeelten betreden? : Ja/Nee

Zijn honden toegelaten aan de leiband? : Ja/Nee

Zijn er zones, die verboden zijn voor honden? : Ja/Nee
Waarom? Is dit in het parkreglement opgenomen?

Zijn er zones, die specifiek ingericht zijn voor honden? : Ja/Nee
Waarom? Is dit in het parkreglement opgenomen?

Fysieke toegankelijkheid

Omschrijf de fysieke toegankelijkheid binnen het groenobject

	Goed	Matig	Slecht
Algemeen			
Veiligheid			
Obstakels/hindernissen			

Beschrijf de eventuele obstakels en hindernissen.

Zijn er hellingen? : Ja/Nee
 Zo ja, hoe lang is/zijn de helling(en)? Wat is de hellingsgraad?

Visuele en communicatieve toegankelijkheid

Is er informatieverstrekking aan het publiek? : Ja/Nee
 niet relevant

Hoe wordt de informatie verstrekt? Voldoen de informatiedragers aan de eisen betreffende inhoud, vorm, eventueel plaatsing?

	Soort	Inhoud	Vorm	Plaatsing
Brochures				
Website				
Plattegrond met pictogrammen en legende				
Bewegwijzering				
Informatiepanelen				
Panelen met aankondiging activiteiten				
Aangepaste panelen voor slechtzienden				
Audio – opnames				
Video – opnames				
Andere				

Zijn er educatieve voorzieningen?

Kinderboerderij	
Bijenhal	
Ecocentrum	
Verkeerspark	
Observatiehutten	
Tentoonstellingen	
Thematuinen	
Leerpaden	
Uitgestippelde wandel- en fietstochten	
Begeleide wandelingen of bezoeken	
Dagprojecten	
Kampen	
Andere	

4 Biotiek

Typering van de beplanting

Typeer de terreineenheden per categorie:

Categorie	Codes van terreineenheden
Cultuurlijke beplantingen met (potentiële) natuurwaarde	
Cultuurlijke beplantingen zonder (potentiële) natuurwaarde	
Collecties	
Natuurlijke beplantingen	

Cultuurlijke beplanting

Geef het type van gazon en de kwaliteit ervan per relevante terreineenheid:

Code/nummer Terreineenheid	Type gazon			
	Siergazon	Speelgazon	Sportgazon	
	Kwaliteit			
	Zeer goed	Goed	Matig	Slecht

Welke een- en tweejarige beplantingen zijn er in de relevante terreineenheden?
Hoe dikwijls worden ze vervangen?

Code/nummer Terreineenheid	Frequentie vervanging	Soort (met cultivar) / Geslacht (facultatief)

Welke vaste planten zijn er in de relevante terreineenheden?
Welke menging komt er voor?

Code/nummer Terreineenheid	Soort (met cultivar) / Geslacht	Homogeen	Gemengd

Welke heesters komen er voor in de relevante terreineenheden?
Welke zijn wintergroen?

Code/nummer Terreineenheid	Soort (met cultivar)	Wintergroen	Homogeen	Gemengd

Welke bomen komen er voor in de relevante terreineenheden?

Code/nummer Terreineenheid	Soort (met cultivar)	Homogeen	Gemengd

Bespreek per relevante terreineenheid de gelaagdheid.

Code/nummer Terreineenheid	Verticale gelaagdheid	Horizontale gelaagdheid

Collecties

Welke soort van collectie betreft het?

Hoe volledig is de collectie?

Geef eventueel een overzicht van alle aanwezige soorten.

Bestaan er nog dergelijke collecties?

Zo ja, hoe verhoudt de collectie zich ten opzichte van de andere collecties?

Wat is de situering van de collectie in het groenobject?

Natuuronderzoek

- Welke plantensoorten zijn er in elke te onderzoeken terreineenheid?
Gebruik één inventarisatielijst per terreineenheid.

- Onderzoek voor elk bosbestand:

Hoofdboomsoorten: geef de soortnaam van de drie meest voorkomende soorten.

Code/nummer Terreineenheid	Hoofdboomsoorten	Procentuele schatting tegenover het geheel

Natuurlijke verjonging

Code/nummer Terreineenheid	Verjonging JA/NEE	3 belangrijkste verjongingssoorten	Procentuele schatting tegenover het gehele aantal

Dood hout: bepaal de dikteklasse van de dikste stukken dood hout.
Geef voor de dikste klasse aan of er meer dan 10 stuks per hectare zijn.
Duid de relevante klasse aan:

Code/nummer Terreineenheid	Staand dood hout (diameter)					
	Niet aanwezig	< 20 cm	20 – 40 cm	40 – 80 cm	> 80 cm	Meer dan 10 stuks/ha

Code/nummer Terreineenheid	Liggend dood hout (diameter)					
	Niet aanwezig	< 20 cm	20 – 40 cm	40 – 80 cm	> 80 cm	Meer dan 10 stuks/ha

Bestandstype

Code/nummer Terreineenheid	Loofhout	Gemengd loofhout	Naaldhout	Gemengd naaldhout	Te herbebossen

Leeftijd: vul de tabel in. Gebruik voor gelijkjarige
en tweevoudige bestanden volgende categorieën:

1 – 20 jaar, 21 – 40 jaar, 41 – 60 jaar, 61 – 80 jaar, 81 – 100 jaar,
101 – 120 jaar, 121 – 140 jaar, 141 – 160 jaar, meer dan 160 jaar.

Code/nummer Terreineenheid	Gelijkjarig	Tweevoudig	Leeftijd	Ongelijkjarig

Menging

Code/nummer Terreineenheid	Stamsgewijs	Groepsgewijs	Homogeen

Bedrijfsvorm

Code/nummer Terreineenheid	Hooghout	Hakhout	Middelhout

- Welke dagvlinders komen er voor per te onderzoeken terreineenheid?
Gebruik de tabel (bijlage).
- Welke amfibieën komen er voor per te onderzoeken terreineenheid?
Geef het aantal gevonden exemplaren.
- Komen er in het groenobject soorten voor van de Rode Lijst of soorten (alle taxonomische groepen) die beschermd worden op basis van de Speciale Beschermingszones (Habitatrichtlijn, bijlagen 2 en 4 en Vogelrichtlijn, Annex 1)?

Soortenbeschermingsonderzoek

(Enkel te voeren indien de net genoemde bijzondere soorten aanwezig zijn)

Wat is de populatiegrootte van de onderzochte soort?

Wat is de populatiestructuur?

In welke plantengemeenschap komt de onderzochte soort voor?

Wat is de vegetatiestructuur, waarin de onderzochte soort voorkomt?

Wat zijn de abiotische omstandigheden waarin de soort voorkomt?

Welk beheer wordt er gevoerd?

Hoe is dat beheer de voorbije tien jaar geëvolueerd?

Hoe groot is de huidige gebruiksdruk op de leefplaats?

Hoe is de gebruiksdruk de voorbije tien jaar geëvolueerd?

Probleemsoorten

Welke probleemsoorten komen er in het groenobject voor?

Waarom beschouwt u ze als een probleemsoort?

5

Bodem en hydrologie

Geef (ook) op de kaart een overzicht van alle voorkomende bodemseries of een beschrijving van het bodemprofiel en de hydrologie (bij gewijzigde gronden).

Is er drainage? : Ja/Nee

Zo ja, geef de code / nummer van de terreineenheden.

Is er irrigatie? : Ja/Nee

Zo ja, geef de code / nummer van de terreineenheden.

Maak een kaart, waarop per terreineenheid de mate van ongestoordheid van de bodem aangeduid is.

Zijn er vervuilde bodems gekend? : Ja/Nee

Wat is de aard van de vervuiling?

Facultatief:

- beschrijf de chemische samenstelling van de bodem
- voor zones met een hoge natuurwaarde: doe een nauwkeurig bodemonderzoek en / of peilbuizenonderzoek

6

Hydrografie

Tot welk bekken behoren de waterpartijen?
 Hoe verhouden ze zich binnen het groenobject? Duid aan op een kaart.

Welke waterpartijen zijn natuurlijk?
 Welke waterpartijen zijn door menselijk ingrijpen aangepast? Duid aan op een kaart.

Welke waterpartijen vallen droog? Duid aan op de kaart.

Hoe diep is elke waterpartij? Duid aan op de kaart.

Hoe verloopt de helling vanaf de oever naar het water?

Welk oevertype heeft de waterpartij (helling en oeverbescherming)?

Code/nummer Terreineenheid	Oeverhelling	Oeverbescherming

Is er een sliblaag? Hoe dik is ze?

Code/nummer Terreineenheid	Sliblaag Ja / Nee	Dikte

Is er sprake van vervuiling? : Ja/Nee
 Zo ja, hoe is deze gedocumenteerd?
 Wat zijn de oorzaken?

7

Reliëf

Bepaal de hellingen, depressies en hoogten in het groenobject.
 Duid aan op de kaart. Geef de hellingsgraad van de verschillende hellingen.

Welke zones hebben hun natuurlijk reliëf behouden?
 Waar en hoe is het reliëf gewijzigd? Duid aan op de kaart.

8 Milieukwaliteit

Welke pesticiden worden waar en in welke hoeveelheid in het groenobject gebruikt? Verantwoord het eventuele gebruik.

Geef aan welke soort en hoeveel bemesting er gebruikt wordt. Motiveer het gebruik.

Zijn er acties voor de reductie van groenafval? Welke? Indien niet, waarom niet?

Zijn er acties voor de reductie van ander afval? Welke? Indien niet, waarom niet?

Zijn er acties voor integraal waterbeheer? Welke? Indien niet, waarom niet?

Zijn er acties voor duurzaam energiegebruik? Welke?

Is er sprake van lichthinder? : Ja/Nee

Zo ja, wat gebeurt er om dit op te lossen?

Is er sprake van geurhinder, : Ja/Nee
Zo ja, wat gebeurt er om dit op te lossen?

Is er sprake van geluidshinder? : Ja/Nee
Zo ja, wat gebeurt er om dit op te lossen?

9 Omgeving

Welke andere groenobjecten zijn er in de omgeving? Duid ze aan op de kaart. Nummer ze en geef voor elk groenobject het type (bv. dreef, buurtparkje, natuurgebied, bos, enz.) de grootte en de ligging.

Wat is hun samenhang op het vlak van:

- historiek
- gebruik en gebruiksdruk
- afstand

Beheervisie en beheerplan

1

Waardering bepalen

Wat is te behouden omdat het absoluut waardevol is voor het groenobject op volgende punten:

- statuut
- cultuurhistoriek
- beleving en gebruik
- natuurlijke entiteiten
(zowel natuurlijke beplantingen
als cultuurrijke beplantingen met
een natuurwaarde)
- beplantingen
- collecties
- bodem en hydrologie
- hydrografie
- reliëf
- milieu
- groenstructuur in de ruime omgeving
- andere...

Wat is te ontwikkelen omdat het potentieel waardevol en aanwezig is voor het groenobject op volgende punten:

- statuut
- cultuurhistoriek
- beleving en gebruik
- natuurlijke entiteiten
(zowel natuurlijke beplantingen
als cultuurrijke beplantingen met
een natuurwaarde)
- beplantingen
- collecties
- bodem en hydrologie
- hydrografie
- reliëf
- milieu
- groenstructuur in de ruime omgeving
- andere...

Wat is een knelpunt voor het groenobject op volgende punten:

- statuut
- cultuurhistoriek
- beleving en gebruik
- natuurlijke entiteiten
(zowel natuurlijke beplantingen
als cultuurrijke beplantingen met
een natuurwaarde)
- beplantingen
- collecties
- bodem en hydrologie
- hydrografie
- reliëf
- milieu
- groenstructuur in de ruime omgeving
- andere...

2

Doelstellingen afwegen en formuleren

Wat zijn de doelstellingen voor het groenobject als geheel? Bespreek vooral:

- uitstraling
- gebruikstypologie
- waarde (inhoudelijke waarde en uniciteit)

Wat zijn de beleidsdoelstellingen:

- die de afstemming van verschillende beleidsdomeinen op het groenbeleid mogelijk maken?
- voor het verbeteren van de statutaire omstandigheden, die een optimale functievervulling belemmeren?

Wat zijn de thematische doelstellingen en aan welke terreineenheid zijn ze gekoppeld? Volgende thema's komen aan bod:

Mensgerichte doelstellingen

Cultuurhistoriek

- gewenste kwaliteit van de cultuurhistorische functie te handhaven en te onderhouden opbouw en elementen te restaureren, reconstrueren en renoveren opbouw en elementen

Beleving

- gewenste kwaliteit van de educatieve functie te handhaven, te onderhouden of in te richten educatieve infrastructuur
- gewenste kwaliteit van de landschappelijke functie te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur in functie van het karakter en de landschappelijke waarde
- gewenste kwaliteit van de esthetische functie te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur in functie van de esthetiek van het park

Gebruik

- gewenste kwaliteit van de sociaalrecreatieve functie te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur te handhaven, te herstellen of in te richten padenstructuur beschrijving van het minimaal te waarborgen gebruik vanuit de gewenste functies beschrijving van de minimaal te voorziene betreedbaarheid en de tijdelijk of permanent afgesloten zones beschrijving van de minimaal te verzekeren fysieke en sociale veiligheid
- gewenst niveau van de wetenschappelijke functie beschrijving van de wetenschappelijke activiteit

Natuurgerichte doelstellingen

- gewenst niveau van de ecologische functie
beschrijving van het gewenste reliëf, hydrologie, gradiënten en microklimaat
te handhaven, te herstellen of in te richten ecologisch waardevolle zones
te handhaven, te herstellen of in te richten stiltezones
- gewenst niveau van de organismebeschermende functie
te handhaven, te herstellen of in te richten zeldzame en/of waardevolle bomen,
heesters, vegetaties, collecties, enz...
te handhaven, te herstellen of in te richten omstandigheden voor te beschermen
biotopen en hun zeldzame fauna en flora met bijzondere aandacht voor de nood-
zakelijke abiotische omstandigheden

Milieugerichte doelstellingen

- gewenst niveau van de milieubeschermende functie
beschrijving van de milieubeschermende maatregelen
beschrijving van de milieuvervuilende activiteiten en de motivatie van de nood-
zakelijkheid ervan.

Statutaire doelstellingen

- gewenst niveau van het statuut
elementen vanuit het openbaar of privaat karakter
elementen vanuit de toegankelijkheid
elementen vanuit het parkreglement
elementen vanuit de bescherming als monument of landschap
elementen vanuit de planologische bestemming
elementen vanuit de bestemming binnen de natuur- en bosstructuur
elementen vanuit de bestaande erfgoedwaarden
elementen vanuit de bestaande gebruiksovereenkomsten

Bewaken van harmonie

Controleer voor elk van de geformuleerde doelstellingen en de samenhang ertussen of ze leiden tot een harmonisch beheer op het niveau van duurzaamheid, dynamiek, geïntegreerde multifunctionaliteit, soorten- en biodiversiteit, structuurdiversiteit, aantrekkelijkheid en variatie, en milieukwaliteit.

3

Beheerrichtlijnen vastleggen

(gebruik ook de tabel - zie bijlage bij de betreffende toelichting)

Welke eenmalige herstel- of inrichtingswerken moeten er op welke terreineenheden worden uitgevoerd? Wanneer worden die voorzien?

Welke omvormingsmaatregelen moeten er op welke terreineenheden worden uitgevoerd? Wanneer worden die voorzien?

Welke reguliere beheermaatregelen moeten er op welke terreineenheden worden uitgevoerd? Wanneer worden die voorzien?

Technische toelichting

**De technische toelichting hoort bij het model van beheerplan.
Het is een hulpmiddel bij het beantwoorden van de vragen.**

Daarom volgen de hoofdstukken dezelfde indeling:

- A) identificatie van het groenobject;
- B) participatie van de burger;
- C) studie van het groenobject;
- D) beheervisie en beheerplan.

In de mate van het mogelijke is getracht te werken met een vaste structuur (niet voor het hoofdstuk Participatie).

Elk onderdeel bestaat uit:

- beschrijving
  - definitie en afbakening
  - belang en toepassing
  - onderzoeksthema's
- onderzoek
  - vragen
  - aandachtspunten
  - hoe pakt u het aan?
  - waar kunt u terecht voor info/hulp?
- aanbevelingen
  - wat wordt er minimaal verwacht?
  - welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

Hoofdstuk A

Identificatie

**Het hoofdstuk Identificatie verduidelijkt
welk type groenobject het beheerplan behandelt.**

Eerst komt de verzameling van de administratieve identificatiegegevens aan bod en de vastlegging van de terreineenheden op de kaart. Dat laatste is belangrijk omdat alle verdere onderzoeken van deze kaart gebruik zullen maken.

Nadien wordt stilgestaan bij de definiëring van de juridische eigenheid, van het statuut van het groenobject.

Identificatiegegevens

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De identificatie van het groenobject omvat twee delen. Naast de beschrijving van de administratieve eigenheid is er de nauwkeurige cartografische beschrijving met de terreineenheden.

1.2 Belang en toepassing

De administratieve en cartografische identificatie is van belang voor alle groenobjecten waarvoor een beheerplan wordt opgemaakt, van een park tot de kleinste vorm van openbaar groen.

1.3 Onderzoeksthema's

1.3.1 Administratieve identificatie

Het onderzoek naar de administratieve identificatie is zeer beperkt en wil enkel duidelijkheid verschaffen over de volgende gegevens:

- situering: naam, adres en bijbehorend kaartmateriaal;
- eigendom- en beheerstructuur: coördinaten van de eigenaar en de beheerder;
- oppervlakte en de administratieve duiding ervan via de kadastrale gegevens.

1.3.2 Opmetingsplan en terreineenhedenstructuur

Het opmetingsplan is een noodzakelijk instrument: het vormt een basiskaart voor alle verdere onderzoeken voor het beheerplan. Aansluitend daarbij maakt u een beschrijving van de verschillende terreineenheden, met hun respectieve vorm, oppervlakte (van vlakvormige terreineenheden) of lengte (van lijnvormige terreineenheden) en hun aantal. Dat doet u met een meetmethode, die de terreindiversiteit van parken en openbaar groen onderzoekt. De vaste methodiek biedt u een uitstekend inzicht in het aantal terreineenheden en in de ruimtelijke verhoudingen ertussen.

2

Onderzoek

2.1 Administratieve identificatie: hoe pakt u het aan?

Voor de administratieve identificatie is in het Model van Beheerplan (zie deel 2 en bijgevoegde diskette) een invulblad opgenomen.

Hieronder worden eventuele moeilijkheden beschreven:

- naam en adres. Wanneer een beheerplan opgemaakt wordt voor een (geheel van) stuk(ken) klein openbaar groen, heeft (hebben) die zelden een naam en een eenduidig adres. In dat geval worden ze op de bij te voegen kaart aangeduid met een nummer, dat in het hele dossier verder wordt gehanteerd. Op het invulblad wordt dit nummer met de straatnaam aangegeven.
- kaart met de situering. Voor de situering gebruikt u een kaart op schaal 1/10.000 of een GIS-kaart, waarop het groenobject opgenomen is met zijn onmiddellijke omgeving.
- gegevens over de eigenaar. Voor openbaar groen langs openbare wegen wordt de eigenaar van de betreffende weg opgegeven.
- gegevens over de beheerder. Geef de naam van de beherende rechtspersoonlijkheid, meestal de gemeente. U vermeldt ook eventuele beheerovereenkomsten en voegt ze toe als bijlage.
- gegevens over de dossierbeheerder. Geef de naam van de ambtenaar, die beleidsverantwoordelijke is voor de opmaak van het beheerplan.
- gegevens over de terreinbeheerder. Geef de naam van de persoon die technisch verantwoordelijk is voor de dagelijkse uitvoering van het beheer.
- kadastrergegevens en kadasterkaart. Voeg ook een kopie van de kadastrale legger en de bijhorende kadasterkaart of een afdruk van de kadscaan toe. Voor stukken klein openbaar groen zonder kadastraal nummer tekent u de grenzen van het stuk het best op een GIS-bestand en geeft u de berekende oppervlakte op.

2.2 Opmetingsplan en terreineenhedenstructuur: hoe pakt u het aan?

Het kaartmateriaal dat noodzakelijk is voor de opmaak van een beheerplan, vertrekt van een opmetingsplan met minimaal volgende gegevens:

- grenzen van het groenobject (en omheiningen)
- gebouwen
- waterpartijen
- wegen- en padennetwerk
- reliëf (facultatief, maar wenselijk)²

Op dat opmetingsplan tekent u de verschillende terreineenheden.

Deze kaart (opmetingsplan met de terreineenheden) vormt de basiskaart.

² Zie ook rubriek Reliëf.

Waarom een opmetingsplan?

Om een goed beheerplan uit te werken is een nauwkeurige kaart heel belangrijk. Parkbeheerders gebruiken topografische kaarten (uitvergrotingen), kadasterkaarten of plaatselijk gemaakte recreatieve kaarten van het groenobject. Al die kaarten hebben nadelen. Ze zijn of onnauwkeurig (kadaster, kadschans en recreatieve kaarten) of gaan uit van een mesoschaal (topografische kaarten). Daarom adviseren we om te werken met een opmetingsplan. Dat plan kan achteraf ook worden gebruikt voor stedenbouwkundige vergunningen en zelfs plannen voor heraanleg.

De methode voor de bepaling van de terreineenheden kwantificeert terreineenheden van drie types:

- vlakvormige elementen in oppervlakte, bvb. arboretum (2 ha), gazon (1 ha 52 a);
- lijnvormige elementen in lengte, bvb. geschoren haag (324 meter), beek (790 meter);
- puntvormige elementen in aantal per categorie, bvb. ijskelder (1), alleenstaande boom (73). Voor elk van die drie types bestaat een lijst van terreineenheden (zie bijlage).

Het onderzoek verloopt stapsgewijs:

- ↓
- stap 1 Maak een opmetingsplan.
- stap 2 Ga het terrein op. Neem drie kopies van het opmetingsplan mee: een voor de vlakvormige, een voor de lijnvormige en een voor de puntvormige elementen. Neem ook de lijst van terreineenheden en hun codes mee (bijlage). Teken elke vlak-, lijn- of puntvormige terreineenheid nauwkeurig op de daartoe bestemde kaart en geef ze de juiste code.
- stap 3 Digitaliseer de ingetekende kaart met een GIS-systeem. Koppel aan elk vlak of elke lijn de code (bijlage) en bereken de oppervlakte of de lengte. Koppel ook aan de puntvormige elementen de code.

Dreven en oevers van greppels, beken of rivieren staan op een kaart aangeduid met slechts één lijn. Hun lengte moet u dus verdubbelen.

- stap 4 Bereken van de vlakvormige terreineenheden de totale oppervlakte, van de lijnvormige terreineenheden de lengte. Tel het aantal gelijkende puntvormige elementen.

Een voorbeeld

Er zijn drie gazonzones (V 14) met een totale oppervlakte van 3 ha 27 a 34 ca.

- stap 5 Geef elke terreineenheid een referentienummer dat voor alle onderzoeken bruikbaar is. Daarvoor geeft u het best de soort terreineenheid aan (V voor vlak, L voor lijn en P voor punt), gevolgd door het codenummer en een volgnummer.

Een voorbeeld

V 3/2 : terreineenheid 2 met parkhout. P 58/3: terreineenheid 3 met poel.

2,3 Waar kunt u terecht voor hulp?

De gegevens die noodzakelijk zijn voor de administratieve identificatie zijn verkrijgbaar bij de gemeentelijke diensten voor het gemeentelijke patrimonium en de kadastrale diensten (meestal bij de dienst Ruimtelijke Ordening).

Voor de studie van de terreindiversiteit is geen externe hulp noodzakelijk. Voor de inventaris op het terrein volstaat iemand met een goede terreinkennis. Om oppervlakten en afstanden te berekenen, is een GIS-systeem meer dan wenselijk. Gemeenten die niet over een GIS-applicatie beschikken, kunnen het best samenwerken met een gemeente die daarover wel beschikt. Om te werken met GIS kan samenwerking met een ervaren gebruiker soms wenselijk zijn.

Belangrijk is ook het opmetingsplan. De meeste gemeenten beschikken over landmeters, die een opmetingsplan kunnen maken. Als dat in uw gemeente niet het geval is, moet u gaan aankloppen bij een landmeter.

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Vul het inlichtingenblad in.
- Voeg de noodzakelijke kaart- en andere bijlagen toe.
- Maak een opmetingsplan.
- Voer het onderzoek naar de terreineenheden.
- Geef elke terreineenheid een werknummer.

3.2 Welke gegevens moet het onderzoek opleveren?

- De noodzakelijke administratieve gegevens, die het mogelijk maken om het groenobject te situeren en de verantwoordelijken te detecteren.
- Van elke vlakvormige terreineenheid de oppervlakte, van elke lijnvormige terreineenheid de lengte, van elke puntvormige terreineenheid het aantal.
- De totale oppervlakte, lengte of aantal van elk van de voorkomende terreineenheden.

Bijlage: Lijst van terreineenheden met code

Vlakvormige elementen

Naam	Code	Specificatie (indien noodzakelijk)
hakhout	1	aanwezigheid van stoven, al dan niet gekapt
middelhout	2	al dan niet gekapte stoven met nooit gekapte hoogstammige bomen
parkhout	3	zeer open bos met struiken (veelal niet inheems)
hooghout	4	hoogstammig bos
naaldhout	5	naaldbomen
gemengd bos	6	bos met loofhout en naaldhout
boomgaard	7	duidelijke eenheid met fruitbomen
bosgrasland	8	gemaaid, gehooïd of beweïd grasland met aanplanting van bosbomen
bomengalerij	9	rechtlijnige aanplanting van minstens drie bomenrijen zonder ondergroei
arboretum	10	aanplanting van verschillende soorten bomen met educatieve functie
collectie	11	verzameling van planten om wetenschappelijke of educatieve reden
doolhof	12	labyrint, gevormd door hagen
heesteraanplanting	13	aanplanting van heesters in groep
gazon	14	frequent gemaaid grasland, enkel met esthetische doelstelling
sportveld	15	frequent gemaaid grasland in functie van sport
speel-, picknick- of ligweide	16	frequent gemaaid grasland in functie van algemene recreatie
hooiland	17	gehooïd grasland in functie van natuur- of landbouwdoeleinden
weiland	18	begraasd grasland in functie van natuur- of landbouwdoeleinden
hooiweide	19	grasland dat eerst gehooïd en dan begraasd wordt
ruigte	20	terrein met ruigtekruiden, ook rietlanden
heide	21	eenheid met vegetatie, gedomineerd door wilde heidesoorten
akker	22	
braakland	23	tijdelijke eenheid zonder bewerking na ploegen
moestuin	24	op zichzelf staande eenheid met groenten en/of kleinfruit
kruidentuin	25	op zichzelf staande eenheid met kruiden
rozentuin	26	
siertuin	27	op zichzelf staande eenheid met andere sierplanten dan rozen
sierbeplanting	28	van het geheel deel uitmakende beplanting met sierplanten
slotgracht	29	waterpartij, onmiddellijk rond een historisch gebouw
vijver	30	
gebouw	31	gebouwen en de beperkte ruimte tussen gebouwen
halfopen verharde parking	32	
onverharde parking	33	
verharde parking	34	

Lijnvormige elementen

Naam	Code	Specificatie (indien noodzakelijk)
dreef	35	dubbele of vierdubbele rij opgaande bomen met bermvegetatie
bomenrij	36	rij van bomen, ook knotbomen
geschoren haag	37	regelmatig geschoren haag
houtkant	38	ongeschoren haag, soms wel als hakhout behandeld
houtwal	39	houtkant op een door de mens aangelegde wal (verhoging)
wegberm	40	strook met niet-aangelegde vegetatie langs wegen of paden
natuurlijke oever waterpartij	41	niet-verstevigde oever
semi-natuurlijke oever waterpartij	42	oever met versteviging, waar nog vegetatiegroei mogelijk is
natuurlijke oever waterloop	43	niet-verstevigde oever
semi-natuurlijke oever waterloop	44	oever met versteviging, waar nog vegetatiegroei mogelijk is
greppel	45	gracht van minder dan 1 meter breed (met al dan niet permanent water)
beek	46	waterloop van max. 3 meter breed en permanent water
rivier	47	waterloop van meer dan 3 meter breed
verharde weg	48	weginfrastructuur van meer dan 2 meter breed
halfopen verharde weg	49	
onverharde weg	50	
holle weg	51	langs de twee zijden in het landschap ingesneden weg, inclusief de randen
verhard pad	52	weginfrastructuur van minder dan 2 meter breed
halfopen verhard pad	53	
onverhard pad	54	
muur	55	dienend als afsluiting of omsluiting

Puntvormige elementen

Naam	Code	Specificatie (indien noodzakelijk)
alleenstaande boom of heester	56	
bomengroep	57	ruimtelijk afgescheiden en beperkte hoeveelheid bomen bij elkaar
poel	58	klein ondiep water, kleiner dan 100 vierkante meter
ijskelder	59	historische kelder waarin ijs bewaard werd
tumulus	60	grafheuvel uit een prechristelijk verleden
infrastructuurelement	61	allerhande kleinere menselijke bouwwerken (waterput, fontein, ornament, beeld, brug, volière, enz.)
bron	62	

Statuut

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De beschrijving van de statutaire toestand van een groenobject omvat de juridische en beleidsmatige aspecten, die op het groenobject van toepassing zijn.

1.2 Belang en toepassing

Het onderzoek naar de statutaire toestand is weliswaar gemakkelijk en strikt beschrijvend, maar toch belangrijk. De statutaire toestand van een groenobject legt vaak beperkingen of verplichtingen op aan de inrichting of het beheer. Gemeentelijke parken met boszones die samen groter zijn dan vijf hectare, moeten bijvoorbeeld een goedgekeurd bosbeheerplan hebben. Daarom is het belangrijk dat u alle hier voorgestelde onderzoeksthema's voor elke vorm van openbaar groen onderzoekt, van een park tot de kleinste vorm van openbaar groen.

1.3 Onderzoeksthema's

De lijst met onderzoeksthema's voor de statutaire identiteit kan eindeloos lang zijn en ook verschillen van gemeente tot gemeente, zelfs van groenobject tot groenobject. Onderstaande lijst, bestaande uit drie delen, is dus zeker niet volledig, maar hij behandelt wel de belangrijkste en meest voorkomende thema's:

- **interne statutaire identiteit**, verbonden aan het groenobject:
  - openbaar of privaat
  - parkreglement
  - erfdienstbaarheden
  - gebruiksovereenkomsten
  - andere...

- **externe statutaire identiteit**, verbonden aan externe regelgeving:
  - decreten en uitvoeringsbesluiten op ruimtelijke ordening
  - wet, decreten en uitvoeringsbesluiten op bescherming als landschap of monument
  - Bosdecreet en uitvoeringsbesluiten
  - Natuurdecreet en uitvoeringsbesluiten
  - wet en uitvoeringsbesluiten op riviervisserij
  - andere...
- **beleidsplanning en gebiedsvisies**

2 Onderzoek

2.1 Interne statutaire identiteit

2.1.1 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 In het model van beheerplan zit een invulblad, waarop u een aantal zaken over de interne statutaire identiteit van het groenobject kunt aankruisen en invullen.
- stap 2 Maak een korte samenvatting van de punten die de sterkste invloed hebben op het beheer:
- openbaar of privaat eigendom. Een gewone vermelding volstaat; bijzonderheden die hieruit volgen, komen onder erfdienstbaarheden of gebruiksovereenkomsten aan bod.
  - parkreglement. Beschrijf de verboden en geboden in functie van het gebruik van het park.
  - erfdienstbaarheden. Geef een algemene beschrijving van de erfdienstbaarheden met de zoning ervan. Duid ze aan op de kaart die bij de tekst wordt gevoegd. Geef bijzondere aandacht aan eventuele beperkingen van de erfdienstbaarheden voor de andere functies van het groenobject.
  - gebruiksovereenkomsten. Geef een algemene beschrijving van de gebruiksovereenkomsten met de zoning ervan. Duid ze aan op de kaart die bij de tekst wordt gevoegd. Geef bijzondere aandacht aan eventuele beperkingen van de gebruiksovereenkomsten voor de andere functies van het groenobject.

2.1.2 Waar kunt u terecht voor hulp?

Alle noodzakelijke gegevens zijn beschikbaar bij de verschillende gemeentelijke diensten. Voor erfdienstbaarheden kunt u ook terecht bij de notaris.

2.2 Externe statutaire identiteit

2.2.1 Aandachtspunten bij het onderzoek

De externe statutaire identiteit van het groenobject is belangrijk. Het betreft thema's van gemeentelijk tot Europees belang. Het plaatst het groenobject in een ruimer kader en plaatst de beheerder voor een grotere verantwoordelijkheid.

De externe statutaire identiteit wordt bepaald door de wet- en regelgeving, die een aantal beperkingen en/of verplichtingen oplegt. Enerzijds kan dit soms de uitvoering van het beheer vergemakkelijken omdat subsidies beschikbaar worden gesteld, anderzijds kan de bewegingsvrijheid van de beheerder daardoor sterk worden ingeperkt. Het beheer van groenobjecten die onder wetten of decreten vallen, wordt bepaald door een aantal bindende adviezen.

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

Omwille van de complexiteit van de wet- en regelgeving en de frequente wijzigingen ervan worden hier geen wet- en regelgevende teksten vermeld. We verwijzen hiervoor naar de gemeenten: de gemeentelijke diensten Ruimtelijke Ordening zijn doorgaans goed op de hoogte van de actuele wet- en regelgeving en beschikken over alle nodige wet- en regelgevende teksten, documenten en kaarten. Ook voor de bepaling van de consequenties van de regelgeving kunt u daar doorgaans terecht.

Zo doet u het

-
stap 1 Ga na of op het groenobject een wet- of regelgeving van toepassing is inzake ruimtelijke ordening, monumenten en landschappen, bos, natuur, visserij, e.a.
- stap 2** Als slechts een deel van het groenobject onder een of meerdere van die wetten of regelgevingen valt, duid dan telkens op de kaart aan om welke zones het gaat en voeg dit bij het dossier.
- stap 3** Onderzoek de consequenties van de regelgeving(en) voor het groenobject en beschrijf ze samenvattend.

2.2.2.1

Ruimtelijke ordening

De planologische bestemming wordt op twee niveaus onderzocht. Enerzijds is er het gewestplan. Anderzijds is er de ruimtelijke structuurplanning op gewestelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau.

Volgende documenten moet u daarbij aan een onderzoek onderwerpen: Gewestplan. Dit is beschikbaar bij de dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente, en kan ook digitaal worden geraadpleegd en gedownload op www.gisvlaanderen.be. Het aflezen van het gewestplan is voor grotere groenobjecten (parken) geen probleem. Voor klein openbaar groen of kleine parkjes is dat problematischer, omdat ze vaak deel uitmaken van een woongebied en niet afzonderlijk worden aangeduid.

Het is in elk geval belangrijk om de veldrealiteit van het groenobject op planologische zonevreemdheid te controleren. Duid op een kaart de zonevreemde elementen aan. Verder is het aan te bevelen om in de planologische studie verder te gaan dan de strikte grenzen van het groenobject. De bestemming van de omgevende percelen kan heel belangrijk zijn voor het groenobject zelf. Controleer dit dus en geef het ook aan als het relevant is voor het groenobject.

Een voorbeeld

Een park naast een industrieterrein is iets heel anders dan een park naast een woongebied.

- APA, BPA EN RUP. APA (Algemeen Plan van Aanleg), BPA (Bijzonder Plan van Aanleg) of RUP (Ruimtelijk Uitvoerings Plan) vervangen of verfijnen het gewestplan.
- RSV, PRS en GRS. Het RSV (Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen), het PRS (Provinciaal Ruimtelijk Structuurplan) en het GRS (Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan) bevatten bindende bepalingen. Daarnaast bevatten ze elk de hoofdstukken Bestaande ruimtelijke structuur en Gewenste ruimtelijke structuur, die naast interessante inventarisatiegegevens ook beleidsmatige aandachtspunten aangeven, die bepalend kunnen zijn voor de richting waarin u een beheerplan uitwerkt.

2.2.2.2

Monumenten en landschappen

Gemeenten zijn op de hoogte van de bescherming van monument(en), landschap(en), dorpsgezicht(en) en/of ankerplaats(en) op hun grondgebied. Ze beschikken bovendien over het (de) betreffende Ministerieel Besluit(en), waarin de kadastrumnummers en de opgelegde beperkingen of verplichtingen vermeld zijn. De beschermingen zijn ook te vinden op de website www.monumenten.vlaanderen.be.

2.2.2.3

Bos, natuur en visserij

Volgende thema's in verband met bos, natuur en visserij moet u ook zeker onderzoeken:

- **Aanwezigheid van bos**
Indien er - volgens de definitie van het Bosdecreet - bos aanwezig is in het groenobject, valt dit onder de bepalingen van het Bosdecreet. Naast regelgeving over kapvergunningen en ontbossingen, is er de belangrijke verplichting om een bosbeheerplan op te maken voor openbare bossen met een bebost oppervlak van meer dan vijf hectare.
- **VEN**
Het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) is een gewestelijke bevoegdheid. Ze bepaalt de Grote Eenheden Natuur (GEN) en Grote Eenheden Natuur in Ontwikkeling (GENO). Het VEN wordt op het terrein geïmplementeerd aan de hand van natuurrichtplannen. Die zijn in voorbereiding in de provinciale buitendiensten van de afdeling Natuur. Het is zeer wenselijk om bij de opmaak van het beheerplan voor een groenobject in het VEN contact op te nemen met de betreffende afdeling Natuur.

- **IVON**

De natuurverwevingsgebieden uit het Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk (IVON) worden gewestelijk aangeduid. De natuurverbindingsgebieden uit IVON zijn daarentegen een provinciale bevoegdheid.

- **Speciale Beschermingszones.** De Speciale Beschermingszones omvatten de Habitat- en Vogelrichtlijngebieden.

- De Habitatrictlijn is een Europese richtlijn, geïmplementeerd in de Vlaamse regelgeving via het Natuurdecreet, die instaat voor de bescherming van een aantal habitattypes en een aantal soorten. Groenobjecten in een Habitatrictlijngedied moeten hun beheer richten op die habitats of soorten.

- De Vogelrichtlijn is een Europese richtlijn, ook geïmplementeerd in de Vlaamse regelgeving via het Natuurdecreet, die instaat voor de bescherming van vogels en hun leefgebieden. Belangrijk is het onderscheid tussen integrale vogelrichtlijngedieden (het afgebakende gebied wordt als geheel beschermd in functie van vogels) en beperkte vogelrichtlijngedieden (slechts die delen die belangrijk zijn voor de soorten worden beschermd).

Voor Vlaanderen zijn Habitat- en Vogelrichtlijngedieden afgebakend. De kaarten zijn in principe aanwezig in de betreffende gemeenten. Ze zijn ook terug te vinden op www.gisvlaanderen.be. De lijsten met habitats en soorten zijn te vinden in de bijlagen van het Natuurdecreet.

- **Aanwezigheid van openbaar viswater**

Wanneer een waterpartij als openbaar viswater aangeduid is, wordt ze beheerd door de Provinciale Visserijcommissie. Die zal een sterke invloed uitoefenen op het beheerplan.

2.2.2.4

Andere wet- en regelgeving

Nog andere dan de bovenvermelde wet- en regelgeving kan een sterke invloed uitoefenen op het beheer van een groenobject. Zo vermelden we de regelgeving op de reductie van bestrijdingsmiddelen, Vlareem en het Mestdecreet³. Ook de toekomst brengt haast zeker nog belangrijke nieuwigheden (bvb. Decreet op integraal waterbeheer).

2.3 Beleidsplannen en gebiedsvisies

2.3.1 Aandachtspunten bij het onderzoek

Zowat alle beleidsniveaus, en soms ook privé-instanties (verenigingen, actiecomités), ontwikkelen beleidsplannen die heel verschillend van aard kunnen zijn. Ze gaan van sectorieel tot geïntegreerd (meerdere beleidsdomeinen samen), van zeer plaatselijk tot het hele Vlaamse grondgebied.

De lijst van beleidsplannen en gebiedsvisies is eindeloos. De onderstaande lijst biedt een overzicht van visies die mogelijk een impact hebben op het beheer van groenobjecten, maar pretendeert zeker geen volledigheid:

³ Zie ook rubriek *Milieukwaliteit*.

- **Land- of natuurinrichtingprojecten**
Inrichtingprojecten, uitgevoerd door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM). Na een uitgebreide voorstudie wordt een inrichtingplan in functie van landschap of natuur opgemaakt en uitgevoerd voor een duidelijk afgebakend gebied.
- **Ruimtelijke Structuurplanning** *zie hoger (2.2.2.1)*
Gewenste bosstructuur: een kaart van Aminal, afdeling Bos & Groen, waarop zoekzones voor bosuitbreiding staan aangeduid.
- **Gewenste agrarische structuur (GAS-kaart)**
Een kaart van Aminal, afdeling Land, waarop de huidige landbouwgronden in waarderingscategorieën voor landbouwgeschiktheid ingedeeld worden op basis van allerlei parameters (bodemvruchtbaarheid, gewestplanbestemming, Biologische Waarderingskaart, enz.). In parken met landbouwactiviteit is het wenselijk om deze kaarten te bekijken.
- **Gemeentelijk Natuurontwikkelingsplan (GNOP) en Gemeentelijk Milieubeleidsplan**
Beleidsinstrumenten die moeten worden onderzocht op bepalingen over het groenobject, die van belang kunnen zijn bij de opmaak van een beheerplan.
- **Bestaande beheerplannen**
Het is best mogelijk dat een groenobject, delen ervan of de onmiddellijke omgeving al een beheerplan heeft (bv. een natuurbeheerplan, een bosbeheerplan of een beheerplan voor Monumenten & Landschappen). Dergelijke beheerplannen kunnen een juridische basis hebben (aangewezen of erkend als bosreservaat, natuureservaat of een erkenning door Monumenten & Landschappen). Zo'n erkenning van het eigen groenobject zal zwaar doorwegen voor het eigen beheerplan of kan een nieuwe erkenning zelfs nutteloos maken. Wanneer het beheerplannen betreft zonder juridische grondslag of voor een omgevend gebied, zal het doorgaans aangewezen zijn daarmee rekening te houden voor het eigen beheerplan.
- **Andere beleidsplannen/gebiedsvisies**
In de opmaak van een beheerplan kunnen nog heel wat andere beleidsdocumenten of gebiedsvisies een rol spelen. Die lijst kan zeer lang zijn en is bovenal steeds gebiedsspecifiek. Zo kan het raadzaam zijn om DULO -waterplannen te bekijken, wanneer een beek of rivier door het groenobject heen gaat of een mobiliteitsplan, wanneer men overweegt om de toegankelijkheid van een groenobject te verbeteren. Ook Geïntegreerde Gebiedsgerichte Projecten (in het kader van de ruimtelijke structuurplanning) kunnen zeer belangrijke en gerichte informatie bevatten. Verder zijn plaatselijke initiatieven van buurtcomités steeds de moeite van het bekijken waard.

2.3.2 Hoe pakt u het aan?

Ook voor beleidsplannen en gebiedsvisies kan één methode worden gehanteerd

- ↓ stap ① Ga na of het beleidsplan of de gebiedsvisie betrekking heeft op het groenobject.
- stap ② Als niet het hele groenobject eronder valt, geef dan op een kaart aan welke delen van het groenobject onder de toepassing van het beleidsplan of de gebiedsvisie vallen en voeg dit toe aan de tekst.
- stap ③ Maak een samenvatting van de belangrijkste consequenties van het beleidsplan of de gebiedsvisie.
- stap ④ Voeg het betreffende document of de relevante delen ervan toe als bijlage.

2.3.3 Waar kunt u terecht voor hulp?

De verschillende kaarten vinden is geen probleem: ze zijn doorgaans beschikbaar bij de gemeentelijke diensten. Ook voor de teksten van de wet- en regelgeving die van toepassing is, kunt u daar meestal terecht. Als dat niet het geval is, kunt u daarvoor aankloppen bij de afdeling Bos & Groen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, zowel bij de provinciale buitendiensten (ambtenaar Groenbeheer) als bij het hoofdbestuur (Cel Groenbeleid).

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Vul het inlichtingenblad in op het model beheerplan onder de titel Statutaire identiteit.
- Geef de gevraagde beschrijvingen.
- Voeg de gevraagde kaarten toe.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Is het park openbaar of privaat?
- Is er een parkreglement?
Wat zijn de belangrijkste consequenties voor het gebruik?
- Zijn er erfdiensbaarheden?
Wat zijn de belangrijkste consequenties voor het beheer?
- Zijn er gebruiksovereenkomsten?
Wat zijn de belangrijkste consequenties voor het beheer?
- Wat is de gewestplanbestemming?
Is er voor het groenobject een APA, BPA of RUP?
Wat is de plaats van het groenobject in de structuurplannen (gewestelijk, provinciaal, gemeentelijk)?
Wat zijn de consequenties voor het beheer (zowel uit bindende bepalingen als uit de gewenste ruimtelijke structuur)?
- Is het groenobject of zijn onderdelen ervan beschermd als landschap / monument / dorpsgezicht / ankerplaats?
Zo ja, welke onderdelen en wat zijn de consequenties voor het beheer?
- Is er bos aanwezig in het groenobject?
Wat zijn de consequenties voor het beheer?
- Ligt het groengebied in een afgebakende VEN- of IVON-zone?
Welke voorschriften zijn er vanuit de Natuurrichtplannen?
- Ligt het groenobject in een Speciale Beschermingszone?
Zo ja, voor welke habitats of soorten?
Wat zijn de consequenties voor het beheer?
- Behoren de waterpartijen tot de openbare viswaters? Wat zijn de consequenties voor het beheer?
- Zijn er beleidsplannen of gebiedsvisies, die betrekking hebben op het groenobject?
Zo ja, welke? Wat zijn de consequenties voor het beheer?

1

Inleiding

Participatie is een belangrijke pijler in het Harmonisch Park- en Groenbeheer. Het is echter niet vanzelfsprekend om burgers zo maar te betrekken bij het plannen en / of uitvoeren van het beheer. Met dit hoofdstuk⁴ trachten we een houvast en een inspiratiebron te bieden voor een aanpak van publieke betrokkenheid, waar zowel de gebruiker als het groen zelf wel bij varen.

Het begint met een kort beschouwend deel waarin wordt stilgestaan bij het waarom van participatie, waarna wordt gefocust op vragen over organisatie en inhoud: wie, waar, wanneer en wat? Dit hoofdstuk is zeer praktisch opgevat, met een beschrijving van een aantal scenario's, methoden en technieken. Ze kunnen elk apart een inspiratiebron zijn voor hen die direct aan de slag willen. Door ze op een creatieve manier met elkaar te combineren in een participatieve aanpak op lange termijn, wordt het Harmonisch Park- en Groenbeheer een permanent proces.

---

⁴ Dit hoofdstuk bevat de lichtjes aangepaste tekst van de brochure 'Het park mét iedereen'. Ideeënboek voor participatie in groen. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Bos & Groen, 2003.

2 Waaron participatie in openbaar groen?

De organisatie van een participatief proces wordt bepaald door de doelstellingen die men al of niet bewust voor ogen heeft. Hoe een aantal overwegingen rond het 'waarom' bepalend zijn voor welk type van aanpak men kiest, wordt in de volgende rubriek 'Sleutelvragen voor een participatieve aanpak' geïllustreerd.

Nochtans is het verband in de praktijk niet steeds duidelijk. Dikwijls blijkt de bereidheid om het brede publiek mee te laten participeren zelfs een dualiteit te zijn. Een initiatiefnemer zoals een overheid zal enerzijds vaak weigerachtig staan tegenover het betrekken van het brede publiek omwille van een gebrek aan ervaring hiermee, de vrees om controle te verliezen over het verloop van zaken, of meer nog, omwille van scepticisme ten opzichte van de 'representativiteit' van de deelnemers of hun 'deskundigheid' in de betreffende materie. Ondanks deze obstakels zien we dat men toch overgaat tot het betrekken van het publiek, zij het om motieven die eerder te maken hebben met het verwerven van de hieraan verbonden erkenningen en subsidies, met het vlotter doordrukken van de eigen plannen of gewoon voor het positieve imago dat dit meebrengt. Voor een initiatiefnemer is het er vaak om te doen om een 'publiek draagvlak' te verwerven. Zo bijvoorbeeld heeft een overheid al plannen in het hoofd en verwacht ze hiervoor tegenstand vanuit andere sectoren of zelfs van het publiek zelf. Ondersteuning vinden vanuit het brede publiek via participatie is dan een manier om de uitvoering van deze plannen vlotter te laten verlopen. We zien zelfs tal van voorbeelden waar publieke participatie wordt gebruikt als een instrument om een proces dat aanvankelijk is vastgelopen, terug op gang te trekken.

Een voorbeeld:

In San Donato, een randstad van Milaan (Italië) hebben vijf jaar durende lokale conflicten over planvoorstellen voor een nieuwe stadsontwikkeling met inbegrip van een stadspark, er uiteindelijk toe geleid dat een grootscheeps communicatieproces met de bevolking werd opgezet. Een ander verhaal is het Skelton Wood in Leeds (Engeland) waar de stad bomen liet kappen om dit kleine bos veiliger te maken voor zijn bezoekers. Ondanks de wijd verspreide informatie en het oprichten van een contactpunt was er onverwacht zeer hevig bewonersprotest. Dit heeft men trachten op te lossen via het actief betrekken van de inwoners, wat er zelfs toe geleid heeft dat het oorspronkelijke plan werd bevestigd. Het initiatief heeft uiteindelijk geleid tot een bosbeheer waar de bewoners een actieve en zelfbeslissende rol in gingen spelen.

Een voorbeeld:

Het 'Community Forestry' programma dat in 1990 van start ging, had als belangrijkste doelstelling om de bosoppervlakte te doen toenemen in en rond de belangrijkste steden van Engeland. Terwijl de 'community' centraal staat in deze visie, als begunstigden én als deelnemers in het proces, werd de gemeenschap aanvankelijk in de bosaanleg betrokken vanuit de idee dat er dan minder boomvandalisme zou zijn en minder weerstand tegen de veranderingen in het landschap waarmee mensen vertrouwd zijn. Maar tegenwoordig wordt steeds meer een community forestry gepromoot met een grote 'C' en een kleine 'f', wat betekent dat minder de nadruk wordt gelegd op het bomen planten en des te meer op het investeren in de gemeenschap zelf.

In de bovenstaande voorbeelden werd participatie gebruikt als een laatste redmiddel. Hoewel de verhalen uiteindelijk een succesvolle wending kregen, is dat geen vanzelfsprekendheid. Betrokkenheid in de leefomgeving en dus ook in de groenvoorziening is typisch een engagement voor lange termijn. Wanneer publieke participatie wordt ingezet als een instrument om op korte termijn tot een aanvaard plan te komen, is dit nog geen garantie voor een betrokkenheid met brede basis en diepe wortels. Om een dergelijke betrokkenheid op een geloofwaardige manier te bereiken, moet er worden gewerkt aan de houding zelf die men bij de inzet van dergelijk instrument aanneemt. Daarmee bedoelen we dat het beleid, in plaats van te vertrekken van het gegeerde 'publiek draagvlak' als doel, beter zelf een draagvlak zou trachten te vinden voor wat er bij de mensen leeft en wat voor hen relevant is in hun dagelijkse leven. Dit wordt in de beleidspraktijk van groenvoorziening steeds meer ingezien.

Participatie alleen is niet voldoende en het succes van bijvoorbeeld een bebossingsprogramma of boomplantactie hangt samen met hoe dit in het maatschappelijk leven is ingebed. Zonder te verzeilen in ideologisch geladen discussies over de rol van de overheid, over burgerschap en over verantwoordelijkheid, willen we hier uitgaan van de belangen die de mensen zelf kunnen hebben bij het participeren in openbaar groen. Door te verkennen wat er in werkelijkheid gebeurt wanneer mensen participeren, omschrijven we drie concrete doelen voor participatie. Ze vormen meteen een rode draad in dit hoofdstuk.

2.1 Kwaliteit

Een eerste belangrijke reden om mensen te laten participeren is om de besluitvorming zelf te verbeteren. De kwaliteit van het plan staat hier voorop.

Duurzame parken en andere groenvoorzieningen zijn per definitie dynamisch, ze spelen in op de behoeften van de samenleving, in concreto de gebruikers.

Een duurzame planning is er dan ook op gericht om de weldoende effecten van groen (beleving, gezondheid, ontspanning,...) ten volle tot hun recht te laten komen ten voordele van de gebruikers. In de praktijk zien we dat planning wel wil rekening houden met wat de burger denkt, maar dat ze hiervoor veelal steunt op wetenschappelijke studies zoals bijvoorbeeld de talrijke belevingsstudies en -enquêtes die er gedurende de laatste tientallen jaren zijn gedaan. Met het publiek wordt er dan pas gecommuniceerd bij de implementatie van een plan, zoals bijvoorbeeld een stadsbosconcept of een parkbeheerplan. Dergelijke studies kunnen inderdaad inzicht

geven in de algemene kwaliteiten die van belang zijn en hiermee een eerste aanduiding geven van de interesses die mogelijk aan de orde zijn. Ze hebben echter serieuze beperkingen waar het gaat om de planning voor een concreet stuk groen. Vaak is de informatie uit deze studies beperkt tot een reeks van geprefereerde visuele beelden (foto's) en gestandaardiseerde antwoorden op vooropgezette vragen. Dergelijke gestuurde informatie kan geen inzicht geven in de maatschappelijke context waarin zulke percepties tot stand komen en nog minder in de taal die mensen zelf gebruiken wanneer ze waarden en verbondenheid met groen beschrijven.

Een voorbeeld:

Op de vraag over hoe ze zouden willen dat het toekomstige park op het spoorwegemplacement Antwerpen-Noord er zou uitzien, gaven alle geïnterviewden aan dat ze het beeld van een open grasveld verkozen. Maar het verhaal achter deze keuze was heel verschillend. Zo bijvoorbeeld waren er motieven als 'het mag geen groene jungle zijn die de buurten van elkaar isoleert', 'een open park is gemakkelijker te onderhouden', 'de vrouwen kunnen hun tapijten hier uitrollen en de kinderen van dichtbij gadeslaan', 'een plaats waar ik kan ademen en een beetje ver zien', 'openheid geeft sociale controle', enzovoort.

Wanneer mensen het over 'hun' stuk groen hebben, dan speelt niet alleen mee wat ze 'graag zien', maar het gaat om een hele reeks van vaak complexe overwegingen die ook heel praktisch van aard kunnen zijn. Wanneer een plan werkelijk wil rekening houden met maatschappelijke waarden, noden en interesses, dan kan dat alleen via het actief betrekken van mensen in de planvorming zelf en het gericht luisteren naar wat ze te vertellen hebben in open debat en samenspraak.

Maar het publiek kan nog heel wat meer inbrengen tot betere besluitvorming. Mensen zijn experts van hun eigen leefomgeving en dankzij de inbreng van deze lokale kennis zal een plan steunen op meer informatie en beter aansluiten bij de realiteit. Door het samenbrengen van een diversiteit van participanten (verschillende achtergronden, ervaringswerelden,...) kunnen inzichten worden verruimd, kunnen bestaande ideeën vanuit een ander perspectief worden bekeken, wat uiteindelijk tot meer innovatieve oplossingen kan leiden. Ook het proces zelf kan voordeel halen wanneer belanghebbenden in een vroeg stadium worden betrokken. Het bevorderen van consensus en anticiperen op mogelijke conflicten brengt uiteindelijk ook een besparing mee in tijd en kosten.

2.2 Verbondenheid

Een tweede en veel minder tastbare reden, betreft het bevorderen van wat in het Engels wordt genoemd 'sense of ownership'. Wanneer mensen voelen dat ze hun leefomgeving en een stuk groen dat hierbij hoort, mee vorm geven, dan kan het gevoel ontstaan dat het ook een beetje 'hun' bos, park of bomenrij is. Dit gevoel kan ook meebrengen dat mensen het groen meer gaan gebruiken en dat ze er meer zorg en verantwoordelijkheid voor opbrengen. Dit laatste is vaak een argument voor 'medebeheer'.

Een voorbeeld:

Met het project 'Speelpleinen in de kijker' wilde de stad Maaseik een tiental jaar geleden de bewoners aanspreken om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor speelpleinen. Zij konden met het gemeentebestuur een contract afsluiten, dat onder meer regelde dat de stad zorgde voor de levering van speeltoestellen en de wijk voor de installatie en het onderhoud ervan, het maaien van het gras, het wieden en harken van de perken, het opruimen van zwerfvuil en het ledigen van de vuilnisbakken. Resultaten waren niet alleen de merkelijke verbetering van de speelpleinen zelf en een sterke daling van de klachten, maar ook een nieuwe dynamiek met meer sociale activiteiten in de wijken.

Via regelmatige publieke participatie kan aan mensen worden getoond dat ze gewaardeerd worden en dat hun meningen en inzichten van tel zijn. Ze krijgen aldus meer vertrouwen om zelf initiatieven te ondernemen, alsook de vaardigheden en het enthousiasme om deze initiatieven te volbrengen. Een ander mogelijk voordeel van participatieve initiatieven is dat het vormen van nieuwe samenwerkingsverbanden erdoor wordt bevorderd. Mensen ontmoeten elkaar in een platform rond een gemeenschappelijk aandachtspunt, het groen in hun leefomgeving. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid tot netwerkvorming: nieuwe deelnemers worden aangeworven, een 'pool' met ervaringen en vaardigheden wordt aangelegd en acties komen in het bereik die alleen niet mogelijk waren. Aldus kan een participatief proces bijdragen tot de opbouw van een 'sociaal kapitaal' wat de duurzaamheid van een project ten goede komt. Wanneer mensen zich meer betrokken voelen bij hun leefomgeving en ondervinden dat positieve verandering mogelijk is, dan kunnen overheden een betere relatie met hen opbouwen, die niet eindigt wanneer een beslissing is genomen of een plan is opgemaakt.

2.3 Wederzijds leren

Een derde reden, die in relatie staat met bovenstaande, speelt in op het feit dat mensen geïnteresseerd zijn in wat er in hun leefomgeving gebeurt. Ze zijn benieuwd naar ideeën van anderen, leren graag uit wat de 'professionelen' te vertellen hebben en willen ook hun eigen kennis tentoonspreiden. In participatief overleg komen de kennis en vaardigheden van de verschillende deelnemers tot uiting, waardoor een wederzijds leerproces plaatsgrijpt tussen leken en experts. Dergelijke interacties kunnen het gevoel van betrokkenheid nog versterken.

Door gezamenlijk naar oplossingen te zoeken leren deelnemers niet alleen over elkaar maar ook over het onderwerp van betrokkenheid: het milieu, de natuur,... en kunnen ze zelfs bewuster worden van de bredere milieuproblematiek. Meer specifiek kunnen deelnemers inzichten verwerven in de waarde van het opstellen van een beheerplan, meer begrip opbrengen voor de technische moeilijkheden die hiermee gepaard gaan en het nut inzien van bepaalde beheerdaden die hen anders 'onnatuurlijk' lijken (denken we maar aan noodzakelijke kappingen van bomen). Wanneer het proces van bewustmaking kadert binnen het 'Harmonisch Park- en Groenbeheer', leren de deelnemers beheeroplossingen zoeken vanuit een denkkader dat alternatieven vanuit verschillende invalshoeken afweegt (natuurgerichte, milieugerich-

te en mensgerichte). Ook de opbouw van 'intellectueel kapitaal' kan ten slotte bijdragen tot de duurzaamheid van een project.

2.4 Grenzen en hinderpalen

Hoezeer participatie ook aan te bevelen is voor een 'Harmonisch Park- en Groenbeheer', toch moet men zich ten volle bewust zijn van de beperkingen ervan.

Een belangrijke beperking betreft de representativiteit. Het nastreven van een deelnemersveld dat een zo breed mogelijke waaier vertegenwoordigt van mogelijke belangen, is een must. Maar volledige representatie is nooit mogelijk. Participatie in openbaar groen is per definitie een vrijwillig proces dat tijd en energie vraagt van alle deelnemers. Het is een realiteit dat velen gewoon niet willen deelnemen omdat ze er het nut niet van inzien, of zelfs omdat 'de overheid' hun vertrouwen niet wegdraagt. Anderen kunnen er de nodige tijd niet aan besteden. Alleen al de opzet zelf van een participatief proces kan sommige groepen uitsluiten. Jonge ouders die geen kinderopas vinden worden uitgesloten van avondlijke bijeenkomsten, evenals mensen die niet kunnen rekenen op het openbaar vervoer wanneer vergaderingen buiten specifieke uurroosters vallen. Voor bepaalde groepen kan het gekozen communicatiemedium onbekend zijn of het kan gebeuren dat ze de taal niet of onvoldoende machtig zijn.

Een andere mogelijke beperking is de institutionele en regelgevende context. In de site kunnen bepaalde gebruikers- en eigendomsrechten gelden, die meebrengen dat inspraak van 'buitenstaanders' beperkt is. Voorts kunnen regels van aansprakelijkheid bij ongevallen of schade het medebeheer door burgers beperken. Als voor de inrichting van een park een internationale architectuurwedstrijd wordt uitgeschreven, dan brengen de betreffende procedurele bepalingen ook mee dat de mogelijkheid voor inspraak heel beperkt is.

Soms zit de beperking in het al te strak vastzitten van een proces in een geïnstitutionaliseerde organisatiestructuur. Hoewel vanuit overheidsstandpunt een formeel participatieproces gemakkelijker te controleren is en in te passen in de 'normale' procedures, kan dit anderzijds dodelijk werken op de creatieve inbreng van de deelnemers.

Belangrijke beperkingen kunnen ook uitgaan van de beschikbare middelen van tijd, personeel en geld. Het opvolgen van een participatief proces brengt bijvoorbeeld mee dat een aantal bekwame mensen heel wat tijd moet uittrekken buiten hun reguliere werkuren.

Er zijn ook situaties waarin het beter is geen overbodige inspanningen te doen om een participatieproces te organiseren. Het betrekken van mensen in plan- en besluitvorming creëert verwachtingen om dat beleid in de echte zin te beïnvloeden. Wanneer door omstandigheden die invloed onbestaande of maar heel minimaal kan zijn, is het beter om hiermee te wachten.

Een voorbeeld:

In gevallen waar er nog geen duidelijkheid is over het al of niet realiseren van een park, wordt de participatie van het brede publiek het best uitgesteld. Het was pas nadat het Gentse stadsbestuur formeel beslist had dat het terrein van 'De Groene Vallei' voor 90 % als parkzone en voor 10% als bebouwde zone zou worden ingericht, dat het licht op groen werd gezet voor een inspraakproces met de bewoners. Voor alle participanten vormde de 90/10 verhouding aldus een duidelijke basis voor een verdere inspraak die zich ten volle kon concentreren op de inrichting van het park.

Ook wanneer er nog grote conflicten bestaan of zeer uiteenlopende doelstellingen van actoren, of waar er nog geen duidelijkheid bestaat over oplossingen voor persoonlijke belangen (bijvoorbeeld mensen die eventueel onteigend moeten worden), zou het betrekken van het brede publiek ook eerder uitmonden in een polarisatie, wat een constructieve samenwerking in de weg staat.

3 Sleutelvragen over een participatieve aanpak

Er bestaat niet zoiets als één goede aanpak. Net zoals ieder stuk groen verschillend is, geldt dat ook voor de bestuurlijke en maatschappelijke context die er speelt. Mensen stappen in en uit het proces, andere noden en behoeften dienen zich aan,... Maatwerk of 'fine tuning' is nodig om te kunnen rekening houden met de verwevenheid van verschillende factoren. Terwijl de beleidsmaker, de professionele parkbeheerder, de plaatselijke vereniging en de 'gewone' parkgebruiker samen het park vorm en inhoud geven, zal ook de participatieve aanpak mee evolueren. Daarom willen we de ruimte laten aan de initiatiefnemer én de participant om een eigen invulling te geven aan het verhaal dat participatief groenbeheer is. Toch zijn er telkens weer vragen rond organisatie en inhoud in tal van participatieve processen. Hieronder wordt ingegaan op een aantal belangrijke afwegingen.

3.1 Op welk moment?

Dikwijls hoort men van mensen dat ze te laat worden betrokken en dat de echte beslissingen al zijn genomen. Het gebeurt inderdaad vaak dat overheden pas met de burger beginnen te communiceren in de eindfasen, bij de implementatie van al bestaande plannen. De grote lijnen zijn dan al getrokken en er kan alleen nog worden gepraat over details. Om een 'sense of ownership' aan te moedigen zouden belanghebbenden eigenlijk al moeten worden betrokken bij het nemen van de eerste initiatieven, namelijk wanneer er wordt verkend wat zou kunnen worden gedaan, waar en wanneer. Bijvoorbeeld, waar het de bedoeling is om meer groen in een buurt te brengen, kan worden gestart met het in samenspraak met de buurtbewoners verkennen van de plekken met de meeste tekorten en de mogelijke kansrijke situaties om een en ander te realiseren. Publieke betrokkenheid in een dergelijke vroege fase is in de praktijk niet altijd mogelijk, zeker waar het om grotere projecten gaat waar eerst de nodige strategische beslissingen moeten worden genomen.

Een voorbeeld:

Het brede publiek betrekken in de vroege fasen van een proces vereist een hoge graad van openheid. In het proces van visievorming over het spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord was dit een probleem, aangezien deze fase zich situeerde vóór de onderhandelingen tussen de stad en de NMBS, de eigenaar van het terrein.

Het was dan ook van belang om deze niet te verstoren door externe inmenging, maar bovenal wou de stad geen valse verwachtingen scheppen bij de omwonenden over de gunstige afloop ervan. De juiste balans vinden tussen openheid en discretie was geen gemakkelijke evenwichtsoefening in het communiceren met de bevolking. Toch is men erin geslaagd om een ruime groep van betrokkenen een kwaliteitvolle en constructieve bijdrage te laten leveren tot de visievorming (zie Scenario 1 p. 101).

Zodra mensen worden betrokken in een participatieproces, worden ook verwachtingen gecreëerd over die participatie. Daarom worden mensen zo mogelijk consequent betrokken bij elk initiatief dat ten aanzien van een stuk groen wordt ondernomen. Het is dus bijvoorbeeld niet aangewezen om brede informatievergaderingen te organiseren over een inrichtingsplan van een nieuw park en dan de week erna al bomen te gaan planten zonder dat de omwonenden hier zelf vooraf van op de hoogte waren.

Mensen denken vooruit, ze willen weten wat er met hun input gebeurt en hoe de besluiten worden genomen. In de praktijk worden mensen soms uitgenodigd bij de aanvang van een project als bronnen van lokale kennis en ideeën, zonder dat er nadien in enige terugkoppeling wordt voorzien naar de deelnemers. Dit leidt niet alleen tot desillusie en wantrouwen, maar ook tot belangrijke gemiste kansen voor verder engagement. Omgekeerd zien we ook dat publieke betrokkenheid wordt beperkt tot de praktische uitvoering van een project: bomen planten, schoonmaak enzovoort. Vrijwilligers voelen zich dan soms gebruikt als goedkope werkkrachten en klagen erover dat ze geen inbreng hebben in de prioriteitstelling van deze activiteiten. Mensen laten deelnemen in de planningsfasen zelf van een project vereist uiteraard speciale inspanning, zeker waar het de ondersteuning betreft van zwakkere groepen zoals jonge mensen en sommige mensen met een handicap. Om het enthousiasme van de mensen vast te houden en een verbondenheid met het groen en het beheer te laten groeien, is het nochtans cruciaal dat ze worden betrokken gedurende het gehele proces.

3.2 Welk soort platform?

Het is de uitdaging om een sociale setting of platform te ontwerpen waarin een zo breed mogelijk waaier van belangen en interessen is vertegenwoordigd, dat een voortdurende dialoog met het publiek mogelijk maakt en waaruit actie kan worden gemobiliseerd.

Het ontwerp van een bepaald platform hangt nauw samen met het doel van de interactie en de fase in het proces. Waar het de bedoeling is om te informeren of te consulteren, zal een ruime groep worden beoogd. Dergelijke fora hoeven zich niet te beperken tot het type van openbare vergadering, ook bijvoorbeeld websites worden steeds vaker als breed platform gebruikt. Combinaties in platforms zijn aan te raden, want sommige mensen schrijven graag brieven, andere houden er eerder van om hun zeg te doen in een buurtvergadering. Brede fora zijn nuttig in de beginfase, om te verkennen wat de relevante onderwerpen zijn, de noden en verlangens.

Dergelijke informatie is van nut bij de organisatie van het verdere proces (bv. de identificatie van de belanghebbenden en geïnteresseerden, het samenstellen van de

discussieagenda). Later in het proces kunnen brede fora de mogelijkheid geven om nieuwe ideeën en feedback te genereren en om collectieve actie te mobiliseren. Ze kunnen ook een soort ‘opvangnet’ zijn voor belangrijke overwegingen die over het hoofd zijn gezien in meer gefocuste werkgroepen.

Een voorbeeld:

Laagdrempelige brede fora zoals opendeurdagen en activiteiten zoals boomplanten en schoonmaakdagen kunnen mensen aanmoedigen om de eerste vitale stap te zetten naar participatie. Meest succesvol om een breed publiek te bereiken zijn zogenaamde ‘populaire’ platforms. In Engeland en Ierland organiseert men feestelijke evenementen met veel activiteiten zoals bijvoorbeeld ‘tree dressing’, muurschilderingen, dans en toneel, om meer betrokkenheid in openbaar groen te stimuleren bij mensen die anders heel moeilijk te bereiken zijn. Bij ons in Vlaanderen lokt de ‘Dag van het Park’ steeds meer deelnemers aan populaire activiteiten zoals zoektochten, foto-wedstrijden, ...

Brede platforms hebben belangrijke beperkingen in de fasen waarin problemen moeten worden geanalyseerd en plannen gemaakt. Aangezien de nadruk dan komt te liggen op vrije interactie tussen mensen, wordt dan het best gewerkt met kleine discussiegroepen. In diverse kleine groepen kunnen mensen zich vrijelijk uiten in een setting die niet bedreigend is vergeleken met het spreken in een grote groep op een formele hoorzitting. Werken in kleine groepen met plenaire feedback is geschikt voor creatieve brainstorm in de beginfase van een project (bvb. visievorming) maar ook voor het meer diepgaand exploreren van de ideeën die uit een wijder forum komen. Meest creatief blijken groepen van onderling onafhankelijke personen en met een bepaalde taak of agenda, omdat ze meer kans hebben om afstand te nemen van voorspelbare gespreksdynamieken en vooropgezette ideeën.

Een voorbeeld:

In de ‘creatieve workshops’ voor de visievorming over een groene invulling van het spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord werd een occasionele groep samengesteld met actoren die actief zijn op verschillende functieniveaus (de buurt, de wijk, de stad). De bedoeling was om de bestaande relaties in een verschillende context te zien om aldus de perspectieven te verbreden. Het resultaat was een rijke discussie en verschillende deelnemers – zowel stadsambtenaren, buurtwerkers als bewoners - verklaarden achteraf meer oog te hebben voor de respectievelijke functieniveaus.

Anderzijds is het bijzonder moeilijk om mensen via tijdelijke overlegvormen en –momenten een continu proces te laten volgen en samenwerking te bevorderen. In permanente en sociaal coherente groepen zijn er meer kansen om de sociale relaties binnen de groep te versterken en op deze manier de samenwerking te vergemakkelijken, wat dan weer ten goede komt aan het creëren van sociale netwerken en ‘sense of ownership’. Wat niet betekent dat men steeds gewoon het vertrouwde groepje mensen moet samen zetten. Het voordeel van een vaste kern kan worden gecombineerd met er tegelijk voor te zorgen dat de groep ‘open’ blijft voor nieuwe mensen, zodat verstarring in overleg en beperking in visies kan worden voorkomen en kritische vragen en nieuwe ideeën worden bevorderd. Een mogelijkheid is om naast een redelijk permanente groep - dit kan ook een bestaande buurt- of wijkraad zijn - te

werken met tijdelijke taakgroepen die bepaalde aspecten creatief kunnen uitwerken of bepaalde acties ondersteunen.

Waar kleine groepen zeer productief kunnen zijn in het plannen, organiseren en samenwerken met groenverantwoordelijken, is het in de meeste gevallen toch nodig om ook het bredere publiek te blijven betrekken om de ideeën en initiatieven in de omgeving te promoten. Aandacht voor de opbouw van 'sociaal kapitaal' via netwerking is hierbij belangrijk. Zeker in groenvoorziening waar lange-termijn-engagement aangewezen is, zou er het best voor een afwisseling worden gezorgd in brede en beperkte platforms. Flexibiliteit in de organisatie en openheid voor de mogelijkheden die zich op het moment aandienen zijn hiertoe een voorwaarde.

Ten slotte is het van belang, vooral waar het gaat om langdurige processen, om een vast contactpunt te organiseren dat in deze functie herkenbaar is. Zo bijvoorbeeld kunnen mensen met hun vragen over het planproces van het Parkbos Gent, steeds terecht bij de Vereniging voor Bos in Vlaanderen.

3.3 Wie zijn de spelers?

Groenvoorziening bestrijkt een veelheid van sociale en fysieke aspecten van de leefomgeving en vergt daarom een totale benadering waar zeer verschillende spelers (of 'stakeholders') een rol in kunnen spelen. Als we de kwaliteit van besluitvorming voor ogen hebben, dan moet het plan aansluiten op de veelheid van behoeften en verlangens die er zijn. Veel mensen hebben een direct belang in een bepaald park via recreatie, beleving, tewerkstelling, maar er zijn ook indirecte sociale, milieu- en economische belangen. Zelfs voor kleinere groenelementen zoals een rij straatbomen kunnen lokale belangen zeer verscheiden zijn, gaande van de identiteit van een plek tot iemands persoonlijke gezondheid. Groen kan ook zeer verschillend worden gebruikt en beleefd door individuele mensen en sociale groepen in de maatschappij. Zo weten we bijvoorbeeld dat voor veel Turkse en Marokkaanse mensen parken belangrijke plaatsen zijn voor gezins- en groepsactiviteiten en dat minder mobiele groepen (ouderen, kinderen, ...) vooral zijn aangewezen op groenvoorziening dichtbij huis. Het is dus van belang een brede diversiteit van mensen te betrekken met bijzondere aandacht voor groepen met specifieke behoeften, zonder weliswaar de mensen in te delen in vooropgestelde 'plannerscategorieën' (gepensioneerden, werklozen, migranten,...) waar mensen zich niet mee kunnen identificeren. De spelers die men op het oog heeft, staan meestal niet klaar om mee te doen. Sommigen zullen van natuur uit gemakkelijker participeren, andere groepen zullen door hun interesse 'min of meer' klaar staan, van heel wat mensen zal de participatie tijdens het proces zelf moeten worden opgebouwd en sommigen zullen nooit kunnen worden bereikt. Wanneer men zich beperkt tot de actieve burgers, worden veel belanghebbende mensen uitgesloten. Netwerking is daarom heel belangrijk en bepaalde maatschappelijke sleutelfiguren, met een centrale positie in sociale netwerken of communicatiekanalen (opbouwwerkers, leerkrachten, een parochiepriester, ...), kunnen via hun betrokkenheid een katalyserende rol spelen om de basis van betrokkenheid na verloop van tijd te verbreden.

Ook mag niet uit het oog worden verloren dat er naast belanghebbenden en katalysatoren in netwerking, nog vele anderen zijn die kunnen bijdragen tot het succes van een participatief proces. Dan denken we aan mensen met een specifieke kennis en vaardigheden, zoals bijvoorbeeld leden van een heemkundige kring, een zwammenwerkgroep, mensen met een fysieke handicap die een scherp oog hebben ontwikkeld voor de toegankelijkheid, ouderen die een levenslange ervaring hebben met de omgeving, of jonge mensen die een webstek kunnen maken. Andere deelnemers hebben toegang tot bepaalde faciliteiten (bijvoorbeeld water, elektriciteit) of kunnen zelfs een mogelijke rol spelen om bepaalde ideeën politiek verkocht te krijgen. Elke buurt of wijk beschikt over mensen met belangrijke troeven en enig spuurwerk zal nodig zijn om ze te vinden.

3.4 Wie is de regisseur?

Wie tast het terrein af, tekent de contouren van een wenselijke samenwerking, organiseert het proces en bewaakt dat samenwerking binnen de afgesproken lijnen verloopt? Een samenwerking regisseren met belangengroepen en het brede publiek, vergt een aangepaste organisatiestructuur, de inzet van instrumenten op het vlak van informatie, communicatie, evaluatie, ... en mensen met de nodige capaciteiten. In het openbaar groen is het doorgaans de beheerder zelf die deze rol opneemt. Soms wordt hiervoor een derde ingeschakeld, zoals bijvoorbeeld in het Participatief Platform van het Zoniënwoud, waar een professionele coördinator werd aangesteld.

Vaak onderschat is het gegeven dat de 'regisseurs' van een participatieproces buiten het klassieke administratieve kader moeten werken. Dit betekent niet alleen een intensief engagement buiten de reguliere werkuren, maar ook het werken buiten de vaste structuren waarbinnen beslissingen genomen worden. De regie moet immers voldoende flexibel zijn om te kunnen inspelen op kansen die zich aandienen. Bijvoorbeeld, een parkfeest komt in het verschiet, wat meteen een mogelijkheid kan zijn om over een nieuw beheerplan te communiceren en nieuwe participanten aan te trekken. Het benutten van dergelijke kansen vereist de nodige alertheid en snelheid van handelen. Meer nog, de regie van een participatieproces verloopt voor een belangrijk deel buiten de vertrouwde professionele wereld en in contact met mensen die op een andere manier redeneren en communiceren. Verder is een praat- en vergadercultuur meestal niet zo ingeburgerd in de eerder technisch ingestelde groendienst, waar men vaak snel tot concrete afspraken wil komen.

Om al deze redenen kan het aangewezen zijn om een gemengde begeleidingsgroep op te richten. Bijvoorbeeld voor de sturing van het participatieproces voor de inrichting van een stadspark kan de begeleidingsgroep bestaan uit enerzijds groenverantwoordelijken en andere ambtenaren met een rol in de communicatie (bvb. van de jeugddienst, de cultuurdienst, de dienst Samenlevingsopbouw, het betreffende wijkkantoor) en anderzijds mensen van buiten de administratie maar met een sleutelrol in de communicatie in de betreffende wijk (bvb. opbouwwerkers, jeugdwerkers, het Marokkaans Platform, enzovoort). Een dergelijke samenwerking in de regie heeft als voordeel dat de netwerking wordt bevorderd.

Er wordt ook wel eens gezegd dat als de mensen volledig zelf een proces kunnen organiseren, ze zich dan meer betrokken gaan voelen bij de resultaten ervan, dat er dus eerder een 'sense of ownership' zal ontstaan. Er bestaan verschillende voorbeelden waar burgers of verenigingen spontaan de leiding nemen over zaken die traditioneel tot het terrein behoren van overheden.

Een voorbeeld:

In Lomma (Zweden) had de gemeente een stuk braakliggend terrein aangekocht met de bedoeling er een park van te maken. Door gebrek aan middelen bleef dit achterwege en het terrein geraakte overwoekerd door distels en netels. Een oude man begon een stukje te beheren aan de rand, daar waar mensen hun hond uitlieten, breidde zijn inspanningen uit en maakte er paden door. Andere gepensioneerden uit de buurt zagen dit gebeuren en vroegen of ze konden meedoen. Door het werk van zeven mensen werd het terrein omgetoverd in een park. Ze krijgen nu fondsen om machines te kopen en brandstof vanwege de plaatselijke eigenaars- en huurderassociatie, van andere bewoners en van privé-bedrijven. Ze krijgen planten, grond en andere materialen van de gemeentelijke groendienst.

Participatieve processen hoeven niet noodzakelijkerwijze te worden geregistreerd door een overheid. In praktijk is het wel meestal nodig dat formele systemen dergelijke initiatieven ondersteunen via kennisinbreng, geldelijke middelen en het ondersteunen van de sociale samenwerking. Een voorbeeld van ondersteuning door een overheid op het lokale niveau zijn de zogenaamde 'buurtcontracten' tussen de gemeente (bijvoorbeeld Stad Antwerpen) en de bewoners voor het planten en onderhouden van groen in pleintjes en straten. Het is vaak ook zo dat overheden een belangrijke rol kunnen spelen in het bewaken van de kwaliteit van de resultaten. Het gevaar bestaat immers dat samenwerkingsinitiatieven bepaalde aspecten van een meer algemeen maatschappelijk belang verwaarlozen. Denken we aan de noden van minderheidsgroepen, sommige belangen die het lokaal niveau overstijgen en belangen die nu nog niet kunnen geuit worden zoals die van toekomstige bewoners. Zonder hierdoor te doen aan 'overregistreren' of het lokaal initiatief te ontmoedigen, kunnen overheden in een soort van ethische rol naar voor treden.

3.5 Hoe communiceren?

Communicatie kan op een heel spontane manier vorm krijgen. Persoonlijke contacten zoals tussen de parkbeheerder en de bezoekers zijn vaak even, zoniet meer efficiënt dan het houden van veel vergaderingen. Het is evenwel niet vanzelfsprekend dat deze communicatie er is en het is zeker ook niet goed om ervan uit te gaan dat de communicatie automatisch gunstig is voor de samenwerking. Parken en ander openbaar groen zijn typisch multifunctioneel, wat ook meebrengt dat er potentieel is voor conflicten in opinie. Bovendien starten belanghebbenden vaak met vooropgezette ideeën, stereotypes over elkaar en concentreren zij zich al te vaak eerst op hun eigen belang. Anderzijds kan diversiteit in interesses en belangen een belangrijk pluspunt zijn om tot een kwaliteitsvol plan te komen, op voorwaarde dat de communicatie erop gericht is om een consensus te bereiken, die een mogelijk compromis tussen de verschillende belangen overstijgt.

Om naar consensus en samenwerking toe te werken zal het overleg in de meeste gevallen tot op zekere hoogte worden georganiseerd. Maar dat is niet voldoende, een goede communicatie tussen een initiatiefnemer en het publiek zal met een aantal voorwaarden moeten rekening houden. Een eerste voorwaarde is dat er vooraf klaarheid is voor alle betrokkenen over de bedoeling en het verloop van de bijeenkomst, wat er van de deelnemers wordt verwacht, waarover er kan worden gepraat en wat er met de resultaten zal worden gedaan. Een initiatiefnemer kan bijvoorbeeld achteraf zeer tevreden zijn omdat er voor de analyse van een probleem (bijvoorbeeld de onveiligheid in een park) veel nuttig materiaal werd verzameld, maar de deelnemers kunnen zeer ontevreden zijn omdat ze hadden verwacht dat het tot voorstellen van aanpak zou komen.

Voorts is het nodig om gedurende heel het proces consequent aan te geven wat er met de inbreng van de deelnemers werd gedaan, waar er geen rekening mee werd gehouden en waarom niet. Tegelijk wordt nagegaan of de participanten zich kunnen vinden in deze interpretatie. Om deze redenen is het aangewezen om steeds minstens twee bijeenkomsten te organiseren. Bijvoorbeeld, voor de visievorming over het parkbeheer werd in Vordenstein Park een tweede workshop georganiseerd waarin de resultaten van de eerste workshop en de verwerking hiervan in beheer-voorstellen werden teruggekoppeld naar de participanten. Ook is het belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan het verslag van een bijeenkomst. Hierin kan de inbreng van de participanten op een voor hen herkenbare manier worden verwerkt, terwijl deze inbreng tegelijk op een zodanige manier wordt gestructureerd dat hij gemakkelijk in de planvorming kan worden ingevoegd. Zo bijvoorbeeld werden de verslagen van de creatieve workshops in Antwerpen-Noord (zie Scenario 1) door de participanten erg op prijs gesteld terwijl de planners er heel wat bruikbare ideeën hebben uitgehaald.

Een belangrijke voorwaarde in communicatie is dat er met de mensen op gelijke voet wordt gecommuniceerd. Alleen al organisatorische details, zoals de opstelling van de zaal - rijen stoelen voor het publiek en vooraan een platform (met microfoons) voor ambtenaren en experts -, geven de indruk dat alle macht aan de andere zijde ligt. Informatie wordt dan voorgesteld op een ambtelijke of expertmanier, met gebruik van veel tabellen, cijfers en vakjargon, en weinig inspelend op wat er bij de mensen leeft. Dit alles draagt bij tot een 'wij – zij' verhouding die niet bevorderlijk is voor constructieve samenwerking.

De houding zelf die een overheid aanneemt in de communicatie is soms te dominerend. Zo bijvoorbeeld is het een goed idee om discussies over inrichting en beheer zoveel mogelijk op het terrein zelf te voeren. Hierdoor worden problemen, opinies en ideeën heel concreet gemaakt, zowel voor de groenbeheerder als voor de participant. Maar het terrein is tegelijk ook de professionele werkomgeving van de beheerder en de verleiding kan voor hem dan groot zijn om een dominerende rol te gaan spelen. Bijvoorbeeld kan een parkwandeling worden aangegrepen om, weliswaar goedbedoeld, de deelnemers te 'onderwijzen' of meer nog, hen te overtuigen van het gelijk van de beheerder in bepaalde beheerkeuzen. Deelnemers zullen het wellicht appreciëren om een en ander bij te leren, maar anderzijds worden dan belangrijke kansen gemist voor een communicatie in twee richtingen, met een wederzijds leren als resultaat.

3.6 Waarover praten?

De agenda van een bijeenkomst is van belangrijke invloed op wie er zal deelnemen en met welke verwachtingen. Een programma met alleen gespecialiseerde onderwerpen zal geen aantrekkingskracht hebben op de gewone bezoeker. Wanneer die toch deelneemt aan bijvoorbeeld een workshop over biodiversiteit in het park, dan is de kans groot dat hij wordt overstemd door 'experts' terzake zoals leden van natuurverenigingen, natuurgidsen en biologen. Een eerste vereiste is dat de onderwerpen van samenspraak voldoende relevant zijn voor de betrokken mensen en aansluiten bij hun leefwereld. Anderzijds mag men niet uitgaan van een vooropgezet idee over wat de problemen zijn, wat de mensen al of niet interesseert of waarover ze hun zeg kunnen doen.

De keuze van de onderwerpen van betrokkenheid, kan worden gebaseerd op de resultaten van brede platforms, zoals bijvoorbeeld een bewonersinstuif, interviews met parkbezoekers, enzovoort. De noden, bekommernissen en controversen die hieruit voortkomen, samen met de vragen die rijzen vanuit de beheerpraktijk zelf en waarover de beheerder wil communiceren, kunnen dan dienen voor het samenstellen van thema's voor verdere en meer diepgaande uitwerking. De keuze van de thema's kan echter ook zelf een onderwerp van samenspraak zijn.

Een voorbeeld:

In het Participatief Platform van het Zoniënwoud werd er voor gekozen om niet te vertrekken van een vooropgezette agenda. In de eerste vergadering van het platform konden alle deelnemers mogelijke thema's naar voor brengen voor drie afzonderlijke themawerkgroepen. Daarna volgde een stemming waarbij de thema's 'sensibilisatie', 'toegankelijkheid en paden' en 'biodiversiteit' werden verkozen. Ten slotte kregen de deelnemers de kans om zich in één of meer van deze werkgroepen te engageren. De themawerkgroepen hebben heel wat gespecialiseerde kennis en waardevolle ideeën opgeleverd en de deelnemers toonden een groot engagement, eveneens in de terreinacties die eruit resulteerden.

Een belangrijk voordeel wanneer deelnemers zelf de agenda bepalen, is dat de onderwerpen van samenspraak relevant en interessant zijn voor de meesten onder hen. Dit komt ten goede aan het engagement van de deelnemers evenals aan de efficiënte inbreng van hun kennis, wat uiteindelijk ten goede komt aan de kwaliteit van het beheerplan. Maar daarnaast zijn ook een aantal nadelen mogelijk. Door het bijeenbrengen van mensen rond een bepaald onderwerp in afzonderlijke werkgroepen, blijven zij beperkt tot hun eigen interesseveld en worden kansen gemist van wederzijds leren over onderwerpen die de andere deelnemers belangrijk vinden of die maar voor een minderheid interessant zijn. Voor een deel kan dit worden opgevangen door de thema's zelf voldoende breed te houden en voor voldoende uitwisseling te zorgen tussen verschillende themagroepen.

Mensen willen graag dat de samenspraak niet alleen bij praten blijft en dat hun inbreng ook effectief en binnen afzienbare tijd een vertaling krijgt in een concreet plan of actie op het terrein. Daarom is het goed om bij de keuze van onderwerpen rekening te houden met de mate waarin de participanten (evenals de initiatiefnemer zelf)

er een daadwerkelijke impact op kunnen uitoefenen. Voorts kan voor een aangepaste mix worden gezorgd van onderwerpen die op korte termijn al tot implementatie in concrete beheerbeslissingen en acties kunnen leiden en van onderwerpen waarbij de keuzes pas op lange termijn zichtbaar kunnen worden. Het is hierbij natuurlijk belangrijk om voortdurend open te staan voor initiatieven die de deelnemers zelf voorstellen.

Ten slotte mag men niet al te ambitieus zijn bij het samenstellen van de agenda. Het is niet alleen nodig om binnen eenzelfde onderwerp voldoende kansen te geven voor terugkoppeling naar de participanten, maar men moet ook realistisch zijn voor wat betreft de mogelijkheden om één en ander waar te maken op het terrein. Ook moet men er mee rekening houden dat onderwerpen door deelnemers meestal niet als netjes afgebakend, maar in onderlinge samenhang met elkaar worden gezien. Bijvoorbeeld een actievoorstel om een parkgedeelte beter toegankelijk te maken, kan een hele reeks discussies uitlokken over tal van andere onderwerpen zoals bijvoorbeeld de biodiversiteit, de veiligheid, enzovoort. Discussies kunnen daardoor langer duren dan voorzien. Een professionele moderator kan structuur aanbrengen in de discussie, deze achteraf samenvatten en aansturen op consensus en praktische afspraken.

3.7 Wat kan het kosten?

Deze vraag kan moeilijk in het algemeen worden beantwoord. Toch is de vraag naar het kostenplaatje vaak de eerste die in de praktijk wordt gesteld. De kostprijs zal grotendeels afhangen van het type van toegepaste methoden. Daarom wordt in het gedeelte 'methoden en technieken' ook telkens indien mogelijk een inschatting gegeven van de nodige tijd en middelen. Een interactieve tentoonstelling, wanneer deze luxueus wordt opgevat, kan gemakkelijk een paar tienduizenden euro kosten. Voor een bewonersinstuif met gebruik van eenvoudige middelen zoals kopieën van plattegronden, stiften en kleefbriefjes, kan men dan weer toekomen met een paar honderden euro voor materiaal, drankjes en dergelijke.

Een algemene constante is dat het voorbereiden, organiseren, bijwonen en opvolgen van participatieve processen een grote investering vraagt in termen van werkuur. En dit ongeacht of men met eigen mensen werkt of met professionele ondersteuning. Soms wordt gedacht dat men achteraf een deel kan recupereren wanneer mensen deelnemen in beheerwerken. De kans is echter groot dat het organiseren en opvolgen van dit vrijwilligerswerk dit voordeel weer teniet zal doen.

4

Het opbouwen van een scenario

Om een participatieproces op een planmatige manier te kunnen aanpakken is het nodig om vooraf een 'draaiboek' of scenario samen te stellen. Dit is een soort van tijdsplanning van de acties die men denkt te ondernemen in de loop van het participatief proces. Uiteraard zullen de keuze van de acties en het procesverloop verschillend zijn naargelang de uitgangssituatie en het doel dat men voor ogen heeft. De planning van het procesverloop kan de nodige houvast bieden voor de initiatiefnemer en de deelnemers, zonder dat dit een rigide tijdschema hoeft te zijn waarin men vastzit. Zowel naar acties toe als naar het tijdstip waarop deze plaatsvinden is het nodig om voldoende flexibel te zijn. Het is immers van belang om alert en snel te kunnen inspelen op problemen, op nieuwe kansen die zich voordoen en niet het minst op suggesties voor initiatieven vanwege de deelnemers zelf. In de praktijk is het meestal zelfs zo dat het uiteindelijke scenario wordt opgebouwd tijdens het participatieproces zelf.

Participatie in openbaar groen is dikwijls een langdurig proces, in het bijzonder wanneer het gaat over beheer. Eenmaal ermee begonnen, is het dikwijls zo dat het einde steeds verder uit het gezicht geraakt. Een belangrijk aandachtspunt bij de planning van het scenario, is dat er voor voldoende continuïteit wordt gezorgd. Dit onder meer om het enthousiasme en het contact levendig te houden. In kleine stappen wordt er dan gewerkt, zowel naar het realiseren en/of verbeteren van het groen zelf als naar het opbouwen van een cultuur van samenwerking. Via kleine successen en beperkte ervaringen kan een wederzijds leerproces en een vertrouwensrelatie worden opgebouwd tussen beheerder en gebruiker.

Zoals reeds aangegeven onder de sleutelvraag over de keuze van het platform (rubriek 3 p.88), is het aangewezen om in de opbouw van een scenario voor een afwisseling te zorgen van grote en kleine platforms. Zo bijvoorbeeld start men met een breed platform (een bewonersinstuif, ideeënverzamelaars op de Dag van het Park,...) om interesse te wekken bij het grote publiek, om informatie te verzamelen en voeling te krijgen met wat er leeft. Daaropvolgend worden de hieruit voortkomende relevante thema's meer diepgaand bediscussieerd in kleine groepjes in een aantal workshops. De ideeën en acties die hieruit voortkomen kunnen dan weer worden getoetst bij een breder publiek ter gelegenheid van een parkevenement. De idee is dat er een constante terugkoppeling gebeurt tussen de beheerder en de participanten, en tussen de grote en kleine platforms.

In de volgende paragrafen wordt kort ingegaan op een aantal ondersteunende activiteiten die in de meeste scenario's steeds terugkomen. Daarna worden drie praktijkvoorbeelden beschreven.

4.1 Ondersteunende activiteiten

Vorbereiding

Een planmatige organisatie vertrekt vanuit bewuste doelstellingen of een 'richting' waar men naartoe wil. Zodra hierover klaarheid bestaat, kunnen aan de hand van de sleutelvragen in rubriek 3 p.87 de belangrijkste keuzes worden gemaakt voor de organisatie (timing, platform, spelers, regie, enzovoort) en de inhoud (de agenda) van de samenspraak. Zo bijvoorbeeld, wanneer vooral een creatieve inbreng van de deelnemers in het plan wordt beoogd, zal de aanpak verschillend zijn van wanneer een samenwerking in het beheer het streefdoel is. Om de gepaste antwoorden te vinden op deze sleutelvragen worden deze in onderlinge samenhang bekeken en zal een verkenning van de plaatselijke situatie nodig zijn. Meteen zal ook duidelijk worden welke noodzakelijke basisinformatie ontbreekt (bvb. voor het identificeren van de deelnemers: het bezoekersprofiel van het park, het sociale netwerk van de buurt, ...).

Waar het gaat over het verzamelen van informatie om voorbereid naar een publieke bijeenkomst te stappen, wordt er mee rekening gehouden dat betrokkenen bij een bepaald plan of project, onderwerpen typisch heel breed zien. Zij houden hierbij geen rekening met de afbakening van ambtelijke bevoegdheden. Het is dus bijvoorbeeld goed om zich ook vooraf te informeren over andere plannen of projecten die met dat bepaald stuk groen in relatie staan. Bijvoorbeeld, als er publieke betrokkenheid wordt georganiseerd rond de inrichting van een stadsbos, informeer u dan als groenexpert ook over het mobiliteitsplan, het ruimtelijk structuurplan, enzovoort.

Voorts is het noodzakelijk om zich op de hoogte te stellen van wat eerder al werd afgesproken. Bijvoorbeeld, als iedereen het eerder al eens was dat in het park geen honden mogen worden toegelaten, stel dan deze vraag niet opnieuw want dit wekt wroeging. Men kan wat vooraf ging te weten komen via het lezen van verslagen.

Wervende communicatie

Voor veel mensen is participatie niet vanzelfsprekend, ze moeten er warm voor worden gemaakt. Wervende communicatie wil interesse opwekken bij belanghebbenden en hen aantrekken naar participatieve activiteiten. Wervende communicatie heeft ook betrekking op het verspreiden van ideeën bij het bredere publiek.

Wervend is niet gelijk aan aantrekkelijke folders. Duidelijkheid over waar een eventuele participatie voor staat, wat u van de mensen verwacht en waarom, is een eerste vereiste. Daarom mogen problemen niet worden toegedekt. Wanneer veel mensen persoonlijk benadeeld worden door een initiatief, zoals bijvoorbeeld gebeurt wanneer een nieuw stadsbos allerlei gebruiksbeperkingen of zelfs onteigening zal meebrengen, dan mag dit gegeven niet worden weggelaten achter idyllische voorstellingen met vogeltjes en bijtjes.

Om zoveel mogelijk verschillende interesses aan te spreken, wordt een combinatie van communicatiekanalen en –media ingezet. In rubriek 5 p.107 (methoden en technieken) wordt daar verder op ingegaan. Zodra er een groep van mensen is betrokken, kan er via hen verder aan netwerking worden gedaan. Ten slotte wordt ook aandacht besteed aan een positieve verslaggeving van elke voorbije activiteit in de lokale media.

Evaluatie

Het afbakenen van de doelstellingen of de richting die men uitwil met een participatief proces zal meteen ook een basis vormen voor een interne monitor of regelmatige evaluatie van het proces. Evaluaties gebeuren het best na iedere participatieve activiteit, samen met alle betrokkenen in de organisatie, met inbegrip van de eventuele externen (bv. de moderator). Daarnaast is het nodig om geregeld het hele participatieve proces kritisch te bekijken. Hou er rekening mee dat doelstellingen kunnen mee evolueren met een proces. Ze moeten dus ook regelmatig worden herzien. Het is handig wanneer er voor de regie en de evaluatie van het proces een vaste begeleidingsgroep bestaat.

Daarnaast is het van belang om regelmatig te toetsen bij de deelnemers. Om niet al te veel beslag te leggen op de tijd en energie van de mensen, wordt dit het best op een goed doordachte manier gedaan. Methodieken voor deze activiteit worden afzonderlijk besproken in rubriek 5 p.116 (Evaluatiemoment).

4.2 Participatie in de planning: het spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord

Centraal tussen de dicht bebouwde wijken van Antwerpen-Noord en de haven en op amper 1,5 km van de Grote Markt, ligt het 'Spoorwegemplacement'.

De NMBS nam het spoorwegemplacement omstreeks 1875 in gebruik. Toen lag het een eindje van de rand van de stad. Behalve het toenmalige gehucht Dam, dat zich situeerde op de plaats van het huidige Damplein en Hardenvoort, was er maar weinig bebouwing in de omgeving. Deze situatie heeft echter niet lang geduurd, op relatief korte tijd groeide de stad er omheen. Nog voor de eeuwwisseling was het spoorwegemplacement al grotendeels omringd door woningen. De ontwikkeling gebeurde met weinig stedenbouwkundige aandacht. Momenteel vormen de aangrenzende wijken een dichtbebouwd gebied met ruim 35.000 inwoners. Bovenop de sociale problematiek is het tekort aan groen en ruimte een groot probleem voor de leefbaarheid van deze wijken.

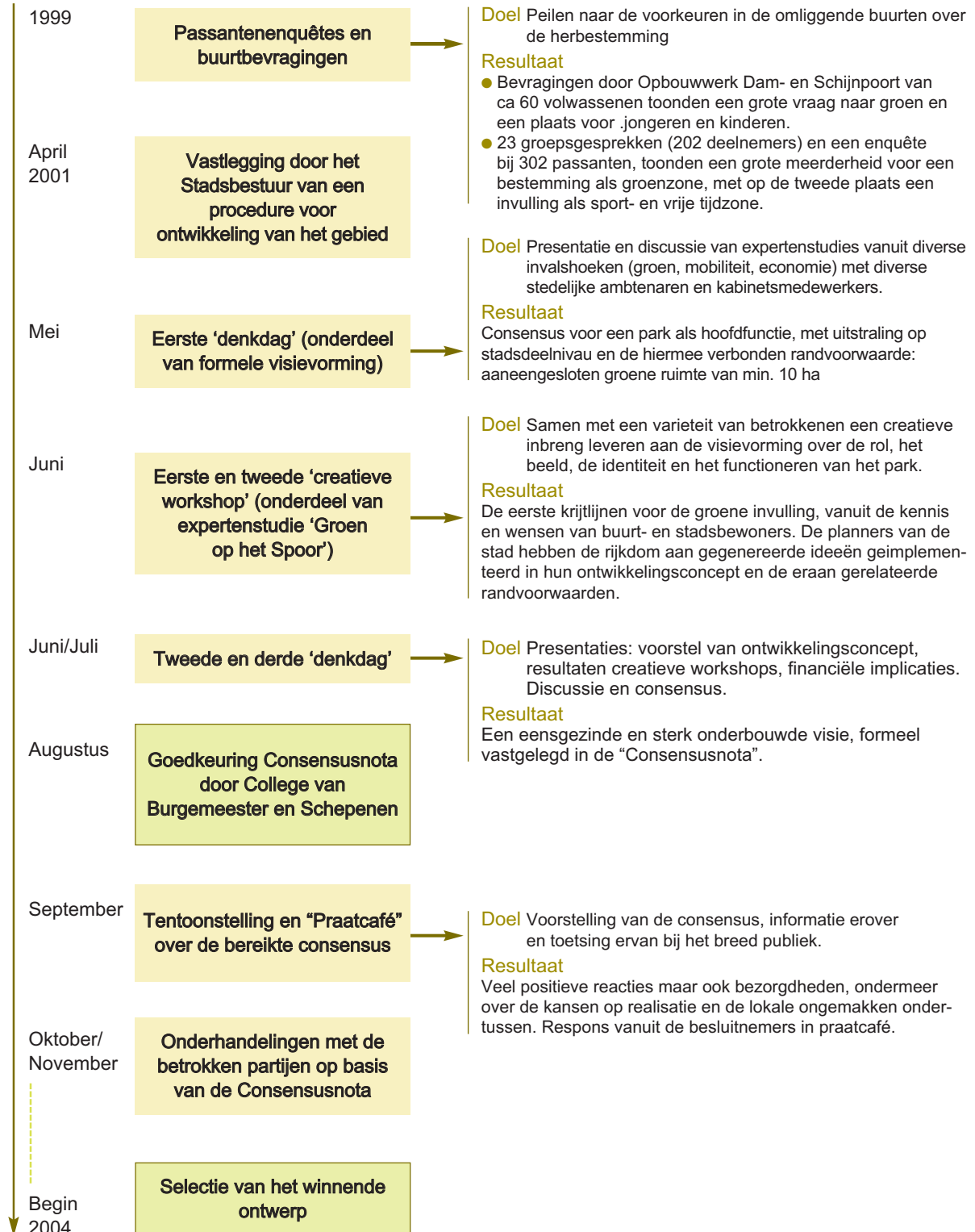
Sinds maart 2000 bouwt de NMBS er haar activiteiten af en vanaf mei 2001 komt de site gefaseerd vrij. De invulling van dit reusachtige terrein, dat zich uitstrekt over 1,6 km met een oppervlakte van ongeveer 24 ha, lag bij de aanvang van deze ontwikkeling echter nog open. Verschillende scenario's waren in omloop: een ontwikkeling als KMO zone, de aanleg van een verbindingsweg tegen sluipverkeer, enzovoort. In april 2001, legde het Stadsbestuur een procedure vast die bestond uit drie stappen. In een eerste stap werd een interne consensus bereikt over de toekomstige rol van het spoorwegemplacement en de randvoorwaarden voor ontwikkeling. Het grootste deel (17 ha) werd bestemd als een park. In de herfst van 2001 werd er met succes onderhandeld met de grondeigenaar, de NMBS. Momenteel wordt in een derde stap het project verder ontwikkeld: bodemsanering, bestemmings- en inrichtingsplannen, enzovoort.

Het scenario hierna voorgesteld betreft de eerste stap van de procedure, namelijk de visievorming over de toekomstige invulling.

Succesfactoren

- de combinatie van een formeel (denkdagen) en informeel (creatieve workshops) visievormingsproces
- snelle consensus over de hoofdfunctie als park
- een gemengd platform van actoren op verschillende functieniveaus: stad, wijk, buurt,...
- balans confidentialiteit en transparantie
- aandacht voor de inhoudelijke kwaliteit van de discussie
- maatschappelijk draagvlak voor de hoofdfunctie als park
- grote openheid van de planners voor de lokale wensen en ideeën
- eerste krijtlijnen voor een groene invulling in een vroeg stadium

Scenario 1: participatie in de toekomstige inrichting van het spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord

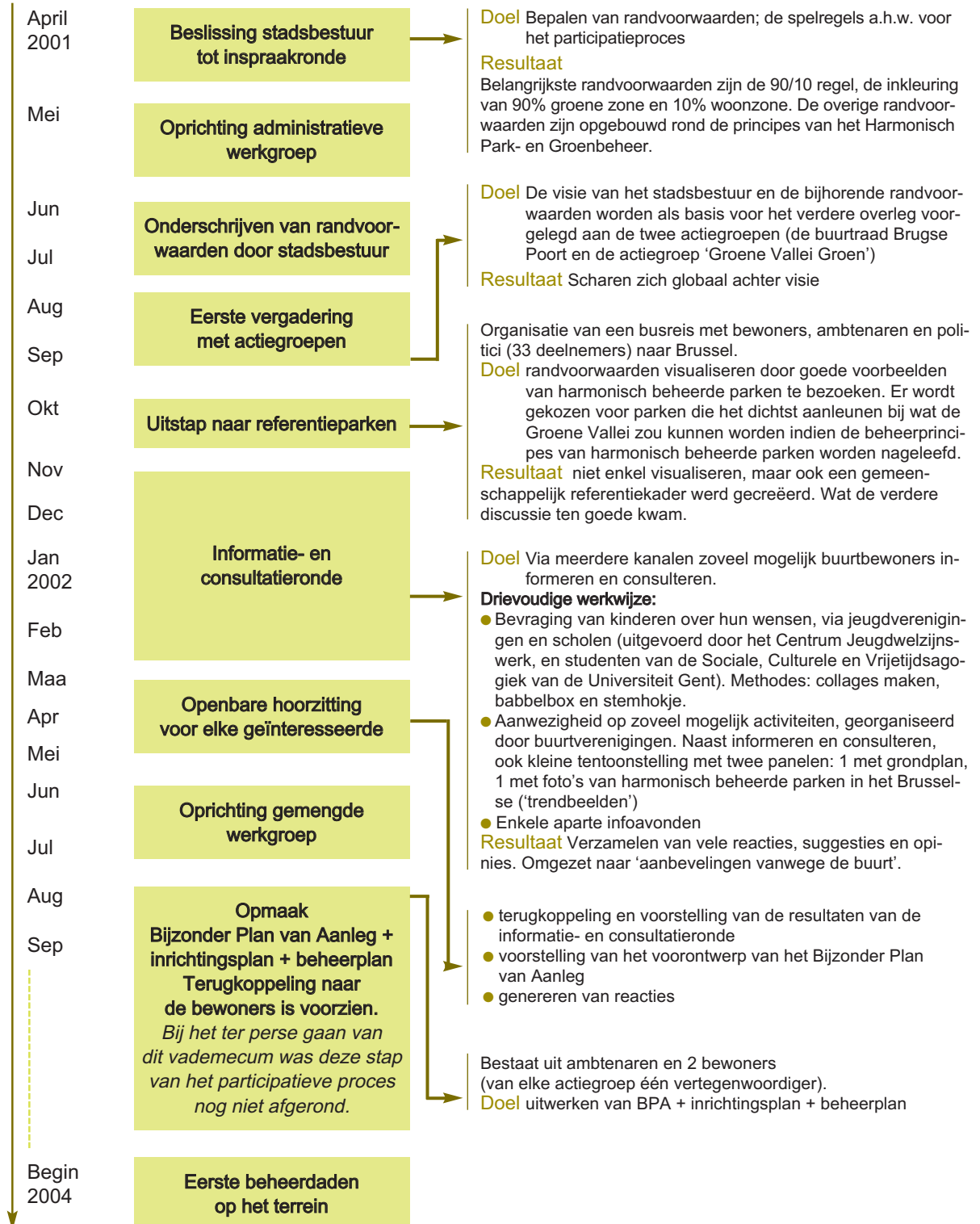
4.3 Participatie in de inrichting: de Groene Vallei in Gent

De Groene Vallei is een open ruimte temidden van de 19de-eeuwse gordel van de stad Gent. Deze ruimte vormde aan het einde van de 16de eeuw een soort van schiereiland tussen de Leie en de stadsgracht. De ruimte deed tot het einde van de 18de eeuw dienst als bleekweide voor de linnenindustrie. Hierna werd op deze plaats een katoendrukkerij opgericht, die in 1837 werd omgevormd tot een vlasspinnerij. In 1960 werd de fabriek gesloopt en op het zuidelijke gedeelte verzezen flatgebouwen om tegemoet te komen aan de hoge woningnood. In 1970 werd de stadsgracht gedempt. In de laatste decennia zagen tal van ontwikkelingsplannen het licht, maar uiteindelijk kocht de Stad Gent de gronden op. Opnieuw lagen plannen op tafel om het gebied in te richten als woon- en dienstzone, maar dit stootte op hevig protest. De actiegroep 'de Groene Vallei Groen' zag het licht, naast de reeds bestaande Buurtraad Brugse Poort die reeds eerder acties had gevoerd. Het doel van de acties was het gebied als een groene long binnen de buurt te behouden. Uiteindelijk besloot het Stadsbestuur om een inspraakronde voor de inrichting van de Groene Vallei te organiseren. Deze beslissing werd evenwel genomen nadat een aantal randvoorwaarden waren vastgelegd. Van belang hierin waren onder meer dat deze ruimte voor 90% als groenzone en voor 10% als woonzone zou worden ingekleurd op het bestemmingsplan. Hierdoor kon het inspraakproces worden gefocust op de inrichting van het park in de Groene Vallei.

Succesfactoren

- er werd voldoende tijd uitgetrokken om voorbereid het proces op te starten, maar ook voor het proces zelf;
- diversiteit in de gebruikte informatiekkanalen en - technieken, naar verschillende doelgroepen toe (o.a. veel activiteiten voor kinderen);
- vastleggen van spelregels vóór de start van het proces;
- uitstap naar relevante parkvoorbeelden in Brussel: de informele wijze waarop zowel bewoners, ambtenaren als politici samen een gemeenschappelijk referentiekader hebben gevonden.

Scenario 2: participatie in de inrichting van de Groene Vallei, Gent

4.4 Participatie in het beheer: Vordenstein in Schoten

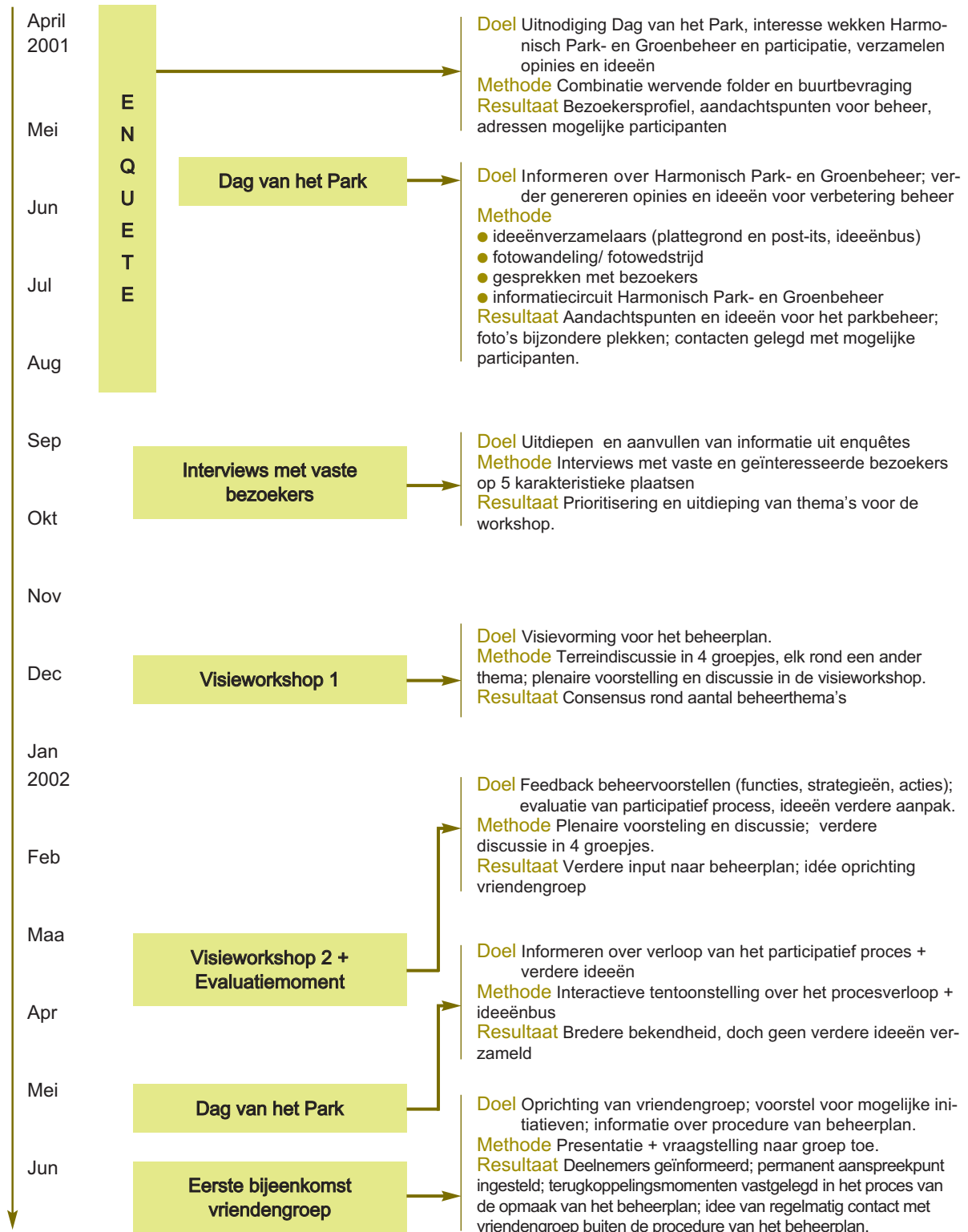
Het domein van Vordenstein heeft een geschiedenis die teruggaat tot in de 12de eeuw, toen enkele grote domeinen rond het Antwerpse in leen werden gegeven aan 'vrije boeren'. Op deze domeinen verschenen in de 14de eeuw de eerste 'Hoven van Plaisantie'. Deze plaisantieën waren de typische buitenverblijven van welstellende Antwerpenaars. Het 140 ha grote domein van Vordenstein heeft een dubbele structuur. Het bestaat uit een barok park in Franse stijl met een bosgedeelte opgetrokken met kenmerkende stervormige dreefstructuren en een gedeelte in Engelse landschapsstijl. Het laatste gedeelte wordt bepaald door graslanden en boompartijen, en verder een ommuurde oranjrietuin. Hierin bevinden zich ook het gerestaureerde oranjeriegebouw, muurserres en het koetshuis met stallen. Bij de openstelling van het domein werd bewust gekozen voor een minimum aan infrastructuur, zodat enkel de stille recreant wordt aangetrokken die rust, ruimte en groen opzoekt. Begin 2001 besliste het Vlaamse Gewest, als eigenaar van 110 ha van dit parkdomein, om er een proefproject op te starten in het kader van het Harmonisch Parken Groenbeheer. In het kader van de participatieve benadering eigen aan deze visie werd in een eerste stap een bevraging georganiseerd voor het brede publiek. Er werd gepeild naar opinies en ideeën over het huidige beheer, of mensen uit de buurt graag zouden willen meedenken over en meewerken aan de realisatie van het toekomstige beheer. Tijdens de 'Dag van het Park 2001' werden verschillende activiteiten georganiseerd met de bedoeling om bezoekers te informeren en aan te trekken tot deelname aan het participatief proces. Na deze acties naar het brede publiek toe, volgden een aantal visieontwikkende activiteiten met een meer vaste groep van geïnteresseerden.

Succesfactoren

- de combinatie van grote en kleine platforms waardoor de parkgebruikers op verschillende manieren worden aangesproken;
- het samen zoeken naar oplossingen en bereiken van consensus via kleine discussiegroepen;
- de geleidelijke opbouw van een band tussen gebruiker en beheerder.

Scenario 3: participatie in het beheer van Vordenstein, Schoten

5 Methoden en technieken

- *Boomplantdag (DD)*
- *Jonge mensen aan het werk tijdens een parkevenement (AVH)*
- *Hou de drank fris! (AVH)*

5.1 Actiedag

Wat?

Een hele of halve actiedag is duidelijk een doe-activiteit. Geïnteresseerden worden gevraagd om de handen uit de mouwen te steken op het terrein. Actiedagen zijn vooral effectief wanneer ze een regelmatig terugkerend gebeuren worden, zoals een plantactie in het voorjaar. Het is ook effectief om ze te doen samenvalen met een Vlaams programma zoals bijvoorbeeld een milieukeek op de scholen. Door regelmatig te participeren in actiedagen kunnen mensen zich meer verbonden gaan voelen met het groen ('ons park', 'onze boompjes') en wordt het contact tussen beheerder en gebruiker aangehaald, wat kan resulteren in een wederzijds vertrouwen en leren.

Aandachtspunten

- De mogelijkheden zijn talrijk: plantacties, opruimen van zwerfvuil, uitspreiden van houtsnippers, opruimen van snoeihout, baggeren van een waterpartij, onderhouden van parkmeubilair, wieden van bloemperkjes, verzamelen van zaden ...
- Er kan een weekprogramma van terreinacties worden georganiseerd rond een ge-

schikt thema. Een aantal organisaties worden dan uitgenodigd om activiteiten en evenementen te organiseren en te adverteren.

- Indien er een vriendengroep bestaat, kan deze zelf initiatieven nemen voor een actiedag, deze organiseren en begeleiden. Een actiedag kan nieuwe geïnteresseerden aantrekken om in de vriendengroep te stappen.
- Ook de arbeiders (en hun eventuele ploegbazen) worden liefst betrokken. Zij spelen dan een belangrijke rol in de professionele begeleiding.
- De actiedag is liefst een activiteit waarin iedereen kan participeren, zonder over speciale vaardigheden te beschikken. Probeer ook kinderen te betrekken.

Opmerkingen

- Denk erom dat mensen vrijwillig komen helpen, het zijn geen goedkope arbeidskrachten!
- Het sociaal contact met elkaar is voor velen de belangrijkste motivatie om deel te nemen. Een aangename sfeer is belangrijk.
- Grote werken (grote snoeiwerken, vellen, enz.) laat u beter over aan de arbeiders die instaan voor het beheer of aan een gespecialiseerde firma.
- Een beperkt aantal acties kan door een grote groep worden gedaan, bv. een opruimactie, een plantactie. Hou er rekening mee dat een grotere groep meer materieel en begeleiding vereist.
- Voor echte onderhoudsactiviteiten kan gewoonlijk meer verwacht worden van een kleine gemotiveerde groep. Hiervoor kan gewacht worden tot een soort van vaste kerngroep (vriendengroep) is gevormd.

Tips

- Zorg voor een klein geschenkje of origineel souvenir voor elke deelnemer
- Regel het nodige i.v.m. verzekeringen
- Hou een EHBO koffertje bij de hand
- Nodig een paar journalisten uit van de lokale media voor een positieve verslaggeving
- Maak foto's (of beter nog: een video) om bij gelegenheid te tonen (bvb. op interactieve tentoonstelling)

Kostprijs

Hoe groter de groep, hoe duurder:

- verzekering
  - extra materieel (bijvoorbeeld spaden, verf-borstels, ...)
- Zoek daarom sponsors zoals boomkwekerijen, tuin-centra, ...

Te combineren met

- vriendengroep (methode p.152)
- terreindiscussie (methode p. 143)
- parkevenement (methode p. 134)

5.2 Activiteiten voor kinderen

Wat?

Kinderen hebben een eigen belevings-wereld en eigen wensen, die in veel opzichten afwijken van volwassenen. Om kinderen aan te moedigen deel te nemen is het aangegeven om ook activiteiten speciaal voor hen te organiseren, aan-gepast aan hun leeftijd, interesses en vaardigheden. Ze kunnen waardevolle informatie opleveren voor de beheer-planning: lokale waarden, kennis en wensen. Via verschillende activiteiten kunnen kinderen meer bewust worden van hun groene omgeving, evenals van de noden en verlangens van anderen. Ze leren eveneens vaardigheden om met elkaar te overleggen, hun ideeën samen te vatten en te presenteren.

● Workshop voor kinderen in Vordenstein (IV)

Plant een idee

Kinderen planten op een bepaald perceel een zaad, een bloembol, een boompje of een struikje. Naast de geplante bloembol of zaad, steken ze een kaartje met een beheersuggestie in de aarde. Op een kaartje, dat met een touwtje aan het boompje of de struik wordt bevestigd, schrijven ze een beheeridee voor het park neer. Het organiserend team verzamelt na afloop alle kaartjes en bundelt de ideeën onder een aantal beheerthema's.

Nodig: zaden, bloembollen, struiken en/of boompjes, kaartjes, schrijfgierief

Punten geven in het park

Kinderen mogen deze keer zelf punten geven!

Tijdens een wandeling in het park quoteren de kinderen verschillende karakteristieke plaatsen. Ze hebben elk een lijstje bij met de plaatsen en geven punten van 1 tot 10. Na afloop volgen een samenvatting en discussie – bijgewoond door de parkbeheerder – waarin ze hun punten argumenteren.

Nodig: schrijfgierief

Park vol wensen

Met stokken en ballonnen planten kinderen een 'park vol wensen' op een nog in te richten terrein. Aan de stok bevestigen ze een kaartje met daarop hun wensen over hoe het park er kan uitzien. Kinderen worden gemobiliseerd via jeugdbewegingen of naburige scholen en nemen achteraf hun ballon mee naar huis.

Nodig: voldoende stokken, ballonnen, kaartjes, schrijfgierief

Workshop

De kinderen maken in groepjes van vijf een collage over hun wensen voor een karakteristieke plaats in het park (bos, vijver, weide, dreef,...). Als basis voor de collage

- *Collage voor een speelbos in Vordenstein (IV)*

- *Kinderen lezen hun verslag aan elkaar voor (AVH)*

wordt een uitvergroete foto van de betreffende plaats gebruikt. Na een korte pauze vatten de kinderen hun bevindingen en suggesties samen en communiceren ze naar de parkbeheerder. In een volgende bijeenkomst legt de parkbeheerder uit welke oplossingen werden bedacht als antwoord op de opinies van de kinderen, hoe deze laatste zijn opgenomen in de planning, waarom bepaalde wensen niet vervuld kunnen worden en wanneer acties op het terrein zullen plaatsvinden. De kinderen krijgen alsnog de gelegenheid om te reageren en om op vraag van de beheerder sommige onderwerpen nog verder uit te diepen. Het is belangrijk dat de kinderen hun bijdragen herkennen in het uiteindelijke plan van inrichting of beheer.

Nodig: uitvergroete foto's als basis, tijdschriften, scharen, lijm

Kinderen interviewen volwassenen

Kinderen interviewen hun familie en andere volwassenen over het park. Dit kan gebeuren in het kader van een schooltaak. Er wordt dan contact opgenomen met lokale scholen. Aan geïnteresseerde leraars/leraressen wordt de bedoeling van de taak toegelicht. Zij vullen zelf de opdracht in, bijvoorbeeld: 'Wat betekent het park voor mij, mijn familie en ons leven van alledag?'. De kinderen schrijven een kort verslag dat nadien wordt gepubliceerd in het krantje van de school, een nieuwsbrief van het park of een lokale krant. **Zie ook methode 'Vertel het park' p.147.**

Rollenspel

Praktisch onderzoek door kinderen, gebaseerd op rollenspel, resulteert in een directe ervaring van de noden van verschillende bos- of parkgebruikers. Een voorbeeld: kinderen van een jeugdbeweging lenen enkele rolstoelen van een plaatselijk rusthuis. In kleine groepjes verkennen ze per rolstoel het park, discussiëren en rapporteren over hun ervaringen. Een dergelijke oefening kan voorafgaan aan een workshop waarin kinderen hun ideeën voor verbetering formuleren.

Kostprijs

Relatief goedkope methodes. Voornamelijk veel tijd achteraf om de verkregen informatie te verwerken.

Te combineren met

- actiedag (methode p.107)
- fotowandeling (methode p.118)
- ideeënverzamelaars (methode p.120)
- parkevenement (methode p.111)
- 'Vertel het Park' (methode p.147)

5.3 Bewonersinstuif

Wat?

Tijdens een instuif kunnen deelnemers gedurende een aantal uren vrij in en uit wandelen. Op een vrije en ongedwongen manier wordt gepeild naar de wensen en ideeën van bewoners over de planning, de inrichting of het beheer. De methode kan worden toegepast als een breed platform in het begin van een participatief proces, maar ook later, om te reageren op een planvoorstel.

Het is een laagdrempelige methode met veel mogelijkheid voor sociaal contact. Het 'vergaderaspect', wat sommige mensen afschrikt, ontbreekt hier.

Aandachtspunten

- Een bewonersinstuif kan in een redelijk korte tijdspanne worden georganiseerd en vereist in principe niet meer dan één voorbereidende bijeenkomst.
- Cruciaal is een wervende uitnodiging naar alle buurtbewoners (zie voorbeeld als bijlage).
- Het inschakelen van een aantal maatschappelijk actieve buurtbewoners in de organisatie zal de opkomst verhogen.
- Door de verspreide opkomst naar de instuif is er meer tijd voor een praatje met de deelnemers. Zorg voor voldoende medewerkers.
- Laat deelnemers op een stratenplan aangeven (met kruisje of stickertje) waar ze wonen. Dat geeft achteraf een beeld van welke delen van de buurt al of niet voldoende werden bereikt.
- Deelnemers tekenen hun ideeën op een plattegrond van het betreffende terrein of schrijven ze op kleeftbriefjes die ze er dan op kleven. Als leidraad wordt een kort vragenlijstje gehanteerd.
- De resultaten worden nadien, na eventueel prioriteren (zie methode p.141), verwerkt in een verslag en dienen als basis voor verdere planvorming (bvb. in een visieworkshop, zie methode p.149).

- *Bewonersinstuif voor het Everslaarsbos in Lokeren (JB)*

- *Aan de ideeëntafel begeleidt iemand van de organisatie de deelnemers (AVH)*

- *Deelnemers schrijven hun prioritaire actiepunten neer (AVH)*

Voorbeeld van een bewonersinstuif: Everslaarbos in Lokeren

De Stad heeft in december 2000 het advies gevraagd aan het plaatselijke wijkcomité over de inrichting van een stadsbos in de bufferzone tussen een woonzone en een industrieterrein. Het wijkcomité organiseerde t.b.v. haar advies in januari 2001 een bewonersinstuif om de wensen en ideeën van de omwonenden te verzamelen.

1. Voorbereiding

Het organiserend team bestudeert dossiers en plannen en bezoekt het terrein. Voorbereidende bijeenkomst: methode, programma, rolverdeling.

2. Wervende uitnodiging

Een pamflet wordt persoonlijk overhandigd of gebust in de omliggende straten, opgehangen in veelbezochte plaatsen zoals het stadhuis, de bakker, de slager, het benzinestation, de scholen, enz.

3. Bewonersinstuif

Een avond op een weekday tussen 20 en 22.30 uur.

De deelnemers volgen een parcours:

- Onthaaltafel

Uitleg over het doel van de instuif en het te volgen parcours

Aanbieden van koffie of thee

Deelnemers duiden aan op een stratenplan waar hun huis staat

- Informatietafel

Kadasterplannen, een kaart van de onteigeningstoestand en een kaart van het industrieterrein

Enkele foto-albums met bos- en landschapsbeelden

Informatie door iemand van het wijkcomité

- Ideeëntafel

Een kopie van een 'lege' terreinkaart waarop de deelnemers met stiften of via kleefbriefjes hun ideeën kunnen tekenen of schrijven.

Aan iedere zijde van de tafel kleeft een begeleidend vragenlijstje.

Deelnemers worden persoonlijk aangespoord, wie zelf niet kan schrijven wordt geholpen.

- Actietafel

De bezoekers formuleren voorstellen voor toekomstige acties en deponeren die in een actiebus.

4. Stemmenronde

Na afloop wordt een lijst opgesteld van de verzamelde ideeën.

Gedurende het weekend volgend op de bewonersinstuif wordt een huis-aan-huisronde gedaan: de bewoners worden gevraagd om de volgens hen beste tien ideeën aan te kruisen. Ze geven ook aan of ze het volledige advies willen ontvangen en betalen desgevallend de kostprijs van de kopieën. Daaropvolgend maakt het wijkcomité op basis van de resultaten van de instuif haar advies over aan het stadsbestuur, met in bijlage een lijst van de twintig meest gekozen ideeën.

5. Nazorg

Iedere buurtbewoner krijgt een pamflet met resultaten van de inspraakronde in de bus en kan (tegen betaling) een exemplaar van het volledige advies krijgen.

Wat is er nodig?

- Een geschikte ruimte: met een 'lage drempel' en zo dicht mogelijk bij (of op) het betreffende terrein
- Een vijftal tafels, enkele zetels of stoelen
- Schrijfgerief, massa's kleefbriefjes
- Stratenplan van de omgeving, stickertjes
- Voldoende kopieën van grondplannen (te vernieuwen als volgeschreven of volgeplakt!)
- Actiebus
- Dranken en hapjes

Kostprijs

relatief goedkoop

Te combineren met

- interactieve tentoonstelling (methode p.127)
- parkevenement (methode p.134)
- ideeënverzamelaars (methode p.120)

5.4 Buurtbevraging

Wat?

Alle straten of buurten die binnen de aantrekkingszone liggen van het park of bos, worden schriftelijk bevroegd. In het begin van een participatief proces wordt in de eerste plaats informatie verzameld: over het bezoekerspatroon, over opinies en ideeën over het beheer en over de interesse voor samenwerking. Een bevraging kan ook in een later stadium worden georganiseerd, bijvoorbeeld ter evaluatie van een veranderd beheer.

Aandachtspunten

- De voornaamste gegevens die een idee geven over het bezoekerspatroon zijn: de leeftijdscategorie, de gezinssamenstelling, de bezoekfrequentie, de afstand van-uit de woon-/werkomgeving, de reden van het parkbezoek.
- Zorg ook voor enkele vragen die peilen naar opinies over huidig beheer en ideeën voor verbetering, en vragen die peilen naar interesse (van het ontvangen van verdere informatie tot het actief samenwerken).
- Hou het vragenlijstje kort. Gebruik korte meerkeuzevragen, die ondubbelzinnig en in begrijpbare taal geformuleerd zijn. Vragen naar ideeën blijven best open zodat de bevroegde de kans krijgt om zijn mening in eigen woorden weer te geven.
- Verspreid de bevraging via meerdere communicatiekanalen: voeg ze in het gemeentelijk blad of de lokale krant, stuur ze op naar iedereen, plaats ze op de (gemeentelijke) website, leg ze in de vorm van een folder in publieke plaatsen.
- Benadruk dat alle gegevens anoniem worden verwerkt, conform de wet van 8 december 1992 op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.
- Laat de keuze aan de bevroegde om zijn coördinaten (naam, adres, telefoonnummer) op te geven. Vraag deze wel in het geval een vraag naar verdere interesse positief wordt beantwoord.
- Vermeld een uiterste inzenddatum.
- Leg een adressenbestand aan. Het is in een latere fase van onschatbare waarde (opsturen van informatie over het procesverloop, contacten leggen i.v.m. verdere activiteiten,...).

Opmerkingen

- Bevragingen zijn relatief duur. Ga heel zorgvuldig na wat u precies wil bereiken met de bevraging. Zal de bekomen informatie echt nuttig zijn?
- De verwerking van een dergelijke beperkte bevraging kan zonder problemen via gebruiksvriendelijke programma's zoals Excell.
- Wegens de hoge kostprijs is het beter de bevraging te combineren met bijvoorbeeld een uitnodiging voor een parkevenement.

Kostprijs

Dure methode (drukwerk, verspreiding, verwerking).

Te combineren met

parkevenement (methode p.134)

Voorbeeld van een bevraging: Vordenstein

B. Kun voor Vordenstein op 27 mei 2003 nu volg er een voorstelling die het gebied van de slag van het Park is uitgegraven!

Op het moment dat een uitnodiging worden geplaatst... (text continues with details about the event and the site).

Naam	Plaatste	1*	2*
de... (text)		2	2
het... (text)		2	2
het... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2

* 1-20 mei 2003; * 21-26 mei 2003

De... (text describing the sheep)

Ik heb in de... (text describing the site and its history).

De... (text describing the site and its history).

Naam	Plaatste	1*	2*
de... (text)		2	2
het... (text)		2	2
het... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2
de... (text)		2	2

C. Kun voor Vordenstein op 27 mei 2003 nu volg er een voorstelling die het gebied van de slag van het Park is uitgegraven!

Op het moment dat een uitnodiging worden geplaatst... (text continues with details about the event and the site).

* 1-20 mei 2003; * 21-26 mei 2003

Vordenstein

"Vordenstein" betekent... (text describing the name and location).

De... (text describing the site and its history).

Het... (text describing the site and its history).

De... (text describing the monument)

De... (text describing the site and its history).

D. Praktijk

- 4. Bij... (text)
- 5. Bij... (text)
- 6. Bij... (text)

E. Voorstelling

Voor... (text describing the event details, including dates and location).

De... (text describing the event details, including dates and location).

Vordenstein - Geef ons uw idee

De... (text on flyer)

De... (text on flyer)

De... (text on flyer)

F. Vertel ons hoe u voor Vordenstein... (text)

1. Hoe... (text)
2. Hoe... (text)
3. Hoe... (text)
4. Hoe... (text)
5. Hoe... (text)
6. Hoe... (text)
7. Hoe... (text)
8. Hoe... (text)
9. Hoe... (text)
10. Hoe... (text)
11. Hoe... (text)

- 12. Hoe... (text)
- 13. Hoe... (text)
- 14. Hoe... (text)
- 15. Hoe... (text)
- 16. Hoe... (text)
- 17. Hoe... (text)
- 18. Hoe... (text)
- 19. Hoe... (text)
- 20. Hoe... (text)
- 21. Hoe... (text)
- 22. Hoe... (text)
- 23. Hoe... (text)
- 24. Hoe... (text)
- 25. Hoe... (text)
- 26. Hoe... (text)
- 27. Hoe... (text)
- 28. Hoe... (text)
- 29. Hoe... (text)
- 30. Hoe... (text)

De... (text describing the flyer)

5.5 Evaluatiemoment

Wat?

Door regelmatig een evaluatiemoment in te lassen wordt nagegaan of het proces de gewenste richting uitgaat, of deze richting eventueel moet worden bijgesteld. Concreet wordt nagegaan of de deelnemers de toegepaste methodieken waarderen, en of ze tevreden zijn met het gevolg dat wordt gegeven aan hun inbreng. De deelnemers kunnen in een groeps-discussie terugblikken op wat voorbij is en vervolgens ideeën formuleren voor de toekomstige aanpak.

Aandachtspunten

- Het inlassen van een evaluatiesessie gebeurt het best na een belangrijke stap in het proces. Bijvoorbeeld op het einde van een fase van visievorming.
- Om niet teveel beslag te leggen op de deelnemers is het best om een evaluatiemoment in te lassen als onderdeel van een breder programma.
- Voor een groepsdiscussie worden als leidraad enkele open vragen meegegeven (zie voorbeeld).
- Als de tijd te kort is, kan het evaluatiemoment worden beperkt tot het invullen van een schriftelijke evaluatie (dezelfde vragen kunnen worden gebruikt).
- Daarnaast is het aan te raden om eveneens als initiatiefnemer regelmatig te evalueren. Na iedere participatieve activiteit kan hiervoor bijvoorbeeld een kwartiertje worden uitgetrokken met het organiserend team (en de moderator). Een meer diepgaande evaluatie van het participatieproces gebeurt zodra men dit nodig acht.
- De pauze is vaak een uitstekend moment om op een informele manier te polsen naar de algemene tevredenheid van de participant.

Voorbeeld van een vragenlijst als leidraad voor het evaluatiemoment

In het participatief proces voor het beheer van het park Vordenstein werd een evaluatiemoment ingelast in de tweede workshop voor visievorming. De onderstaande vragenlijst diende als leidraad voor de groepsdiscussies. De evaluatie van de voorbije aanpak werd gecombineerd met de vraag naar ideeën voor toekomstige samenwerking.

1. Wat vond u van de workshops?

Hebben de workshops aan uw verwachtingen beantwoord? (zo neen: waarom niet?)

Kon u er uw ideeën goed kwijt? (zo neen: wat heeft dit eventueel verhinderd?)

Hebben deze workshops u ook op nieuwe ideeën gebracht? (zo ja: welke?)

Voelt u zich door de workshops meer betrokken bij het park en de plannen?

Heeft u ideeën om de aanpak te verbeteren?

2. Hoe kunnen we verder samenwerken?

Via onze enquête en via brieven zijn we te weten gekomen dat heel wat mensen willen geïnformeerd blijven en zelfs actief willen meewerken op langere termijn.

Er zijn verschillende vormen mogelijk:

- meewerken in het verstrekken van informatie: het organiseren van rondleidingen, tentoonstellingen, een cursus voor onderhoud, enzovoort;
- meewerken in het beheer zelf: het onderhoud van de oranjrietuinen, planten, snoeien, bladruimen, werken in een moestuin, meehelpen bij de bewaking, enzovoort.

Wat vindt u een goede vorm, wat lijkt u minder geschikt? Waarom?

Denkt u nog aan andere vormen om mensen actief te laten meewerken?

Zou u graag zelf willen meedoen aan één of meer van deze vormen? Zo ja, welke?

Een mogelijk idee om deze vormen van samenwerking te organiseren is het oprichten van een vaste groep van bezoekers, beheerders en andere geïnteresseerden (een soort 'Vrienden van het Vordensteinpark'). Hoe denkt u hierover? Wat zou een dergelijke groep kunnen doen?

Tips

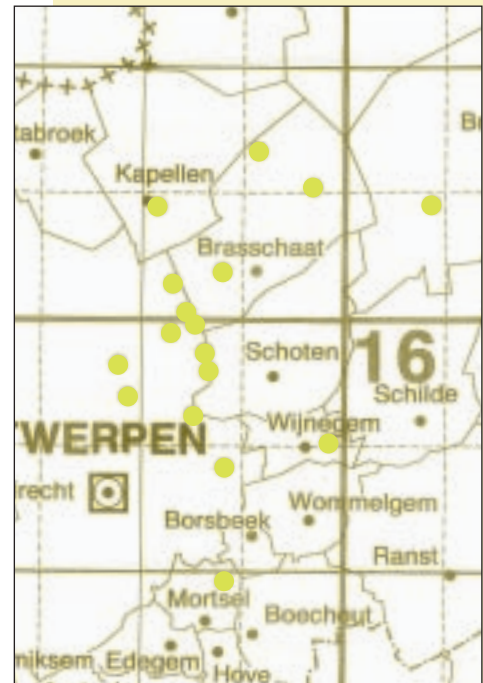
- Spreek duidelijk af wanneer dat de evaluatieformulieren verzameld zullen worden.
- Een belangrijk element in de evaluatie zijn de vragen 'wie was niet betrokken?' en 'wie zou ook betrokken moeten worden?'. Op basis hiervan kan worden gedacht aan extra inspanningen om deze mensen te betrekken.

Kostprijs

- Moderator
- Tijdsinzet voorbereiding en verslaggeving

Te combineren met

visieworkshop (methode p.149)

- *Evaluatiemoment op het terras van de oranjerie in Vordenstein (PDG)*
- *'Waar woon je? Plak een stickertje op de kaart': een handig instrument voor evaluatie van spreiding der deelnemers*

5.6 Fotowandeling

Wat?

Deelnemers gaan op stap, gewapend met een fotoestel. Ze krijgen de opdracht om foto's te nemen van plekken en dingen die hen bevallen of juist niet. Er wordt hen gevraagd om een gedachte over de foto neer te schrijven. Dit is belangrijk om achteraf de betekenis van het beeld te begrijpen. Het gaat namelijk veelal om ervaringen die niet visueel zijn. Het is een heel directe methode om meer te weten te komen over de beleving van het park. Mensen vinden het ook heel plezierig om te doen. Sommigen zijn heel creatief met een persoonlijke anekdote, een gedicht, ...

Aandachtspunten

- Het is niet echt nodig om alles vooraf te plannen. Men kan gewoon op een drukke dag in het park bezoekers aanspreken.
- Het gebruik van polaroidtoestellen is niet milieuvriendelijk maar heeft als voordeel dat de bezoekers meteen hun commentaar op de onder- of achterkant van de foto kunnen neerschrijven.
- Wanneer u de activiteit vooraf aankondigt, geef dan aan deelnemers de gelegenheid om hun eigen fotoestel te gebruiken. Ze kunnen dan alleen op stap. Verstrek hen dan wel een gratis filmrolletje.
- De fotowandeling kan worden gekoppeld aan een andere activiteit zoals interviews met vaste bezoekers (zie methode p.129) of een terrein-discussie (zie methode p.143). Ze kan ook onder-deel zijn van een totaalpakket van activiteiten tijdens een park-evenement.
- De foto's kunnen achteraf worden gebruikt in de communicatie: om een interactieve tentoonstelling op te fleuren, of in een nieuwsbrief of website.

- *In ieder schuilt een fotograaf (AVH)*
- *Fotowandeling Dag van het Park in Vordenstein*

Enkele variaties

- Een gewone fotowandeling is een individuele activiteit. De opdracht kan ook worden gegeven aan een groep, zoals een themagroep in een visieworkshop. De fotowandeling kan dan worden gecombineerd met terreindiscussies (zie methode p.143) met daarna een voorstelling in plenum per themagroep (zie methode p.149). Er worden dan digitale camera's gebruikt zodat de foto's via een LCD-projector kunnen geprojecteerd worden. De foto's zullen de plenaire discussie concreter maken.
- Een fotowandeling is heel geschikt voor kinderen. Vraag hen een foto te nemen van hun 'favoriete plekjes', eventueel ook van 'enge plekjes'. Nadien vertellen ze in groep waarom ze net deze foto's hebben genomen.
- Een fotowandeling kan worden gecombineerd met een fotowedstrijd.

- Na het nemen van een foto noteren de deelnemers hun commentaar onderaan (AVH)
- Fotowandeling Dag van het Park in Vordenstein

Wat is er nodig?

- Voldoende foto toestellen en filmrolletjes
- Schrijfgerief

Kostprijs

afhankelijk van al of niet foto toestellen aan te kopen

Te combineren met

- interviews met vaste bezoekers (methode p.129)
- parkevenement (methode p.134)
- visieworkshop (methode p.149)

5.7 Ideeënverzamelaars

Wat?

Er bestaat een brede waaier van eenvoudige en beproefde technieken die mensen aanmoedigen om hun kennis en ideeën uit te drukken. Ze willen vooral een breed publiek bereiken en zijn het meest van nut in de beginfase van een participatief proces. Uit de verzamelde informatie kunnen bepaalde thema's worden geselecteerd die dan later diepgaand kunnen worden behandeld.

Maar de resulterende informatie, bekomenissen, wensen en ideeën kunnen ook als insteek dienen om een consensus op te bouwen rond een bepaald project of plan (bvb. in een visieworkshop). De laagdrempeligheid van de technieken kan mensen aanmoedigen om de eerste stap te zetten naar participatie. Deelnemers lezen de suggesties van anderen, gaan ermee akkoord of juist niet en ze bouwen erop verder.

● Ideeëntent tijdens de Dag van het Park, Vordenstein (AVH)

Wenskaarten

Op attractieve, kleurrijke wenskaarten beantwoorden deelnemers een aantal vragen die peilen naar hun wensen voor de inrichting en/of het beheer van een stuk groen. Gebruik bij voorkeur een wat zwaarder A4-papier (gekleurd). Vouw de langste zijde in twee. In de linkerhelft staan een aantal vragen. Laat voldoende ruimte ertussen zodat de mensen hun antwoorden erop kunnen neerpennen. Op de rechterhelft kleef je een polaroidfoto van de deelnemer. De kaarten kunnen nadien worden opgehangen op panelen in een interactieve tentoonstelling, in het etalageraam van een wijkkantoor of buurhuis, enzovoort. Het kleurrijk palet zal de aandacht trekken van bezoekers of voorbijgangers, discussie en ideevorming onder hen stimuleren en wie weet, hen aantrekken naar de eerstvolgende participatieve momenten.

Nodig: voldoende kaarten met daarop de voorgedrukte vragen, schrijfgereef polaroidtoestel/filmpjes, lijm en ander bevestigingsmateriaal

Videogetuigenis

Een vaste videocamera registreert de getuigenis van de bezoeker. De bezoeker neemt plaats op een stoel en beantwoordt een drietal vraagjes voor de camera. De vragen zijn neergeschreven op een bord dat aan de boom hangt. Een montage van de getuigenissen kan een leuke video opleveren die dan bijvoorbeeld tijdens een interactieve tentoonstelling of een parkevenement wordt vertoond.

Voorbeeld vragenlijstje: Stel uzelf voor.
Wat trekt u aan in het park?
Vindt u dat het park goed wordt beheerd?
Heeft u suggesties voor verbetering?

Nodig: 1 videocamera, 1 stoel of zetel, 1 flip-over, voldoende opnametapes
Deze activiteit is ideaal om met families te doen.

Ideeënboom

Een boom doet dienst als ideeënverzamelaar. Mensen worden gevraagd hun suggesties en ideeën voor het beheer van het park neer te schrijven op gekleurde kaartjes. Ze kleven dit op de versierde boom.

Nodig: boom, ballonnen, kaartjes, linten, kleefband, schrijfgerei, folie in vrolijke kleuren

Ideeënkraampjes

In de straat of indien mogelijk, in het park zelf, worden één of meerdere markt-kraampjes of tenten opgesteld. De methode is een vereenvoudigde versie van de 'bewonersinstuif'. De voorbijgangers worden gestimuleerd om hun wensen en ideeën op kleefbriefjes te schrijven en te kleven op een kaart (of indien beschikbaar: een maquette) van het betreffende stuk groen. Ze kunnen ook met stiften aan de slag, bvb. als het gaat om ideeën over fiets- en wandelpaden. Deze techniek kan ook in een later stadium van het proces worden toegepast, bijvoorbeeld om de resultaten van een 'bewonersinstuif' te prioriteren of om de resultaten van een 'visieworkshop' te beoordelen.

Nodig: kopieën van plattegronden (met aanduiding van oriëntatiepunten: toegangen, paden, eventueel foto's), kleefbriefjes, schrijfgerei

- 'Wat bevat u het meest in het park?' (AVH)

Tips

de organisatoren zijn steeds in de buurt om uit te leggen wat de bedoeling is en om te luisteren naar de commentaren.

Kostprijs

relatief goedkope methodes

Te combineren met

- actiedag (methode p.107)
- bewonersinstuif (methode p.111)
- interactieve tentoonstelling (methode p.127)
- parkevenement (methode p.134)
- ideeënwedstrijd (methode p.122)

- 'Verzamelen van ideeën voor een beter parkbeheer' (AVH)

5.8 Ideeënwedstrijd

Wat?

Een open ideeënwedstrijd stimuleert de belangstelling en kan een creatief denkproces op gang te brengen.

Het kan gaan over de inrichting van een nieuw park, maar evengoed over ideeën om de veiligheid in het park te verbeteren, het ontwerpen van nieuw parkmeubilair, of het vinden van een originele naam voor de lanen in het park, ...

De beoordeling gebeurt door het publiek of door een gemengde jury van professionelen en leken. In de meeste gevallen zal het winnende ontwerp het uitgangspunt zijn voor het verdere werk van planners en ontwerpers.

De laureaat sleept een prijs in de wacht.

- *Presentatie van een gezamenlijk werk: een verhalenboek rond de Sporkeboom (DD)*

Aandachtspunten

De wedstrijdoproep bevat volgende noodzakelijke informatie:

- naam en ligging van het park
- de bedoeling van de wedstrijd
- de voorziene prijzen
- het formaat en de vorm van de inzendingen (grootte blad, in getekende vorm of in tekstvorm, vanuit welk perspectief gezien, enz.)
- de procedure en het wedstrijdreglement
- eventueel: indeling in leeftijdscategorieën
- de uiterste datum voor inzending
- contactpunt voor meer informatie
- indien tentoonstelling: plaats en openingstijd
- plaats en tijdstip van de (plechtige) prijsuitreiking

Publieke jurering

Mensen dienen zich aan bij de desk van de tentoonstelling. Ze krijgen 3 gekleurde stickertjes die ze naast de tentoongestelde ontwerpen kunnen kleven volgens het volgende puntensysteem:

- 1ste keuze (3 ptn.)
- 2de keuze (2 ptn.)
- 3de keuze (1 ptn.)

Op het einde van de tentoonstelling telt het organiserende team de punten per ontwerp. De bekendmaking van de uitslag sluit de publieke jurering af.

Wat is er nodig?

- Paneel met informatie over de wedstrijdopdracht
- Voorstelling van de betrokken plaats (plan, (lucht)foto's, maquette, enz.)
- Panelen en bevestigingsmateriaal voor de ideeën
- Gekleurde stickertjes om te beoordelen
- Begeleiders

Vorbereiding

- Vastleggen van de procedure en het wedstrijdreglement
- Aantrekkelijke oproep opstellen en verspreiden
- Indien tentoonstelling: ruimte, nodige infrastructuur en bekendmaking

Enkele variaties

- De stickers voor de publieke jurering kunnen worden bijgevoegd in een wervende uitnodiging voor de tentoonstelling.
- De bezoekers van de tentoonstelling worden best ook op een meer actieve manier betrokken, bijvoorbeeld door het gebruik van ideeënverzamelaars (methode 7).

Opmerkingen

- Bij de keuze van het formaat voor de inzendingen: bedenk wat praktisch haalbaar is voor niet-professionelen, maar denk ook reeds aan een mogelijke publicatie achteraf.
- Plaats tentoonstelling: zo laagdrempelig mogelijk, liefst op de betreffende plaats zelf (kan ook op straat of in een tent).
- Hoe meer mensen er worden aangetrokken, hoe kleiner de kans dat de jurering wordt beïnvloed door het aantal 'vrienden' van de ontwerper.
- Een publiek jureringsstelsel verhoogt de geloofwaardigheid van de resultaten en de betrokkenheid van het publiek bij het project. Als een jury samengesteld wordt: laat ze niet gedomineerd worden door professionelen.
- Zoek sponsors voor de prijzen.

Kostprijs

redelijk duur wanneer ook een tentoonstelling

Te combineren met

- ideeënverzamelaars (methode p.120)
- interactieve tentoonstelling (methode p.127)
- kunstatelier (methode p.131)

- *Plechtige prijsuitreiking (DD)*

5.9 Interactieve internetsite

Wat?

Een internetsite kan worden gebruikt als een breed informatief en participatief platform. De communicatie tussen bezoekers, andere geïnteresseerden en de beheerder verloopt er op continue basis.

Enerzijds is het een middel voor wervende communicatie naar het brede publiek. Ook degenen die niet actief deelnemen aan het proces worden op de hoogte gehouden over het groen, de activiteiten en de geboekte vooruitgang.

Anderzijds krijgen geïnteresseerden de gelegenheid om via een interactieve webpagina, zelf een actieve bijdrage te leveren aan een plan of project.

Aandachtspunten

- Pagina over Harmonisch Park- en Groenbeheer.
- Een pagina met de verslagen van de voorbije activiteiten (liefst met foto's).
- Een pagina met kalender van komende activiteiten.
- Naast de beheerder, kunnen ook plaatselijke verenigingen (bvb. natuurvereniging, fotoclub, senioren,...) een inhoudelijke bijdrage leveren. Hoe veelzijdiger, hoe beter.
- Indien er een vriendengroep bestaat, wordt die zoveel als mogelijk betrokken in het beheer van de internetsite. De website kan de werking van de vriendengroep ondersteunen en ook nieuwe geïnteresseerden aantrekken.
- Een forum: bezoekers kunnen interactief communiceren met de beheerder.
- Links naar andere relevante internetsites
- De actualisering van de site kan u laten samenvallen met de verspreiding van een (elektronische) nieuwsbrief.
- Wellicht is er een vaardig iemand gevonden bij de participanten, die graag deze taak op zich neemt.

Tips voor de bouw van een internetsite

1. Begin eenvoudig. Zowel naar structuur als naar vorm toe. Begin dus met een aantal rubriekjes (gelinkt aan een pagina) en bouw dan verder.
2. Maak de achtergrond niet te druk. Hij mag niet bewegen, moet goed contrasteren met de tekst, en liefst egaal zijn.
3. Tekst. Gebruik geen groot lettertype (10 à 12 pixels volstaat), geen drukke kleuren, onderlijningen en onnodige tekens. Hou paragrafen kort, vermijd lange teksten, en werk eerder puntsgewijs.
4. Foto's. Gebruik een JPEG bestandsformaat. Logo's kunnen in een GIF; test met JPEG welke compressiefactor effectief gebruikt kan worden totdat de kwaliteit van de foto niet meer acceptabel is (en dan een stapje terug). Zorg dat ze bestaan wanneer de bezoeker op de thumbnail klikt.
5. Hetzelfde geldt voor links naar andere pagina's. Test ze dus uitvoerig voor je ze on-line zet en ga regelmatig na of ze nog bestaan.

6. De welkomspagina is eenvoudig, maar nodigt uit om verder te gaan. Plaats een aantal 'lokkertjes' (bvb. de aankondiging van een evenement).
7. De hoofdpagina bevat een eenvoudige, logische gestructureerde index van de pagina's met hun onderwerpen. Plaats op elk pagina een link terug naar de hoofdpagina.
8. Vermijd dat de bezoeker eindeloos over het blad moet schuiven. Een bezoeker wil vlug informatie doornemen. Hou de pagina's dus kort. Horizontaal schuiven doet de bezoeker helemaal afhaken.
9. Gebruik plug-ins voor software waarvan u weet dat de meeste bezoekers ze hebben.
10. Actualiseer de pagina's op regelmatige basis. Bezoekers die af en toe langskomen zien zo de veranderingen. Zo krijgen niet alleen de webstek, maar indirect ook de beschreven activiteiten in het kader van het participatief project een dynamisch elan.
11. Pop-ups die de bezoeker automatisch en dus ongevraagd naar andere pagina's sturen, zijn te vermijden. Ze werken irriterend.
12. Neem andere degelijke webpagina's als voorbeeld. Neem een kijkje op het opmaakblad van de pagina om interessante ideeën op te doen.

Tips voor de opmaak van een (elektronische) nieuwsbrief

1. Gebruik een eenvoudige, maar aantrekkelijke lay-out.
2. De pagina die de mensen in hun elektronische brievenbus krijgen, toont naast een inleidend paragraafje, onder elk rubriekje de koppen van de artikels en de links naar de desbetreffende pagina's op de webstek waar de artikels ondergebracht zijn.
3. Voorzie vaste rubriekjes: is overzichtelijker en komt de lezer vertrouwd over. Voorbeelden:
  - woordje van de beheerder
  - heet van de naald
  - verslagen van voorbije activiteiten
  - agenda
  - beleidsnieuws
  - varia
  - ...
4. Verslagen van activiteiten kunnen te uitgebreid zijn voor de nieuwsbrief. Zorg in die gevallen zowel voor een link naar een samenvatting ervan als naar de volledige versie.
5. Hanteer steeds dezelfde volgorde in de indeling van de rubriekjes.
6. Bijdragen van deelnemers aan participatieve activiteiten worden zoveel mogelijk opgenomen.

7. Voorzie op de webstek een pagina waar alle elektronische nieuwsbrieven te vinden zijn. Een nieuwe geïnteresseerde deelnemer aan het participatieve project kan zich dan op de hoogte brengen van wat voorafging.
8. Stuur zeker een gedrukte versie van de nieuwsbrief op naar geïnteresseerden die geen toegang tot het internet hebben.
9. Een nieuwsbrief bestaat in zijn gedrukte versie maximum 5 pagina's.

Kostprijs

- Kan kostelijk zijn indien men de website laat opmaken.
- Tijdsbesteding: dient continu te worden opgevolgd.

5.10 Interactieve tentoonstelling

Wat?

Een interactieve tentoonstelling wil de interesse opwekken van het brede publiek voor een bepaald project of plan, bijvoorbeeld een inrichtingsplan voor een nieuw park. Bezoekers worden op een wervende manier geïnformeerd over het plan, de manier waarop het tot stand is gekomen en verder ontwikkeld zal worden. Bezoekers worden met gebruik van een variatie aan technieken (bvb. audiovisuele middelen) gestimuleerd om te reageren op de planvoorstellen. Deze kunnen het resultaat zijn van bvb. een visieworkshop.

- *Bezoekers kleven post-its met opmerkingen en suggesties op het plan (AVH)*

Aandachtspunten

- Besteed zorgvuldig aandacht aan het informatieve aspect. Wees open en volledig, met gebruik van zo weinig mogelijk teksten. Panelen zijn leesbaar van op 2 meter afstand. Vermijd vakjargon en andere technische of abstracte taal. Professionele hulp is aan te raden.
- Fleur de tentoonstelling op met foto's gemaakt door parkbezoekers (zie methode p.118), collages gemaakt door kinderen (zie methode p.109), enzovoort.
- Omwille van de verhouding tussen de gedane investering en het bereikte publiek, is het vaak aangewezen de tentoonstelling gedurende een paar weken te laten lopen.
- Organiseer aparte momenten voor bepaalde doelgroepen: bvb. schoolkinderen, Marokkaanse vrouwen... Zoek hiervoor samenwerking met de betreffende verantwoordelijken.
- De ingang is uitnodigend, ook buiten: moedig voorbijgangers aan om binnen te komen.
- De aanwezigheid van voldoende mensen uit het initiatiefnemend team is noodzakelijk. Zij zijn de aanspreekpunten voor de bezoeker.
- Een goede opstelling van de informatiepanelen en tafels werkt interactie tussen de bezoekers in de hand.
- Om snel feedback te geven op de reacties van de bezoekers kan worden afgesloten met een 'Praatcafé' (zie methode p.139).

Voorbeeld ruimtelijke indeling

Bezoekers worden in de gewenste richting gestuurd via:

- een duidelijk startpunt (medewerker aanwezig)
- genummerde panelen en tafels (bij ieder een medewerker)
- bewegwijzering

Bezoekers worden persoonlijk aangemoedigd tot reactie.

Voorbeeld van een parcours (ontwerp beheerplan)

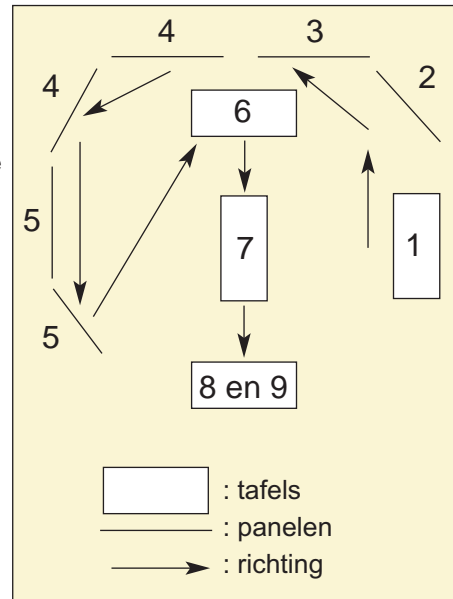
1. Onthaaltafel (folders over het park, Harmonisch Park- en Groenbeheer, Vriendengroep)
2. Welkomstpaneel (over wat voorafging, het doel van de tentoonstelling)
3. Waar woont u? (paneel met stratenplan, gekleurde klevertjes)
4. Harmonisch Park- en Groenbeheer (informatiepaneel met veel foto's)
5. Beheervisie (paneel met grote lijnen visie / foto's huidige situatie naast simulaties van gewenste situatie, kleeftbriefjes voor opinies en ideeën bezoekers)
6. Plattegronden (tafels met kopieën kaarten over beheervisie, stiften, kleeftbriefjes voor opinies en ideeën bezoekers)
7. Ideeënbus (tafel met schrijfgierief, bus en formulieren voor verdere suggesties)
8. Wat is de volgende stap? (vervolg in beheerplanning én participatief proces, activiteiten vriendengroep)
9. Interesse? (willen ze verder worden geïnformeerd? Willen ze graag meehelpen aan een bepaald initiatief? Interesse voor de Vriendengroep?)

Kostprijs

- Belangrijke tijdsinvestering (voorbereiding, begeleiding gedurende verschillende dagen, verwerking publieke input)
- Materiaalkosten kunnen sterk variëren. Opeget, heel luxueus kan ook wantrouwen opwekken bij de bezoekers!

Te combineren met

- fotowandeling (en fotowedstrijd) (methode p.118)
- bewonersinstuif (methode p.111)
- parkevenement (methode p.134)

5.11 Interviews met vaste bezoekers

- *Interview met vaste bezoekers in Vordenstein (AVH)*

Wat?

Frequente bezoekers die geïnteresseerd zijn om mee te werken en het terrein goed kennen worden geïnterviewd over bepaalde (beheer)thema's. Op die manier kan er meer concrete informatie worden verkregen over de thema's. De interviews worden op het terrein afgenomen, tijdens een wandeling bijvoorbeeld, dat biedt de mogelijkheid om problemen, ideeën of opinies over beheer en inrichting heel concreet te maken. Bovendien is dit informeler waardoor het vertrouwen tussen beheerder – bezoeker versterkt of aangehaald wordt.

Aandachtspunten

- Frequente bezoekers kunnen worden opgespoord via een buurtbevraging. Bijkomend kunnen interviews worden afgenomen met mensen die betrokken zijn in het beheer: de groenarbeider, technicus, landschapsarchitect, ...
- Interviews kunnen ook worden gedaan met leden van bijzondere gebruikersgroepen (mensen met een handicap, mensen met een bepaalde interesse, ...) om hun behoeften beter te begrijpen of om voorgestelde beheerkeuzes te toetsen.
- De onderwerpen/thema's die besproken worden tijdens het interview, zijn de onderwerpen die naar voren kwamen uit een voorafgaande buurtbevraging (methode p.114) of bewonersinstuif (methode p.111).
- De wandeling wordt op voorhand uitgestippeld met enkele vaste vragen op karakteristieke plaatsen in het park, bijvoorbeeld de parkvijver, de bloemborders, de fontein, een bijzondere boom, een speelplek, een bosbestand, ...
- De interviews kunnen rechtstreekse informatie opleveren voor het beheer of nadien thematisch worden verwerkt als insteek voor een visieworkshop (methode p.149).

- *'In deze boom zie ik een gezicht: de neus, de mond en twee ogen' (AVH)*
- *Hoe zou u deze plaats nog aantrekkelijker kunnen maken? (AVH)*

Vorbereiding

- Uitkiezen van de plaatsen in het park.
- Opstellen van lijst met open vragen.
- Verwittigen de deelnemers in de uitnodiging, indien nodig, dat ze gepast schoeisel meebrengen.

Wat is er nodig?

- Eventueel opnameapparatuur
- Eventueel een foto-apparaat

Opmerkingen

- De interviews worden best individueel of met maximum drie personen gehouden, op die manier kan elkeen zijn mening geven.
- Interviews kunnen worden afgenomen in verschillende stadia van een communicatieproces: bij de aanvang om een inzicht te krijgen in de beleving van het park en als inspiratiebron voor beheermaatregelen; later, om wijzigingen in de beheersituatie te toetsen.

Tips

Tijdens het interview kunnen er foto's worden gemaakt van plaatsen die aangehaald worden door de parkbezoeker. Dit kan extra informatie opleveren. De foto's kunnen later ook, met het commentaar van de bezoeker, gebruikt worden op een interactieve tentoonstelling (methode p.127).

Kostprijs

Voornamelijk tijdsinvestering in voorbereiding, het afnemen van de interviews en verwerking van de bekomen informatie.

Te combineren met

- buurtbevraging (methode p.114)
- fotowandeling (methode p.118)

5.12 Kunstatelier

Wat?

Een kunstatelier wil mensen stimuleren om hun creativiteit te uiten en nieuwe vaardigheden te ontwikkelen. Kunst als participatiemiddel spreekt veel mensen aan die anders zelden of nooit hun stem laten horen. Voor mensen van alle leeftijden, dus ook voor kinderen, kan het deelnemen aan een kunstatelier een plezierige ervaring zijn. Deze methode geeft een 'tastbaar' resultaat van betrokkenheid. Via participatie in kunst kan de band tussen het park, het groen en de bezoekers worden versterkt.

Aandachtspunten

- De ideeën voor ontwerpen komen van de deelnemers zelf, in nauwe samenwerking met lokale kunstenaars (beeldhouwers, steenbewerkers, houtsnijders, kunstsmeden,...). Ook studenten uit het Kunst Secundair Onderwijs (KSO) of van de lokale Academie voor Schone Kunsten en Letteren kunnen worden betrokken als begeleiders. De deskundigen zien er ook op toe dat de ontwerpen technisch en financieel uitvoerbaar zijn.
- Een keuze wordt gemaakt van welke ontwerpen er worden uitgevoerd (zie ook methode p.122 'Ideeënwedstrijd').
- In het park is er misschien plaats voor een openluchtatelier.
- Kunstenaars vervaardigen en installeren de kunstwerken, zo mogelijk met de hulp van de deelnemers (of deelnemers brengen zelf hun ontwerpen tot leven).
- Het resultaat wordt gevierd!

Voorbeeldscenario van een kunstatelier

Doel:

ontwerpen door kinderen van een houten bewegwijzering voor een kinderboerderij

1. Voorbereiding

Zoeken van een kunstenaar/houtbewerker (eventueel studenten van de plaatselijke academie) die kan en wil samenwerken met kinderen.

Vorbereidende vergadering organiserend team en kunstenaar: afbakenen ontwerp-thema, programma, taakverdeling, benodigde materialen, enzovoort

2. Wervende uitnodiging

Vergeet niet de namen van de meewerkende kunstenaar te vermelden.

3. Kunstatelier 1

13u30: Introductie

Korte uitleg over de bedoeling en het verloop van het kunstatelier.

Wandeling in de kinderboerderij: waar en welke wegwijzers?

14u00-16u30: Ontwerpen

Korte uitleg over de materialen

Deelnemers gaan aan de slag, individueel of in groepjes. Ze krijgen begeleiding en raad van de kunstenaar.

De ontwerpen worden gelabeld en opgeborgen.

4. Selectie van ontwerp wegwijzers

(zie ook ideeënwedstrijd, methode p.122)

5. Kunstatelier 2

13u30: Introductie

De winnende ontwerpen worden voorgesteld

Technische uitleg en video over hoe ontwerpen worden uitgevoerd tot echte wegwijzers.

14u00-16u30: Uitvoering

De kunstenaar tracht om zoveel mogelijk van het uitvoeringswerk aan de kinderen over te laten.

Afschuren en vernissen (volgende lagen door organisatoren): eventueel in opeenvolgende kunstateliers.

6. Kunstatelier 3

De afgewerkte wegwijzer(s) wordt ter plekke geïnstalleerd met medewerking van de kinderen.

Feestelijke inhuldiging met directeur kinderboerderij, lokale pers, fanfare,...

Ideaal aantal: voorzie minimum 1 begeleider voor elke 5 deelnemers

Ontwerpthema's

- Hekken en poorten
- Afsluitingen
- Mozaïeken voor bestrating
- Fonteinen
- Bloemperken en -bakken
- Verlichtingspalen
- Bewegwijzering
- Zitbanken
- Vuilbakken
- Muurschilderingen
- Sculpturen en standbeelden

Kostprijs

- Een betrekkelijk dure methode voor wat betreft professionele ondersteuning en materialen.
- Kosten voor begeleiding kunnen worden beperkt door samen te werken met kunst- en technische scholen.
- Materiaalkosten kunnen worden beperkt door bijvoorbeeld het gebruik van plaatselijk geveld hout, het recyclen van afvalmaterialen, het samenwerken met lokale houthandelaar of schrijnwerker, enzovoort.

Te combineren met

- ideeënwedstrijd (methode p.122)
- interactieve tentoonstelling (methode p.127)
- parkevenement (methode p.134)

- *Atelier voor houtbewerking in openlucht (AVH)*
- *Bewegwijzering in kinderboerderij (AVH)*

5.13 Parkevenement

Wat?

Een parkevenement is een feestelijk en plezierig gebeuren waar beheerders en bezoekers elkaar op een ontspannende manier ontmoeten in een aangenaam decor. Het is een uitstekende gelegenheid om een breder publiek via een diverse waaier van activiteiten te betrekken. Voor velen kan dit de eerste stap zijn in het participatief proces.

Aandachtspunten

- De organisatie vergt veel voorbereidend werk, vooral de eerste keer. Het bijhouden van een 'logboek' met alle organisatorische aspecten (leveranciers, boekingskantoren, offertes, budget-overzichten, materieel, enz.) zal een volgende organisatie heel wat vlotter doen verlopen.
- Organiseer overleg met de omwonenden over het toezicht, de frequentie en de eigenlijke organisatie van het evenement.
- Het is een goede gelegenheid voor een vriendengroep om zich bekend te maken en meer geïnteresseerden te werven.
- Een parkevenement is een gelegenheid voor informatie en sensibilisatie rond Harmonisch Park- en Groenbeheer (via folders, een zoekwedstrijd, enzovoort) en het toepassen van ideeënverzamelaars (zie methode p.120 'ideeënverzamelaars').

Tips

- Als er een Vriendengroep bestaat, wordt die actief betrokken in de organisatie.
- Schakel ook de culturele, de technische, de jeugd- en andere diensten van uw stad of gemeente in, evenals verenigingen.
- Stel een standje op dat voorziet in informatie over de activiteiten van de vriendengroep, geleide wandelingen, verenigingen die gebruik maken van het park, enz. Een evenement is hét moment voor een informeel persoonlijk contact met de bezoekers.
- Ga na of er in de voorgeschiedenis van het park markante volksfiguren of mythes voorkomen. Deze kunnen een dankbaar thema zijn en vergeten verhalen kunnen weer tot leven komen. Raadpleeg de heemkundige vereniging van uw gemeente.

Checklist voor de organisatie van een concert

- Podium: opbouwelementen, tent(zeil), geluids-installatie, verlichtingsapparatuur
- Programmatie: contact opnemen met artiesten of boekingskantoren, overeenkomsten opstellen, overnachting nodig, ...
- Catering: afspraken met drank- en voedsel-leveranciers; huren van een drankinstallatie, eventueel koelcellen, bestek, glazen, kopjes, catering voor artiesten en medewerkers
- Meubilair: huren van tafels en stoelen, andere
- Sanitaire voorzieningen
- Elektriciteitscircuit: stroomtoevoer, verlichting, ...

- Organisatie van opbouw en afbraak
- Budgettering
- Bekendmaking/PR: welke infokanalen; opstellen sponsormap, ...
- Taakverdeling voor de medewerkers
- Veiligheidsvoorzorgen

Voorbeeld: Nocturne

Het zijn geleide avondlijke wandelingen in groep via een parcours langs karaktervolle plaatsjes doorheen de site. Op elke plaats vinden verschillende opvoeringen plaats: het spelen van een theaterstukje; een poëzievoordracht; een kunstwerk staat opgesteld, een lichtschouwspel, een dansvoorstelling, enzovoort. De nocturne kan in het teken staan van een specifiek thema.

- *Muziek hoort er erbij (AVH)*
- *Wandeling met de paardenkar (AVH)*

Enkele tips voor een milieuvriendelijkere organisatie

- Gebruik gerecycleerde bekens (met waarborgsysteem)
- Vermijd op- en afrijden van zware machines om bodemcompactie te vermijden
- Gebruik 'fair-trade' producten
- Zorg voor voldoende mogelijkheden om afval te deponeren (gesorteerd)
- Koop producten aan waarbij zo weinig mogelijk verpakkingsmateriaal is verwerkt
- Koop goederen bij lokale firma's of zelfstandigen
- Bedenk zelf andere milieuzorgmaatregelen
- Maak de genomen maatregelen bekend aan het publiek
- ...

Voorbeeld: Bomen aankleden (tree dressing)

Deze viering gaat terug op velerlei culturele tradities over de hele wereld. Vooral in het Verenigd Koninkrijk, waar de viering gedurende het eerste weekend van december plaatsvindt, kent ze veel bijval. Speciale, karaktervolle bomen worden versierd met allerlei materialen of voorwerpen. Het is een gelegenheid om in de lokale natuurlijke omgeving te vieren en tegelijk de mensen erover te sensibiliseren en aan te moedigen om meer betrokken te worden bij de zorg voor hun omgeving. Doe een beroep op scholen voor het maken van de voorwerpen, maar ook artiesten, beeldhouwers, verhalenvertellers, dansers, 'milieumensen', gemeentelijke groen- en milieudiensten, 'verlichtingsexperten', lokale midden-stand, jeugdverenigingen, kunnen een helpende hand toesteken.

Voorbeelden

Parkconcert, theatervoorstelling, rommel- en brocanteriemarkt, buurtfeest, sportmanifestatie, nocturne, 'tree dressing', live radioprogramma, bloemen- en plantenconcour, een modeshow, een heuse 'speaker's corner' zoals in het Londense Hyde Park, Dag van het Park, ...

Kostprijs

afhankelijk van de activiteiten, doorgaans dure onderneming.

Te combineren met

- buurtbevraging (methode p.114)
- fotowandeling (methode p.118)
- kunstatelier (methode p.131)
- actiedag (methode p.107)

5.14 Planning For Real

Wat?

- *Trek-Je-Plan-Dag voor de inrichting van een park in Antwerpen-Noord (AVH)*
- *De suggestiekaartjes zijn in het model geprikt (AVH)*

'Planning For Real' is een gebruiks-vriendelijke methode om mensen actief te laten meedoen aan het inrichten van een bepaald stuk groen, hen tot een consensus te brengen en vervolgens de eerste stap te doen naar een actieplan voor de realisatie. De deelnemers concentreren zich op een model van het in te richten terrein. Ze krijgen de kans om hun ontwerpideeën op een niet-technische en visuele manier te uiten.

Aandachtspunten

- Centraal in deze methode staat een groot driedimensioneel model dat wordt gebouwd op een basiskaart met grote schaal (bvb. 1/250).
- Gedurende de Planning For Real sessie, wordt het model op een tafel geplaatst. Een reeks van verschillende 'suggestie'-kaartjes worden eromd verspreid.
- Door het plaatsen van kaartjes op het model, geven de deelnemers aan wat ze wensen dat er gebeurt en waar (bvb. een speeltuin, een parking, een WC, bomen,...). Ook problemen kunnen worden gelokaliseerd (bvb. zwerfvuil, onveiligheid, ...). Er zijn ook lege kaartjes waar mensen zelf hun suggesties kunnen neerschrijven.
- Het aanbrengen van de suggesties gebeurt aanvankelijk individueel. Geleidelijk worden via discussie in de groep, de kaartjes zo nodig herschikt en wordt naar een consensus toe gewerkt.
- Een essentieel onderdeel van de methode is het prioriteren (methode p.141): alle suggesties voor acties worden op kaartjes geschreven en gerangschikt volgens hun prioriteit.
- Gedurende de gehele sessie kijken de professionelen toe en beantwoorden vragen, zij nemen niet actief deel.

Verloop van een Planning For Real-sessie

1. Introductie (10 min.):
de deelnemers verzamelen zich rond het model. De moderator licht de doelstellingen en het verloop toe.

2. Deelnemers plaatsen individueel suggestiekaartjes op het model (30 min.).
3. Deelnemers houden een discussie over de resultaten en herschikken de kaartjes tot iedereen van de groep akkoord gaat met het resultaat (30 min.).
4. Deelnemers schrijven de resultaten neer op prioriteringskaartjes die de suggesties vermelden en de plaats waar ze betrekking op hebben (30 min.).
5. Deelnemers prioriteren de suggesties door de prioriteringskaartjes te leggen op een bord dat een matrix weergeeft: de eerste as is verdeeld in de velden 'Nu', 'Binnenkort' en 'Later'. De tweede as vermeldt een reeks van mogelijke actoren: wie zou welke actie moeten ondernemen (30 min.).
6. Een discussie over de volgende stappen sluit de sessie af. Werkgroepjes worden gevormd die zich zullen buigen over de belangrijkste thema's (20 min.).

Duur: 2,5 à 3 uren. Het is mogelijk om de sessie op te splitsen in twee sessies: 'suggesties' en 'prioriteren'.

Tips

- Betrek bewoners, schoolkinderen of studenten in de bouw van het model. Dit verhoogt de betrokkenheid.
- Organiseer vooraf een terreinbezoek met de deelnemers.
- Naargelang het onderwerp kan het materiaal worden aangepast: bv. duimspijkers en touw voor het aanduiden van paden.
- Om de resultaten goed te kunnen interpreteren is het nodig om de discussie te observeren en/of te noteren.

Wat is er nodig?

- Na afloop worden de deelnemers verrast met een "groen" geschenkje (AVH)

- Kaart of luchtfoto 1/250
- Piepschuim platen, tandenstokers of ijzeren staafjes, dik en dun karton

Kostprijs

Dure methode (assistenten, moderator, modellen, ...), tenzij inzet van vrijwilligers.

Te combineren met

terreindiscussie (methode p.143)

'Planning for Real'® is een geregistreerd merk van de Neighbourhood Initiatives Foundation (UK) <http://www.nifonline.org.uk/>

5.15 Praatcafé

- *Praatcafé over de consensusnota van het Spoorwegemplacement in Antwerpen-Noord (AVH)*

- *Muziek in de pauze draagt bij tot de positieve sfeer (AVH)*

Wat?

Een praatcafé is een informeel alternatief voor een klassieke hoorzitting. Een aantal sleutelfiguren in de besluitvorming rond een bepaald plan komen naar een lokaal café waar ze door het publiek worden ondervraagd.

De methode is vooral van nut om snelle feedback te kunnen geven op publieke reacties zoals op een nieuw planontwerp voor een park of naar aanleiding van onverwachte gebeurtenissen. De nadruk ligt op het oplossen van vragen en onzekerheden die leven onder het brede publiek.

Aandachtspunten

- Een praatcafé kan in korte tijdspanne worden georganiseerd en houdt vooral in het maken van afspraken met de uitgenodigde sleutelfiguren en het bekendmaken van het initiatief.
- In een lokaal café wordt plaats gemaakt voor een klein podium met gewone stoelen of kleurige zetels (geen schrijftafels!) voor het panel van genodigden. De bedoeling is dat het publiek in het café zit, aan de toeg en de cafétafeltjes.
- Een moderator speelt schriftelijke vragen (vooraf verzameld bvb. via een interactieve tentoonstelling) evenals vragen en reacties vanuit het café door naar het panel.
- Er wordt gezorgd voor een luchtige sfeer en voldoende tijd voor sociaal contact in pauze en napraten achteraf.

*Voorbeeldscenario van een praatcafé na een tentoonstelling
over een planontwerp voor een nieuw park*

1. Voorbereiding

Het organiserend team bestudeert de schriftelijke vragen en opmerkingen die zijn verzameld gedurende de tentoonstelling (ideeënbus) en vat deze samen ten behoeve van het praatcafé.

Er wordt een selectie gemaakt van uit te nodigen sleutelfiguren en er worden contacten gelegd voor verdere afspraken.

Voorbereidende bijeenkomst samen met de moderator: methode, programma, rolverdeling.

Praktische afspraken met de caféhouder.

2. Wervende uitnodiging

Een pamflet wordt persoonlijk overhandigd of gebust in de omliggende straten, opgehangen in veelbezochte plaatsen zoals het stadhuis, de bakker, de slager, het benzinestation, de scholen, enz.

3. Praatcafé op zondagnamiddag

14.30-15.00: muziek, bestellen van dranken

15.00: moderator stelt het panel voor, een onschuldige hand trekt het winnende formulier uit de ideeënbus

15.15-15.30: planners stellen hun ontwerp voor

15.30-15.45: korte pauze met muziek

15.45: moderator leest systematisch per onderwerp de vragen en opmerkingen voor, vraagt aanvullingen aan de mensen in het café, waarna iemand van het panel wordt aangeduid om verduidelijking te geven

16.15-16.30: korte pauze met muziek, aanwezigen kunnen intussen nog bijkomende vragen opschrijven op ter beschikking gestelde formulieren

16.30-17.00: vervolg

17.00-17.30: napraten met muziek

Wat is er nodig?

- Een geschikt café, zo dicht mogelijk bij (of in) het betreffende park. Eventueel kan ook voor de gelegenheid een tent worden opgesteld.
- Een podium, enkele zetels of stoelen.
- Microfoons op het podium.
- Voldoende draadloze microfoons voor de reacties vanuit het café.
- Muziek (eventueel live).

Kostprijs

relatief goedkoop

Te combineren met

interactieve tentoonstelling (methode p.127)

5.16 Prioritiseren

Wat?

Een rangorde aanbrenge van prioriteit stellen in wat er dient te gebeuren en wanneer, kan nuttig zijn wanneer er veel ideeën naar voor gebracht zijn of wanneer er tegenstrijdige opinies zijn.

Prioritiseren gebeurt bij voorkeur als een groepsactiviteit, zodat er een algemeen akkoord over de resultaten kan worden bereikt. Anderzijds kunnen via individueel gerichte methodes meer mensen bereikt worden.

Aandachtspunten

- Prioritiseren als groepsactiviteit: werk de resultaten meteen verder uit tot een eerste actie-plan (zie Planning For Real: methode p.137)
- Prioritiseren individueel: de resultaten worden achteraf geanalyseerd. Het verslag hiervan vormt een uitgangspunt voor besluitvorming of verdere discussie.
- Een belangrijke beperking is dat visies en ideeën worden herleid tot een lijst van trefzinnen of -woorden. Tracht dit zo mogelijk op te vangen door de formulering zo dicht mogelijk te doen aansluiten bij het origineel.
- Het zien van hoe anderen stemmen kan resulteren in een 'leereffect': ander perspectief, verder nadenken en discussie, het eventueel herzien van het eigen standpunt. Zorg er daarom voor dat deelnemers hun stem nog kunnen wijzigen.

Stemmenronde

Een stemmenronde heeft als bedoeling om via een voor ieder vertrouwde werkwijze een orde van belangrijkheid aan te brengen in een grote hoeveelheid van ideeën. Van alle ideeën die zijn verzameld gedurende een bewonersinstuif of via ideeënverzamelaars, wordt een lijst gemaakt. Er wordt van deur tot deur gegaan of passantenvoetgangers worden aangesproken om de volgens hen beste ideeën uit te kiezen. Uit een lijst van vijftig mag ieder bijvoorbeeld maximaal tien ideeën aankruisen. De resultaten worden samengevoegd en verslag wordt opgemaakt. Let bij de verwerking ook op de met elkaar verwante ideeën. Zo bijvoorbeeld kunnen ideeën over spelvoorziening voor kinderen afzonderlijk weinig stemmen halen, maar samen bekeken een prioritair aandachtspunt vormen.

De methode kan ook gebruikt worden om de krachtlijnen van een visie (bvb. uit een workshop voor visievorming) te toetsen bij het brede publiek. Dit kan gebeuren in een interactieve tentoonstelling, waarbij bvb. drie 'stemmen' (speciaal hiertoe vervaardigde kleefbriefjes) aan de balie worden verstrekt of bij een persoonlijke uitnodiging worden gevoegd.

Behalve als een gewone lijst, kunnen deze krachtlijnen op een aantrekkelijker manier worden voorgesteld, bijvoorbeeld als een beweegbaar 'Rad van Fortuin'.

- *Bezoekers brengen hun stem uit op een lijst van aandachtspunten, afkomstig uit een visieworkshop (AVH)*

Prioritaire-actiematrix

Deze matrix heeft als bedoeling om op een participatieve en gemakkelijk begrijpbare manier de eerste basisgegevens aan te leveren voor een actieplan: is het een actie op korte, middellange of lange termijn + wie gaat de actie 'trekken'? Verdere uitwerking (wie werkt mee, welke middelen, verwacht resultaat,...) is voor een volgende stap. De voorgestelde acties resulteren uit een voorafgaande oefening (bijvoorbeeld Planning for Real, Bewonersinstuif, Ideeënverzamelers). De invulling van de matrix gebeurt bij wijze van een discussie in groep.

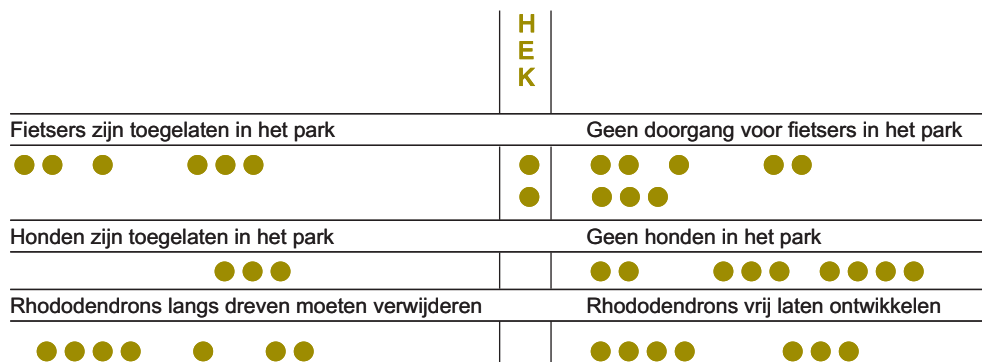
Nu	Binnenkort	Later	Wie leidt de actie?
Parkreglement Onveilige bomen weg	Hondentoilet	Circuit voor honden	Beheerder
Infostand Dag van hetPark	Aanplanten 'bijen' struiken Zitbanken vernissen		Vriendengroep
Herstellen verlichting toegang straatkant	Coördinatie van de bewaking	Afstemmen grachtenplan	Gemeente ...

(vetgedrukt: vooringevuld)

Hekmethode

Deze methode is een ultieme manier om binnen een groep tot een meerderheidsstandpunt te komen over onderwerpen waar conflicterende opinies over bestaan. Deze methode wordt doorgaans toegepast nadat een discussie over de relevante onderwerpen geen uitzicht biedt op consensus.

Er wordt begonnen met het opmaken van een lijst van de controversiële onderwerpen. De respectievelijke tegengestelde stellingen worden zoveel als mogelijk neergeschreven in een lijn van gradaties tussen het ene en het andere uiterste, met een 'hek' in het midden. Deelnemers kunnen (bij voorkeur na een voortgezette groepsdiscussie) hun positie aanduiden door middel van het aanbrengen van kruisjes of het plakken van kleine klevertjes. Bijvoorbeeld, over de stelling al of niet toelaten van honden in het park, kan een deelnemer heel sterk aangeven dat hij een tegenstander is door een klevertje te plaatsen op het uiterste van de lijn. In het geval hij voor beide standpunten begrip heeft wordt een klevertje in het midden geplaatst (als het ware 'op het hek zitten').

5.17 Terreindiscussie

Wat?

In een discussie op het terrein zelf worden problemen, opinies en ideeën over inrichting en beheer heel concreet gemaakt. Beheerder en deelnemers voeren de discussie op gelijke voet met een wederzijds leren als resultaat. Door het regelmatig organiseren van terreindiscussies wordt de band tussen gebruiker en beheerder aangehaald.

- *De beheerder luistert naar ideeën over het verwijderen van een boom, de afboording van de paden, enzovoort (AVH)*

- *Terreindiscussie over het beheer van de oranjerietuin in Vordenstein (PDG)*

Aandachtspunten

- Een terreindiscussie vraagt relatief weinig voorbereiding. Noodzakelijk zijn wel een wervende uitnodiging (met inschrijvingsstrook) en een klein programma met de te bespreken onderwerpen op vooraf bepaalde plaatsen.
- Hou het aantal onderwerpen beperkt (1 à 5) maar toch voldoende gevarieerd om iedereen te interesseren. Spreid omwille van de continuïteit de wandelingen zo mogelijk over verschillende tijdstippen.
- De discussieonderwerpen zijn liefst verbonden met beslissingen of beheermaatregelen op korte termijn.
- Hou het aantal deelnemers beperkt. Als de groep groter is dan 20, wordt er het best opgesplitst.
- Indien mogelijk is er na afloop koffie en andere drank zodat de deelnemers (en de beheerder) nog wat kunnen napraten.
- Stuur nadien een verslag op naar elke deelnemer, alsook naar de andere geïnteresseerden in uw adressenbestand.
- Het gebruik van opnameapparatuur vergemakkelijkt het opstellen van het verslag.
- Dit kan ook worden georganiseerd voor kinderen (methode p.109).
- De beheerder kan de deelnemers ook voorleggen wat hem/haar nieuwsgierig heeft gemaakt uit een bredere publieke raadpleging (methode p.111, p.114 en/of p.120): tegenstrijdigheden, onduidelijkheden ... maar eveneens inspirerende voorstellen.

Vorbereiding

- Programma van onderwerpen voor discussie
- Verkennen van het terrein en plaatsen vastleggen
- Verwittig de deelnemers in de uitnodiging, indien nodig, dat ze gepast schoeisel meebrengen

Wat is er nodig?

- Papier, schrijfgereef + harde 'onderlegger' voor elke deelnemer
- Eventueel een plannetje voor elke deelnemer
- Eventueel opnameapparatuur

Variaties

- Terreindiscussies als onderdeel van een visieworkshop (methode p.149).
- Indien de plaats en het weer het toelaten, is het best om het onderdeel van de groepsdiscussies op het terrein zelf te houden.
- De deelnemers worden in kleine groepjes verdeeld (ca 6 pers., plus iemand van de organisatie) om een discussie te voeren over een bepaald thema.
- Ze krijgen een vragenlijstje mee als leidraad en een kaartje met aanduiding van de 'discussieplaats' of het te volgen 'discussieparcours'.
- Nadien verzamelt iedereen in een beschikbaar gebouw of lokaal, voor het volgende onderdeel van de visieworkshop (zie methode p. 149 voor het vervolg).

*Voorbeeld vragenlijstje, thema 'toegankelijkheid'
(visieworkshop Vordenstein)*

- Hoe staan jullie tegenover het verbod op honden en fietsers?
- Zijn er teveel, genoeg of te weinig in- en uitgangen in het park?
- Hoe zouden de paden er moeten uitzien?
- Wat moet er gebeuren met het stukje Vordenstein achter het privé-domein dat momenteel niet toegankelijk is?
- Is er controle nodig in het park en op welke manier zou deze georganiseerd dienen te worden?
- Hoe zit het met joggers?

Opmerkingen

- In terreindiscussies met de beheerder wordt er zorgvuldig op gelet dat de communicatie in twee richtingen verloopt.
- Het aanbrengen van extra visuele elementen op de discussieplaatsen kan het debat op gang brengen.

Kostprijs

Kosten vooral qua tijdbesteding aan verslag

Te combineren met

- fotowandeling (methode p.118)
- Planning For Real (methode p.137)
- visieworkshop (methode p.149)

- *Confronterende borden brengen de discussie (over toegankelijkheid) op gang (AVH)*

5.18 Uitstap naar referentiepark

Wat?

Een uitstap is een informele activiteit waarbij de beheerder met de parkbezoekers een ander park gaat bezoeken. Wanneer mensen ideeën formuleren over het beheer in 'hun' park, refereren ze graag aan voorbeelden elders. Samen laten ze zich inspireren en vormen gezamenlijke referentiebeelden.

Een dergelijke uitstap is aldus een leerzame ervaring en tegelijkertijd wordt ook de band tussen parkbezoekers en de beheerder versterkt.

Aandachtspunten

- Het is een activiteit die gemakkelijk te realiseren is in een park waar reeds een vriendengroep actief is of actief aan 't worden is.
- In de uitnodiging wordt eveneens opgenomen dat mogelijk geïnteresseerde familieleden of vrienden welkom zijn, op die manier is het mogelijk om de vriendengroep te blijven uitbreiden.
- Het referentiepark kan een park zijn dat harmonisch beheerd wordt, maar ook net niet. Dat geeft dan de mogelijkheid om te bespreken welke voor- en nadelen er zijn.
- Indien de beheerder het park niet kent of slechts in beperkte mate, is een geleid bezoek zeker aan te raden.
- Een bezoek aan een ander park kan een stimulans zijn voor mensen om vooruit te denken over mogelijke veranderingen in hun eigen park.

● *Leren van andere praktijkvoorbeelden (AVH)*

● *Op bezoek bij ...' (AVH)*

Voorbeeld

Bij een terreindiscussie in de oranjerietuin van Vordenstein vroegen de parkbezoekers zelf naar het bestaan van andere dergelijke tuinen. Dit was een goede aanleiding om een uitstap naar een park, waar ook een vergelijkbare tuin ligt, te organiseren.

Vorbereiding

- Uitnodigingen opstellen
- Transport regelen
- Afspraken maken in het park dat bezocht wordt, zodat de wandeling gegidst kan worden.

Wat is er nodig?

Transport

Tips

Als de rondleiding niet gegidst kan worden, gaat de beheerder best een keer op voorhand het park verkennen. Hij kan dan tegenstrijdigheden of gelijkenissen met het park opsporen die hij achteraf met de parkbezoekers kan bespreken.

Opmerkingen

- wordt best georganiseerd na één of meerdere terreindiscussies in het eigen park, op die manier kunnen de twee parken worden 'vergeleken'
- een goede activiteit om te organiseren met de vriendengroep

Kostprijs

kosten zijn afhankelijk van geleid bezoek en transport

5.19 Vertel het park

- *Jongeren interviewen oudere parkbezoekers (AVH)*
- *'Dit is mijn lievelingsboom, want...'* (AVH)

Wat?

Persoonlijke herinneringen en overgeleverde verhalen uit de lokale gemeenschap vormen een soort van referentiekader van waaruit mensen hun dagelijkse omgeving interpreteren en hun verwachtingen koesteren voor de toekomst. Vooral waar mensen een zekere band hebben opgebouwd met een park of bos, kunnen verhalen inzicht verschaffen in de diepere betekenis die het park heeft voor de mensen en hun leven van alledag. Ook kunnen ze een bron zijn van lokale informatie (bvb. over de geschiedenis van het park, het lokaal gebruik en de problemen hieromtrent,...). Door rekening te houden met verhalen kan het park-beheer mogelijk een dichtere aansluiting vinden bij de lokale 'werkelijkheid'.

Aandachtspunten

- Parkverhalen worden verzameld via gesprekken zowel in als buiten het park en verschillende mensen kunnen erbij worden betrokken.
- Interviews van oudere parkbezoekers door kinderen en jonge mensen kunnen verhalen van vroeger en nu tot leven brengen en een leereffect hebben, over de generaties heen (zie ook: activiteiten voor kinderen, methode p.109)
- Interviews in het park kunnen inzicht geven in voor mensen betekenisvolle plaatsen. Men vraagt dan aan bezoekers om een voor hen bijzondere plaats te tonen en erover te vertellen.
- Interviews met 'bevoorrechte getuigen', leden van bepaalde gebruikersgroepen (bvb. minderheidsgroepen, mensen met een visuele handicap,...) kunnen bijzondere verhalen opleveren die het bos of park in een nieuw perspectief stellen.
- Door een selectie van verhalen te publiceren (nieuwsbrief, kalender, boek,...) worden ze ook wijder bekend onder de gebruikers van het bos of park, wat ten goede komt aan de identiteit ervan.

Wat is er nodig?

- Apparatuur voor geluidsopname
- Eventueel een fotoestel

Tips

- Het verzamelen van verhalen via persoonlijke interviews kan worden aangevuld met andere methoden, bv. een videogetuigenis door een familie (zie methode p.120 'ideeënverzamelaars'). Men vraagt dan bijvoorbeeld wat het bos of park voor hen en de rest van de familie betekent.
- Zorg voor illustraties met foto's (plaatsen in het bos of park), tekeningen door een lokale kunstenaar, kindertekeningen,...
- De selectie van verhalen kan worden georganiseerd (zie methode p.122 'ideeënwedstrijd')

Kostprijs

De grootste kost is de publicatie. Kosten kunnen worden gespreid door bvb. op korte termijn een 'verhalenkalender' uit te geven en na verloop van jaren een 'verhalenboek'.

Te combineren met

- activiteiten voor kinderen (kinderen interviewen ouderen) (methode p.131)
- ideeënverzamelaars (videogetuigenis) (methode p.120)
- fotowandeling (methode p.118)
- ideeënwedstrijd (methode p.122)

- *'Verhalen uit De Heksengang' (AVH)*
- *Tekening bij een verhaal over de spirituele betekenis van cypressen (Petko)*

5.20 Visieworkshop

Wat?

Een visieworkshop wil betrokkenen engageren in een positieve discussie in een vroege fase van planning. De creatieve input van de deelnemers staat voorop. Om de ideevorming en het wederzijds begrip te stimuleren wordt gewerkt in kleine discussiegroepen, waarna de resultaten worden voorgesteld en bediscussieerd in plenum. De moderator speelt een belangrijke rol in het samenvatten, concluderen en het bouwen van consensus.

● Visieworkshop voor het beheerplan van Vordenstein (PDG)

● Iedere discussiegroep stelt haar ideeën voor in plenum. De moderator leidt de discussie (YDC)

Aandachtspunten

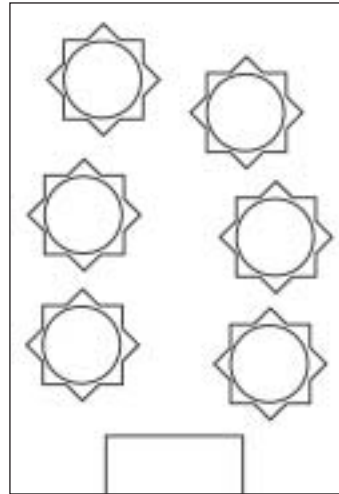
- Om aan te sluiten bij de verschillende noden en interesses die aan de orde zijn, maar evenzeer met het oog op een rijke discussie en een creatieve ideevorming, wordt er gestreefd naar een heel gemengde groep. Een checklist is hierbij een hulpmiddel.
- Ook binnen de discussiegroepjes zelf is er zoveel mogelijk diversiteit (zowel gewone parkbezoekers als natuuractivisten, zowel mensen van een buurtcomité als stadsambtenaren, zowel jonge als oudere mensen). Een dergelijke mix kan eventueel vooraf worden gepland op basis van de gegevens bij inschrijving.
- Indien het onderwerp heel omvangrijk is, kunnen de groepjes een afzonderlijk discussiethema krijgen.
- Visuele voorstellingen (kaarten, plannen, foto's) kunnen stimuleren en concretiseren, maar ze zijn niet meer dan een hulpmiddel: de interactie tussen de participanten is de beste stimulans voor de ideevorming.
- Cruciaal voor de implementatie nadien, is dat de planners aandachtig de discussies volgen zodat ze voeling krijgen met de achterliggende overwegingen en denkmanieren van de deelnemers.
- Een verslag (met uitnodiging tot reactie!) wordt opgestuurd naar iedereen die uitgenodigd was.

Vorbereiding

- Lijst van geselecteerde participanten
- Wervende uitnodiging (met inschrijvingsstrook)
- Aansprekende telefoons een paar dagen voordien
- Vorbereidende vergadering met initiatiefnemers en ander betrokkenen

Ruimtelijke indeling

- Ronde tafels hebben meerdere voordelen. Elke deelnemer zit zo mogelijk in het gezichtsveld van de anderen. Als er enkel rechthoekige tafeltjes zijn, schik ze dan zo (bijvoorbeeld 2 tafels bijeenzetten) dat min of meer een vierkantsconstructie wordt bekomen.
- Hou het aantal deelnemers liefst beperkt tot maximum 8 per tafel. Zo kan elke deelnemer voldoende aan het woord komen.
- Plaats een tafel met alle nodige hulpmaterialen centraal of in het midden tegen één van de muren opgesteld.

Voorbeeld van verloop van een visieworkshop

- Onthaal
Deelnemers worden onthaald en krijgen een tafelnummer.
- Introductie (10 min.)
Verwelkoming en uiteenzetting van de doelstellingen van de workshop door de moderator. Elke deelnemer stelt zich voor.
- Uiteenzetting door planners (20 min.)
De planners geven informatie over het in te richten terrein en stellen hun eigen prille ideeën over de inrichting voor a.h.v. ruwe schetsen en sfeerbeelden.
- Brainstorm per groepje (max. 60 min.)
Met behulp van enkele vraagjes als leidraad, komen de deelnemers in kleine groep tot discussie. Alle voorstellen worden genoteerd door één groepslid.
- Pauze (15 min.)
- Presentatie + discussie (15 min. per groepje)
Iemand van elke groep stelt voor in plenum. De moderator stimuleert de discussie en noteert de punten van consensus.
- Samenvatting en conclusies (10 min.)
Duur: ongeveer 2, 5 à 3 uren
Ideaal aantal: 20 à 40 deelnemers (5 à 8 per discussiegroep)

Tips

Een kleine groep van ongeveer 30 mensen

Wat is er nodig?

- aanwezigheidslijsten
- flip-overs (1 voor moderator + 1 voor elke groep)
- schrijfgereef
- kaarten, plannen, foto's van het terrein
- dranken en hapjes

Opmerkingen

In een tweede workshop demonstreren de planners de verder uitgewerkte visie over de inrichting, waarin de output van de eerste workshop duidelijk is verwerkt. De groepjes bediscussiëren dit voorstel en bepaalde thema's worden verder uitgediept.

Kostprijs

- moderator
- tijdsinzet voorbereiding en verslaggeving

Te combineren met

terreindiscussie (methode p.143)

- *Eén van de vele outputs van de creatieve workshops voor het spoorwegemplacement (AVH)*

5.21 Vriendengroep

Wat?

Een vriendengroep is een los en open netwerk van mensen die zich inzetten voor de inrichting en het beheer van een bepaald park. Een vriendengroep zorgt voor een zekere continuïteit in een langdurig proces van betrokkenheid. Stap voor stap wordt een cultuur van samenwerking opgebouwd, met elkaar en met de beheerder. De groep bestaat uit een zo breed mogelijke waaier van mensen zodat verschillende interesses aan bod komen en de netwerking wordt bevorderd.

Aandachtspunten

- De idee kan door de initiatiefnemer naar voor gebracht worden in een workshop (zie Evaluatiemoment: methode p.116) waarna de groep wordt opgericht in een startbijeenkomst.
- Van bij de start moet duidelijk zijn waar de groep voor staat. Het is nuttig om al tijdens de startbijeenkomst tot afspraken te komen voor wat betreft de doelstellingen, verantwoordelijkheden, financiering, de manier en intensiteit van vergaderen, enzovoort.
- Het kiezen van een naam voor de groep is een aandachtspunt voor de eerste bijeenkomst. Het bevordert de identiteitsvorming van de groep.
- Een vriendengroep kan een hoofdrol spelen in de organisatie van participatieve evenementen en van acties op het terrein.
- Bewaar het open karakter van de groep. Het mag geen gesloten clubje worden. Benadruk dat nieuwe deelnemers altijd welkom zijn, bijvoorbeeld ook in de verslagen.
- De organisatie is aanvankelijk vaak heel spontaan. Na verloop kan er nood ontstaan aan formele spelregels en procedures en eventueel een wettelijke status.

- *Met de vriendengroep op stap in Vordenstein (AVH)*

Voorbeeldscenario startbijeenkomst

- **Introductie (15 min.)**
 De moderator verwelkomt de deelnemers en legt kort de bedoeling en het verloop van de bijeenkomst uit.
 Iedere deelnemer stelt zich voor.
 Een initiatiefnemer stelt de agendapunten voor:
  - | de inhoudelijke aspecten waarrond de groep wil werken
  - | bedenken en kiezen van een passende naam
  - | eerste ideeën voor de spelregels
- **Discussie in kleine groepjes (max. 45 min.)**
 5 à 10 personen.
 Eén groepslid noteert.
- **Pauze (15 min.)**
 Dranken en hapjes
- **Plenaire voorstelling en discussie (max. 45 min.)**
 Van ieder groepje stelt iemand per agendapunt de ideeën voor aan de hele groep.
 De moderator noteert op een flip-over of een bord.
 De moderator leidt de plenaire discussie om tot consensus te komen.
- **Samenvatting en conclusies (10 min.)**
 Duur: ca 2 uur
 Ideaal aantal: tot 30 deelnemers

Kostprijs

Kosten vooral in de startfase (publiciteit, verslaggeving, moderator,...). Nadien kunnen de meeste taken verdeeld worden in de groep zelf. De groep kan in een latere fase ook zelf fondsen verzamelen via activiteiten.

● *Napraten in oranjerie van Vordenstein (YDC)*

● *De vriendengroep neemt het initiatief om bezoekers te informeren over de kapping van de rododendrons (AVH)*

6 Nuttige referenties

Agate, E., 1998.

The Urban Handbook, a Practical Guide to Community Environmental Work.
(BTCV Enterprises Ltd., Wallingford)

Agyeman, J. (ed.), 1996.

Involving Communities in Forestry through Community Participation.
Forestry Practice Guide 10.
(Forestry Commission, Edinburgh)

Greenhalgh, E., Newton, 1999.

Raising the Standard, the Green Flag Parks Award Guidance Manual.
(Green Flag Park Award Scheme)

Greenhalgh, E., Worpole, K., 1995.

Park Life, Urban Parks and Social Renewal.
(Comedia/Demos)

Muhlemann, P., 1998.

Participatory Forest Management, in: People, Forests and Sustainability,
Social Elements of Sustainable Forest Management in Europe.
(ILO, Genève, pp. 99-106)

O'Brien L., & Claridge Jenny (eds.), 2002.

Trees are Company, Social Science Research into Woodlands
and the Natural Environment .
(Forestry Commission, Edinburgh)

The Architecture Foundation, 2000.

Creative Spaces/ a toolkit for participatory urban design.
(The Architecture Foundation, London)

Titman W., 1994.

Special Places, Special People: the hidden curriculum of school grounds.
(WWF UK/Learning through Landscapes, Surrey)

Van Herzele A., Collins K, Tyrväinen L., 2003.

Involving People in Urban Forestry: a discussion of participatory practices in Europe.

In: (eds. Nilsson, K, Randrup, T B, Konijnendijk C C) 'Urban Forests and Trees in Europe' (To be published by Springer Publishers)

Van Herzele A., Heyens V., 2003.

**Two-Way Education in Vordenstein Park Management
Paper given at the 6th IUFRO European Forum on Urban Forestry.**

(Arnhem 21-23 May 2003)

Van Herzele A., 2001.

Challenges of Neighbourhood Participation in City Scale Urban Green-space Planning.

(In: COST Action E12 Urban Forests and Trees, Proceedings N°2. European Commission, Directorate-General for Research EUR 19861)

Van Herzele A., 2001.

Everslaarbos te Lokeren : Ideeën en Wensen van Bewoners.

(Ongepubliceerd rapport)

Van Herzele A., 2001.

**Groen op het Spoor:
Visie op een groene invulling van het Spoorwegemplacement Antwerpen-Noord, in Consensusnota: Het grootstedenbeleid van de federale regering.
Spoorwegemplacement en Omgeving.**

(Oktober 2001. Stad Antwerpen)

Wates, N., 2000.

The Community Planning Handbook, How people can shape their cities, towns & villages in any part of the world.

(Earthscan Publications Ltd.)

Hoofdstuk C

Studie

Een beheerplan kan niet zonder een gedegen studie.
Men kan pas een onderbouwd beheerplan opbouwen als men precies weet waarover men praat.
Het studiegedeelte vraagt dan ook veel tijd.

Wat is het belang ervan?

Studie is ondersteunend om de beheervisie te bepalen.
Studie is puur beschrijvend. In de studie worden geen waardeoordelen uitgesproken.
Dat is pas aan de orde in het laatste hoofdstuk, Beheervisie.

In dit hoofdstuk komt de studie van volgende facetten van het groenobject aan bod:

- voorgeschiedenis
- cultuurhistoriek
- beleving en gebruik
- biotiek
- bodem en hydrologie
- hydrografie
- reliëf
- milieu
- ruimere omgeving

Voorgeschiedenis

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van het historische grondgebruik onderzoekt de functionaliteit van het terrein voor het als groenobject werd ingericht. Ging het om landbouwgebruik, bos, industrieel gebruik, stedenbouwkundig gebruik...?

Vooraf de periode vlak voor de inrichting is daarbij van belang.

1.2 Belang en toepassing

Het onderzoek naar het historische grondgebruik is vooral ondersteunend onderzoek. Het kan een belangrijk hulpmiddel zijn om kansen en risico's voor het groenobject van vandaag te detecteren. Dit onderzoek is interessant, maar leidt niet altijd tot resultaten die voor het beheerplan nuttig zijn.

Wanneer is historisch onderzoek zinnig?

- om problemen met abiotiek te helpen detecteren en duiden, bvb. te droge of te natte gronden, wijzigingen in hydrografie of reliëf, voorgeschiedenis als stort of industrieterrein, enz.;
- om natuurlijke ontwikkelingen in het groenobject onderbouwd te zonereren;
- om historische stedelijke of landschappelijke structuren te behouden of te versterken.

Deze criteria houden in dat dit soort onderzoek weinig belang heeft in volgende types groenobjecten:

- zeer oude groenobjecten: beperkte invloed van de voorgeschiedenis wegens de lange geschiedenis als groenobject;
- kleine groenstructuren in een sterk urbaan gebied met een duidelijke en niet te wijzigen functionaliteit (bvb. verkeersgroen, speelpleintje, enz.).

1.3 Onderzoeksthema's

Het onderzoek naar de voorgeschiedenis vereist een vraagstelling, die verschilt volgens de ligging van het groenobject, in het urbane gebied of op het platteland.

Als het groenobject een voorgeschiedenis in het verstedelijkte (of urbane) gebied heeft, zal de studie gericht zijn op historische stedenbouwkundige aspecten:

- **Plaats in de historische stedenbouwkundige structuur.** Vooral voor beheerplannen van netwerken van groenelementen kan het heel relevant zijn om de eventuele historische banden tussen die groenstructuren en het netwerk van pleinen, omwallingen, grachten, enz. te onderzoeken.
- **Bijzondere cultuurhistorische (functie)invullingen.** Groenobjecten kunnen gelegen zijn op locaties met een bijzondere geschiedenis, die meespelen in de hedendaagse invulling ervan.

Heeft het groenobject een voorgeschiedenis in landelijk gebied, dan is de studie gericht op historisch grondgebruik met alles wat daarbij hoort. Het onderzoek kan informatie opleveren over vijf elementen:

- **de oorspronkelijke abiotische omstandigheden:** de historische bodemsamenstelling, de waterhuishouding, eventuele verstoringen en het moment daarvan;
- **het oorspronkelijke landschap:** open, halfopen of gesloten:
  - open landschap: geen bos, struwelen, bomenrijen of houtkanten; doorkijk in het landschap van minstens 500 meter en vaak meer dan één kilometer;
  - halfopen landschap: veel houtkanten en/of bomenrijen; beperkte doorkijk in het landschap tussen 100 en 500 meter;
  - gesloten landschap: een combinatie van een voldoende grote hoeveelheid bos, struweel, houtkanten en bomenrijen; zelden meer doorkijk in het landschap dan 100 meter;
- **de oorspronkelijke vegetatie:** het oorspronkelijke grondgebruik en de daarbij horende grote klassen van vegetatietypes (bos, graslanden, akkers, heide, enz.)
- **de relaties tussen de bovengenoemde elementen:** mits voldoende gegevens uit de vorige onderdelen is het vaak mogelijk om gegevens te interpreteren en daardoor correctere uitspraken te doen. Zo geeft bvb. een gesloten landschap met bos, struweel, moeras en vochtige weiden aan dat het om een vochtig geheel gaat, waar de natste delen bestaan uit elzen- of wilgenbroek en een riet-, lisdodde- of zeggemoeras, terwijl de iets drogere delen bestaan uit vochtig hooiland.
- **historische elementen** van een site, die een invloed uitoefenen op het wezen van een landschap, bvb. de streek rond Leper draagt nog altijd de sporen van Wereldoorlog I.

2 Onderzoek

2.1 Een reeks methoden

Hieronder worden onderzoeksmethoden voorgesteld, die kunnen leiden tot antwoorden op de onderzoeksvragen over de voorgeschiedenis van het groenobject. De twee belangrijkste zijn ongetwijfeld het literatuuronderzoek en het kaartonderzoek. Andere technieken zoals luchtfoto's, onderzoek van de eigendoms geschiedenis en van oude floragegevens kunnen aanvullende informatie opleveren of het resterende gebrek aan informatie opvullen.

2.2 Literatuuronderzoek

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

Een literatuuronderzoek doen is eigenlijk niets meer dan nagaan of er iemand is, die al onderzoek heeft verricht naar het historisch grondgebruik. De geschiedenis van een gemeente of stad is immers een geliefd onderzoeksthema, waarover doorgaans al gepubliceerd is.

Indien het literatuuronderzoek resultaat oplevert, is het wenselijk dat u dit op een hoger landschappelijk niveau situeert. Dit kan door de resultaten van het onderzoek te koppelen aan de standaardwerken (zie literatuurlijst). In deze werken kunt u eventuele vaststellingen in hun ruimer verband duiden. Dit geldt ook voor de resultaten van het kaartonderzoek (zie 2.3).

Als er geen literatuur beschikbaar is, kunt u het bronnenonderzoek in principe ook zelf doen. De inspanning en de kostprijs daarvan staan echter meestal niet in verhouding tot het resultaat voor het beheerplan. U kunt dan doorgaans beter voor kaartonderzoek kiezen.

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

-
stap 1 Ga na in de plaatselijke openbare bibliotheek, het plaatselijk archief of bibliotheken van heemkundige verenigingen of er literatuur over de geschiedenis van de gemeente of stad aanwezig is.
- stap 2** Lees die zeer gericht na op informatie over de locatie van het groenobject.
- stap 3** Maak een korte samenvatting van de gevonden informatie.
- stap 4** Ga na of verdere informatie nog noodzakelijk is. Doe dit in elk geval door het volgende thema - kaartonderzoek - te bekijken.

2.2.3 Literatuur

Antrop M., **Het landschap anders bekeken**. Kapellen, Pelckmans (1989).
Gysels H., **De landschappen in Vlaanderen en Zuidelijk Nederland**. Garant (1993).

2.3 Onderzoek van historische kaarten

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

Historische kaarten zijn zowel belangrijk voor de historische stedenbouwkundige analyse als voor de analyse van het historische grondgebruik. De opeenvolging van verschillende historische kaarten van eenzelfde gebied biedt de onderzoeker de mogelijkheid om de (in)stabiliteit van het grondgebruik te detecteren.

2.3.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

De historische cartografie is op te splitsen in twee deeldomeinen: de historische stads- en gemeentekaarten en de topografische kaarten.

De historische stads- en gemeentekaarten hebben volgende kenmerken:

- Ze beperken zich tot de bewoonde zones.
- Meestal worden de bewoning, het wegen(paden)netwerk en soms beboste zones weergegeven.
- Ze zijn meestal zeer nauwkeurig en getekend op een zeer kleine schaal. Informatie over grondgebruik of abiotische omstandigheden is (meestal) niet aanwezig. Stads- en gemeentekaarten vormen de basis voor het historisch stedenbouwkundig onderzoek. Het gebrek aan een systematische inventaris of kaartenbibliotheek in Vlaanderen vormt echter een groot probleem. Kaarten zijn vaak heel moeilijk te traceren. Doorgaans zijn veel kaarten van een stad of gemeente te vinden in het plaatselijke archief of de plaatselijke openbare bibliotheek.

De topografische kaarten bieden een overzicht over een ruimer gebied. Meestal zijn ze (mede) ontwikkeld voor militaire doeleinden (opbouw van terreinkennis). De belangrijkste kenmerken zijn:

- **beperkte schaal**. Topografische kaarten hebben doorgaans een schaal van 1/25.000 of groter, noodzakelijk om correcte interpretaties te kunnen maken.
- **metrische correctheid**. De noodzakelijke meettechnieken voor correcte kaarten is pas goed ontwikkeld in de 18de eeuw. Later zijn nog verbeteringen aangebracht in meettechniek en projectie, waardoor kaarten niet perfect over elkaar te leggen zijn.
- **aandacht voor toegankelijkheid**. De militaire oorsprong van de kaarten verraadt een interesse voor gemakkelijke verplaatsingen. Wegen, waterwegen en moerassen (open water) krijgen veel aandacht, omdat ze bepalend zijn voor het al dan niet makkelijk reizen.
- **aandacht voor de openheid/geslotenheid van het landschap**. Het uitzicht over het landschap of het gebrek daaraan zijn voor militairen belangrijke parameters. Openheid en geslotenheid zijn dan ook nauwkeurig ingetekend. Zo is er veel aandacht voor de aanwezigheid van struweel, zowel binnen het bos als daarbuiten.

- **beperkte, maar toenemende specificatie van grondgebruik.** Door de tijd heen neemt het detail voor grondgebruik toe. Op veel oude kaarten wordt het onderscheid tussen grasland en akker nauwelijks gemaakt. Ook het soort bos (naaldhout / loofhout / gemengd bos) wordt niet of nauwelijks gemaakt. Hoe jonger kaarten zijn, hoe beter dit soort onderscheiden wel gemaakt worden. Topografische kaarten zijn dus doorgaans uitstekend bruikbaar voor het historisch onderzoek van het grondgebruik, het landschap en de abiotiek.

Topografische kaarten hebben een belangrijke beperking: ze duiden steden en dorpskernen aan als een grijs gearceerde zone. Groenobjecten, die binnen de perimeter van een stad of dorpskern vallen, zijn niet meer vast te stellen. Vele grotere groenobjecten van de vorige eeuw zijn echter ontwikkeld buiten de toenmalige rand van stad of dorp en zijn dus op oude topografische kaarten nog wel zichtbaar.

2.3.3 Hoe pakt u het aan?

2.3.3.1

Methode voor historisch stedenbouwkundig onderzoek

- ↓ stap ① Verzamel diverse stads- en gemeentekaarten uit verschillende perioden. Hoe verder u in de tijd kunt teruggaan, hoe beter. Om het onderzoek in ideale omstandigheden te kunnen voeren, heeft u ongeveer één kaart per honderd jaar nodig. Vooral voor gemeenten zal dit vaak niet mogelijk zijn en moet u roeien met de riemen die u heeft.
- stap ② Onderzoek de kaarten op abiotische gegevens. Let vooral op beken en natte zones.
- stap ③ Onderzoek de kaart op historische stedenbouwkundige bijzonderheden, zowel grote structuren als zeer plaatselijke elementen: omwallingen, stadsgrachten, executieplaatsen, typische woonwijken, enz.
- stap ④ Beschrijf kort de gevonden bijzonderheden en geef aan in welke periode en hoe lang ze aanwezig waren.

2.3.3.2

Methode voor onderzoek naar historisch grondgebruik

- ↓ stap ① Verzamel minimaal de twee recentste (vóór de inrichting van het groenobject), maar liever zoveel mogelijk kaarten uit de verschillende periodes. Raadpleeg voor datering de lijst van kaarten⁵.
- stap ② Begin met het onderzoek van de jongste kaart voor de inrichting van het groenobject en ga zo verder terug in de tijd, indien mogelijk tot de Ferrariskaart (eind 18de eeuw). Indien er plaatselijke kaarten zijn die voldoen aan de criteria⁶ kan het interessant zijn om nog verder terug te gaan in de tijd.
- stap ③ Onderzoek afzonderlijk de percelen met gemeenschappelijk gebruik die in één blok liggen, verderop cluster genoemd. Teken de verschillende gevonden percelen of clusters in op een hedendaagse kaart en geef ze een nummer. Dat nummer wordt bij elke oudere kaart behouden.

⁵ Zie 2.3.4.

⁶ Zie 2.3.2.

- Percelen of clusters die door de eeuwen heen gesplitst zijn, behouden hun oorspronkelijke nummer met toevoeging van een letter. Bijvoorbeeld perceel 1 - nat grasland met haagkant, wordt op oudere kaarten aangeduid als perceel 1a - hoogstammig bos met kreupelhout, en 1 b – nat grasland met haagkant.
- Omgekeerd: afzonderlijk genummerde aan elkaar grenzende percelen, die vroeger in de geschiedenis gelijkaardige omstandigheden kenden, behouden hun nummers (bv. perceel 1 – nat grasland met haagkant – en perceel 2 – ontoegankelijk moeras – worden perceel 1 en 2 – nat grasland met haagkant).

Onderzoek op elke kaart het gebied van het groenobject. Op basis van de legende die bij elke kaart hoort controleert u volgende gegevens:

- grondgebruik (bv. akker, grasland, moeras, bos, heide, enz.);
- de aanwezigheid van kleine landschapselementen (bv. poelen, hagen, houtkanten, holle wegen, enz.);
- abiotische gegevens (bv. open water, moeras, stuifduin, enz.): de abiotische omstandigheden moeten vaak uit een combinatie van gegevens worden afgeleid (reliëf, rechtstreekse kaartaanduiding, grondgebruik).

De legende van de opeenvolgende kaarten wijzigt wel eens. Controleer dus op elke kaart de legende.

- stap 4 Beschrijf de evolutie van elk genummerd perceel. Geef aan hoe lang een bepaalde omstandigheid stabiel gebleven is.

De ontwikkeling van waardevolle 'spontane' vegetaties staat sterk in verband met de stabiliteit van de bodem, met de abiotische omstandigheden en met het beheer. Hoe langer een terrein eenzelfde bodemgebruik kent, hoe vollediger een vegetatietype is en hoe meer (zeldzame) soorten er voorkomen. Ook de kans op herstel blijkt daar na een wijziging van het grondgebruik groter.

2.3.4 Welke kaarten kunt u gebruiken?

De historische cartografie die voor dit deel van het onderzoek bruikbaar is, begint met de kaarten van het einde van de 18de eeuw. We geven een systematisch overzicht van de bestaande kaarten, duiden hun kwaliteiten en beperkingen aan en vermelden waar ze te koop of ter inzage zijn.

Vele kaarten zijn onmiddellijk verkrijgbaar in een zwart-witafdruk. Op bestelling en tegen een veel hogere prijs zijn er ook kleurenversies te verkrijgen. Omdat de kwaliteit van interpretatie daarvan evenwel veel hoger is, is het aanbevolen om die te gebruiken.

● **Ferrariskaart (1770 – 1777):**

- kaart uit de Oostenrijkse tijd;
- gebiedsdekkend voor Vlaanderen;
- in kleur;
- steden gedetailleerd uitgewerkt;
- nauwkeurigheid over het algemeen goed, maar her en der onbetrouwbaar (zelfs gefantaseerde zones). Voor gedetailleerde informatie over de nauwkeurigheid van de Ferrariskaarten: zie literatuuroverzicht;
- kaartbladen te koop bij het Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst) op schaal 1/25.000;
- een van de drie originelen te bekijken in de Koninklijke Bibliotheek Albert I;
- de verkochte kaart is een facsimile van één van de elf kopies, een licht aangepaste en verbeterde vorm uit de eerste helft van de 19de eeuw.

Er bestaat ook een choroграфische kaart van Ferraris, die bedoeld was als wegenkaart. Ze heeft een veel kleinere en daarom onbruikbare schaal.

● **Van Gorkum - Krayenhoffkaart (1815 – 1830):**

- kaart uit de Nederlandse tijd;
- enkel gemaakt voor de provincie West-Vlaanderen (behalve Blankenberge – Knokke), het westen van Oost-Vlaanderen (lijn Oudenaarde – Gent – Eeklo), ook kaartblad Leuven en kaartblad Antwerpen;
- schaal 1/25.000;
- slechts enkele volledige en gedetailleerde kaartbladen: Oudenaarde, Izegem, Torhout en Antwerpen;
- originele kaartbladen in te kijken bij het Instituut voor Aardwetenschappen van de KU Leuven;
- reproducties te koop bij het Algemeen Rijksarchief in Den Haag (Nederland).

● **Vandermaelenkaart (1846 – 1854):**

- privé – initiatief;
- eerste gebiedsdekkende kaart voor België (behalve de omgeving van Postel);
- vanaf 1837 (exemplaren die te koop zijn, dateren van 1845 – 1854);
- schaal 1/20.000;
- tekeningen van zeer hoge kwaliteit;
- steden gedetailleerd uitgewerkt;
- zwart-witafdrukken te koop bij het Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst);
- originelen in te kijken bij het Nationaal Geografisch Instituut (documentatiecentrum).

Er bestaat ook een choroграфische kaart van Vandermaelen, die bedoeld was als wegenkaart. Zij heeft een slecht bruikbare schaal van 1/80.000.

● **kaart Depot de la Guerre et de la Topographie (1865 – 1885):**

- eerste officiële topografische kaart van België;
- gebaseerd op kadasterkaarten uit de Franse tijd;

- grondgebruik zeer goed weergegeven (bepalend voor belastingschalen), maar soms wel bedrieglijk (bv. gronden rond kerken niet ingekleurd vanwege vrijstelling van belasting); er is echter weinig veldwerk gebeurd.
- schaal 1/20.000;
- steden niet meer uitgewerkt, dorpen wel;
- relatief beperkte legende, verschillend van kaartblad tot kaartblad;
- precies moment van de opname onbekend, wel de datering van de tekening;
- zwart-wit- en kleurenversie in te kijken en te koop bij Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst).

● **kaart Institut Cartographique Militaire (1895 – 1914 en 1920 – 1940 met extra drukken 1945 – 1951):**

- vervolg en verbeteringen van de vorige kaart;
- schaal 1/20.000;
- legende beter en uniform uitgewerkt;
- zwart-wit- en kleurenversie in te kijken en te koop bij Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst).

● **kaarten Militair Geografisch Instituut en Nationaal Geografisch Instituut (1960 – 1969, 1969 – 1988 en 1981 – 1993):**

- moderne kaarten in kleur;
- schaal 1/25.000, ook op 1/10.000 en recent op 1/20.000 beschikbaar;
- uitgebreide legende;
- de oudere versies zijn in zwart-wit- en kleurenversie ter inzage en te koop bij Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst), de recentste versie is gewoon te koop in de handel.

De totale set beschikbare kaarten maakt het mogelijk om de evolutie in het grondgebruik vast te stellen, weliswaar met langere en nadien kortere tussenperiodes. Daarnaast zijn er nog heel wat regionale kaarten beschikbaar. Een goed voorbeeld is de kaart van Tranchot & von Müffling uit 1804 - 1820, die een uitstekend beeld geeft van het oosten van de provincie Limburg.

2.3.5 Waar kunt u terecht voor hulp?

De interpretatie van historische kaarten is niet zo moeilijk. Zeker wanneer u beschikt over kleurenkaarten, zijn de meeste legendes duidelijk genoeg om ze zelf te interpreteren. Wie toch hulp wenst, kan terecht bij de lokale heemkundige kringen. Voor algemeen advies over historische kaarten en voor informatie over plaatselijke heemkundige kringen kunt u terecht bij de Vereniging Heemkunde Vlaanderen (zie bijlage).

2.3.6 Literatuur

Volgende werken geven een overzicht en een kritische bespreking van de hier voorgestelde kaarten en van andere meer plaatselijke kaarten:

Daels L. & Verhoeve A., **Les déformations topographiques de la carte de Ferraris.** *In Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies, 1963, p. 301 – 310.*

Depuydt et al., **Van Mercator tot computerkaart. Een geschiedenis van de cartografie.** Turnhout, Brepols, 2001.

Lemoine – Isabeau, C., **Les militaires et la cartographie des Pays-Bas meridionaux et de la Principauté de Liège à la fin du 17e et au 18e siecle.**

Koninklijk Legermuseum, Brussel, 1984.

Lemoine – Isabeau, C., **La carte de Belgique et l'Institut Cartographique Militaire (Dépôt de la Guerre) 1830 – 1914.** *Koninklijk Legermuseum, Brussel, 1988.*

Lemoine – Isabeau, C., **La cartographie du territoire belge de 1780 à 1830 entre Ferraris et le Dépôt de la Guerre de Belgique.**

Koninklijk Legermuseum, Brussel, 1997.

Van der Heyden, H.A.M., **Kaart en kunst van de zeventien provinciën der Nederlanden.** *Uitgeverij Canaletto/Repro – Holland & Universitaire Pers Leuven, 2001.*

2.4 Facultatieve onderzoeksmethodes

In de meeste gevallen zal het literatuuronderzoek en het kaartenonderzoek ruim voldoende informatie opleveren. Onderstaande methodes - onderzoek van luchtfoto's, van de eigendoms geschiedenis en van oude floragegevens - hebben vooral een aanvullende of controlerende functie. Ze hebben heel wat beperkingen of nadelen. Er moet al een specifieke reden zijn om ze in te schakelen.

2.4.1 Onderzoek van luchtfoto's

2.4.1.1

Wat kunt u onderzoeken?

Opeenvolgende luchtfoto's van eenzelfde gebied bieden u de mogelijkheid om de stabiliteit van of wijzigingen in het grondgebruik te detecteren.

2.4.1.2

Aandachtspunten bij het onderzoek

Luchtfoto's bieden enorme voordelen: de begrenzing van gebieden is perfect en vooral de jongste generatie kleurenfoto's biedt uitstekende beelden.

Toch zijn er ook beperkingen:

- Luchtfoto's zijn beelden, die geen rekening houden met de (beperkte) projectie-afwijking. Bij orthofoto's is die afwijking weggewerkt, maar die bestaan pas sinds 1997 en zijn dus niet relevant voor dit onderzoek.
- Er zijn pas luchtfoto's beschikbaar sinds 1949.
- Luchtfoto's hebben geen legende, zodat de interpretatie ervan wel wat ervaring vereist, vooral wanneer er enkel zwart-witluchtfoto's beschikbaar zijn.
- In beboste gebieden zijn wegenpatronen niet te zien.

2.4.1.3

Hoe pakt u het aan?

De te gebruiken methode is dezelfde als die voor historische kaarten⁷.

2.4.1.4

Welke foto's kunt u gebruiken?

Vanaf 1949 zijn er in Vlaanderen luchtfoto's gemaakt. Sindsdien zijn er voor iedere plek zes beelden geschoten. Elk jaar worden een beperkt aantal kaartbladen opnieuw gefotografeerd, maar een precieze datering van de zes versies van elke kaart is er niet. Gemiddeld om de acht jaar wordt elk gebied opnieuw gefotografeerd. Alle versies van de luchtfoto's zijn op bestelling te koop bij het Nationaal Geografisch Instituut (verkoopdienst). De luchtfoto's volgen de nummering van de topografische kaart op schaal 1/25.000. Voor heel recente parken van na 1997 kunnen gemeenten beschikken over de digitale orthofoto's bij www.gisvlaanderen.be.

2.4.1.5

Waar kunt u terecht voor hulp?

De interpretatie van luchtfoto's is niet makkelijk. In de meeste gemeenten zijn de mensen van de afdeling Ruimtelijke Planning er goed mee vertrouwd.

2.4.2 Onderzoek van de eigendomsgeschiedenis

2.4.2.1

Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek van de eigendomsgeschiedenis kan aanvullende informatie opleveren bij het kaartonderzoek. Vaak mondt ze uit in een duidelijke beschrijving van het voormalige grondgebruik en kan ze de interpretatie uit het kaartonderzoek al dan niet bevestigen.

2.4.2.2

Aandachtspunten bij het onderzoek

De basis van het onderzoek van de eigendomsgeschiedenis is de aankoopakte. Die kan altijd worden teruggevonden op het kadaster, waar de kadastrumnummers, de eigenaren en de data van verkoop worden bijgehouden. Oude gegevens, eventueel gekoppeld aan oude kadastrumnummers, worden in de provinciale kadasterarchieven bijgehouden. Die kunt u enkel bezoeken nadat u schriftelijk een toelating heeft aangevraagd aan het plaatselijke diensthoofd. De adressen van de provinciale kadasterarchieven zijn te vinden via de zoekfunctie op www.fiscus.fgov.be.

---

⁷ Zie 2.3.3.

Gegevens over grondgebruik in een aankoopakte moeten met de nodige omzichtigheid benaderd worden. Het kadaster houdt wijzigingen in het grondgebruik niet systematisch bij. Ze worden nu en dan op basis van landbouwgegevens of toevallige meldingen bij verkoop gewijzigd. Op een aankoopakte kunnen dus fouten staan.

2.4.2.3

Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap ① Verzamel de aankoopakte(n) van de grond(en) vlak voor de inrichting als groenobject en net daarvoor. Voor grondig onderzoek kunt u nog verder teruggaan in de tijd. De kadastergegevens eindigen ongeveer bij het begin van de 19de eeuw, maar er bestaan ook oudere archieven (meestal kerkarchieven), die vaak in het Rijksarchief te vinden zijn. Om vorige verkopen te detecteren, leest u op de aankoopakte de rubriek *Oorsprong van het goed*, waarin u de gegevens vindt over de vorige verkoop van het goed (datum, notaris). De akte wordt bewaard en is te raadplegen bij de genoemde notaris of in het Rijksarchief. Het Rijksarchief is regionaal opgesplitst in acht zetels, waarover u meer informatie vindt op www.arch.be.
- stap ② Lees de rubriek *Beschrijving van het goed* in de aankoopakte(n), waarin altijd het grondgebruik van het verkochte goed aangegeven staat. Zo weet u meteen wat de voorgeschiedenis was van het perceel (al blijft voorzichtigheid geboden – zie stap 3).
- stap ③ Vergelijk de informatie uit de aankoopakte met die uit het kaartonderzoek. Controleer of de interpretatie van de kaart juist was. Als dat niet het geval is, kan dat te maken hebben met een foute interpretatie van de kaart. Bekijk die kaart opnieuw, u vindt de fout in de interpretatie wellicht snel. De fout kan echter ook in de aankoopakte zitten. De gegevens van het kadaster zijn niet altijd up-to-date gehouden en het kan dus om verouderde gegevens gaan.
- stap ④ Herhaal de stappen 2 en 3 voor elke aankoopakte die u onderzoekt.

2.4.3 Onderzoek van oude floragegegevens

2.4.3.1

Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek van oude floristische gegevens kan de interpretatie van het kaartonderzoek heel erg duidelijk maken. Op basis van vegetatiekundige interpretaties is het mogelijk om het grondgebruik zeer goed te duiden.

2.4.3.2

Aandachtspunten bij het onderzoek

De wijze en de schaal waarop floristische gegevens verzameld zijn, vormen een belangrijke beperking voor het onderzoek. Bovendien is het onderzoek dat we hier voorstellen vaak niet mogelijk. Maar het is zo veelzeggend dat we hierover toch de nodige informatie geven voor die plaatsen waar het wel kan.

Welke beperkingen zijn er aan dit onderzoek verbonden?

- Hoewel er voor bijna heel Vlaanderen floristische gegevens zijn, zijn er meestal geen oude gegevens beschikbaar. Pas vanaf 1972 zijn nagenoeg alle kilometerhokken onderzocht en zijn er dus gegevens beschikbaar. Voor ons onderzoek naar de voorgeschiedenis van parken zijn meestal oudere gegevens nodig en die zijn er vaak niet.
- De gegevens zijn meestal verzameld in functie van publicaties, die de flora van België willen weergeven. Daarom zijn ze verzameld per kilometerhok. De verschillende percelen en biotopen zijn binnen zo'n kilometerhok niet te onderscheiden en de precieze locatie van een waarneming is niet mogelijk.
- De gegevens zijn momentopnamen en geven geen overzicht over een heel jaar.
- De gegevens zitten verspreid. In de Florabank zitten vele gegevens van na 1972, maar nauwelijks van voordien. Veel gegevens van voor 1972 zijn te vinden in de Plantentuin van Meise, maar de meeste zitten her en der verspreid in archieven van plaatselijke plantenkenners.

Toch zijn er mogelijkheden om dit onderzoek te voeren, zoals u kunt lezen onder het volgende punt.

2.4.3.3

Hoe pakt u het aan?

- stap 1 Neem contact op met de Florabank (te raadplegen via het Instituut voor Natuurbehoud) en vraag of er oude gegevens zijn, met een bijbehorende routekaart, waarmee u kunt beoordelen of de percelen die voor het onderzoek belangrijk zijn, al dan niet betreden werden. Ze kunnen worden opgevraagd bij het IFBL – archief van de Nationale Plantentuin in Meise.
- stap 2 Vraag aan plaatselijke botanische werkgroepen of zij over oude gegevens beschikken. Hun lijsten zijn veel vaker gericht op duidelijk afgebakende terreinen⁸.
- stap 3 Maak vegetatiekundige interpretaties⁹.

2.4.3.4

Waar kunt u terecht voor hulp?

De beslissing of gegevens interpreteerbaar zijn en de interpretatie zelf zijn moeilijk en vereisen meestal (professionele) hulp. Voor beperkt advies kunt u meestal terecht bij de beheerders van de gegevens, die hierboven vermeld staan.

Voor uitgebreider advies kunt u slechts zeer beperkt rekenen op vrijwilligersorganisaties. Plantenlijsten interpreteren in functie van de vegetatiesamenstelling, het beheer (grondgebruik) en de abiotische omstandigheden is vrij gespecialiseerd werk. Toch zijn er her en der buiten het professionele circuit mensen te vinden die deze taak aankunnen, vaak in botanische werkgroepen¹⁰.

⁸ Voor de lijst van botanische werkgroepen: zie rubriek Biotiek.

⁹ Voor methodes en literatuur: zie rubriek Biotiek.

¹⁰ Voor een overzichtsljst: zie rubriek Biotiek.

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

Het onderzoek naar de voorgeschiedenis van groenobjecten heeft slechts een ondersteunende waarde. Toch kan het zeer verhelderend zijn voor heel wat andere thema's: bodem, hydrografie, reliëf, cultuurhistorie, biotiek, enz. Daarom bevelen we sterk aan om dit soort onderzoek toch te doen.

Volgende zaken zijn dan een minimum

- Onderzoek elk groenobject, tenzij het zeer oud is (meer dan 200 jaar) of tenzij het een groenobject met beperkte oppervlakte en slechts één gebruiksfunctie betreft.
- Onderzoek groenobjecten in een historisch urbaan kader op eventuele wetenswaardigheden over abiotiek en historische stedenbouwkundige structuren aan de hand van literatuur. Indien er geen literatuur voorhanden is, zoek dan op oude stads- of gemeentekaarten.
- Onderzoek groenobjecten in een historisch landelijk kader op gegevens over grondgebruik, landschappelijke structuur en abiotiek, die vandaag nog invloed hebben. Onderzoek minstens de twee historische kaarten, die dateren van net voor de inrichting van het groenobject.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Wat waren de abiotische omstandigheden van alle percelen die deel uitmaken van het groenobject voor de inrichting als groenobject? Hoelang zijn die abiotische omstandigheden ongewijzigd gebleven? (Deze vraag kan in stedelijk milieu niet altijd worden beantwoord.)
- Waren er bijzondere historisch stedenbouwkundige elementen aanwezig, die mogelijk meespelen in de afweging bij beheerbeslissingen?
- Wat was het grondgebruik van alle percelen die deel uitmaken van het groenobject voor de inrichting als groenobject? Hoelang is dat grondgebruik ongewijzigd gebleven? Besteed bijzondere aandacht aan bossen.
- Hoe was de openheid / geslotenheid van het landschap waarin de percelen die deel uitmaken van het groenobject gelegen waren voor de inrichting als groenobject? Hoe is die openheid / geslotenheid van dat landschap geëvolueerd?

4

Adressenlijst

Algemeen Rijksarchief

Prins Willem-Alexanderhof 20-30
Den Haag (Nederland)

Heemkunde Vlaanderen

Kerkstraat 17
2970 's Gravenwezel
www.heemkunde-vlaanderen.be

Instituut voor Aardwetenschappen,

Redingenstraat 16 bis
3000 Leuven

Koninklijke Bibliotheek Albert I

Keizerslaan 4
1000 Brussel

Nationaal Geografisch Instituut

(documentatiecentrum)
Abdij Ter Kameren 3,
1000 Brussel
www.ngi.be

Nationaal Geografisch Instituut

(verkoopdienst)
Abdij Ter Kameren 5
1000 Brussel
www.ngi.be

Instituut voor Natuurbehoud

Kliniekstraat 25
1070 Brussel
www.instnat.be

Nationale Plantentuin

Kasteel van Boechout
1860 Meise
www.br.fgov.be

Cultuurhistoriek

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

Het onderzoek naar de historiek is vooral van toepassing voor historische tuinen en parken. De term *groenobject* wordt in dit kader dus veelal geïnterpreteerd als *historische tuin of park*.

De historische studie van het park onderzoekt de geschiedenis van het park vanaf zijn ontstaan en zijn evolutie tot op heden. Ze beperkt zich niet tot een deelperiode, vermits parken een reflectie zijn van de hele periode van hun bestaan.

De historiek beperkt zich over het algemeen wel tot de periode na de inrichting als groenobject. Toch kan ook de voorgeschiedenis (de periode voor de inrichting als groenobject) relevant zijn voor het parkconcept en zijn ontwikkeling¹¹.

Onder de *inrichting als groenobject* verstaat men de ingrepen in het landschap omwille van esthetiek en beleving. Ze kunnen zowel een privé als een openbaar karakter hebben.

Tal van aspecten bepalen de geschiedenis, de context en het uitzicht van een park. Ook het dendrologische en het horticulturele aspect maken deel uit van de geschiedenis van het groenobject.

1.2 Belang en toepassing

Het onderzoek naar de historiek is van groot belang voor historische tuinen en parken. Voor andere groenobjecten is dit onderzoek zinvol als het historisch groen betreft.

Elk park past in een grote en eeuwenoude Europese traditie en bevindt zich op het raakvlak van kunst, stedenbouwkundige planning en tuinbouw. De traditie bepaalt mee het begrip dat we vandaag van een park hebben. Zonder verleden heeft een park geen identiteit.

¹¹ Zie rubriek *Voorgeschiedenis*.

Om de geest en de eigenheid van een bepaalde plaats te kunnen behouden, is het noodzakelijk om vanuit deze plek te denken. Elke plaats is uniek. Daarom is het nodig om zeer plaatsgebonden te werk te gaan. Pas nadat men het historische gebruik en de evolutie van een park opgespoord en bestudeerd heeft, kan men het opnieuw organiseren.

Deze studie begint in het verleden, gaat door de tijd heen en drukt met een hedendaags beheer een stempel op de toekomst van onze parken.

1.3 Onderzoeksthema's

Wanneer is het groenobject ontstaan? In welke tuinhistorische context? Hoe is het tuinhistorisch geëvolueerd door zijn geschiedenis heen? Kortom, wat zijn de opeenvolgende ontwerpen? Werden ze geheel of gedeeltelijk gerealiseerd? Zo ja, wanneer? En (eventueel) in welke context? Wat rest er van de historische eigenheid van elke markante fase? Dat zijn de vragen die beantwoord moeten worden om de tuinhistorische context van een park te bepalen.

Een voorbeeld

Een voorbeeld van een belangrijke wijziging in een park is de overgang van kasteelpark naar openbaar domein. Die heeft een impact op ondermeer omheiningen, paden, bomen, planten, tuinarchitectuur, gebouwen en verlichting. Door de gewijzigde aard van het onderhoud verandert het karakter fundamenteel: het kasteelpark werd immers geconcipieerd voor het gebruik door een familie en het wordt plots gemeenschapseigendom.

Om de cultuurhistoriek te onderzoeken, hebben we informatie nodig over de volgende vier punten:

- geschiedenis van de eigendomstoestand
- parkopbouw of de grote lijnen van het parkconcept
- indeling volgens periode:
  - tot 1820
  - 1820 – 1850
  - 1851 – 1940
  - na 1940
- tuinornamentiek

1.3.1 Geschiedenis van de eigendomstoestand

Het onderzoek spitst zich toe op gegevens over:

- de eigenaar of de verschillende opeenvolgende eigenaars
- het gevoerde beheer

1.3.2 Parkopbouw

De grote lijnen van het parkconcept worden bepaald door de architecturale opbouw en de groene opbouw.

1.3.2.1

Architecturale opbouw

De architecturale opbouw van een park hangt gewoonlijk nauw samen met de ontstaansperiode, de stijl en (voor de parken ontstaan tussen 1820 en 1940) het karakter.

De architecturale opbouw wordt bepaald door :

- architectuur, gebouwen en aanhorigheden, paviljoenen, fruitmuren, tuin- en parkornamenten;
- wegen en paden. De wegeninfrastructuur in historische parken is door de eeuwen heen onderworpen aan een strikte hiërarchie in primaire wegen (rijwegen), secundaire wegen (ruiterpaden), tertiaire wegen (wandelwegen). Dat heeft zijn weerslag op lengte en breedte, graad en wijze van afwerking, materiaalkeuze;
- begrenzing;
- water, vijvers, fontein, bronnen, waterlopen;
- perspectieven, panorama 's, enz.

1.3.2.2

Groene opbouw

Onder *groene opbouw* verstaan we alle groene elementen die bijdragen tot de opbouw en de stijlkenmerken van het groenobject. De studie van de groene opbouw bestaat uit de studie van de dendrologie (bomenleer), de beplanting, de horticuultuur en de collecties.

● Dendrologie

Dendrologie heeft te maken met erfgoedzorg en vormt daardoor ook een studiedeel van de historiek van het park.

De soort en de leeftijd van de bomen vertellen heel wat over de historiek van het groenobject. U moet daarom veel aandacht besteden aan de opmeting en de beschrijving ervan. Meestal kunt u een verband leggen tussen de diverse generaties van aanplantingen en de opeenvolgende aanleg- en bouwcampagnes, bijvoorbeeld de bouw of verbouwing van een kasteel en een reeks nieuwe aanplantingen.

● Beplanting

De plantwijze van bomen en struiken in historische tuinen en parken hangt nauw samen met de periode van ontstaan, de toenmalige tuinarchitectonische benaderingen en modes, en hun evolutie.

● Horticultuur

In de Vlaamse steden is er sinds de 16de eeuw belangstelling voor tuinbouw. De groente- en fruittuinen vormden een belangrijk onderdeel van private parken. Doorgaans werden de muren er van gebruikt voor het leiden van fruitbomen.

Door de bruisende vitaliteit van de tuinaanlegkunst groeit vanaf het begin van de 19de eeuw de tuinbouw spectaculair. De tuinbouw was een discipline waarin ons land op het Europese vasteland in die periode een eersterangrol speelde. Een van de voornaamste centra is Gent, het wereldcentrum van de camelia en de azalea.¹²

● **Collecties**¹³

1.3.3 Indeling volgens periode

De indeling volgens periode geeft een indicatie van de stijl van de parken in het algemeen en het karakter van de 19de-eeuwse parken in het bijzonder.

1.3.3.1

Stijl van een park

De stijl van een park is de veruiterlijking van de context waarin het park is ontstaan. Hieronder volgt een beknopte weergave van enkele toonaangevende stijlen¹⁴ uit de geschiedenis:

- renaissance (16de eeuw)
- barok (17de eeuw)
- rococo (18de eeuw)
- romantisch / vroeg – landschappelijk, 1780 – 1820
- 19de-eeuwse parktraditie: geometrisch, landschappelijk of gemengd
- moderne tuinkunst: vanaf 1912 tot op heden

1.3.3.2

Karakter of genre van een park

Het karakter of genre van het park heeft enkel betrekking op parken van de 19de eeuw.

Het karakter van het park vertaalt zich volgens de grootte en de schaal van het groenobject.

Het karakter of genre van het 19de eeuwse park is:

- groots of nobel (parken van tientallen hectaren)
- riant (parken van enkele hectaren)

De meeste stadsparken zijn riant.

- pittoresk (parken van minder dan 2 hectaren)

¹² Zie rubriek Biotiek.

¹³ Zie rubriek Biotiek.

¹⁴ Voor meer informatie: André E., *L'art des Jardins, Traité de la composition des parcs et jardins*.

Het karakter of genre heeft zijn weerslag op de groene opbouw, meer bepaald op de keuze en plantwijze van bomen en aanplantingen en op de architecturale opbouw (de grootte en inplanting van gebouwen, aanhorigheden, wegen).

De grootte van bomen en aanplantingen wordt weergegeven aan de hand van een indeling naar groeihogte¹⁵:

boom van eerste grootte: gemiddeld hoger dan 12 m;
 boom van tweede grootte: gemiddeld 6 tot 12 m;
 boom van derde grootte gemiddeld lager dan 6 m;
 struik van eerste grootte: gemiddeld hoger dan 4 m;
 struik van tweede grootte: gemiddeld 1 tot 4 m;
 struik van derde grootte: gemiddeld lager dan 1 m;
 struik van vierde grootte: over het algemeen lager dan 0,5 m.

De elementen van de groene en de architecturale opbouw zijn aan een strikte hiërarchie onderworpen. Inzicht in de hiërarchie van de architecturale opbouw van een park vergt veel tuinhistorische kennis.

De hiërarchie van de groene opbouw is bevattelijker. Die geven we hier beknopt weer.

We kunnen de groene opbouw benaderen vanuit het oogpunt van de gelaagdheid, met name moslaag, kruidlaag, struiklaag en boomlaag.

Een andere benadering, vanuit historisch standpunt meer geschikt, is de beplanting van een park op te delen, net zoals een huis, in bouwelementen, meubelen en aankleding. Bouwelementen bepalen de structuur en de vorm. Zij vormen de ruwbouw, zoals de muren van een huis. De meubelen zijn elementen die dat concept verduidelijken en ondersteunen. De aankleding vormt de laatste afwerking, het opsmukwerk.

● **Parken met een groots of nobel karakter**

Grootte

Deze parken zijn tientallen hectaren groot. Hun uitgestrektheid (oppervlakte, schaal) heeft een weerslag op de bouwelementen, de meubelen en de aankleding.

Keuze van bomen en struiken

Men kiest hier voor bomen van eerste (hoger dan 12 m) en tweede grootte (van 6 tot 12 m).

De bouwelementen zijn woudbomen zoals:

Quercus robur (Zomereik); *Quercus petraea* (Wintereik); *Fagus sylvatica* (Gewone beuk, Groene beuk); *Tilia platyphyllos* (Zomerlinde); *Tilia cordata* (Winterlinde); *Fraxinus excelsior* (Gewone es); *Picea abies* (Fijnspar) en *Cedrus libani* (Libanonceder).

¹⁵ Zie Boom B.K., *Nederlandse dendrologie*.

De meubelen zijn vaak cultivars van de bovenvermelde soorten met een afwijkende vorm en/of bladkleur. Voorbeelden hiervan zijn: *Fagus sylvatica* 'Pendula' (Treurbeuk), *Quercus robur* 'Fastigiata' (Zuilvormige eik).

Plantwijze van bomen en struiken

Men plant hier steeds grote groepen van eenzelfde soort of ten minste van eenzelfde bladkleur en -vorm. Dat geldt zowel voor de bomengroepen in de grasvelden als voor de struikmassieven en de bomengordel (Green belt).

● **Parken met een riant karakter**

Grootte

Deze parken zijn enkele ha groot. De meeste stadsparken hebben een riant karakter.

Keuze van bomen en struiken

Men kiest hier voor bomen van eerste (hoger dan 12 m) en tweede grootte (van 6 tot 12 m).

De bouwelementen zijn bomen zoals *Quercus robur* (Zomereik); *Quercus petraea* (Wintereik); *Fagus sylvatica* (Gewone beuk), *Tilia platyphyllos* (Zomerlinde); *Tilia cordata* (Linde, Winterlinde); *Fraxinus excelsior* (Gewone es); *Picea abies* (Fijnspar); *Picea sitchensis* (Sitkaspar); *Pinus sylvestris* (Grove den); *Acer pseudoplatanus* (Gewone esdoorn); *Aesculus hippocastanum* (Witte paardenkastanje); *Aesculus x carnea* (Rode paardekastanje); *Platanus acerifolia* x (Gewone plataan).

Typische meubelen zijn bomen in gewoonlijk dezelfde orde van grootte, maar met een afwijkend(e) habitus, bladvormen, bloemvormen en/of -kleuren: treurvormen, zuilvormen, wit- en geelbontbladige cultivars, cultivars met ingesneden bladeren, ... Ook monumentaal uitgroeiende coniferen zijn perfecte meubelen: *Cedrus libani* (Libanonceder); *Cedrus atlantica* (Atlasceder); *Thuja plicata* (Reuze levensboom); *Taxodium distichum* (Moerascypres); *Sequoiadendron giganteum* (Mammoetboom) ...

Bomen en struiken van beperkte grootte dragen bij tot de aankleding: *Aesculus pavia* (Rode pavia); *Acer negundo* (Vederesdoorn); *Catalpa* (Trompetboom); magnolia-soorten ...

Plantwijze van bomen en struiken

De wijze van aanplanten houdt het midden tussen groots of nobel en pittoresk.

● **Parken met een pittoresk karakter**

Grootte

Dit zijn parken van minder dan 2 ha. De beperkte schaal en grootte hebben een weerslag op de keuze en plantwijze van bomen en struiken.

Keuze van bomen en struiken

Men kiest hier voor bomen van derde grootte (tot 12 m) en struiken van derde (lager dan 1 m) en vierde grootte (lager dan 0.5 m).

Plantwijze van bomen en struiken

De bomengroepen in de grasvelden en in de bomengordel worden steeds gemengd, omdat de beperkte schaal geen massiefbeplanting toelaat.

1.3.4 Tuinornamentiek

De tuinornamentiek bevat elementen die de tuin- of de parkopbouw verfraaien, ondersteunen of beklemtonen zoals:

- vazen
- plantenhouders
- bruggen
- hekken
- meubilair
- pergola 's, loofgangen, ...

2**Onderzoek**

De onderzoeker gaat zo ver mogelijk terug in de tijd van het groenobject, bij voorkeur tot bij het ontstaan. Hij maakt daarbij gebruik van archieven, literatuur, iconografie, terreinonderzoek en ander onderzoek.

2.1 Archiefonderzoek**2.1.1 Wat kunt u onderzoeken?**

Door gegevens over het groenobject te verzamelen, met name opeenvolgende kaarten van eenzelfde gebied¹⁶, plannen, documenten zoals akten en contracten, beeldmateriaal over de periode van het ontstaan tot nu, kunt u het behoud of de wijzigingen van de opbouw van het groenobject detecteren. Op basis daarvan krijgt u een beeld van de evolutie van de parkopbouw, de stijl, eventueel het karakter en de ornamentiek.

2.1.2 Aandachtspunten bij het onderzoek**● Historisch bewustzijn en gegevens**

- Het kunsthistorisch onderzoek van de landschapsarchitectuur in Vlaanderen staat nog in de kinderschoenen. Gegevens zijn schaars, verspreid en bijgevolg moeilijk te raadplegen.
- De beheerder werkte soms ad hoc, waardoor wijzigingen veelal niet werden opgetekend.

¹⁶ Zie rubriek *Voorgeschiedenis, historisch grondgebruik*.

- Doordat tuinen vaak in functie van het gebouw werden ontworpen, ging de aandacht vooral uit naar de veranderingen aan het gebouw en werd er voor de bijbehorende veranderingen aan de tuin meestal geen afzonderlijk plan opgemaakt.
- Vele ontwerpen zijn toegeschreven aan bepaalde (tuin)architecten, zonder dat er daarvoor afdoende bewijs is. Men vindt zelden namen van vroege ontwerpers.

● Stijl en karakter

- Wanneer het gebouw waar omheen het park was aangelegd werd verbouwd, werd ook het park vaak aangepast.
- Parken in gemengde stijl mogen niet worden verward met gemengde parken. Een park in gemengde stijl combineert bvb. een strakke geometrische met een landschappelijke stijl, een gemengd park bevat bvb. geometrische elementen uit vroegere tijden en landschappelijke elementen die later zijn toegevoegd.
- Architectuur en tuinaanleg waren tot in de 19de eeuw veelal met elkaar verweven. De architect of bouwmeester stond zowel in voor het gebouw als voor de ruimte eromheen.
- De versnippering en/of verkleining van het park door de tijd heen heeft een weer-
slag op de eigenheid van het park.

● Groene opbouw

- De plantwijze moet steeds worden benaderd vanuit een grondige kennis van de plek en zijn historische, tuinarchitecturale en dendrologische context.
- In vele tuinen en parken wordt het uitzicht nog bepaald door aanplantingen uit de tweede helft van de 19de of het begin van de 20ste eeuw.
- De plantwijze van de oorspronkelijke of homogene beplanting in onze 19de-eeuwse landschappelijke of gemengde parken met riant karakter valt uiteen in twee methodes:
  - De school van de gebroeders *Bühler* plantte bomengroepen van eenzelfde soort of cultivar in het grasveld aan en mengde de bomenrand (green belt).
  - De school van de Parijse landschapsarchitect *Barillet – Deschamps* deed het omgekeerd. Zij mengde de soorten in de boomgroepen op de grasvelden en hield de bomengordel eerder homogeen.

2.1.3 Hoe pakt u het aan?

Hoewel de methode voor het verzamelen van de gegevens identiek is, moeten we een onderscheid maken tussen historische tuinen en parken die van meet af aan als publiek groenobject werden aangelegd en die welke pas in een latere fase openbaar werden gesteld. De gegevens van beide soorten - indien ze bewaard werden - moeten op een verschillende locatie worden gezocht.

2.1.3.1

Historische tuinen en parken die publiek eigendom werden

- ↓ stap 1 Raadpleeg de inventaris voor bouwkundig erfgoed van Monumenten en Landschappen op de site www.monumenten.vlaanderen.be of neem het boek *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Een inventaris van het cultuurbezit in België*. Dit werk biedt een overzicht van alle als landschap of monument erkende objecten. Het bestaat uit verschillende delen per provincie, en is verder ingedeeld volgens arrondissement en stad of gemeente.
- Als het betreffende groenobject hierin is opgenomen, vindt u er gegevens over zijn aard, ligging, eigenaar, parkopbouw, stijl en ornamentiek.
- Is het betreffende groenobject niet in deze inventaris opgenomen, doet u het best navraag bij de Afdeling Monumenten en Landschappen. Misschien is er een dossier in voorbereiding.
- stap 2 Ga naar het *archief van Monumenten en Landschappen*. Alle praktische informatie daarover vindt u op de website www.monument.vlaanderen.be. Het archief bestaat uit een bibliotheek, een fotografisch archief en een planarchief (zie adressenlijst). Vraag na of er een historische studie van het groenobject werd gemaakt. Als dit het geval is, vraag een kopie van deze studie. U beschikt dan over de nodige gegevens inzake parkopbouw, stijl, karakter, ornamentiek. Zoniet, vraag of u kadasterkaarten en/of fotomateriaal kunt raadplegen. Beschikt men niet over die gegevens, ga dan verder met het archiefonderzoek.
- stap 3 Ga voor het kaartenonderzoek¹⁷ naar het documentatiecentrum van het *Nationaal Geografisch Instituut*. Meer gegevens hierover vindt u op www.ngi.be
- Als u na stap 3 nog geen gegevens over het groenobject in handen heeft, is het raadzaam hulp in te roepen van deskundigen inzake historische parken en tuinen.
- stap 4 Ga naar de verschillende archieven:
- Rijksarchief
Meer informatie over de acht Vlaamse zetels van het Rijksarchief vindt u op www.arch.be
In het Rijksarchief raadpleegt u volgende fondsen:
    - Kaarten en Plannen (met prekadastrale handschriftelijke kaarten)
    - Abdijarchief
    - Kleine familiearchieven (uitsluitend in het Frans, gegevens over de eigenaars van groenobjecten)
  - Archief van het kadaster
Onderzoek van kadastrale bronnen levert gegevens over datering van gebouwen, landschapselementen, afbraak en heropbouw kadastrale opmetings – of mutatieschetsen. Dit levert relatief betrouwbare informatie over de evolutie van historische parken en tuinen, maar het is vrij kostbaar¹⁸.
  - Familiearchieven
In familiearchieven vindt u vaak nog ongekende informatie over tuinen en parken. De gegevens kunnen variëren van plannen en aankoopakten tot contracten, lithografieën, postkaarten, enz.

¹⁷ Zie rubriek *Voorgeschiedenis, historisch grondgebruik*.

¹⁸ Wat de kaarten betreft, zie rubriek *Voorgeschiedenis, historisch grondgebruik*.

- stap 5 U vindt een plan! Ga na:
- of het plan gedateerd is;
  - of het plan de naam van een bouwmeester of architect draagt;
  - hoe het parkconcept is opgebouwd.

2.1.3.2

Historische tuinen en parken die als publieke ruimte werden geconcipeerd

Voor groenobjecten die van bij de aanvang als publieke ruimte werden geconcipeerd, gaat u anders te werk.

- ↓ stap 1 Raadpleeg het stads- of gemeentearchief. Zoek naar de oprichtingsplannen en de bijhorende kaarten en naar de wijzigingsplannen.
- Is het plan:
- gedateerd?
  - ondertekend?
  - van de hand van een tuinarchitect?
  - afkomstig van een studiebureau?
  - Zijn er historische kaarten?¹⁹
- stap 2 Spoor de ontwerper van het plan op en vraag indien mogelijk bij hem na:
- of hij nog gegevens van het groenobject in zijn archief heeft;
  - of hij in een recentere periode nog wijzigingen aangebracht heeft aan het groenobject in kwestie, en daarvan nog wijzigingsplannen of andere documenten bezit.

2.1.4 Waar kunt u terecht voor hulp?

De website van de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatie-
wezen www.vvbad.be biedt een overzicht van de adressen van archieven en
bibliotheken van landelijke en regionale organisaties.

Ook de website van Archiefbank Vlaanderen www.archiefbank.be biedt gegevens.
De interpretatie van al deze gegevens is vrij complex. Het is daarom raadzaam de
hulp van deskundigen terzake in te schakelen.

2.2 Literatuuronderzoek

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

Publicaties over het groenobject in kwestie kunnen informatie verstrekken over de
parkopbouw, de stijl en de tuinornamentiek.

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

Bij het literatuuronderzoek hoeft u geen onderscheid te maken tussen de historische
tuinen en parken die publiek eigendom werden en de groenobjecten die als publieke
ruimte geconcipeerd werden.

¹⁹ Zie rubriek *Voorgeschiedenis, historische kaarten*.

↓ stap ① Ga naar een bibliotheek. U heeft de keuze tussen de Koninklijke, hoofdstedelijke, stedelijke of gemeentelijke bibliotheek. www.kbr.be, de website van de Koninklijke Bibliotheek, biedt gegevens over adres, toegankelijkheid en catalogi van deze bibliotheek. www.bib.vlaanderen.be, de website van de openbare bibliotheken in Vlaanderen, geeft de adressen en websites van alle openbare bibliotheken in Vlaanderen. Ook gegevens over verwante organisaties vindt u er terug. Ga na wat lokale historici over tuinen en parken als onderwerp voor onderzoek en publicatie in boeken en/ of tijdschriften publiceerden²⁰.

stap ② Raadpleeg vaktijdschriften (zie literatuurlijst)

stap ③ Neem contact op met heemkundige en historische verenigingen. De Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (VVF) huisvest het nationaal documentatiecentrum. Zij hebben belangrijk basismateriaal verzameld, zoals interviews met voormalige hoveniers en andere betrokkenen met lokale bekendheid. Een voorbeeld: het werk van de tuinman van de prins van Oranje, Van der Groen (heruitgegeven in 1672 in Brussel).

2.3 Iconografie

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

Tekeningen, etsen, litho's, foto's, oud beeldmateriaal en prentbriefkaarten zijn voor het tuinhistorisch onderzoek een bron van essentieel belang. Ze leggen immers de tijdsgebonden eigenheid van tuinen en parken in beeld vast.

2.3.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

Dit onderzoek is voor alle groenobjecten van toepassing.

2.3.3 Hoe pakt u het aan?

↓ stap ① Ga naar de Koninklijke Bibliotheek. De website www.kbr.be biedt informatie over het adres, de toegankelijkheid en de voorwaarden. Het departement Gedrukte Werken, meer bepaald de afdeling Officiële Collecties, de afdeling Kaarten en Plans en het Prentenkabinet, kunnen nuttig zijn.

stap ② Zoek collecties waarin u nuttige informatie kunt vinden:

- kaartboeken
- onuitgegeven tekeningen
- gepubliceerde tekeningen
- gepubliceerde gravures
- lithografieën
- in boekjes uitgegeven prentbriefkaarten
- collecties van privé-verzamelaars

²⁰ *In Brabant is er het werk Géographie et histoire des communes belges van de 19de-eeuwse historicus Alphonse Wauters.*

2.4 Terreinonderzoek

2.4.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het terreinonderzoek is driedig. Het omvat de studie van de architecturale opbouw, de groene opbouw en de tuinornamentiek.

Dit onderzoek levert gegevens over het groenobject in zijn huidige toestand en - met de kennis van de historie van het groenobject in het achterhoofd - ook gegevens over de sporen inzake parkopbouw, stijl, eventueel karakter en tuinornamentiek.

2.4.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

Een inventaris opmaken van de bestaande situatie is slechts nuttig als u daarbij de kennis gebruikt die u heeft verworven bij het historische onderzoek. Het heeft dus enkel zin om de actuele toestand vast te leggen, als u daarbij rekening houdt met de sporen uit het verleden. Het is vooral de terugkoppeling met het historische onderzoek dat deze inventaris een meerwaarde biedt ten opzichte van bijvoorbeeld een gebruiksinventaris.

2.4.3 Hoe pakt u het aan?

Voor het terreinonderzoek maakt u een inventaris van de bestaande toestand inzake architecturale opbouw, groene opbouw en tuinornamentiek, waarbij u die waarnemingen verbindt aan het historische onderzoek van het groenobject in kwestie. Dit is een werk dat vele facetten bevat: voor de architecturale opbouw de architectuur, wegen en paden, begrenzing, aanwezigheid van water, perspectieven en panorama's; voor de groene opbouw dendrologie, aanplantingen, horticuultuur collecties; voor de tuinornamentiek ten slotte vazen, beelden, plantenhouders, bruggen...

● **Bouwarchitectuur**

- ↓ stap ① Zoek naar sporen van ingrepen in het terreinniveau van het groenobject.
- stap ② Zoek naar sporen en relictten van ijskelders (in de nabijheid van een vijver, in de schaduw en meestal verhoogd, al dan niet met een belvédère).
- stap ③ Verifieer wat er rest van de inplanting van de gebouwen: ligging, oriëntering, grootte, aard (kasteel, boerderij, serre, enz.).
- stap ④ Ga na wat er rest van de aanhorigheden, bijvoorbeeld de nutstuin. Zoek naar sporen van zijn muren en van het hekwerk van zijn ingangspoort.

● **Wegen en paden**

- ↓ stap ① Ga aan de hand van kaarten en plannen²¹ na wat er rest van de oorspronkelijke paden²².
- stap ② Meet de breedte op.
- stap ③ Onderzoek of er een onderscheid is qua materiaal en breedte tussen de toegangspaden en opritten.
- stap ④ Beschrijf de toestand van de assen.

● Begrenzing

- ↓ stap ① Verzamel de plannen en foto's van het groenobject²³ en neem ze mee op het terrein.
- stap ② Bestudeer de totale begrenzing van het groenobject.
- stap ③ Ga na of de gegevens op het opmetingsplan overeenstemmen met die van het terrein.
- stap ④ Maak foto's.

● Water

- ↓ stap ① Stel vast of er bron(nen) in of in de nabijheid van het groenobject zijn.
- stap ② Bepaal de locatie van deze bron(nen).
- stap ③ Ga na of er een of meerdere vijvers in het groenobject zijn of waren.
- stap ④ Stel vast hoe deze vijvers gevoed worden of werden.
- stap ⑤ Ga na hoe deze vijvers met elkaar verbonden zijn of waren.
- stap ⑥ Beschrijf de vorm en de constructie van de vijver(s).
- stap ⑦ Beschrijf de oevers. Zijn de oevers natuurlijk of niet, begroeid of niet, belemmert de begroeiing het uitzicht?
- stap ⑧ Verifieer of er een grachten - of bekenstelsel in het groenobject is.
- stap ⑨ Ga na of er kanalen (gemetseld) in het groenobject zijn of waren.
- stap ⑩ Ga na of er fonteinen zijn of waren.

● Infrastructuur voor sport en spel

- ↓ stap ① Ga na of er sporen zijn van infrastructuur voor sport en spel.
- stap ② Indien die er zijn, beschrijf de aard ervan en duid de locatie aan op plan.

● Perspectieven en panorama's

- ↓ stap ① Ga aan de hand van kaarten en plannen na wat er rest van de oorspronkelijke perspectieven en panorama 's²⁴.

● Tuinornamentiek

- ↓ stap ① Kijk uit naar tuinornamenten of sporen ervan.
- stap ② Vindt u tuinornamenten, beschrijf ze dan nauwkeurig, neem foto's en duid de locatie ervan aan op het plan.

²¹ Zie rubriek Voorgeschiedenis.

²² Zie rubriek Cultuurhistoriek.

²³ Zie rubriek Cultuurhistoriek.

²⁴ Zie rubriek Voorgeschiedenis.

● Dendrologie

- ↓ stap ① Overleg met gespecialiseerde personen en verenigingen.
- stap ② Maak een inventaris van de leeftijd van de bomen, waarbij u de stamomtrek (opgemeten op 1,50 m hoogte volgens Vereniging Belgische Dendrologie) als parameter gebruikt. Maak een opmeting en een beschrijving van de bomen en duidt de exacte locatie aan op plan.
- stap ③ Bestudeer de alleenstaande bomen, de bomengroepen, de bomenrijen. Inventariseer ze qua leeftijd, soort, plantverband.

● Beplanting

- ↓ stap ① Inventariseer de beplanting qua soort, ouderdom en inplanting en duid dit aan op het plan.
- stap ② Inventariseer de hagen qua soort, ouderdom en inplanting en leg dit vast op het plan.

● Horticultuur

- ↓ stap ① Inventariseer de fruitbomen qua soort, ouderdom en inplanting en leg dit vast op het plan.

● Collecties

Voor verdere praktische verwerking zie rubriek *Biotiek*.

2.5 Andere bronnen

2.5.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek van andere bronnen zoals notariële akten²⁶ en boedellijsten kan extra gegevens bieden inzake de parkopbouw, de stijl en de tuinornamentiek van het groenobject. Ook informatie van mensen die het groenobject kennen, kan interessant zijn.

2.5.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap ① Ga op zoek naar notariële akten²⁷.
- stap ② Ga op zoek naar boedellijsten van de historische tuin of het park in kwestie. Soms bieden familiearchieven hierbij een uitkomst.
- stap ③ Praat indien mogelijk met personen die het groenobject kennen, zoals voormalige eigenaars, personeelsleden, tuinmannen, plantenleveranciers.

²⁶ Zie rubriek *Voorgeschiedenis, deel historisch grondgebruik*.

²⁷ Zie rubriek *Voorgeschiedenis, deel historisch grondgebruik*.

2.5.3 Waar kunt u terecht voor hulp?

Vereniging Belgische dendrologie

www.dendrologie.be

Afdeling Monumenten en landschappen

www.monument.vlaanderen.be

Afdeling Monumenten en landschappen (AML)

Cel Vakgebieden - historische parken en tuinen

Koning Albert II-laan 19 bus 3

1000 Brussel

Provinciale cellen:

Antwerpen – Leuven – Sint-Truiden – Gent – Brugge

Afdeling Bos & Groen

Cel Groenbeleid

Graaf de Ferrarisgebouw

Koning Albert II-laan 20 bus 8

1000 Brussel

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

Indien het een historische tuin of park of een ander historisch groenobject betreft, moet u allereerst een zo goed mogelijk beeld krijgen van de parkopbouw, de stijl, het karakter (voor 19de-eeuwse parken) en de tuinornamentiek door de tijd heen. U geeft dat beeld weer aan de hand van kaarten, plannen, etsen, foto's, enz.

Op basis van de gegevens formuleert u een omschrijving van de tuinhistorische evolutie van het groenobject vanaf het ontstaan tot nu.

U beschrijft louter feiten

In dit stadium

- voorbereidende studie voor een beheerplan.
- is een waardebeoordeling nog niet aan de orde.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

Het onderzoek moet een antwoord bieden op de volgende vragen

- Wanneer is het park ontstaan? In welke tuinhistorische context?
- Hoe is het park tuinhistorisch geëvolueerd?
- Wat rest er binnen elke markante fase aan historische eigenheid?

4

Literatuur

Boeken

Benétière M.H.,
Jardin vocabulaire typologique et technique.
Inventaire général des monuments et des richesses artistiques de la France.
Editions du patrimoine.

Jellicoe G. &S., Goode P., Lancaster M.,
The Oxford companion to Gardens.
Oxford university Press, 1986.

Deneef R.(red.)
Historische tuinen en parken in Vlaanderen.
Inventaris Vlaams - Brabant - Holsbeek, Lubbeek en Tielt - Winge.
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Monumenten en Landschappen,
Brussel, 2002.

André E.,
L'art des jardins, Traité de la composition des parcs et jardins.
Parijs, 1879.

Dezaillier d'Argenville A.-J.,
La Théorie et la pratique de jardinage. Reprint, Connaissance et Mémoires.
Parijs, 2002.

Laird, M., **Formele tuinen.** *Tielt, 1993.*

Van der Groen, J., **Den Nederlandtsen Hovenier.**
 Reprint, Utrecht 1988.

Hobhouse, P., **L'histoire des plantes et des jardins.**
Bordas, 1994.

Vacherot, J., **Les Parcs et Jardins au commencement du XXE siècle.**
Parijs, 1908, 1927.

Baudouin J.C., de Spoelbergh Ph., Van Meulder J., **Bomen in België.**
Dendrologische inventaris 1987 – 1992.

Boom, B.K., **Nederlandse dendrologie. Veenman.**
Wageningen, 13de druk, 2000.

Tijdschriften

Tijdschrift M & L

Uitgave van de afdeling Monumenten en Landschappen - tweemaandelijks

Groencontact

*Uitgave van de Vereniging voor Openbaar Groen v.z.w
Predikherenrei 1c 8000 Brugge*

Newsletter of the Belgian Dendrology Society

Tijdschrift van de Belgische Dendrologische Vereniging - driemaandelijks

Woonstede door de eeuwen heen

Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging der Historische Woonsteden van België en van de Stichting tot Behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen en de Nederlandse Kastelenstichting - driemaandelijks

5

Adressenlijst

Heemkunde Vlaanderen

Kerkstraat 17
2970 's Gravenwezel
www.heemkunde-vlaanderen.be

Koninklijke Bibliotheek Albert I

Keizerslaan 4
1000 Brussel

Nationaal Geografisch Instituut

(documentatiecentrum)
Abdij Ter Kameren 3
1000 Brussel
www.ngi.be

Nationaal Geografisch Instituut

(verkoopdienst)
Abdij Ter Kameren 5
1000 Brussel
www.ngi.be

Afdeling

Monumenten en Landschappen

Phoenixgebouw (8ste verdieping)
Koning Albert II – laan 19 bus 3
1210 Brussel
www.monument.vlaanderen.be

Afdeling Monumenten en Landschappen

Cel vakgebieden:

historische parken en tuinen
Provinciale cellen:
Antwerpen • Leuven
Sint-Truiden • Gent • Brugge

Vereniging Belgische Dendrologie

www.dendrologie.be

Vlaamse Vereniging voor Familiekunde

(VVF)
Nationaal Documentatiecentrum
Van Heybeeckstraat 3
2170 Merksem

Afdeling Bos & Groen

Cel Groenbeleid
Graaf de Ferrarisgebouw
Koning Albert II – laan 20 bus 8
1000 Brussel
www.bosengroen.be

Beleving en gebruik

De studie van de beleving verzamelt gegevens over de eigenheid en de aantrekkingskracht van het groenobject, die van het gebruik verzamelt gegevens over het gebruik en de gebruikers, de infrastructuur en de toegankelijkheid. Deze opsplitsing is theoretisch: in de praktijk beïnvloeden beleving en gebruik elkaar wederzijds. In deze rubriek definiëren en onderzoeken we bovenvermelde thema's.

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van beleving en gebruik focust dus op de eigenheid van het groenobject, zijn aantrekkingskracht, het gebruik en de gebruikers, de infrastructuur en de toegankelijkheid. Facetten die in de praktijk raakpunten hebben en soms zelfs door elkaar heen lopen.

● Eigenheid van het groenobject

Parken laten een indruk na op de bezoeker en de omwonende. Het beeldbepalend karakter van het groenobject voor de bezoekers en de omwonenden is een belangrijk gegeven.

Wat bepaalt de eigenheid van een groenobject? Zijn grootte, ligging, toegankelijkheid, ruimtelijkheid, beplanting, het materiaalgebruik (niet zozeer de soort van het gebruikte materiaal, maar veeleer de sfeer die het materiaal uitstraalt), historiek, infrastructuur en functionaliteit. Het samenspel van deze aspecten kan worden herleid tot een typologie.

Vermijd dubbel werk: voor 19de eeuwse parken verwijzen we naar het punt Karakter in de rubriek *Cultuurhistoriek*.

● Aantrekkingskracht van het groenobject

De aantrekkingskracht van een groenobject wordt weergegeven door de wijze waarop men het groenobject ervaart en de betekenis die men eraan geeft. Hoe men een

groenobject ervaart, wordt in de eerste plaats bepaald door de zintuiglijke waarne-
ming. Deze informatie wordt gekoppeld aan de kennis en informatie die men heeft,
wat de betekenis van een bepaalde omgeving kan verdiepen of versterken.

De bepalende aspecten van de aantrekkingskracht van een groenobject zijn de zin-
tuiglijke gewaarwording, het totaalbeeld, de ruimtelijkheid, het contrast rust versus
drukke, het gevoel van betrokkenheid, de nabijheid, de bereikbaarheid. Ook de so-
ciale veiligheid in en om het groenobject is van belang, evenals de landschappelijke
kwaliteit op zich en in relatie tot de omgeving.

● Gegevens over gebruiker en gebruik

De wijze waarop en wanneer een groenobject gebruikt of bezocht wordt en wie het
gebruikt leveren gegevens op over gebruiker en gebruik. Ook de mate waarin iets
voldoet aan de eisen, het gebruiksdoel en de vraag worden onderzocht.

● Gebruiksinfrastructuur

Onder gebruiksinfrastructuur verstaan we alle voorzieningen die in het groenobject
aanwezig zijn. De inventaris beperkt zich tot een beschrijving van de infrastructuur
qua type, grootte, omvang, toestand en de situering ervan in het groenobject.
De situering daarvan in de ruimere omgeving wordt besproken in de rubriek Omge-
ving aan het einde van dit hoofdstuk.

● Ervaren toegankelijkheid

Toegankelijk staat in Het Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Van Dale als:

1. bereikt kunnende worden, synoniem Bereikbaarheid
2. betreden kunnende worden
3. bezocht kunnende of mogende worden, open voor bezoek

Vanuit het Vlaamse beleid ligt de nadruk op bereikbaarheid, betreedbaarheid en
bruikbaarheid.

Dit onderzoek spitst toe op de toegankelijkheid zoals die subjectief door een bepaald
persoon wordt ervaren. De bedoeling is om de omgeving zo te organiseren dat ze voor
iedereen op een optimale wijze toegankelijk is.

Ze vormt een combinatie van vier vormen van toegankelijkheid namelijk de fysieke, de
visuele, de communicatieve en de juridische toegankelijkheid. De eerste drie toegan-
kelijkheidsvormen worden de *ervaren toegankelijkheid* genoemd. De ervaren toegan-
kelijkheid moet in relatie met de juridische toegankelijkheid onderzocht worden.

- De **fysieke toegankelijkheid** betreft de wijze waarop het groenobject effectief
toegang verschaft. Deze toegankelijkheid wordt verzekerd door het voorzien van
een functionele wegen - en padenstructuur.
- De **visuele toegankelijkheid** betreft alle middelen (visueel, tactiel, auditief) die de
toegang tot het groenobject en de bijzonderheden in het groenobject aanduiden of
verduidelijken.

- De **communicatieve toegankelijkheid**
Alle gebruikers dienen op een gepaste, overzichtelijke en duidelijke wijze op de hoogte te worden gesteld van de informatie over de toegang en het gebruik van het groenobject. Hierdoor vergroot de kans dat de bezoeker inzicht krijgt in de noodzaak en het tijdstip van sommige beheermaatregelen, er wordt met name een draagvlak gecreëerd.
- De **juridische toegankelijkheid** en openstelling zijn verschillende termen voor hetzelfde begrip. Het begrip toegankelijkheid is gekoppeld aan de bezoeker, het begrip openstelling aan de eigenaar/ beheerder.
(zie hoofdstuk Identificatie - Statuut)

1.2 Belang en toepassing

De studie van de beleving en het gebruik is belangrijk omdat ze inzicht geeft in het beeld, de ervaringen, ideeën en wensen die bij de bevolking over het groenobject leven.

Een beknopte omschrijving van de onderzoeksresultaten over de beleving en het gebruik wordt later gehanteerd bij het opstellen van het beheerplan, wanneer deze elementen worden afgewogen tegenover de andere elementen van het groenobject. Bovendien kunt u met de gegevens van de inventaris de bestaande voorzieningen in het groenobject en de ruime omgeving afwegen tegen de potentiële en gewenste noden en verlangens.

1.3 Onderzoeksthema's

Volgende aspecten van het groenobject worden voor de studie van beleving en gebruik onderzocht:

- Statuut (zie rubriek Statuut in hoofdstuk Identificatie)
- Grootte
- Ligging
- Toegankelijkheid: juridische (zie rubriek Statuut in hoofdstuk Identificatie)
- Fysieke, visuele en communicatieve
- Bereikbaarheid
- Historiek (zie rubriek Cultuurhistoriek)
- Ruimtelijkheid
- Infrastructuur
- Gegevens over de gebruiker en het gebruik
- Bruikbaarheid
- Favoriete, verdrongen en gewenste activiteiten
- Rust versus drukte
- Karakteristieke elementen van de omgeving (zie rubriek Omgeving)
- Positieve en negatieve aspecten van een plek
- Hinderaspecten
- Totaalbeeld

2 Onderzoek

2.1 Wat kunt u onderzoeken?

U kunt alle bovenvermelde aspecten onderzoeken.

2.1 Aandachtspunten bij het onderzoek

- De verwerking en interpretatie van de gegevens is niet zo moeilijk indien u voor de bevraging weldoordachte vragen stelt. Toch moet u opletten de resultaten niet zomaar te verwerken naar statistische gegevens.
- Het onderzoek spitst zich toe op het verzamelen van objectieve gegevens, niet op de interpretatie daarvan. Dat gebeurt pas bij het opstellen van het beheerplan.
- Zorg ervoor dat u met een representatieve steekproef tot veralgemeenbare resultaten komt voor de totale onderzoekspopulatie (representatieve verdeling qua leeftijd, opleidingsniveau en verstedelijkingsgraad).
- Een informeel gesprek met de gebruikers levert vaak extra informatie.

2.3 Hoe pakt u het aan?

Om de beleving en het gebruik van een groenobject te bestuderen, kunt u vooreerst een overzicht maken van de bestaande gegevens. U kunt ook observaties en/of onderzoek doen op het terrein, en inlichtingen inwinnen bij de gebruiker en omwonende.

2.3.1 Onderzoek van bestaande gegevens

- ↓
- stap 1 Neem de lijst door die volgt en haal er de thema's uit waarover u gegevens wenst op te zoeken.
  - stap 2 Ga na welke informatie over die thema's beschikbaar is en vraag ze op bij de diensten in de gemeente die met het beheer belast zijn.
  - stap 3 Praat met de personen die verantwoordelijk zijn voor en/of betrokken bij het beheer. Noteer wat zij erover weten.
  - stap 4 Bundel alle gegevens.

Thema's gegevensonderzoek:

- Grootte: in oppervlakte (zie rubriek Identificatiegegevens) volgens de soort:
  - Klein openbaar groen
  - Buurtgroen
  - Wijkgroen
  - Stadsgroen
  - Groen van regionaal belang

- Ligging: geografisch in een verstedelijkte omgeving/ niet in een verstedelijkte omgeving rustig/ langs een drukke verkeersader

- Toegankelijkheid: juridische (zie rubriek Statuut):
  - Openstelling
  - Statuut
  - Parkreglement
 fysieke:
  - Goed
  - Veilig
  - Of met obstakels, hindernissen,...
 visuele en communicatieve:
  - Soort van informatiedragers
  - Inhoud
  - Wijze waarop (kleurencontrast,...)

- Bereikbaarheid:
  - Afstand in lengte eenheid (zie Mira-S)
  - Afstand in tijdseenheid
  - Nabijheid
  - Afstemming op het openbaar vervoer

Overzichtstabel maximumafstand volgens functieniveau (bron: Mira-S)

Func-tieniveau	Maximumafstand	Minimumareaal
Woongroen	< 150 m	
Buurtgroen	< 400 m	> 1 ha
Wijkgroen	< 800 m	> 10 ha (park > 5 ha)
Stadsdeelgroen	< 1600 m	> 30 ha (park > 10 ha)
Stadsgroen	< 3200 m	> 60 ha
Stadsbos	< 5000 m	> 200/300 ha

- **Bruikbaarheid:** kwaliteit fysieke toestand
Wordt het groenobject door één of meerdere gebruikersgroep(en) gebruikt?
Indeling in gebruikszones: educatie, arboreta, collecties, thematuinen, sport, wandelzone,...
- **Karakteristieke elementen van de omgeving**
- **Tijdsbeeld en historiek** (zie rubriek Cultuurhistoriek)
- **Ruimtelijkheid:** de verhouding open-gesloten ruimte, reliëf, oriëntatie, inplanting in de omgeving, verweving in het landschap
- **Infrastructuur:**
  - soort van gebruiksinfrastructuur
  - grootte en omvang in het groenobject

2.3.2 Waarneming op het terrein

Heel wat gebruiksinformatie kan door observatie worden opgespoord: wie naar het groenobject komt (leeftijdsgroepen ...), de activiteiten van de gebruiker in het groenobject, en het tijdstip waarop hij naar het groenobject komt.
Kortom, de waarneming op het terrein verstrekt gegevens over:

- gedrag en activiteiten van de gebruiker
- tijdstip van gebruik

- ↓
- stap ① Definieer waarop de waarnemer moet letten
  - stap ② Maak een schema voor steekproeven in tijd, ruimte, frequentie en definieer het doel
  - stap ③ Doe een steekproef, observeer en noteer. Bvb: tel het aantal gebruikers per relevante terreineenheid volgens gebruik en noteer.
  - stap ④ Bundel de gegevens op een overzichtelijke wijze

2.3.3 Terreinonderzoek

Terreinonderzoek levert gegevens op over:

- veiligheid van: de route naar het groenobject
de infrastructuur
- kwaliteit van de infrastructuur

- ↓
- stap ① Doe een beroep op gebruikers, beheerder, arbeiders...
  - stap ② Ga met hen het terrein op. Neem alle relevante, beschikbare informatie over veiligheid en kwaliteit mee (veiligheidsdoorlichting speeltuigen, gegevens brandveiligheid, enz.)
  - stap ③ Verifieer of die informatie overeenstemt met de actuele toestand.
  - stap ④ Stel verder zelf vast of er tekortkomingen zijn op het vlak van veiligheid en kwaliteit van de infrastructuur.
  - stap ⑤ Zet uw conclusies over aandachtspunten/acties voor meer veiligheid en kwaliteit op papier.

2.3.4 Inwinnen van inlichtingen

Inwinnen van inlichtingen geeft niet alleen inzicht in datgene waaraan de bezoeker belang hecht maar ook in de reden waarom hij er belang aan hecht.

Hiervoor verwijzen we naar het hoofdstuk *Participatie* dat verschillende methodes toelicht in functie van het gestelde doel.

Volgens het vooropgestelde doel, kiest u de voor het groenobject in kwestie meest geschikte methode(s) die u hanteert voor het inwinnen van gegevens.

2.4 Waar kunt u terecht voor hulp?

De diensten die bij het beheer van het groenobject betrokken zijn - verschillend volgens gemeente - beschikken vaak over veel relevante gegevens.

De medewerking van enthousiaste bezoekers die zich betrokken voelen bij het groenobject en zich hiertoe willen engageren en verenigingen zoals een buurtwerking die betrokken is bij het groenobject, jeugdverenigingen, 'de vrienden van park X', enz. kunnen worden ingeschakeld bij het terreinonderzoek, de waarneming op het terrein en het inwinnen van informatie.

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- een beknopte toelichting van het onderzoek, met name van het tijdstip, de keuze en de motivering van de onderzoeksmethode, de uitvoering van het onderzoek en de wijze van de verwerking van de resultaten;
- een omschrijving van de eigenheid van het groenobject in functie van beleving en gebruik;
- een studie van de aantrekkingskracht van het groenobject, namelijk hoe mensen het groenobject ervaren en de betekenis die ze eraan geven;
- een studie van de gebruiker en het gebruik (hoe, wie en wanneer, mate waarin het voldoet aan de eisen, het gebruiksdoel, de vraag);
- een inventaris van de infrastructuur en de voorzieningen;
- een overzicht van de toegankelijkheid;
- een weergave van de onderzoeksresultaten in een beknopte omschrijving.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

Om beleving en gebruik van een groenobject te bestuderen, moet u vragen beantwoorden over eigenheid, aantrekkingskracht, gebruiker en gebruik, infrastructuur en toegankelijkheid.

Eigenheid

Wat is de grootte van het groenobject in oppervlakte?

Wat is de grootte van het groenobject volgens de soort?

klein openbaar groen

buurtgroen

wijkgroen

stadsgroen

groen van regionaal belang

Wat is de ligging van het groenobject?

geografisch

in verstedelijkte omgeving / niet in verstedelijkte omgeving

rustig / langs een drukke verkeersader

Hoe is de ruimtelijkheid van het groenobject?

de verhouding open / gesloten ruimte, reliëf, oriëntatie,

inplanting in de omgeving, verweving in het landschap

De andere vragen die verband houden met de eigenheid (historiek, toegankelijkheid, infrastructuur en bruikbaarheid) vindt u elders op deze lijst.

Aantrekkingskracht

- Hoe is de bereikbaarheid van het groenobject?
- Is de route naar het groenobject veilig?
- Zijn de oversteekplaatsen in de buurt van het groenobject veilig?
- Voldoet de inrichting van speelpleinen aan de officiële veiligheidsnormen?
- Welke voorzorgen worden getroffen om de parkgebruiker fysieke veiligheid te waarborgen?
- Welke maatregelen worden genomen om de parkgebruiker sociale veiligheid te waarborgen?
- Wordt de fysieke en sociale veiligheid bewaakt door een effectieve regeling inzake toezicht en bewaking?
- Wat zijn de positief en negatief ervaren plekken in het groenobject?
- Zijn er aspecten die als hinderlijk worden ervaren? Zo ja, welke?
- Welke functies worden er in het groenobject vervuld?
- Hoe ervaart de gebruiker of de omwonende het groenobject en welke betekenis geeft hij eraan?

De andere vragen die ook verband houden met aantrekkingskracht (ligging, toegankelijkheid, totaalbeeld / herkenning, historiek en infrastructuur) zijn op een andere plaats in dit document gedefinieerd.

Gebruiker en gebruik

- Wat is de kwaliteit van de infrastructuur?
- Wie maakt er gebruik van? Een of meerdere gebruikersgroep(en)?
- Hoe wordt het gebruikt?
- Wanneer wordt het gebruikt?
- Hoe vaak wordt het gebruikt?
- Waarom wordt er gebruik/ geen gebruik van gemaakt?
- Voldoet het groenobject aan de eisen van de gebruiker?
- Wat zijn de favoriete, verdrongen en gewenste activiteiten?
- Voldoet het groenobject aan het gebruiksdoel?
- Voldoet het groenobject aan de vraag?

De andere vragen die ook verband houden met het gebruik van het groenobject (bereikbaarheid, toegankelijkheid) zijn op andere plaatsen in dit document gedefinieerd.

Infrastructuur

- Welke infrastructuur is er?
- Wat is het aantal en de oppervlakte van de diverse soorten infrastructuur/voorzieningen?
- Waar situeren de infrastructuur/voorzieningen zich in het groenobject?

Toegankelijkheid

- Is het groenobject toegankelijk van zonsopgang tot zonsondergang?
Zoniet, is de wijze van toegankelijkheid opgenomen in het parkreglement?
- Is het park geheel of gedeeltelijk voor het publiek afgesloten? Waarom? (broedseizoen, risico voor brand, stormen, ...) Is dit in het parkreglement aangegeven?
- Zijn de graslanden betreedbaar en bespeelbaar, met uitzondering van de afgebakende zones?
- Worden de beplante gedeelten betreden buiten de afgebakende zones waar betreding is toegestaan?
- Zijn honden toegelaten aan een leiband van maximum 1,5 meter?
Is er een afwijking om specifieke redenen? Zijn er zones verboden voor honden?
Zones waar honden vrij kunnen lopen?
- Is de fysieke toegankelijkheid goed, matig, slecht? Veilig? Zijn er hindernissen op wegen of paden, bvb. spoorvorming, putdeksels, uitstekende stenen, boomwortels?
- Zijn er hellingen in het groenobject? Zijn ze goed toegankelijk (hellingsgraad, lengte van de helling)?
- Hoe wordt er informatie verstrekt aan de gebruiker? (zie overzichtslijst infrastructuur)
Welke educatieve middelen worden er gebruikt? (zie overzichtslijst infrastructuur)
- Voldoen de informatieve en educatieve middelen aan de eisen wat betreft inhoud (juiste keuze, begrijpelijk voor iedereen of voor de doelgroepen), vorm, plaatsing (locatie, hoogte...), vormgeving (grootte van de pictogrammen, lettertype en grootte, kleurencontrast...)?

4

Literatuur

Afdeling Bos & Groen,
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
Maatschappelijke waardering van groen en landschap.

Biotiek

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

Een groenobject – een bos, een park, een wegberm, straatbomen... – is per definitie in de eerste plaats een *beplanting*. De structuur, de functionaliteit, de esthetiek, het hele wezen van een groenobject worden mede bepaald door zijn beplanting.

Beplantingen zijn zo veelomvattend dat een indeling noodzakelijk is. Wij maken hier een onderscheid in cultureel vegetaties, natuurlijke vegetaties en probleemsoorten.

1.1.1 Cultureel vegetaties

Een cultureel vegetatie omvat alle groen dat door mensen bewust is aangeplant, van welke aard en functionaliteit ook, inheems of uitheems, en dat niet als een in Vlaanderen zelfstandig functionerend biotoop kan worden beschouwd.

Een voorbeeld

Voorbeelden van cultureel vegetaties zijn gazons, perken met eenjarigen en/of vaste planten, solitaire bomen, bomengroepen, dreven, struikmassieven, enz.

Hoewel dit niet de hoofdbedoeling is, kunnen dergelijke vegetaties wel een belangrijke natuurwaarde kunnen hebben. Denk bvb. aan vleermuiskolonies in holle *Quercus rubra* (Amerikaanse eiken), zeldzame paddestoelen onder *Picea abies* (Fijnspar) of *Larix decidua* (Europese lork).

Bij cultureel vegetaties horen ook de *collecties* (verzamelingen van inheemse of uitheemse bomen of planten die met een bepaald doel werden gegroepeerd).

We onderscheiden onder meer:

- een *arboretum*, een verzameling bomen van verschillende soort en herkomst, aangeplant op een beperkte ruimte. Ze kunnen worden ingedeeld volgens doel:
  1. *systematisch* arboretum, waarbij de systematische indeling van het plantenrijk de norm voor de rangschikking vormt. De planten worden per familie en dan per geslacht, soort, variëteit of cultivar bijeengebracht.

2. *geografisch* arboretum, een verzameling soorten afkomstig van één of verschillende groeigebieden, waarbij de soorten uit eenzelfde groeigebied worden bijeengebracht. Daarbij zijn er verschillende mogelijkheden:

- een collectie van inheemse soorten (soorten met een natuurlijke spreiding in Vlaanderen);
  - een collectie van uitheemse soorten, gerangschikt volgens geografische herkomst;
  - een ecologisch arboretum: een verzameling van (inheemse) soorten, gekozen in functie van de lokale standplaatskwaliteit.
-
- een *pinetum*: verzameling van naaldbomen;
  - een *fruticetum*: collectie van merkwaardige vruchtdragende struiken en bomen;
  - een *rosarium* of rozentuin;
  - een *botanische tuin*: plantentuin, ingericht voor studie of proefnemingen;
  - een *kruidentuin*: tuin waarin geneeskrachtige (of aromatische) kruiden worden gekweekt;
  - een groenobject met bijzondere aandacht voor knol – en bolgewassen (bvb. dahlia's);
  - een collectie van heesters.

1.1.2 Natuurlijke of half natuurlijke vegetaties

Een natuurlijke of half natuurlijke vegetatie - verder natuurlijke vegetatie genoemd - is groen van welke aard en functionaliteit ook, meestal en bij voorkeur inheems, dat als een in Vlaanderen zelfstandig functionerend biotoop kan worden beschouwd, ook als daarbij menselijk beheer noodzakelijk is.

Voorbeelden zijn hooilanden, weiland, bossen, heide, waterpartijen, poelen, haagkanten. **In dit soort vegetaties is de ecologische waarde belangrijk, maar het is niet de enige.**

Omdat natuurlijke vegetaties gericht zijn op het functioneren als biotoop wordt hier ook de fauna onderzocht.

Over de begrenzing van de termen cultuurlijk, half natuurlijk en natuurlijk is al eindeloos veel inkt gevloeid. De overgangen tussen deze begrippen zijn vaak zo vaag dat een duidelijke, wetenschappelijke begrenzing heel moeilijk, zometert onmogelijk is. Vaak gaat het om een persoonlijke appreciatie. Zo wordt hier voorgesteld om bossen doorgaans te beschrijven bij de natuurlijke beplantingen, tenzij het om boscomplexen gaat, die aangeplant zijn met (grotendeels) uitheemse soorten en in functie van de esthetiek of de collectiewaarde. Dan kunt u ze onderbrengen bij de cultuurlijke beplantingen.

1.1.3 Probleemsoorten

Probleemsoorten zijn al dan niet aangeplante soorten van in- of uitheemse oorsprong, die zich op natuurlijke wijze en agressief verjongen tegenover gewenste soorten en daardoor een al te dominante plaats innemen voor het gewenste parkbeeld. Vaak gaat het om soorten als *Fallopia japonica* (Japanse duizendknoop),

distelsoorten, brandnetelsoorten, *Quercus rubra* (Amerikaanse eik), *Prunus serotina* (Amerikaanse vogelkers), *Rhododendron pontica* (Rhododendron), *Lamium galeobdolon argentatum* (Gevlekte gele dovenetel), enz.

1.2 Belang en toepassing

Zoals hoger gezegd, vormen beplantingen het wezen van een groenobject, om het even of ze cultureel, half natuurlijk of natuurlijk zijn. Daarom is er voor het opstellen van een beheerplan in elk groenobject een onderzoek nodig naar de beplantingen.

Bossen van meer dan vijf hectare moeten een goedgekeurd bosbeheerplan hebben. De vereisten daarvoor zijn vastgelegd in het Bosdecreet en de bijhorende uitvoeringsbesluiten.

1.3 Onderzoeksthema's

Het onderzoek van de biotiek kan eindeloos zijn. Het is dus belangrijk om gerichte en functionele keuzes te maken. Daarom wordt het onderzoek opgesplitst in vijf delen:

- Voor elke terreineenheid wordt de *typering* van de beplanting bepaald:
  - een culturele beplanting zonder veel natuurwaarde
  - een culturele beplanting met natuurwaarde
  - een natuurlijke of half natuurlijke beplanting
- Voor *culturele beplantingen* zonder natuurwaarde volgt een beschrijving van:
  - locatie
  - soortenkeuze
  - gelaagdheid
- Voor *collecties* is ook onderzoek nodig op volgende punten:
  - typologie van de collectie (soort, grootte, volledigheid)
  - situering en relatie van de collectie in het grotere geheel
  - doel van de collectie
  - gebruik en beleving
- Voor *culturele beplantingen met natuurwaarde* en voor *natuurlijke beplantingen* kan het *natuuronderzoek*, afhankelijk van de situatie, worden toegespitst op twee punten:
  - plantensamenstelling
  - samenstelling van de fauna (bvb. onderzoek van dagvlinders en amfibieën voor waterpartijen)
  - Soms is een intensiever *soortenbeschermingsonderzoek* nodig.
- Voor het groenobject als geheel wordt ten slotte een beschrijving gegeven van het voorkomen van *probleemsoorten*.

2 Onderzoek

2.1 Aandachtspunt

Het onderzoek van de biotiek wordt per terreineenheid gevoerd. U gebruikt daarvoor de terreineenheden zoals beschreven in de rubriek *Identificatiegegevens* met de bijhorende kaart. Alle terreineenheden worden onderzocht.

Waarom per terreineenheid werken?

- Voor de meeste beplantingen is er een aparte categorie in de lijst van de terreineenheden.
- De vaak sterke relatie tussen soortkeuze, bezette oppervlakte en gelaagdheid is beschrijfbaar per terreineenheid.

2.2 Typering van de onderzoekseenheden

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

U onderzoekt in de eerste plaats of een terreineenheid een cultuurlijke of een natuurlijke beplanting bevat.

Vervolgens bepaalt u voor de cultuurlijke vegetaties of er belangrijke natuurwaarden aanwezig zijn. Wanneer dit niet het geval is, is er geen verder natuuronderzoek meer nodig en beschrijft u enkel de beplanting an sich. Wanneer u wel belangrijke natuurwaarden vaststelt, beschrijft u de beplanting an sich en is een uitgebreid natuuronderzoek aangewezen.²⁸

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

• Aard van de terreineenheden vaststellen

- ↓
- stap 1 U stelt voor elke terreineenheid eerst vast of ze een cultuurlijke of een natuurlijke beplanting bevat.
- stap 2 U duidt die gegevens aan op een kaart, waarop beide soorten beplantingen een eigen kleur krijgen. Als er onder de cultuurlijke beplantingen ook collecties aanwezig zijn, duidt u die aan met een derde kleur.

Hierboven is al gesteld dat een dergelijke indeling min of meer subjectief is. Toch vormt dit in de meeste gevallen geen probleem. Bij twijfelgevallen moet u zelf een keuze maken, wat uiteraard gevolgen heeft voor het onderzoek zelf.

²⁸ Zie onder punt 2.5.

● Natuurwaarde van culturele beplantingen bepalen via de vegetatie

De natuurwaarde van culturele vegetatie kunt u bepalen via de vegetatie. Dit onderzoek is beperkt. Het volstaat om een beperkt aantal plantensoorten te detecteren die aan volgende kenmerken voldoen:

- makkelijk herkenbaar
- indicatief voor een potentieel hoge natuurwaarde

Deze plantensoorten zijn opgenomen in een lijst, waarop telkens hun voorkeurbiotop vermeld staat (zie bijlage 1).

- ↓ stap 1 Maak evenveel kopieën van de soortenlijst als er terreineenheden te onderzoeken zijn en nummer ze. Gebruik de nummers van de terreineenheden zoals in de studie van de terreineenheden.
- stap 2 Ga het terrein op en onderzoek elke terreineenheid apart aan de hand van die genummerde lijsten. Indien nodig kunt u een flora ter controle meenemen (zie literatuurlijst voor een overzicht van eenvoudige flora's op basis van tekeningen).
- stap 3 Als een soort van de lijst op een bepaalde terreineenheid aanwezig is, zet u een kruisje naast de naam van de soort in de betreffende kolom.
- stap 4 (facultatief): Als de soort enkel voorkomt in de gradiënt, voegt u de code 'gra' toe achter het geplaatste kruisje.

Voor een correcte inschatting van natuurwaarden zijn gradiënten van groot belang. Vele plantensoorten blijken een voorkeur te hebben voor overgangen tussen twee biotooptypes.

- stap 5 (facultatief): In plaats van een kruisje te zetten achter een aanwezige soort kunt u ook een schatting van het aantal noteren aan de hand van volgende categorieën:
- 1: minder dan vijf exemplaren
  - 2: tussen zes en twintig exemplaren
  - 3: meer dan twintig exemplaren of in plekken aanwezig

● Natuurwaarde van culturele beplantingen bepalen via vlinders

De natuurwaarde van culturele beplanting kunt u ook bepalen via de aanwezige vlinders. Ook dit onderzoek is beperkt tot het detecteren van een beperkt aantal vlindersoorten die:

- makkelijk herkenbaar zijn
- indicatief zijn voor een mogelijk potentieel hogere natuurwaarde

Deze vlindersoorten staan opgenomen in een lijst, waarin ook de voorkeurbiotop van elke soort vermeld staat (zie bijlage 2).

U kunt bij dit onderzoek op dezelfde manier werken als bij het onderzoek van de vegetatie. Dat laatste kunt u doorgaans beperken tot één terreinbezoek. Voor het onderzoek van de vlinders zijn drie bezoeken noodzakelijk, met name begin mei, eind juni en in augustus. En niet om het even wanneer: vlinderonderzoek is enkel mogelijk bij zonnig weer, een temperatuur van minstens 20° en weinig wind.

- ↓ stap ① Maak evenveel kopieën van de soortenlijst als er terreineenheden te onderzoeken zijn en nummer ze al. Gebruik de nummers van de terreineenheden (zie de studie van de terreineenheden).
- stap ② Ga het terrein op en onderzoek elke terreineenheid apart. Gebruik daarbij de vooraf genummerde lijsten. Indien nodig kunt u een vlindergids ter controle meenemen. Voor een overzicht van geschikte vlindergidsen op basis van tekeningen: zie literatuurlijst p.221.
- stap ③ Als een soort van de lijst in een bepaalde terreineenheid aanwezig is, zet u een kruisje naast de naam van de soort in de betreffende kolom.

De lijst van geselecteerde soorten is zo opgesteld dat u de vlinders niet hoeft te vangen als u een minimum aan ervaring heeft. Vindt u het toch nodig om vlinders te vangen, dan moet u een vergunning voor vlinderonderzoek aanvragen bij de Afdeling Natuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

- stap ④ (facultatief): Indien de soort enkel voorkomt in de gradiënt, voeg de code 'gra' toe achter het geplaatste kruisje.
- stap ⑤ (facultatief): In plaats van een kruisje te zetten achter een aanwezige soort kunt u ook een schatting van het aantal maken aan de hand van volgende categorieën:
- 1: minder dan drie exemplaren aanwezig
  - 2: tussen drie en tien exemplaren aanwezig
  - 3: meer dan tien exemplaren aanwezig

2.3 Beschrijving van culturele beplantingen

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

In dit deel wordt het onderzoek beschreven van alle culturele beplantingen behalve de collecties. Die worden apart behandeld.

We onderzoeken de soortenrijkdom en de structuur (gelaagdheid).

Ook hier wordt per terreineenheid gewerkt.

2.3.2 Onderzoek van de soortenkeuze

2.3.2.1

Aandachtspunten bij het onderzoek

Beplantingen hebben doorgaans een korte omlooptijd. Ze worden vaak vervangen. Dat geldt zeker voor eenjarigen, maar ook voor vaste planten. Enkel struiken en bomen blijven meestal lang aanwezig. Om de onderzoeksinspanning redelijk te houden, hoeft niet alles op soortniveau te worden beschreven. U kunt zelf beslissen hoe nauwkeurig u de soortenbeschrijving maakt. Verderop worden wel indicaties gegeven.

2.3.2.2

Hoe pakt u het aan?

Om praktische redenen worden cultureelrijke beplantingen beschreven in vijf categorieën: gazons, eenjarigen, vaste planten, struiken en bomen.

● Gazons

- ↓ stap ① Geef per terreineenheid aan welk type gazon daar te vinden is.
Er zijn drie types mogelijk:
- siergazon: wordt niet belopen
  - speelgazon: gazon, waar mensen komen om te liggen of te spelen
  - sportgazon: gazon dat zeer intensief gebruikt wordt
- stap ② Geef aan wat de huidige kwaliteit ervan is (zeer goed, goed, matig, of slecht).
- stap ③ Geef aan welke acties nu ondernomen worden om de kwaliteit ervan te behouden (eventueel : om de hoeveel jaar wordt de gazon vervangen?).

● Eenjarigen

- ↓ stap ① Geef aan hoe vaak per jaar de eenjarigen in een bepaalde aanplant vervangen worden.
- stap ② Geef eventueel de naam van de gebruikte geslachten of soorten.

● Vaste planten

De belangrijkste factor bij vaste planten is de mengvorm.

We onderscheiden volgende categorieën:

- homogeen: een aanplant bestaat uit één soort;
  - gemengd: meerdere soorten worden binnen dezelfde aanplant door elkaar gebruikt.
- Indien vaste planten regelmatig (elke paar jaar) door andere soorten vervangen worden, volstaan de geslachtsnamen. In de andere gevallen is het interessant ook de soortnaam te vermelden.

- ↓ stap ① Maak een inventaris van de aanwezige soorten (op geslacht- of soortnaam)
- stap ② Plaats soorten die in gemengde aanplanten voorkomen, na elkaar op de lijst, zodat duidelijk wordt dat ze samen horen.

Recent aangeplante stinsenplanten (inheemse of semi – inheemse soorten die aangeplant zijn, maar zich spontaan vermeerderen) worden hier onder de vaste planten gerekend.

● Heesters

Bij heesters is naast de mengvorm ook het wintergroene karakter belangrijk.

- ↓ stap ① Maak een inventaris van de aanwezige soorten op soortnaam. Duid in een extra tabel aan of ze wintergroen zijn.
- stap ② Plaats soorten die in gemengde aanplanten voorkomen, na elkaar op de lijst, zodat duidelijk wordt dat ze samen horen.

- **Bomen**

Bij bomen is, net als bij vaste planten, enkel de mengvorm belangrijk.

- stap ① Maak een inventaris van de aanwezige soorten op soortnaam.
- stap ② Plaats soorten die in gemengde aanplanten voorkomen, na elkaar op de lijst, zodat duidelijk wordt dat ze samen horen.

2.3.3 Onderzoek van de gelaagdheid

2.3.3.1

Wat kunt u onderzoeken?

Het gebruik van gelaagdheid in functie van esthetiek in groenobjecten behoort tot het wezen van de park- en tuinarchitectuur en is een kunstvorm op zich²⁹. Los van een cultureel waardeoordeel, kan gelaagdheid tot twee vormen gereduceerd worden. Om het onderzoek niet te complex te maken, beperkt het onderzoek zich tot:

- **Verticale gelaagdheid**

Binnen één verticaal vlak komen verschillende lagen boven elkaar voor (bvb. een bomengroep met daaronder struiken en een kruidlaag van stinsenplanten).

- **Horizontale gelaagdheid**

Aanplanten met verschillende hoogten staan achter of door elkaar en nemen elk een eigen grondvlak in. De eenheid tussen deze aanplanten wordt bepaald door de volgorde van de lagen (bvb. een border gevormd door eenjarige met daarachter een collectie hortensia, gevolgd door een struikencomplex van meidoorncultivars).

2.3.3.2

Aandachtspunten bij het onderzoek

Vaak zijn beplantingen meer dan de som van de aanwezige soorten. Ze worden bij elkaar geplaatst om een zekere gelaagdheid of een bepaalde structuur te bekomen. Daarom wordt een beplantingsvak waar meerdere soorten of zelfs meerdere categorieën samen voorkomen, als een geheel behandeld. Op die manier kunnen zelfs verschillende terreineenheden een geheel vormen. Het komt er vooral op aan om de gelaagdheid te duiden.

2.3.3.3

Hoe pakt u het aan?

- stap ① Duid op een kaart alle zones met gelaagde beplantingen aan (soms terreineenheid-overschrijdend). Onderscheid of het om verticale dan wel horizontale gelaagdheid gaat, door te werken met twee kleuren.

---

²⁹ Zie ook rubriek *Cultuurhistoriek*.

2.4 Beschrijving van collecties

2.4.1 Wat kunt u onderzoeken?

Collecties kunnen een educatief of een wetenschappelijk doel hebben. Voor de studie ervan zijn vooral de volgende vier gegevens van belang:

- **Kennis van de soorten**

Door het samenbrengen van een groot aantal soorten op een beperkte oppervlakte is het mogelijk de kenmerken van de verschillende soorten te bestuderen, ze te leren herkennen en onderling te vergelijken. Ook het groeiverloop, de opeenvolgende verschijnselen zoals bloei, bebladering, zaadzetting en bladval kunnen op de voet worden gevolgd. Niet alleen door vaklui, maar ook door het brede publiek.

- **Inzicht in het aanpassingsvermogen**

Ook de aanpassing van een vreemde soort aan ons klimaat kan worden afgeleid. Indicatoren zijn onder meer gemiddelde levensduur, gemiddelde hoogte, kiemkracht van zaden, natuurlijke verjonging, groeisnelheid, weerstand tegen klimaatsextremen en ziekte.

- **Kennis van de toepassingsmogelijkheden**

De studie biedt op haar beurt de mogelijkheid om de toepassingsmogelijkheden van een soort nader te onderzoeken.

- **Beschikbaarheid van genetisch materiaal**

Collecties kunnen bijdragen aan de instandhouding van een soort.

Vanuit de *tuinbouwkunde* - de toegepaste discipline - zijn het evenwel juist de cultuurvariëteiten (*cultivars*) die belangrijk worden. Bepaalde oude cultivars maken deel uit van ons erfgoed. De ontwikkeling van andere cultivars heeft ongetwijfeld een belangrijke economische impact gehad.

Bij collecties in parken is de kennis van variëteit of cultivar zeker even belangrijk als die van de soort.

2.4.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

Indien het groenobject een collectie bevat, wordt daar het best rekening mee gehouden bij het participatieonderzoek. Er kunnen dan vragen worden gesteld over beleving en gebruik van de collecties. Het is dus belangrijk om dat voor de start van het participatieonderzoek al mee te geven aan de verantwoordelijke van dat onderzoek. Een gesprek met de perso(o)n(en) verantwoordelijk voor de collectie, is zeker ook nuttig.

2.4.3 Hoe pakt u het aan?

- ↓
- stap ① Zoek en bundel de gegevens over doel, soort, grootte en volledigheid van de collectie.
  - stap ② Ga de ligging van de collectie in het groenobject na, en duid deze aan op het plan.
  - stap ③ Vergelijk de eigen collectie met andere collecties in de ruimere omgeving (de streek, Vlaanderen...). Ga na hoe de verschillende collecties zich verhouden tegenover elkaar op het vlak van doel, soort, grootte, volledigheid, enz.
  - stap ④ Geef een bondige omschrijving van het resultaat van het onderzoek.

2.5 Beschrijving van natuurwaarden

De natuurwaarde moet worden beschreven voor alle natuurlijke beplantingen en voor cultureel vegetaties met een natuurwaarde. Dit kan doorgaans aan de hand van een uitgebreid natuuronderzoek, soms gevolgd door een soortenbeschermend onderzoek.

2.5.1 Uitgebreid of soortenbeschermend natuuronderzoek?

Uitgebreid natuuronderzoek gebeurt in natuurlijke beplantingen en in cultureel beplantingen, waar natuurwaarden gedetecteerd zijn (zie ook 2.2). Dat onderzoek beperkt zich tot de flora, de dagvlinders en de amfibieën.

Soms is ook een *soortenbeschermend onderzoek* raadzaam of zelfs noodzakelijk. Dat is het geval wanneer u in de vegetatie volgende types aantreft:

- soorten van de Rode Lijst, ook soorten die niet in het kader van dit onderzoek vermeld zijn. Een volledig overzicht van alle voor Vlaanderen beschikbare Rode Lijsten is te vinden op de CD-rom bij het *Natuurrapport 2001* – zie literatuurlijst.
- soorten van de Speciale Beschermingszones (zie rubriek Statuut): te vinden in de gewijzigde versie van het *Natuurdecreet (2002)*, bijlagen 2, 3 en 4).

De hieronder voorgestelde methode is erop gericht om de relatie tussen inspanning en bruikbaarheid van de resultaten evenwichtig te maken. Ze biedt voldoende garanties om waardevolle planten, dagvlinders en amfibieën te detecteren. Dat geldt echter niet voor andere natuuraspecten. Mossen, paddestoelen, broedvogels, vleermuizen, andere insectengroepen dan dagvlinders, spinnen, enz. worden met de voorgestelde methode niet onderzocht.

Het is aanbevolen om voor elk groenobject waarvoor een beheerplan wordt ingediend, bij de plaatselijke deskundigen na te vragen of er gegevens bekend zijn over bijzondere soorten die niet in het onderzoek betrokken zijn. Ook op basis van die gegevens kan worden beslist om een soortenbeschermend onderzoek op te zetten.

2.5.2 Methode voor een uitgebreid natuuronderzoek

2.5.2.1

Wat kunt u onderzoeken?

Om de natuurwaarden te beschrijven, is een uitgebreid onderzoek van de biotische structuur nodig met een dubbele doelstelling:

- beheerconclusies trekken
  - de opvolging van het beheer in de toekomst mogelijk maken (monitoring)
- Deze dubbele doelstelling vereist vrij grondig onderzoek. Zowel een volledig overzicht van de aanwezige soorten als een (gedeeltelijk) beeld van de populatiegrootte zijn daarbij noodzakelijk. Naast de vegetatie wordt ook de fauna onderzocht.

2.5.2.2

Onderzoek van de vegetatie

Het onderzoek van de vegetatie moet twee onderdelen bevatten: een inventarisatie van elke terreineenheid en van het bosareaal.

- inventarisatie van elke terreineenheid
U maakt een inventaris op van alle plantensoorten op elke terreineenheid. Indien er veel mossen groeien op het terrein, vermeldt u dit (zie verder).
- inventarisatie van het bosareaal
In bossen maakt u een aparte inventaris van de boom- en struiklaag volgens de Inhoudelijke richtlijnen voor de opmaak van een uitgebreid bosbeheerplan (zie literatuurlijst). We nemen hier de belangrijkste elementen over.

↓ stap 1 Onderzoek de kaart met de terreineenheden en selecteer de terreineenheden, waar enkel het uitgebreid onderzoek nodig is. Geef ze hun nummer.

stap 2a Ga het terrein op en onderzoek elk van de geselecteerde terreineenheden apart. Gebruik voor elke terreineenheid een apart inventarisatieformulier en geef ze het nummer van hun kaart. Als bijlage vindt u een *inventarisatieformulier* met de titel Planteninventarisatie, waarop de meest voorkomende soorten aangeduid staan. Bij het vaststellen van een soort zijn er twee mogelijkheden:

- U plaatst in het invulvakje een kruisje: u beperkt zich dan tot het vaststellen van de aanwezigheid van een soort.
- U geeft een schatting van de bedekking volgens de methode van Braun Blanquet. Hoewel dit wat meer werk vraagt en ook enige ervaring vereist, kunt u op deze manier bij monitoringonderzoek de evolutie van het terrein veel beter aanduiden. Daarom is het wenselijk deze methode te gebruiken.

Om een volledige inventaris te maken zijn twee en beter drie inventarisatieronden noodzakelijk. Kiest u voor twee ronden, kan dat het best begin mei en eind augustus; bij drie ronden kunt u het best inventariseren half april, de tweede helft van juni en eind augustus. Gebruik voor elke ronde een apart inventarisatieformulier.

Geef ook de aanwezigheid van mossen aan en maak een schatting van de bedekking. Verder mogen ze gedetermineerd worden, maar dat hoeft niet. Voor een volledige inventarisatie is een goede flora noodzakelijk. In de literatuurlijst wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste flora's.

stap 2b) Besteed apart aandacht aan de bosbestanden (soorten: zie 2a). U inventariseert bomen en struiken als aparte lagen en besteedt daarbij aandacht aan het volgende:

- Bespreek de *hoofdboomsoorten*.

Geef de soortnamen van de drie meest voorkomende boomsoorten en een procentuele schatting (boven- en nevenetage door elkaar) van hun aantal tegenover het geheel.

- Bespreek de aanwezigheid van *natuurlijke verjonging*.

Geef aan of er natuurlijke verjonging optreedt. Als dit het geval is, geef de soortnamen van de drie belangrijkste verjongingssoorten en een procentuele schatting van hun aantal tegenover het geheel.

- Bespreek de hoeveelheid *dood hout*.

De aanwezigheid van dik dood hout indiceert dat er ook dunnere stukken aanwezig zullen zijn. Bovendien is de aanwezigheid van dik dood hout een garantie voor relatief veel dood hout. Geef daarom de dikteklasse aan van de dikste stukken, afzonderlijk voor staand en liggend dood hout.

Kies daarbij uit de volgende categorieën:

- niet aanwezig
- diameter < 20 cm
- diameter 20 tot 40 cm
- diameter 40 tot 80 cm
- diameter > 80 cm

Geef ook aan of het aantal stammen uit de dikste klasse al dan niet groter is dan tien per hectare.

- Bespreek het *bestandstype* van de boomlaag:

- loofhout: < 20 % bijmenging met naaldhout
- gemengd loofhout: bijmenging van naaldhout tussen 20 en 50 %
- naaldhout: < 20 % bijmenging van loofhout
- gemengd naaldhout: bijmenging van loofhout tussen 20 en 50 %
- te herbebossen: kap- en brandvlaktes

- Bespreek de *leeftijd* van de boomlaag. Eerst bepaalt u de homo- of heterogeniteit van de bestanden:

- gelijkjarig bestand: bepaal enkel de leeftijd van de bovenetage
- tweevoudig hooghout: bepaal de leeftijd van de boven- en de nevenetage. Kies uit volgende categorieën: 1 – 20 jaar, 21 – 40 jaar, 41 – 60 jaar, 61 – 80 jaar, 81 – 100 jaar, 101 – 120 jaar, 121 – 140 jaar, 141 – 160 jaar, meer dan 160 jaar.
- ongelijkjarig bestand: de leeftijd wordt niet verder gespecificeerd.

- Bespreek de *menging* aan de hand van volgende categorieën:

- stamsgewijs: verschillende boomsoorten over oppervlaktes kleiner of gelijk aan een halve are
- groepsgewijs: verschillende boomsoorten over oppervlaktes groter dan een halve are en kleiner dan 50 are
- homogeen: het bestand bestaat slechts uit één boomsoort

- Bespreek de *bedrijfsvorm* aan de hand van volgende categorieën:

- hooghout: alle bomen kunnen doorschieten als hoogstammen
- hakhout: alle bomen worden regelmatig gekapt om ze dan weer te laten uitschieten
- middelhout: de meeste bomen worden als hakhout behandeld, maar enkele bomen worden als hoogstam behouden

2.5.2.3

Onderzoek van de fauna

Het onderzoek van de fauna in het uitgebreid natuuronderzoek is gericht op twee taxonomische groepen, waarvan u een volledige inventaris en populatieschatting maakt: dagvlinders en amfibieën.

● Dagvlinders

U onderzoekt per terreineenheid alle dagvlinders. Voor een volledige inventaris zijn drie bezoeken noodzakelijk: begin mei, eind juni en in augustus. Vlinderonderzoek is enkel mogelijk bij zonnig weer, een temperatuur van minstens 20° en weinig wind.

- ↓ stap ① Selecteer de terreineenheden waar enkel het uitgebreid onderzoek nodig is. Geef ze hun nummer op de kaart. Maak evenveel kopieën van de volledige soortenlijst als er terreineenheden te onderzoeken zijn en nummer ze (soortenlijst: zie bijlage 3).
- stap ② Ga het terrein op en onderzoek elk van de geselecteerde terreineenheden apart. Gebruik daarvoor de vooraf genummerde lijsten, waarbij het nummer op de kaart en op het invulblad hetzelfde moet zijn. Indien nodig kunt u ook een vlindergids ter controle meenemen. In de literatuurlijst vindt u een overzicht van geschikte vlindergidsen.
- stap ③ Onderzoek het terrein op de aanwezigheid van vlinders en determineer ze op zicht of met vlindernet en vlinderpotje. Maak dan een aantalschatting van de soorten die u gedetermineerd heeft aan de hand van volgende categorieën:
- 1: minder dan drie exemplaren aanwezig
  - 2: tussen drie en tien exemplaren aanwezig
  - 3: meer dan tien exemplaren aanwezig
- stap ④ Indien de soort enkel voorkomt in de gradiënt, voeg de code 'gra' toe achter het geplaatste kruisje.
- stap ⑤ Controleer of er soorten van de Rode Lijst op de soortenlijst voorkomen.

● Amfibieën

Amfibieënonderzoek wordt beperkt tot de min of meer stilstaande waterpartijen. Om geen nutteloos onderzoek uit te voeren, moeten die aan volgende criteria voldoen:

- de waterpartij wordt niet gebruikt voor intensieve bevissing, met regelmatige visuitzettingen.
- ze heeft geen rechte of bijna rechte oevers met een verharding.
- ze bevat water, minstens van januari tot eind juni.
- ze bevat waterplanten en/of oeverplanten, die minstens 15 cm van de oever in het water komen.

In het Heuvelland, het Hageland en de Vlaamse Ardennen is het belangrijk om ook de omgeving van bospoelen, diffuse bronzones en snelstromende bronbeken te onderzoeken op de aanwezigheid van Vuursalamander.

- ↓ stap ① Selecteer de waterpartijen die voor het onderzoek in aanmerking komen. Duid ze aan op de kaart en geef ze een nummer.
- stap ② Onderzoek elke waterpartij met fuiken. Fuikonderzoek bestaat uit het plaatsen van een fuik gedurende een nacht in de periode tussen 20 maart en 20 april. Een minimaal onderzoek vereist één onderzoeksbeurt tijdens de genoemde periode met één fuik. Om een meer volledig beeld te verkrijgen, kunt u het onderzoek beter als volgt uitvoeren:
- één onderzoeksbeurt in de periode 20 maart – 1 april en een tweede beurt in de periode 10 april – 20 april
  - twee fuiken voor elk water kleiner dan 500 vierkante meter, plus twee extra fuiken per hectare
- Determineer de gevangen dieren en tel ze per soort. Tel de resultaten van de verschillende fuiken per individuele waterpartij samen. Indien nodig kunt u ook een amfibieëngids ter controle meenemen. In de literatuurlijst wordt een overzicht gegeven van geschikte gidsen.

Voor fuikonderzoek is een vergunning nodig van de Afdeling Natuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

- stap ③ Zoek gericht naar de Vuursalamander door in de geschikte biotopen (zie hoger) vooral onder stenen en dood hout te kijken.
- stap ④ Vul de gegevens eventueel aan met zichtwaarnemingen (bvb. over het land lopende padden of roepende padden en kikkers in het water). Hierbij hoeft u geen aantallen te noteren.
- stap ⑤ Verwerk de gegevens op een inventarisatieformulier.
- stap ⑥ Controleer of er soorten van de Rode Lijst of van de Speciale beschermingszones op de soortenlijst voorkomen.

2.5.2.4

Andere onderzoeksthema's

De beschrijving van de biotische structuur van een groenobject kan volstaan met bovenvermelde onderzoeksthema's. Toch kunnen groenobjecten, vooral grotere parken, nog heel wat andere natuurwaarden bevatten. Zo kunnen parken zeer belangrijk zijn voor zwammen, vleermuizen, enz. Onderzoek van die taxonomische groepen is echter of zeer arbeidsintensief of zeer specialistisch. Daarom is dit niet opgenomen in dit vademecum.

Toch is kennis over die thema's meer dan wenselijk. Neem daarom contact op met deskundigen. Zo kunt u nagaan of er onderzoeksresultaten over andere natuurwaarden bekend zijn voor het groenobject.

2.5.3 Methode voor soortenbeschermend onderzoek

2.5.3.1

Wat kunt u onderzoeken?

De aanwezigheid van bijzondere soorten zal in de afweging en bij de bepaling van de doelstellingen wellicht leiden tot een specifiek beheer om die soorten te beschermen. Zo'n onderzoek moet dus de voorwaarden voor een dergelijk beheer opsporen en evalueren in hoeverre het inpasbaar is in het gehele beheer van het groenobject. Dat vereist specifieke onderzoekstechnieken.

Het soortenbeschermend onderzoek heeft volgende kenmerken:

- Het is meestal gericht op één soort, soms op een soortengroep.
- Het zoekt naar inzicht in het waarom van de aanwezigheid (abiotische en biotische omstandigheden en de impact van het beheer).
- Het wil de populatiestructuur en de populatiegrootte kennen en opvolgen.

2.5.3.2

Aandachtspunten bij het onderzoek

Soortenbeschermend onderzoek stelt de onderzoeker voor twee problemen:

Elke soort vereist specifieke kennis en een eigen onderzoekstechniek en moet daarom bijna altijd door professionele instituten of bureaus gebeuren.

Veel meer dan in een bos of natuurgebied moet men bij soortenbescherming in andere groenobjecten rekening houden met de multifunctionaliteit.

We stelden al dat soortgericht onderzoek specifieke technieken vereist. Onmogelijk om die hier voor alle soorten te beschrijven. Daarom enkele algemene aandachtspunten:

- **Nauwkeurig beschrijven van de populatiegrootte en de populatiestructuur**
De kans op het behoud van een soort wordt vooral bepaald door de populatiegrootte en de populatiestructuur. Hoe groter een populatie is, hoe groter de buffer tegen bedreigende elementen. Nog belangrijker is de populatiestructuur. Verschillende deelpopulaties die samen een metapopulatie vormen, zijn veel kansrijker dan één geïsoleerde populatie.
- **Beschrijven van de levensgemeenschap**
Soorten maken altijd deel uit van een ecologische gemeenschap. Het is belangrijk om minstens een beeld te hebben van de biotische omstandigheden waarin de soort leeft. Een beschrijving van de vegetatie van de onmiddellijke omgeving is een minimum. Aanvullende gegevens over andere soorten zijn wenselijk.
- **Nauwkeurig beschrijven van de vegetatiestructuur**
Vele soorten zijn sterk afhankelijk van de structuurkenmerken van hun leefomgeving. De mate van openheid en de gelaagdheid van de vegetatiestructuur zijn bepalend voor het microklimaat, dat een soort vereist. Een nauwkeurige beschrijving kan problemen achteraf voorkomen.

- **Nauwkeurig beschrijven van de abiotische omstandigheden**

De abiotische omstandigheden zijn vaak de meest bepalende factor voor de aanwezigheid van een soort. Daarom is het wenselijk om de plaatselijke omstandigheden van de leefomgeving zeer nauwkeurig te onderzoeken, bvb. door het uitvoeren van grondboringen, waterpeilonderzoek en waterkwaliteitsonderzoek.

- **Nauwkeurig beschrijven van het gevoerde beheer**

De aanwezigheid van een soort op een bepaalde plaats is vaak al een bewijs van een geschikt beheer. Het is daarom belangrijk om het beheer van de afgelopen jaren nauwkeurig te beschrijven.

- **Nauwkeurig beschrijven van de gebruiksdruk op het gebied**

De intensiteit van de gebruiksdruk op een leefgebied van een bijzondere soort heeft doorgaans een negatieve invloed op of is zelfs nefast voor de betreffende populatie. Het is daarom van groot belang de gebruiksdruk te beschrijven en vooral de evolutie daarin, om de eventuele relatie gebruiksdruk -populatiegrootte te kunnen leggen.

2.6 Beschrijving van probleemsoorten

2.6.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het begrip probleemsoort is nauwelijks te definiëren. Er zijn al eindeloze bladzijden over geschreven en de enige constante is de controverse. De beoordeling van een soort als een probleemsoort verschilt voor iedereen. Daarom mengen we ons niet in deze discussie. Een soort is een probleemsoort als ze dat voor de beheerder is.

2.6.2 Hoe kunt u probleemsoorten beschrijven?

- stap 1 Geef aan welke soorten als probleemsoort beschouwd worden. Motiveer waarom.
- stap 2 Duid op een kaart de actuele verspreiding van deze soorten aan.
- stap 3 (facultatief): Geef aan sinds wanneer deze soort al een probleem vormt.

2.7 Waar kunt u terecht voor hulp?

Het onderzoek van de biotiek is veelomvattend en arbeidsintensief. Toch is in de mate van het mogelijke rekening gehouden met de haalbaarheid ervan. Niet alle onderzoek is even gemakkelijk:

- Voor de *typering* van de onderzoekseenheden (natuurlijke of culturele beplanting, met of zonder natuurwaarde) volstaat een basisnatuurkennis, eventueel aangevuld met de nodige determinatiegidsen.
- Voor de *beschrijving van de culturele beplantingen* is een uitgebreide plantenkennis van soorten en cultivars nodig. Vaak is die kennis te vinden bij groenambtenaren of -arbeiders. Voor bomen en struiken kunt u ook een beroep doen op de kennis van dendrologische verenigingen. Verder zijn er in de handel tientallen boeken over allerlei soorten tuin- en parkplanten. Te veel om op te nemen in de literatuurlijst.
- Het *uitgebreid natuuronderzoek* is haalbaar met mensen met een goede veldkennis. Zij zijn soms te vinden bij de groenambtenaren, maar vaker bij de vrijwilligers in de natuurbeweging. Verder op (onder punt 4) vindt u een overzicht van belangrijke natuurverenigingen, waar u terecht kunt voor de gegevens van plaatselijke of Vlaamse natuurstudiegroepen of personen.
- Het *soortenbeschermend onderzoek* moet gebeuren door gespecialiseerde instellingen of studie bureau's.
- Het *onderzoek van de probleemsoorten* verloopt meestal vlot. In de literatuurlijst is een werk opgenomen over uitheemse probleemsoorten.

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

Dit is het minimumprogramma voor wie de biotiek wil onderzoeken:

- Elk groenobject moet een onderzoek van de biotische structuur ondergaan.
- Voor elke terreineenheid wordt bepaald of het om een culturele of een natuurlijke beplanting gaat. Ook collecties worden apart aangeduid.
- Voor elke terreineenheid wordt bepaald of er minimale natuurwaarde aanwezig is of niet.
- Voor alle culturele beplantingen wordt een beschrijving van de soortenkeuze en de gelaagdheid gemaakt.
- Voor collecties wordt een objectief onderzoek gevoerd naar de soortensamenstelling, de volledigheid van de collectie, de situering van de collectie binnen en buiten het groenobject en de beleving en het gebruik ervan.
- Voor alle culturele beplantingen met natuurwaarden en de natuurlijke beplantingen wordt bepaald of er een uitgebreid of een soortbeschermend onderzoek nodig is.
- In de zones met uitgebreid onderzoek wordt een volledige inventaris opgemaakt van de planten (met een sterke voorkeur voor een schatting van de bedekking), de vlinders (met aantalschatting en aanwezigheid in gradiënten) en de amfibieën (met aantalvermelding).
- In zones met soorten van de Rode Lijst en van Speciale Beschermingszones van planten, dagvlinders of amfibieën wordt een onderzoek gevoerd naar de noodzakelijke maatregelen om die soorten te kunnen handhaven, rekening houdend met de gebruiksdruk op het terrein.
- Voor het gehele groenobject wordt bepaald welke probleemsoorten er aanwezig zijn.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

De concrete vragen verschillen per onderzoek dat gevoerd moet worden: typering van de onderzoekseenheden, onderzoek van culturele beplantingen, onderzoek van collecties, uitgebreid natuuronderzoek, beschermend soortenonderzoek en onderzoek van probleemsoorten.

● Typering van de onderzoekseenheden

- Welke terreineenheden bevatten culturele beplantingen, welke natuurlijke?
- Welke culturele beplantingen zijn te beschouwen als collecties?
- Zijn er in de culturele beplantingen soorten met een zekere natuurwaarde of met een indicatiewaarde voor te ontwikkelen natuurwaarden aanwezig?

● **Cultureelrijke beplantingen**

- Welke types van gazon zijn er en wat is hun kwaliteitsniveau?
- Wat zijn de aanwezige beplantingen (eenjarigen, vaste planten, struiken, bomen)? (beschrijving van - doorgaans - de soortnaam, de menging, de gelaagdheid, en voor struiken het wintergroen zijn)

● **Collecties**

- Welk soort collectie is het?
- Hoe volledig is de collectie?
- Zijn er nog dergelijke collecties en hoe verhoudt de collectie zich ten opzichte van de andere collecties?
- Hoe is de collectie in het groenobject gesitueerd?

● **Uitgebreid natuuronderzoek**

- Welke planten zijn er aanwezig in elke te onderzoeken terreineenheid?
- Hoe zien de bosbestanden eruit op basis van volgende gegevens: hoofdboomsoorten, aanwezigheid van natuurlijke verjonging, aanwezigheid van dood hout, bestandtypes, leeftijd bomen (oudste bomen), menging en bedrijfsvorm?
- Welke dagvlinders komen er in elke te onderzoeken terreineenheid voor en (facultatief) hoe groot zijn hun populaties?
- Welke amfibieën komen er in de waterpartijen voor en (facultatief) hoe groot zijn hun populaties?
- Zijn er bij de onderzochte taxonomische groepen soorten van de Rode Lijst en van Speciale Beschermingszones?
- Wenselijk, maar niet verplicht: zijn er onderzoeksgegevens van andere taxonomische groepen en zijn daar soorten van de Rode Lijst en van Speciale Beschermingszones bij?

● **Beschermend soortenonderzoek**

- Hoe groot is de populatiegrootte van de soort en wat is de populatiestructuur ervan?
- In welke plantengemeenschap komt de onderzochte soort voor?
- Wat is de vegetatiestructuur, waarin de onderzochte soort voorkomt?
- Wat zijn de abiotische omstandigheden, waarin de soort voorkomt?
- Welk beheer wordt er gevoerd en hoe is dat de afgelopen tien jaar geëvolueerd?
- Hoe groot is de gebruiksdruk op die leefplaats momenteel en hoe is die de afgelopen tien jaar geëvolueerd?

● **Probleemsoorten**

- Welke probleemsoorten zijn er?
- Waarom zijn ze een probleemsoort?

4

Adressenlijst

Er zijn tal van studiewerkgroepen, meestal georganiseerd onder een of andere koepel. We vermelden hier enkel die koepels, waar u dan terecht kunt voor gegevens over plaatselijke werkgroepen. Overigens kennen de meeste gemeentebesturen wel de plaatselijke natuurkenners.

Vereniging Belgische Dendrologie

www.dendrologie.be

Natuurpunt Studie

Kardinaal Mercierplein 1
2800 Mechelen
www.natuurpunt.be

Stichting Limburgs Landschap

p.a. Het Groene Huis
Domein Bokrijk
3600 Genk

Vzw Durme

p.a. Bezoekerscentrum Molsbroek
Molenbergenstraat 1
9160 Lokeren
www.vzwdurme.be

Vlinderwerkgroep

p.a. Dirk Maes
Instituut voor Natuurbehoud
Kliniekstraat 25
1070 Brussel
www.instnat.be

Hyla

(Studiewerkgroep amfibieën en reptielen)
p.a. Bart Hellemans
Otterdreef 7
2980 Halle Zoersel

Likona

p.a. Het Groene Huis
Domein Bokrijk
3600 Genk / www.limburg.be/likona

Ankona

Kronenburgerstraat 45
2000 Antwerpen
www.provant.be/pih/ankona

Brakona,

leefmilieu@vl-brabant.be

5

Literatuurlijst

Hieronder volgt een overzicht van belangrijke determinatiegidsen en andere nuttige boeken per onderzoeksthema. De voorgestelde boeken zijn gekozen in functie van hun specifieke bruikbaarheid in Vlaanderen.

● Plantengidsen en flora's

Lambinon et al.,

Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord – Frankrijk en de aangrenzende gebieden.

Nationale Plantentuin van België, 1998, 1091 p.

(standaardwerk, maar enkel voor ervaren botanisten)

Van der Meyden R.,

Heukels' Flora van Nederland.

Wolters – Noordhoff, 1996, 676 p.

(ook een gewone flora, iets eenvoudiger dan de vorige)

Eggelte H.,

Veldgids Nederlandse Flora.

KNNV – Uitgeverij, 2000, 424 p.

(alternatieve flora, soms zeer handig)

Blamey M. & Grey – Wilson C.,

De geïllustreerde flora.

Tirion, 2003, 543 p.

(zeer mooi, maar dik en niet handig in het veld)

Aichele D.,

Wat bloeit daar?

Tirion, 2001, 425 p.

(zeer eenvoudig, voor beginners, maar lang niet volledig)

Verloove F.,

Ingeburgerde Plantensoorten in Vlaanderen.

Brussel, 2002, Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 20.

(enkel voor uitheemse probleemsommen)

Baudouin et al.,

Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987 – 1992.

Stichting Spoelbergh – Artois, 1992, 511 p.

(enkel bomen)

Schaminee et al.,

De vegetatie van Nederland.

Uppsalla – Leiden, Opalus Press, 1995-1999, 1742 p.
(standaardwerk over fytosociologie en Braun Blanquet)

● **Vlindergidsen**

Wynhof I., Van Swaay C. & van der Made J.,

Veldgids dagvlinders.

KNNV Uitgeverij, 2001, 224 p.

Anonymus, *Vlinders van Europa. ANWB –Natuurgids*, 2000, 192 p.

● **Amfibieëngidsen**

Vervust B.,

Determinatietabel voor amfibieën en reptielen.

J.N.M. – A.R.W.G., 1998, 47 p.

Lenders et al.,

Waarnemen en herkennen van Amfibieën en Reptielen in het veld.

Stichting Ravon, 1993, 80 p.

Nollert A. & C.,

Amfibieëngids voor Europa.

Tirion, 2001, 382 p.

(zeer uitgebreid, maar met foto's)

● **Andere nuttige literatuur**

Afdeling Bos & Groen,

Inhoudelijke richtlijnen voor de opmaak van een uitgebreid bosbeheerplan.

Brussel, 2003.

Kuycken E. (red),

Natuurrapport 1999, Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid.

Brussel, Instituut voor Natuurbehoud, 1999, 250 p. + bijlagen

Kuycken et al. (red),

Natuurrapport 2001. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid.

Brussel, Instituut voor Natuurbehoud, 2001, 366 p. + CD – rom.

Kuycken et al. (red),

Natuurrapport 2003. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid.

Brussel, 2003, Instituut voor Natuurbehoud.

Bijlage 1: Lijst van planten voor basisonderzoek

Naam groenobject :

Nummer terreineenheid :

● Waterpartijen

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Fonteinkruid (alle soorten)	divers		
Sterrenkroos (alle soorten)	divers		
Watteranonkel (alle soorten)	divers		
Witte waterlelie (niet aangeplant)	voedselrijk		
Gele plomp (niet aangeplant)	voedselrijk		
Kikkerbeet	voedselrijk		
Oeverkruid	voedselarm		
Blaasjeskruid (alle soorten)	voedselarm		
Veenmos (alle soorten)	voedselarm		

● Oeverzone of moeraszone

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Vergeet-me-nietje (alle soorten)	divers		
Zegges (alle soorten, behalve Ruige zegge ³⁰) (niet aangeplant)	divers		
Riet (niet aangeplant)	voedselrijk		
Lisdodde (alle soorten) (niet aangeplant)	voedselrijk		
Grote kattenstaart	voedselrijk		
Gele lis	voedselrijk		
Gagel (niet aangeplant)	voedselarm		

³⁰ Ruige zegge is makkelijk herkenbaar aan de beharing in de bladoksel en op de bladschede.

● **Bos (enkel struiken, niet aangeplant)**

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Hazelaar	divers		
Vuilboom (Spork)	divers		
Kers (zonder Amerikaanse vogelkers)	divers		
Gelderse roos	divers		
Meidoornsoorten	divers		
Rozen (inheems)	voedselrijk		
Rode kornoelje	voedselrijk		
Kardinaalsmuts	voedselrijk		

● **Bos (enkel kruiden)**

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Havikskruiden	divers		
Kamperfoelie (niet aangeplant)	divers		
Varens (zonder Adelaarsvaren)	divers		
Viooltjes (alle soorten)	divers		
Zegges	divers		
Speenkruid	voedselrijk		
Bosanemoon	voedselrijk		
Grote muur	voedselrijk		
Bosbes (beide soorten)	voedselarm		
Struikheide	voedselarm		
Lelietje-van-dalen / Dalkruid	voedselarm		

● **Gazon (laat ter controle de gazon een tweetal weken langer doorgroeien)**

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Brunel	voedselrijk		
Kruipend zenegroen	divers		
Veld- of schapenzuring	divers		
Ereprijssoorten (behalve Grote en Gewone ereprijs)	divers		
Duizendblad	voedselrijk		

● **Graslanden, anders dan gazon**

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Koekoeksbloem	voedselrijk		
Moerasspirea	divers		
Leverkruid	divers		
Zegges (alle soorten, behalve Ruige zegge)	divers		
Vergeet-me-nietje (alle soorten)	divers		
Veld- en schapenzuring	divers		
Kruipend zenegroen	voedselrijk		
Wilde peen	voedselrijk		
Margriet	voedselrijk		
Pinksterbloem	voedselrijk		
Hertshooisoorten (ook sint- janskruid)	divers		
Walstro (alle soorten behalve kleefkruid)	divers		
Klavers (alle soorten, behalve witte, rode en bastardklaver) en rolklavers	divers		

Bijlage 2: Lijst van dagvlinders voor basisonderzoek

Naam groenobject :

Nummer terreineenheid :

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aanwezigheid (kruisje/eventueel 'gra')	Aantalschatting (code)
Zwartsriet/Geelsprietdikkopje	Grasland		
Groot dikkopje	Vochtig grasland, bosrand en moeras		
Oranjetip	Grasland en bosrand		
Eikenpage ³¹	Eikenbossen		
Icarusblauwtje ³²	Droog grasland		
Argusvlinder	Schraal droog grasland		
Hooibeestje	Schraal droog grasland		
Oranje zandoogje	Bloemrijk struweel en bosrand		
Koevinkje	Bos en bosrand		

³¹ Ga de toppen van eikenbomen na bij zonnig weer tijdens de ronde eind juni en in augustus.

³² Bij de determinatie moet enkel het onderscheid met Boomblauwtje worden gemaakt. Eventuele foute determinaties van andere blauwtjes dan het Boomblauwtje komen altijd aan het licht bij de intensieve inventarisaties en hebben dan altijd betrekking op zeldzame soorten.

Bijlage 3: Lijst van dagvlinders voor uitgebreid onderzoek

Deze lijst is een selectie van de dagvlinders in Vlaanderen op basis van hun voorkomen.

Eerst staan alle soorten, die op de Rode Lijst staan aangeduid als 'momenteel niet bedreigd'. In de meeste groenobjecten zullen enkel soorten uit dit deel van de lijst voorkomen.

In het tweede deel van de lijst worden enkel de soorten opgenomen, die op de Rode Lijst staan als 'kwetsbaar' (K) en 'bedreigd' (B). De andere soorten zijn niet opgenomen. Mocht u toch een van die soorten zien, dan kunt u die in de laatste tabel zelf toevoegen.

Naam groenobject :

Nummer terreineenheid :

Soortnaam	Biotoopvoorkeur	Aantalschatting (code en 'gra' indien nodig)
Zwartspriddikkopje	Grasland	
Geelspriddikkopje	Grasland	
Groot dikkopje	Vochtig grasland, bosrand en moeras	
Koninginnepage	Overal	
Oranjetip	Grasland en bosrand	
Groot koolwitje	Overal	
Klein koolwitje	Overal	
Klein geaderd witje	Overal	
Citroenvlinder	Vooral bosrand en ruigte	
Kleine vuurvlinder	Schrale graslanden en heide	
Eikenpage	Eikenbossen	
Boomblauwtje	Struikgewas en open bos	
Icarusblauwtje	Droog grasland	
Dagpauwoog	Overal	
Kleine vos	Overal	
Gehakkelde aurelia	Bosrand en open bos	
Landkaartje	Bosrand en open bos	
Distelvlinder	Trekvlinder	

Atalanta	Trekvlinder
Bont zandoogje	Bos en bosrand
Argusvlinder	Schraal droog grasland
Hooibeestje	Schraal droog grasland
Oranje zandoogje	Bloemrijk struweel en bosrand
Koevinkje	Bos en bosrand
Bruin zandoogje	Graslanden
Bont dikkopje (K)	Overgang van vochtig grasland naar vochtig bos
Groentje (K)	Combinatie van open bos en hei
Bruine eikenpage (K)	Bos en bosrand op zand
Heideblauwtje (K)	Heide
Bruin blauwtje (K)	Droog schraal grasland
Kleine ijsvogelvlinder (K)	Bossen met Kamperfoelie
Heivlinder (K)	Droge hei met open zandplekken
Aardbeivlinder (B)	Schrале graslanden en heide
Kommavlinder (B)	Droge, schrale heide en grasland
Sleedoornpage (B) ³³	Bosrand met Sleedoorn
Gentiaanblauwtje (B)	Natte hei met Klokjesgentiaan
Grote vos (B)	Grote lichte en vochtige bossen
Grote weerschijnvlinder (B)	Vochtige bossen met wilgen

³³ In Brabant en het zuiden van Oost-Vlaanderen is er een relatief grote kans in parken.

Bodem en hydrologie

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van de bodem in groenobjecten is veelomvattend. In de eerste plaats gaat het om het bodemprofiel en de hydrologie, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het bodemprofiel wordt gevormd door de bovenste grondlagen, zoals die in een natuurlijke situatie voorkomen.

De *hydrologie* is de studie van het gedrag van grondwater. In groenobjecten is het natuurlijke bodemprofiel vaak sterk aangetast en vervangen door een ingebrachte bodem. Dan spreken we over een *substraatbodem*.

De studie van het bodemprofiel en van de hydrologie vormen een onderdeel van de standplaatsstudie, ook de studie van de *abiotiek* genoemd. Naast bodemprofiel en hydrologie, horen daartoe ook de *hydrografie* (het gedrag van oppervlaktewater - beken, rivieren, waterpartijen, enz.) en het *reliëf*. Die vier elementen van de abiotiek beïnvloeden elkaar en kunnen dus nooit als zelfstandig thema worden geïnterpreteerd. Bodemprofiel en hydrologie moeten altijd worden bestudeerd in combinatie met hydrografie en reliëf (die in de volgende twee rubrieken aan bod komen).

1.2 Belang en toepassing

De standplaatskenmerken zijn zeer belangrijk, zowel voor de biotische structuur (spontane vegetatie en beplantingen) als voor de functie - invulling. Een grondige kennis van de bodem en de hydrologie werkt altijd *kostenbesparend*, want men voorkomt verkeerde aanplantingen, een verkeerde situering van functies, enz. Een degelijk onderzoek zorgt voor juiste beslissingen. Daarom moet u voor elk groenobject een studie van het bodemprofiel maken.

Dit kan niet overal op dezelfde manier. Naargelang de aard van het groenobject en/of de beschikbare gegevens, verschilt de wijze van onderzoek van het bodemprofiel (en eventueel de hydrografie).

1. In klein openbaar groen en (delen van) parken in sterk urbaan gebied gaat het vaak om substraatbodems. Soms is er een goede beschrijving voorhanden van de herkomst en de samenstelling van dat substraat en ook van de ligging van de leidingen in de bodem. Dan is er geen verder onderzoek nodig.
2. Wanneer er een bodemkaart van het terrein beschikbaar is, kunt u die bestuderen. Tegelijkertijd kunt u de studie van de (voor)geschiedenis van het groenobject bekijken op eventuele sterke wijzigingen van het bodemprofiel. Indien die niet te vinden zijn, kunt u besluiten dat het natuurlijke bodemprofiel aanwezig is. Verder onderzoek is niet meer nodig.
3. Voor terreinen waarvan er geen bodemkaart is of waarin er ongedocumenteerde bodemwijzigingen hebben plaatsgehad, is eigen profielonderzoek noodzakelijk.
4. Voor terreinen met een zeer hoge natuurwaarde (zeldzaam in parken en openbaar groen) is een grotere zekerheid omtrent het bodemprofiel wenselijk en is specialistisch onderzoek nodig. Ook het opvolgen van de hydrologie via peilbuisonderzoek is aan te bevelen.

Vanzelfsprekend is ook bodemvervuiling een belangrijk thema, dat in het onderzoek de nodige aandacht verdient.

1.3 Onderzoeksthema's

De bodem is om bovenvermelde redenen enorm belangrijk. Het Harmonisch Park- en Groenbeheer gaat uit van een groot respect voor de bodem en voor de andere standplaatskenmerken.

Het onderzoek moet zich daarom richten op vier vragen:

- Wat zijn de bodemprofielen die in het groenobject voorkomen en hoe zijn ze ruimtelijk verdeeld?
- In hoeverre is het bodemprofiel (inclusief de hydrologie) nog natuurlijk? Indien niet, welke ingrepen zijn er gebeurd?
- Welk substraat is ingebracht en hoe is de hydrologie?
- Is er sprake van bodemvervuiling? Zo ja, welke?

2 Onderzoek

Het bodemprofiel en de hydrologie kunt u op verschillende manieren onderzoeken: door een onderzoek van de beschrijving van bodemwerken, een studie van de bodemkaart, eigen bodemonderzoek, een chemisch onderzoek van de bodem, drainage en irrigatie en een samenvattend onderzoek.

2.1 Beschrijving van bodemwerken

2.1.1 Wat kunt u onderzoeken?

Beschrijving van bodemwerken richt zich uitsluitend op groenobjecten, waarvan de bodem sterk gewijzigd is. Bronnenonderzoek maakt dit onderzoek zeer eenvoudig en voorkomt verdere en complexere stappen.

2.1.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

Het enige aandachtspunt is de kwaliteit van de beschrijving. Een beschrijving moet voldoen aan volgende criteria:

- De verschillende ingebrachte substraten en de gelaagdheid ervan (bij voorkeur met de dikte ervan) moeten nauwkeurig beschreven zijn. Bij verkeersgroen is het noodzakelijk om ook de aanwezigheid van ingebracht substraat (bvb. plantgaten) aan te geven.
- Er moet ook een beschrijving zijn van de hydrologie. Soms zal een algemene aanduiding volstaan (bvb. permanent nat, bovenste laag steeds droog, sterk wisselende watertafel, stagnerend water wegens verdichting), soms moeten daarnaast ook eventuele ingrepen op de waterhuishouding zijn aangeven (drainage, irrigatie, enz.). Indien deze elementen niet duidelijk beschreven zijn, is het nodig om profielboringen uit te voeren.

2.1.3 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 Controleer de gegevens over bodemsubstraat en hydrologie in het onderzoek naar de (voor)geschiedenis van het groenobject.
- stap 2 Geef een gedetailleerde beschrijving van de hydrologie en het substraat.

Om dubbel werk te voorkomen kunt u het best al rekening houden met bovenstaande vragen wanneer u het historisch onderzoek voert en/of dit tijdig doorgeven als aandachtspunt aan degene die dat onderzoek voert.

2.2 Bodemkaart

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

De bodemkaart is de makkelijkste vorm van onderzoek naar bodemprofielen. Zo'n kaart biedt vrij volledige informatie over textuur (korreltype), vochttrap (hydrologie) en profielontwikkeling (bodemevolutie en menselijke beïnvloeding ervan).

2.2.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

2.2.2.1

Beperkingen van een bodemkaart

Een bodemkaart heeft enkele belangrijke beperkingen:

- Urbane milieus zijn niet in kaart gebracht. Precies daar liggen heel veel groenobjecten, klein openbaar groen maar ook parken, waarover er dus geen gegevens beschikbaar zijn. De bruikbaarheid van de bodemkaart voor onderzoek naar de bodemprofielen van groenobjecten is dus beperkt.
- Enkele categorieën die op de bodemkaart worden gebruikt, die nogal eens voorkomen in groenobjecten, zeggen niets over het bodemprofiel:
  - OB: bebouwde zone
  - ON: opgehoogde terreinen
  - OT: vergraven terreinen

Als de bodemkaart om bovenvermelde redenen niet bruikbaar is, zult u een eigen onderzoek naar de bodemprofielen moeten doen.

- De grenzen op een bodemkaart tussen twee verschillende bodemtypes zijn indicatief. Ze mogen niet worden geïnterpreteerd als strakke grenzen.
- De gegevens van een bodemkaart zijn niet altijd actueel correct. Groenobjecten hebben in het verleden vaak verregaande ingrepen in de standplaatskenmerken ondergaan. Controle van de gegevens van de bodemkaart in groenobjecten is dus wenselijk.

2.2.2.2

Bodemprofielen en terreineenheden

Bodemprofielen houden geen rekening met menselijk bepaalde grenzen. Ze zijn dus niet te reduceren tot de grenzen van het groenobject of van terreineenheden. Maar ze zijn wel van belang voor de vegetatie en de functie-invulling van de terreineenheden. Daarom is het belangrijk om de bodemkaart te bespreken op het niveau van de terreineenheden. U zult merken dat er vaak wel verschillende bodemtypes (vooral vochttrappen) in één terreineenheid voorkomen.

Voor terreineenheden met een belangrijke (potentiële) natuurwaarde is het wenselijk om gedetailleerder onderzoek te verrichten binnen die terreineenheid (zie verder).

2.2.3 Hoe pakt u het aan?

De moeilijkheid van het werken met een bodemkaart ligt niet in het lezen van de kaart - alle codes staan afgedrukt - maar wel in de interpretatie ervan. Om praktische redenen wordt hier enkel het stappenplan uitgelegd. De interpretatiegegevens worden als bijlage toegevoegd.

- ↓ stap ① Neem de bodemkaart, vergroot ze en teken de terreineenheden met hun nummer. De bodemkaart bestaat op papier (te koop bij Laboratorium voor Bodemkunde, Universiteit Gent), maar is ook digitaal beschikbaar. Op de site www.gisvlaanderen.be zijn de kaarten te vinden en als onbewerkbaar beeld te downloaden. Bij GIS-Vlaanderen is er ook een versie te koop, die te integreren is in een GIS-programma.
- stap ② Bespreek de gegevens van de bodemkaart. Wanneer er slechts één of enkele bodemprofielen zijn in het hele groenobject, hoeft u de opsplitsing per terreineenheid niet te maken en volstaat een bespreking van het geheel. Zoniet bespreek dan het bodemtype per terreineenheid.

Het is erg waarschijnlijk dat terreineenheden die op twee duidelijk verschillende bodemtypes voorkomen, als aparte terreineenheden zijn aangeduid. Besteed vooral aandacht aan die eenheden, die toch op verschillende bodemtypes voorkomen. Wellicht moet u dan de weergave van de bodemtypes op de bodemkaart wantrouwen en is bijkomend onderzoek noodzakelijk.

2.2.4 Waar kunt u terecht voor hulp?

Op basis van de bijlage en met begeleidende literatuur is het mogelijk om het onderzoek zelf te voeren. Zeker wie met ruimtelijke ordening en/of openbare werken vertrouwd is, heeft doorgaans veel ervaring in de interpretatie van bodemkaarten.

2.3 Eigen bodemonderzoek

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

Zelf bodemprofielen onderzoeken levert zeer nauwkeurige informatie op over textuur, vochttrap en profielontwikkeling. U krijgt ook informatie over eventuele verstoringen en de mate daarvan. De nauwkeurigheid is natuurlijk afhankelijk van de intensiteit van het onderzoek.

2.3.2 Aandachtspunten bij het onderzoek

Een eigen bodemonderzoek voeren, is in heel veel gevallen noodzakelijk (bvb. geen of een onduidelijke aanduiding op de bodemkaart) of wenselijk (bvb. ter controle van de bodemkaart na grootschalige werken aan de bodem bij parkinrichting). Eigen onderzoek vergt heel wat kennis. Voor de meeste gemeenten is het niet haalbaar om met eigen mensen zo' n onderzoek te voeren. Het is wenselijk dat ze daarvoor dan gaan aankloppen bij een gespecialiseerde instelling of bureau. De wijze

waarop, de intensiteit en de onderzoeksvragen kunnen sterk verschillen en het is dus belangrijk om vooraf nauwkeurig te bepalen wat u precies wilt.

2.3.3 Hoe pakt u het aan?

De hieronder beschreven methode is vooral gericht op het uitschrijven van een onderzoeksopdracht. We gaan ervan uit dat ambtenaren, die het onderzoek toch zelf doen, voldoende expertise hebben.

- ↓ stap 1 Bepaal de hoeveelheid boringen, die u noodzakelijk acht. Standaard en toegepast voor de opmaak van een bodemkaart wordt gekozen voor een vierkantverband op basis van acht boringen per hectare (bron: Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek). In functie van specifieke afwegingen kunnen meer boringen nodig zijn. Een tweetal redenen springen eruit:
- terreineenheden, waar men in functie van bepaalde gebruiksvormen, ingrepen wil doen in de waterhuishouding;
  - terreineenheden, waarvan men vermoedt dat er mogelijkheden zijn voor kwaliteitsvolle natuur.
- stap 2 Voer de boringen uit en bepaal de *bodemtypes*, zoals dat gebeurt voor de bodemkaart. Duid ze nauwkeurig aan op de kaart, zodat u voor elke boring een punt en een bodemserie op uw kaart krijgt. Er is minstens onderzoek nodig voor de bepaling van de textuur, de drainageklasse en de profielontwikkeling van de bodem. Het is wenselijk om desgevallend ook substraat en varianten te bepalen. Op terreinen met sterk verstoorde bodems is het niet mogelijk om een klassieke bodembepaling te doen. Vaak vindt men er vergraven bodems of verschillende bodemtypes door elkaar. U beschrijft dan de verschillende bodemtypes en geeft de dikte van de lagen aan. Indien mogelijk beschrijft u ook de hydrologie. Frequent voorkomend is een *valse watertafel* (een waterhoudende laag als gevolg van ingebrachte grond, die zorgt voor sterk wisselende waterstanden).
- stap 3 Maak een *eigen bodemkaart* op basis van de kaart met de resultaten van de verschillende boringen, door bij elkaar liggende boorpunten met gelijke resultaten als één bodemtype te clusteren. Eventueel kunt u nog bijkomende boringen uitvoeren om de grenzen van twee aan elkaar grenzende bodemtypes nauwkeuriger af te lijnen.

Een bodemtype wijzigt als één van de elementen uit de bodemserie verandert.

2.4 Chemisch onderzoek van de bodem

2.4.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek van de chemische samenstelling van de bodem heeft twee componenten, die gerelateerd zijn aan de doelstelling van het onderzoek:

- de *mineralensamenstelling*. U onderzoekt de natuurlijke bodems om zones te detecteren, die geschikt zijn voor het ontwikkelen van natuurwaarden of om een geschikte beplanting te kunnen kiezen

- de aanwezigheid van *vervuiling*. U onderzoekt (indicaties van) de aard en de ernst van de bodemvervuiling

2.4.2 Hoe pakt u het aan?

Onderzoek naar de chemische samenstelling gebeurt op basis van bodemstalen en kan aansluiten op het eigen profielonderzoek. Het gaat altijd om gespecialiseerd onderzoek, dat afhankelijk van de doelstelling door een andere instelling kan gebeuren.

2.4.2.1

Mineralen

Tal van mineralen kunnen worden onderzocht, maar de belangrijkste zijn stikstof (in verschillende vormen), fosfaat, kalium en calcium. Ook de aanwezigheid van ijzerionen is interessant. Het onderzoek naar de mineralensamenstelling kan enkel door gespecialiseerde instellingen worden uitgevoerd. De belangrijkste is de Bodemkundige Dienst van België, die dergelijk onderzoek vooral voor landbouwdoeleinden uitvoert. Ze controleren dan de bodemvruchtbaarheid en geven bemestingsadviezen. Dat laatste is vanzelfsprekend niet de bedoeling als men natuurlijke terreineenheden wil realiseren.

Sinds kort kan de Bodemkundige Dienst van België ook onderbouwde adviezen geven voor gazon, *sportvelden en beplantingen* (vooral bomen), maar voor andere types (hooilanden, ruigten, enz.) is het nog enkele jaren wachten (mondelijke mededeling BDB).

2.4.2.2

Bodemvervuiling

- ↓ stap ① Is er vervuiling bekend of wordt ze vermoed? Indien niet, dan is verder onderzoek overbodig.
- stap ② Is de vervuiling bekend bij OVAM? Zo ja, geef de gegevens weer die bij OVAM beschreven zijn. Op www.ovam.be zijn een overzichtskaart en de bijhorende gegevens van alle onderzochte sites beschikbaar. Ook de wet- en regelgeving terzake wordt er toegelicht.
- stap ③ Indien u bodemvervuiling vermoedt, is onderzoek nodig door een bodemsaneringsdeskundige. Op bovenvermelde website is een lijst van erkende bodemsaneringsdeskundigen te vinden.

Vanaf januari 2004 is een milieuhygiënisch onderzoek verplicht bij elk grondverzet van meer dan 250 kubieke meter.

2.5 Drainage en irrigatie

2.5.1 Wat kunt u onderzoeken?

Zelfs in groenobjecten met een (nagenoeg) natuurlijk bodemprofiel is er vaak sprake van drainage en soms irrigatie. Dat is een zeer belangrijk gegeven dat nauwkeurig beschreven moet worden.

2.5.2 Hoe pakt u het aan?

Bestaande drainage of irrigatie is bij de parkbeheerder meestal goed gekend. Het onderzoek is dus makkelijk.

- ↓ stap ① Beschrijf de aanwezige drainage- en irrigatiesystemen per terreineenheid (met het nummer). Situeer ze op een kaart.
- stap ② Beschrijf de actuele kwaliteit ervan.

2.6 Samenvattend onderzoek

2.6.1 Wat kunt u onderzoeken?

De verschillende onderzoeksmethodes hebben verschillende beschrijvingen en kaarten opgeleverd. Om een duidelijk beeld van het geheel te krijgen is het interessant om een totaalkaart te maken: die zal heel belangrijke informatie leveren over de relaties tussen bodem en gebruik, bodem en aanplantingen, en bodem en natuurwaarden.

2.6.2 Hoe pakt u het aan?

U kunt op twee niveaus werken. Ofwel doet u het minimum, ofwel - en dat is wenselijk - verzamelt u zo veel mogelijk informatie om tot een totaalbeeld van de bodem te komen.

- ↓ stap ① Maak een natuurlijkheidskaart (de mate van ongestoordheid van de bodem en hydrologie) op basis van de hoger gevonden gegevens met volgende categorieën:
  - A) zowel bodemprofiel als hydrologie zijn (nagenoeg) onaangetast; er zijn enkel ingrepen gebeurd in functie van grondbewerking (ploegen, spitten, enz.);
  - B) het bodemprofiel is (nagenoeg) onaangetast, maar de hydrologie is wel gewijzigd (bvb. drainage);
  - C) er waren grondverplaatsingen en verandering in hydrologie in functie van de aanleg;
  - D) niets aan de bodem is nog natuurlijk. Er is substraat aangevoerd of er zijn bodemvreemde stoffen aanwezig (bvb. stort, resultaten van wegenwerken, enz.).
- stap ② Maak een bodemkaart op voor het groenobject op basis van de onderzoeksresultaten van alle methodes, die u toegepast heeft.

2.7 Zones met een hoge natuurwaarde

2.7.1 Afbakening

Zones met een hoge natuurwaarde³⁴ verdienen een grondige evaluatie van het bodemprofiel en de hydrologie, want het behoud en de ontwikkeling ervan zijn sterk gerelateerd aan de standplaatsfactoren. Het komt er dus op aan om in die gevallen elke onzekerheid over het bodemprofiel en de hydrologie uit te sluiten. Dit vergt ver- gaand onderzoek, is vaak sterk specialistisch en duur.

In de meeste groenobjecten is het probleem niet aan de orde. In een zone met een hoge natuurwaarde moet er minstens sprake zijn van een vrij volledige levensge- meenschap (dus soortenrijk) en van zeldzame soorten (dus meestal soorten die op een Rode Lijst staan).

2.7.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ **stap 1** Zorg voor een uitgebreide controle van de bodemprofielen. Indien er een bodem- kaart beschikbaar is, moet u enkele proefboringen doen ter controle. Is er geen bo- demkaart, dan is er een eigen profielonderzoek nodig voor de terreineenheden met een hoge natuurwaarde, waarbij het aantal boringen heel wat hoger is dan acht per hectare zoals bij het gewone bodemonderzoek. De hoeveelheid is een beetje afhan- kelijk van het terreintype, maar vijftien tot twintig boringen per hectare zijn niet over- dreven.
- stap 2** Voor gronden met een drainageklasse c tot en met f is het zinvol om een peilbuizen- onderzoek te voeren. Het plaatsen van peilbuizen (aantal en type) is afhankelijk van de omstandigheden en kunt u het best overlaten aan een gespecialiseerde instel- ling. Nadien moeten de peilbuizen worden opgemeten met speciale toestelletjes, om de veertien dagen of minstens maandelijks.

Ideaal is een ecohydrologisch onderzoek, dat u een totaaloverzicht geeft van de bodem (profiel en chemische samenstelling) en de hydrologie (grondwaterevolutie, grondwaterstromen en bronnen van het grondwater, chemische samenstelling). Dergelijk onderzoek is duur en kan slechts gebeuren door gespecialiseerde weten- schappelijke instellingen en bureaus.

³⁴ Zie ook rubriek Biotiek.

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Van elk groenobject of onderdeel ervan moet u het bodemprofiel en de hydrologie nauwkeurig beschrijven met een geschikte methode.
- Beschrijf de eventueel aanwezige drainage en irrigatie en geef de actuele kwaliteit en (voor irrigatie) het gebruik ervan aan.
- Maak een natuurlijkheidskaart van de bodemprofielen en hydrologie.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Geef van elk onderdeel van het groenobject de bodemserie of een beschrijving van het bodemprofiel en de hydrologie (bij gewijzigde gronden)
- Geef de aanwezigheid van drainage en irrigatie aan voor elke betreffende terreineenheid
- Geef van elke terreineenheid de ongestoordheid van de bodem aan
- Zijn er vervuilde bodems gekend? Wat is de aard van de vervuiling?
Facultatief maar wenselijk, zeker bij voorziene omvorming:
- Beschrijf de chemische samenstelling van de bodems

Voor zones met een hoge natuurwaarde is het wenselijk om nauwkeuriger bodemonderzoek en in bepaalde gevallen ook peilbuizenonderzoek te doen.

4

Literatuur

Over bodemkunde is zeer veel literatuur verschenen. Twee werken, het eerste grondig en het tweede eenvoudig, kunnen hulp bieden:

Deckers, J.,

Bodemgeografie.

KUL, Faculteit Landbouwkundige en Toegepaste Biologische Wetenschappen. Laboratorium voor Bodem en Water. 2002, 278 p.

Denis, J.,

Geografie van België.

Brussel. Gemeentekrediet, 1992, 624 p.

5

Adressenlijst

Volgende instellingen kunnen informatie geven over verschillende aspecten van het bodemonderzoek:

Universiteit Gent, Laboratorium voor Bodemkunde

Krijgslaan 281 – S8
9000 Gent
www.zadeh.rug.ac.be

Bodemkundige Dienst van België

Willem De Croylaan 48
3001 Leuven – Heverlee
www.bdb.be

Openbare Vlaamse Afval Maatschappij (Ovam)

Stationsstraat 110
2800 Mechelen
www.ovam.be

Bijlage:

Toelichting bij de codes van de bodemkaart

De codes van de bodemkaart betreffen textuurklassen, drainageklassen, profielontwikkeling en varianten, en substraten.

1 Textuurklassen

De textuurklasse wordt aangeduid met een hoofdletter, die in principe als eerste letter in de code terug te vinden is:

- **U: zware kleibodem** - zeer voedselrijk
- **E: kleibodem** - voedselrijk tot zeer voedselrijk
- **A: leembodem** - matig voedselrijk tot voedselrijk
- **L: zandleem** - matig voedselrijk
- **P: licht zandleem** - matig voedselrijk tot matig voedselarm
- **S: lemige zandbodem** - matig voedselarm
- **Z: zand** - voedselarm tot zeer voedselarm
- **V: veenbodem** - bodem met veel slecht verteerd organisch materiaal
- **I: stenige bodem** - bodem met meer dan 15 % stenig materiaal

2 Drainageklassen

De drainageklasse staat aangeduid als een kleine letter en volgt op de hoofdletter van de textuurklasse (in principe de tweede letter).

Verklaring bij enkele begrippen :

- **gley**
roestverschijnselen als gevolg van waterschommelingen. Bij een wisseling van de waterstand in bodems met een hoog vermogen om water vast te houden (klei en leem) ontstaat een roestvlekkenpatroon (ijzeroxide) met zwarte bolletjes (mangaan). Dit is een gevolg van oxidatie bij lage waterstand en reductie bij hoge waterstand. De mate waarin de waterstand wisselt, bepaalt dus de mate van gley. Daaraan kunt u ook de winterwaterstand aflezen. Gley komt voor bij volgende textuurklassen: U, E, A.
- **reductie**
reductie is de bodemtoestand bij een permanente waterverzadiging. Alle poriën zijn gevuld met water en er komt geen lucht voor. De grond kleurt (een variant van) grijs en/of blauw.
- **oxidatie**
oxidatie treedt op bij bodems met sterk wisselende grondwaterstanden. In de natte periode wordt ijzer opgelost door anaërobe ijzerbacteriën, die in de droge periode voor roestkleurige vlekken zorgen in de bodem.

Tabel drainageklassen

Symbool	Definitie		Natuurlijke drainage		Diepte (cm) waarop roest -of reductie begint		
	leem-klei	zand	leem-klei	zand	leem-klei	zand	roest
.a.	-	zeer droog	-	te sterk	-	-	-
.b.	(niet gleyig)	droog	goed	iets te sterk	>125	90-125	-
.c.	zwak gleyig	matig droog	matig		80-125	60-90	-
.d.	matig gleyig	matig nat	onvoldoende		50-80	40-60	-
.h.	sterk gleyig (stuwwater)	nat	tamelijk slecht		30-50	20-40	-
.i.	zeer sterk gleyig	zeer nat	slecht		0-30	0-20	-
.e.	sterk gleyig met reductie	nat	tamelijk slecht		30-50	20-40	>80
.f.	zeer sterk gleyig met reductie	zeer nat	slecht		0-30	0-20	40-80
.g.	gereduceerd	uiterst nat	zeer slecht		-	-	<40

3 Profielontwikkeling

De profielontwikkeling geeft de bodemontwikkeling weer door de geschiedenis heen. Ze wordt weergegeven met een kleine letter, die na de drainageklasse komt (in principe de derde letter).

Volgende lettercodes staan voor volgende profielen :

- **a**: met textuur B horizont
- **b**: met structuur B horizont (met kleur B horizont in zandige grint)
- **c**: met sterk gevlekte textuur B horizont
- **d**: met geelrode textuur B horizont
- **e**: met zwartachtige humus A horizont
- **f**: met zwakke humus en/of ijzer B horizont
- **g**: met duidelijke humus en/of ijzer B horizont
- **h**: met verbrokkelde humus en/of ijzer B – horizont
- **m**: met diep antropogene humus A – horizont
- **p**: zonder profielontwikkeling
- **x**: met niet-bepaalde ontwikkeling

4 Varianten van moedermateriaal of profielontwikkeling

De nauwkeurigheid van de bodemserie kan worden versterkt door een aantal symbolen toe te voegen, die betrekking hebben op varianten. Het gaat opnieuw om kleine letters, die na de bodemserie worden geplaatst. Wanneer het gaat om varianten van het moedermateriaal, wordt de letter er gewoon achter geplaatst.

Gaat het om varianten van de profielontwikkeling, dan worden ze tussen haakjes gezet. Er zijn een hele reeks mogelijkheden.

We beperken ons hier tot enkele veel voorkomende:

- **e**: met stenige bijmenging
- **k**: kalkhoudend
- **m**: met ijzerrijke bovengrond (moerasijzererts)
- **n**: met sterke (Maas)grintbijmenging (enkel in Z, S en P). Dit komt vaak voor in Limburg en de Antwerpse Kempen. Let op : bij G staat n voor krijtbijmenging
- **t**: met grintbijmenging bij de andere texturen
- **y en z**: fijner of zwaarder wordend in de diepte
- **(v)**: met venige bovengrond (dus bij minder dan 30 cm veen)
- **(z)**: met zeer humusarme grond (bvb. bij stuifzanden)
- **(m)**: met sterk verdichte bodem (vaak van belang in groenobjecten en stedelijke omgeving)

5 Substraat

Een substraat is een onderliggende laag, die duidelijk afwijkt van de bovenste bodemlaag. Ze wordt aangegeven door een kleine letter vóór de textuurklasse:

- **z**: met zeer humusarme grond (bvb. bij stuifzanden)
- **s**: zandsubstraat (voor textuurklassen Z, S en eventueel P)
- **l**: leemsubstraat (voor textuurklassen A, L en eventueel P)
- **u**: kleisubstraat (voor textuurklassen E en U)
- **w**: klei – zandsubstraat (voor wisselende ondergronden)
- **g**: stenig substraat
- **v**: venig substraat
- **n**: krijtsubstraat
- **t**: grintsubstraat
- **k**: kalksteensubstraat
- **q**: zandsteensubstraat
- **j**: kalkzandsteensubstraat

Hydrografie

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van de hydrografie onderzoekt de *structuur van het oppervlaktewater*. Dat omvat alle stromende en stilstaande waters (rivieren en beken, afwateringsgrachten, waterpartijen en poelen).

1.2 Belang en toepassing

Water is uitermate belangrijk in groenobjecten. Zowel de belevingswaarde, de gebruikswaarde, de natuurwaarde als de plaats in de cultuurhistorische opbouw van het groenobject maken water tot een zeer belangrijk gegeven in het groenobject. Die facetten worden elders onderzocht.

Hier beperkt het onderzoek zich tot de *geografische structuur* en de *chemische kwaliteit* van water. Dat is belangrijk omwille van de impact die water heeft op het bodemprofiel en op de biotische kwaliteiten. Bij het opstellen van een beheerplan, zullen hydrografie, bodemprofiel, hydrologie en de biotiek tegenover elkaar afgewogen moeten worden.

Vanzelfsprekend moet een dergelijk onderzoek enkel worden gevoerd als er water aanwezig is.

1.3 Onderzoeksthema' s

De belangrijkste onderzoeksthema' s zijn:

- Welke waterpartijen (alle types) zijn aanwezig? Waar zijn ze gesitueerd en wat is hun oppervlakte?
- Hoe verlopen de waterstromen?
- Hoe natuurlijk zijn ze (oorsprong en ligging)?
- Wat zijn hun fysische kenmerken (diepte, bodem, sliblaag, oever, waterpermanentie)?
- Wat zijn hun chemische kenmerken? (facultatief)
- Is er sprake van watervervuiling?

2 Onderzoek

2.1 Situering, cartografie en oppervlakte

In het onderzoek naar de terreineenheden zijn waterpartijen al gesitueerd en in kaart gebracht³⁵. Het is wel interessant om een kaart te hebben, die enkel de waterpartijen (inbegrepen beken, grachten en bronnen) aanduidt. Neem daarop de nummers over van het onderzoek naar de terreineenheden. In de volgende onderzoeksvragen zullen die vaak gebruikt moeten worden.

2.2 Waterstromen

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

Water in een groenobject staat nooit op zichzelf, het komt ergens vandaan en gaat ergens heen. Vooral de herkomst is belangrijk. De waterkwaliteit wordt vaak binnen én buiten het groenobject bepaald. Wanneer er meerdere waterlopen zijn, is het belangrijk om te weten welke waterpartij door welke beek gevoed wordt.

Het onderzoek zal zich daarom richten op twee elementen:

- de waterstromen binnen het groenobject
- gegevens over het stroomgebied buiten het groenobject

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

stap 1 Beantwoord volgende vragen:

- Tot welk(e) rivierbekken(s) behoren de waterpartijen in het groenobject? Het is voldoende om aan te geven in welke beek het water dat door het groenobject stroomt uitmondt, en tot welke groter bekken dit geheel behoort (bvb. Demerbekken, Bekken van de Kleine Nete).
- Wat is de aard van het gebied waar de beek door stroomt voor ze in het groenobject binnenkomt? Geef dit in grote lijnen aan voor de laatste drie kilometer vóór het groenobject (bvb. bos, stedelijk gebied met lozing van rioolwater, landbouwgebied, enz.). Wanneer er sprake is van ernstige vervuiling, waarvan de bron meer dan drie kilometer ver ligt, doet u er goed aan die te vermelden. Ook de eventuele aanwezigheid van een waterzuiveringsinstallatie wordt het best altijd vermeld.

stap 2 Tekent op een kaart de verschillende waterstromen met verschillende kleuren (als er meer dan één is) en pijltjes, die de stroomrichting aangeven.

³⁵ Zie hoofdstuk A, rubriek Identificatiegegevens.

2.3 Natuurlijkheid

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

De hydrografie in groenobjecten is vaak niet meer natuurlijk, maar gewijzigd bij de aanleg. Dat heeft ingrijpende gevolgen voor bodemprofiel en hydrologie. Bovendien kan een groenobject een rol spelen in het integraal waterbeheer. Het is dus belangrijk om te weten of de hydrografische toestand nog natuurlijk is. Als dat niet het geval is, moet u onderzoeken wat er precies veranderd is en wanneer.

2.3.2 Hoe pakt u het aan?

De natuurlijkheid van het hydrografische netwerk kunt u onderzoeken op basis van historisch onderzoek, zowel de voorgeschiedenis als de geschiedenis van het groenobject.

In de studie van de voorgeschiedenis van het groenobject onderzoekt men onder meer de ontwikkeling van de abiotische omstandigheden en zal er dus aandacht zijn voor de waterpartijen.

In de studie van de geschiedenis van het park gaat de aandacht naar het ontwerp en de evolutie van de vormgeving van het park door zijn geschiedenis heen. Vermits waterpartijen een van de belangrijke elementen in de vormgeving van een park zijn, komen ze daar dus ongetwijfeld aan bod.

- **stap 1** Ga na of er zich wijzigingen in de hydrografische structuur hebben voorgedaan in de voorgeschiedenis van het groenobject. Indien dit het geval is, controleer ze op de betreffende kaarten. Teken ze op een kaart.

 U kunt de onderstaande op de kaart in te tekenen gegevens op dezelfde kaart zetten, verduidelijkt met symbolen.

- stap 2** Ga na of er zich belangrijke wijzigingen in de hydrografische structuur hebben voorgedaan tijdens de geschiedenis van het groenobject. Indien dit het geval is, controleer ze op de betreffende bronnen (kaarten, plans, documenten, foto's, enz.). Teken ze op de kaart.
- stap 3** Ga na of er waterpartijen zijn die gevoed worden met opgepompt of van elders aangevoerd water. Teken ze op de kaart.
- stap 4** Geef op een kaart met de actuele hydrografische toestand aan welke zones nog natuurlijk zijn en welke niet.

2.4 Fysische kenmerken

2.4.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek naar de fysische kenmerken van waterpartijen bekijkt waterpermanentie, diepte van het water, oevertypologie en bodem van het water (slibaanwezigheid). Het gaat om objectieve vaststellingen, die niet zoeken naar het waarom daarvan (cultuurhistorische of functionele redenen).

2.4.2 Waterpermanentie

Het onderzoek naar de waterpermanentie is zeer eenvoudig en beschrijft of de verschillende waterpartijen het jaar door water bevatten. Elke groenbeheerder is hiervan op de hoogte.

- ↓ stap 1 Duid op de kaart aan welke waterpartijen in een jaar met normale weeromstandigheden droogvallen.

2.4.3 Waterdiepte

Ook de waterdiepte kunt u onderzoeken.

- ↓ stap 1 Onderzoek ontwerp- of uitvoeringsplannen uit de (recente) geschiedenis van het groenobject. Daar zult u doorgaans gegevens vinden over diepte en hellingsgraad van waterpartijen. Beschrijf kort die gegevens, eventueel met toevoeging van het plan. Indien er geen ontwerp- of uitvoeringsplannen zijn, ga naar stap 2.
- stap 2 Voer metingen uit naar de grootste diepte van de waterpartij, door de diepte op een drietal punten te meten in de omgeving van het midden van de waterpartij. Zo heeft u een voldoende indicatie van de diepte. Ook professionele dieptemeting kan, maar de kostprijs staat hier niet in verhouding tot het resultaat.

Vaak ligt het diepste punt van een waterpartij in het midden, maar dat is niet altijd zo. Het kan dus zinvol zijn om niet alleen in het midden te meten.

2.4.4 Oevertypologie

Bij het onderzoek naar de oevertypologie zijn er twee zaken van belang: de oeverhelling en de bescherming ervan.

- ↓ stap 1 Ga de oeverhelling na.
- De helling van oevers wordt met een vaste eenheid uitgedrukt, met name een breuk, waarbij de noemer steeds vier is. Die vier staat voor een verticale afstand van vier meter. De teller staat voor de horizontale afstand, die nodig is om die vier verticale meters te overbruggen. Zo staat 4/4 voor een steile oever van 45 °, waarbij men dus vier meter nodig heeft om vier meter hoogte te overwinnen. Wanneer een oever steiler is dan 4/4, wordt die gewoon aangeduid als een rechte oever.

stap 2 Ga na welke oeverbescherming er is. Oeverbescherming hoeft niet meteen een echte verharding te zijn. Voor het beheerplan volstaan volgende aanwijzingen:

- grazig
- moerasvegetatie
- riet/lisdodde
- bomen en struiken (wilg en els)
- bomen en struiken (andere)
- klei
- hout
- baksteen
- beton
- schanskorven
- andere

2.4.5 Sliblaag

Onderzoek van de sliblaag is enkel van toepassing op grotere stilstaande waterpartijen.

 stap 1 Ga na hoe dik de sliblaag in de waterpartij is. Ga dit na aan de inloop, in het midden en aan de uitloop van de waterpartij.

2.5 Watervervuiling

2.5.1 Wat kunt u onderzoeken?

Watervervuiling is een complex gegeven met veel wetgeving en normering. Nauwkeurig onderzoek gaat verder dan de doelstellingen van dit vademecum. Daarom wordt het onderzoek beperkt gehouden.

2.5.2 Hoe pakt u het aan?

 stap 1 Ga na op de website van de Vlaamse Milieumaatschappij of het water (hier vooral voor beken en rivieren - zie ook verder) onderzocht wordt binnen een van de vier Vlaamse meetnetten: het fysisch-chemisch meetnet, het MAP-meetnet, het biologisch meetnet en het bacteriologisch meetnet. Als dat het geval is, beschrijf dan de resultaten. Beperk uw onderzoek niet tot het groenobject zelf. Vaak kan een meetpunt net voor of voorbij het groenobject ook veel informatie opleveren.

stap 2 Indien stap 1 geen resultaat oplevert en er duidelijke en permanente watervervuiling is, ga na of er rioolwater wordt geloosd in de waterpartij.

stap 3 Indien stap 1 geen resultaat oplevert en er tijdelijke watervervuiling is, ga dan na of er vlak voor het groenobject een overstort van Aquafin gelegen is. Voor meer informatie, raadpleeg de website www.aquafin.be

2.6 Chemische kenmerken

2.6.1 Wat kunt u onderzoeken?

Hoewel onderzoek van de chemische kenmerken van water facultatief is, is het belangrijk. De kwaliteit en de chemische samenstelling van water bepalen de gebruiksmogelijkheden, eventuele vervuiling, de te verwachten moeilijkheden en de potenties. Onderzoek van de chemische kenmerken van waterpartijen is dus erg aan te bevelen.

2.6.2 Hoe pakt u het aan?

- **stap 1** Wateronderzoek gebeurt door verschillende instanties. Het meest volledige onderzoek wordt uitgevoerd door de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) die over een meetnetwerk beschikt, dat op meer dan drieduizend plaatsen monsters neemt, onder meer in alle recreatieve waters in Vlaanderen. Daarbij worden tien verschillende parameters gehanteerd: watertemperatuur, concentratie aan opgeloste zuurstof (O₂), zuurtegraad (pH), chemisch zuurstofverbruik (CZV), ammoniakale stikstof, nitriet en nitraat, totaal orthofosfaat, totaal fosfor, chloride en geleidingsvermogen (EC). Verder worden er nog andere parameters gemeten op een beperkt aantal plaatsen. De makkelijkste manier om wateronderzoek te laten uitvoeren, zelfs op regelmatige basis, is vragen om opgenomen te worden in het meetnet van de VMM. Voor alle recreatieve waters gebeurt dat automatisch. Voor andere waterpartijen kunnen gemeenten de vraag stellen via de geëigende procedure: schriftelijk, aan het afdelingshoofd van de VMM.
- stap 2** Indien het onderzoek niet uitgevoerd wordt door de VMM, kunt u ook - meestal beperkter - het onderzoek laten uitvoeren door een bureau of een eigen onderzoek doen. In de handel bestaan er verschillende middelen om onderzoeken uit te voeren naar de chemische samenstelling van water. Dat gaat van sticks tot meer professionele analyseapparatuur. Om een zinvol onderzoek te doen, worden volgende parameters als minimaal beschouwd: watertemperatuur, concentratie van opgeloste zuurstof, zuurtegraad (pH), nitraat en orthofosfaat.

2.7 Waar kunt u terecht voor hulp?

Voor het onderzoek naar de natuurlijkheid van waterpartijen moet u gebruik maken van de gegevens van het onderzoek naar de voorgeschiedenis van het groenobject en het ontwerp (ook omvorming van ontwerp).

Het onderzoek naar de fysische kenmerken van de waterpartijen is eenvoudig en kunt u zelf uitvoeren.

Voor onderzoek naar vervuiling en chemische samenstelling van het water kunt u terecht bij de VMM en Aquafin. Voor chemisch onderzoek in het eigen groenobject kunt u proberen de medewerking van de VMM te krijgen. Dat kan via een schriftelijke vraag naar het afdelingshoofd Meetnet en Onderzoek, Alfons Vandemaelestraat 96 te 9320 Erembodegem / www.vmm.be. Indien dat niet lukt, kunt u zelf een waterkoffer samenstellen. Her en der (o.m. gemeenten, provincies...) kunt u die ook lenen.

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Vanuit de terreineenhedenstudie bestaat er al een analyse van de waterpartijen (ligging, type en oppervlakte). Maak een kaart die enkel de waterpartijen aanduidt.
- Geef aan op de kaart welke waterpartijen nog hun natuurlijke oorsprong hebben en welke gewijzigd of aangelegd zijn.
- Beschrijf de waterpermanentie, de diepte van het water, de helling van de oevers, de wijze van oeverversteving en de dikte van de sliblaag.
- Beschrijf de gegevens over watervervuiling.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Waar liggen de waterpartijen? Wat is hun typologie (op basis van de terreineenhedenstudie) en wat is hun oppervlakte?
- Tot welk bekken behoren de waterpartijen en hoe verhouden ze zich binnen het groenobject?
- Welke waterpartijen zijn nog natuurlijk en welke zijn door de mens aangepast?
- Welke waterpartijen vallen droog?
- Hoe diep is de waterpartij?
- Welk oevertype heeft de waterpartij?
- Is er een sliblaag? Hoe dik is ze?
- Is er sprake van vervuiling? Hoe is die gedocumenteerd? Wat zijn de oorzaken?
- Facultatief, maar wenselijk is onderzoek naar de chemische samenstelling van het water. Die kan ook de aard van watervervuiling verduidelijken.

Reliëf

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van het reliëf onderzoekt de natuurlijke en de aangelegde reliëfvariatie in het groenobject op basis van hoogtelijnen.

1.2 Belang en toepassing

Het reliëf is net als de hydrografie belangrijk voor groenobjecten. Zowel de beleevingswaarde, de gebruikswaarde, de natuurwaarde als de plaats in de cultuurhistorische opbouw van het groenobject maken het reliëf tot een zeer belangrijk gegeven in het groenobject. Die specifieke beschouwingen van het reliëf worden elders onderzocht. Hier beperkt het onderzoek zich tot de vaststelling van de fysische gegevens, dus de *hoogtelijnen*.

U kunt gemakkelijk minimale informatie over het reliëf verwerven. Daarvoor zijn verschillende methodes voorhanden.

1.3 Onderzoeksthema' s

De belangrijkste onderzoeksthema' s zijn:

- bepaling van hoogtelijnen
- de natuurlijkheid van het reliëf
- de wijzigingen in het reliëf

2

Onderzoek

2.1 Bepaling van hoogtelijnen

Hoe pakt u het aan?

Er zijn twee methoden mogelijk om hoogtelijnen te bepalen.

Mogelijkheid 1

De meest volledige methode om hoogtelijnen te bepalen, is het opmeten ervan in het opmetingsplan. Daarbij moet u de gradatie van de hoogtelijnen bepalen. Voor topografische kaarten werkt men met verschillen van één meter voor terreinen met weinig reliëfverschillen, met verschillen van vijf meter voor terreinen met sterke reliëfverschillen.

Soms kan het nuttig zijn om met kleinere gradaties te werken. Op die manier kunt u beter gradiënten vaststellen. Om leesbaarheid van het opmetingsplan, kostprijs en relevantie in evenwicht te houden adviseren we om te werken met verschillen van een halve meter voor terreinen met weinig reliëfverschillen en verschillen van twee meter voor terreinen met sterke reliëfverschillen.

De redenen voor een kleinere gradatie kunnen zeer divers zijn en moeten door de beheerder worden beoordeeld. Een tweetal voorbeelden ter verduidelijking:

- in terreinen met sterke hoogteverschillen kunnen paden worden aangelegd, die een hoogtelijn volgen om zo het reliëf te accentueren in het ontwerp;
- in laag gelegen terreinen met een hoge grondwaterstand kunnen kleine reliëfverschillen belangrijk zijn voor het bepalen van de ligging van bvb. speelterreinen, ligweiden, hooilanden, enz.

Mogelijkheid 2

Als de opmeting van hoogtelijnen te duur is of het een klein multifunctioneel groenobject zonder veel reliëfverschillen betreft, kunt u voor andere oplossingen kiezen:

- het aflezen van de hoogtelijnen op een *topografische kaart*;
- het werken met een *GPS – toestel*: in de handel zijn GPS – toestellen beschikbaar, die niet alleen de juiste positie, maar ook de hoogte weergeven. Men kan dan een reeks punten aanduiden op een kaart. Met het GPS – toestel wordt de hoogte van die punten bepaald en neergeschreven op de kaart. De keuze van het aantal punten en hun locatie bepaalt de ambtenaar zelf.

2.2 Natuurlijk of gewijzigd reliëf

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

Belangrijk voor het beheerplan is de (on)geschondenheid van het reliëf. Dat kunt u onderzoeken door de huidige met de vroegere toestand te vergelijken.

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

U kunt dit onderzoek doen op basis van diverse historische bronnen.

- **stap 1** Controleer de kaarten met het ontwerp, wijzigingen in het ontwerp en in het reliëf. Vergelijk ze met het opmetingsplan. Duid eventuele wijzigingen aan en beschrijf ze.
- stap 2** Indien stap 1 geen resultaten oplevert, controleer dan de kaarten die gebruikt zijn voor het onderzoek naar de voorgeschiedenis van het groenobject, en controleer de hoogtelijnen. Vergelijk ze met het opmetingsplan. Duid eventuele wijzigingen aan en beschrijf ze.
- stap 3** Maak een kaart waarop de zones met reliëfwijzigingen worden aangeduid.

 Vermijd dubbel werk. Raadpleeg rubriek Identificatiegegevens.

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Bepaal de hoogtelijnen in het groenobject. Optimaal kan dat met een opmetingsplan, maar in sommige gevallen volstaan de gegevens van de topografische kaart of gegevens van een GPS.
- Bespreek de zones, waar het reliëf nog natuurlijk is en waar dat niet meer het geval is.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Bepaal de hellingen, depressies en hoogten in het groenobject.
- Bepaal de hellingsgraden.
- Welke zones hebben nog hun natuurlijke reliëf?
- Waar is het reliëf gewijzigd en hoe?

Milieukwaliteit

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van de milieukwaliteit van een groenobject is opgevat als een beschrijving van wat er in het groenobject gebeurt inzake milieuzorg en waarom (niet).

1.2 Belang en toepassing

Los van wettelijke verplichtingen kunnen groenobjecten een belangrijke bijdrage leveren tot het verbeteren van de milieukwaliteit, wat een van de belangrijke uitgangspunten is van het Harmonisch Park- en Groenbeheer. Daarom moet dit onderzoek voor elk groenobject worden uitgevoerd.

1.3 Onderzoeksthema's

De belangrijkste onderzoeksvragen inzake milieukwaliteit zijn:

- wat gebeurt er op het vlak van pesticidengebruik?
- welke bemesting wordt er gebruikt?
- is er sprake van watervervuiling?
- is er sprake van bodemvervuiling?
- wat gebeurt er voor de reductie van groenafval?
- wat gebeurt er voor de reductie van ander afval en afvalverwerking?
- hoe wordt het Integraal waterbeheer toegepast?
- wat gebeurt er voor duurzaam energieverbruik?
- wat gebeurt er voor duurzaam materialengebruik?
- zijn er specifieke vormen van hinder (geur, licht, geluid)?

2 Onderzoek

2.1 Gemeentelijk milieubeleid

2.1.1 Wat kunt u onderzoeken?

U kunt de milieuzorgaspecten inzake groenbeheer op gemeentelijk niveau onderzoeken:

- pesticidengebruik
- bemesting
- watervervuiling
- bodemvervuiling
- reductie van groenafval
- reductie van ander afval en duurzaam materialengebruik
- integraal waterbeheer

2.1.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 controleer de gemeentelijke documenten, die betrekking hebben op het groenobject. Maak een korte samenvatting. Voeg de betreffende documenten of de relevante delen ervan toe als bijlage.

2.2 Pesticidengebruik

2.2.1 Wat kunt u onderzoeken?

Het onderzoek naar pesticidengebruik is gericht op het reële gebruik van pesticiden in het groenobject, op de relatie tot het reductieplan en op de redenen voor eventueel gebruik.

Hou er rekening mee dat het reductieplan slechts een beperkte tijd geldt, die tijd is korter dan de looptijd van het beheerplan.

2.2.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap ① Geef een korte samenvatting van het reductieplan voor zover dat betrekking heeft op het groenobject. Voeg een kopie toe van de relevante delen als bijlage.
- stap ② Maak een kaart, waarop u aangeeft op welke terreineenheden nog pesticiden gebruikt worden. Vermeld ook de nummers van de terreineenheden.
- stap ③ Geef per aangeduide terreineenheid aan welke middelen in welke hoeveelheden gebruikt worden op jaarbasis, en waarom.

2.3 Bemesting

2.3.1 Wat kunt u onderzoeken?

In het onderzoek naar bemesting kijkt u naast het gebruik van de bemesting op zich, ook de relatie tot de regelgeving van het Mest Actie Plan (MAP).

2.3.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap ① Maak een kaart, waarop u aangeeft op welke terreineenheden bemesting gebruikt wordt, met vermelding van het nummer van de terreineenheid.
- stap ② Geef per aangeduide terreineenheid op jaarbasis aan welke soort bemesting er gebruikt wordt en in welke hoeveelheden (stikstof, fosfaat en kaliumequivalent per hectare). Motiveer dat gebruik per terreineenheid.
- stap ② Geef aan of er een regeling bestaat voor het gebruik van landbouwmest in parken (MAP – 2003)

Het Harmonisch Park- en Groenbeheer staat voor een groot respect voor de natuurlijke abiotische omstandigheden. Met bemesting moet goed doordacht worden omgegaan. Mest mag slechts in uitzonderlijke gevallen worden gebruikt. Wanneer bemesting werkelijk noodzakelijk is, gaat de voorkeur uit naar organisch mest boven kunstmest.

2.4 Watervervuiling

Zie rubriek Hydrografie

2.5 Bodemvervuiling

Zie rubriek Bodem en hydrologie

2.6 Reductie van groenafval

2.6.1 Wat kunt u onderzoeken?

Groenafval wordt pas groenafval als het niet direct gebruikt wordt in het groenobject, maar afgevoerd wordt naar een afval- of composteringsinstallatie. De principes van het reduceren van groenafval zijn gebaseerd op het sluiten van de voedselkringloop. In dit deel van het onderzoek wordt niet enkel gekeken naar het al dan uitvoeren van acties om groenafval te reduceren, maar ook naar de relatie met het gemeentelijke milieubeleidsplan.

2.6.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 Zijn er acties ondernomen om groenafval te reduceren? Zo ja, ga naar stap 5. Zo nee, ga naar stap 2.
- stap 2 Hoeveel ton/hectare groenafval wordt er afgevoerd en waarheen?
- stap 3 Is er ooit concreet nagedacht over maatregelen om groenafval te reduceren? Zo ja, ga naar stap 4
- stap 4 Motiveer waarom de eventuele maatregelen niet uitgevoerd zijn?
- stap 5 Hoeveel ton/hectare wordt afgevoerd en waarheen?
- stap 6 Beschrijf de maatregelen, die uitgevoerd worden voor de reductie van groenafval. Indien er gegevens zijn over hoeveel minder groenafval er is sinds de maatregelen, noteer ze dan.

2.7 Reductie van ander afval en duurzaam materiaalengebruik

2.7.1 Wat kunt u onderzoeken?

We beperken ons voor het onderzoek naar reductie van ander afval tot een beknopte beschrijving van wat er gebeurt inzake afvalreductie en duurzaam materiaalgebruik in het groenobject.

2.7.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 Beschrijf enkel de minder vanzelfsprekende acties voor de reductie van afval.
- stap 2 Beschrijf de acties voor duurzame materialenkeuze (herbruikbaar materiaal, gelabeld materiaal, enz.).

2.8 Integraal waterbeheer

2.8.1 Wat kunt u onderzoeken?

Integraal waterbeheer is een van de beleidsdomeinen, waarover wet- en regelgeving in voorbereiding is. Los daarvan kunnen groenobjecten een belangrijke bijdrage leveren in het verstandig omgaan met waterberging. In dit deel wordt een overzicht gegeven van wat er op dat vlak gebeurt in het groenobject of waarom dat (nog) niet het geval is.

Enkele mogelijke acties voor integraal waterbeheer:

- aanleg van wadi's (kleine aangelegde depressies, waar regenwater kan insijpelen in de bodem)
- vergroten van het potentiële wateroppervlak
- aanleg van een gecontroleerde overstromingszone
- herstel of aanleg van meanders
- aanleg van groendaken
- wegnemen van verhardingen of aanleg van waterdoorlatende verhardingen
- aanleg van kleinschalige waterzuivering
- verzamelen van regenwater voor gebruik
- enz.

2.8.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 Geef op het invulblad aan of er inspanningen gebeurd zijn op het vlak van integraal waterbeheer. Zo ja, ga naar stap 4. Zo nee, ga naar stap 2.
- stap 2 Is er ooit concreet nagedacht over dergelijke maatregelen? Zo ja, ga naar stap 3.
- stap 3 Motiveer waarom de eventuele maatregelen niet uitgevoerd zijn?
- stap 4 Beschrijf kort per terreineenheid (met nummer) wat er gebeurd is op het vlak van integraal waterbeheer.
- stap 5 Duid de betreffende terreineenheid aan op een kaart.

2.9 Duurzaam energiegebruik

2.9.1 Wat kunt u onderzoeken?

U kunt een beknopt onderzoek doen naar acties die voor een lager of duurzamer gebruik van energie zorgen.

2.9.2 Hoe pakt u het aan?

- ↓ stap 1 Beschrijf de acties voor het duurzaam gebruik van energie.

2.10 Licht-, geluid- en geurhinder

2.10.1 Wat kunt u onderzoeken?

Naar licht-, geluid- en geurhinder wordt geen actief onderzoek gevoerd. U beschrijft enkel wat u over het thema weet, wat meestal beperkt is tot eventuele klachten.

2.10.2 Hoe pakt u het aan?

- stap ① Beschrijf de eventuele problemen rond licht-, geluid- en geurhinder.
- stap ② Zijn er hierover klachten geweest?
- stap ③ Zijn er in het verleden acties ondernomen om de eventueel aanwezige hinder op te lossen? Zo ja, welke?

2.11 Waar kunt u terecht voor hulp?

Alle documenten die onderzocht moeten worden, zijn in principe beschikbaar bij de gemeentediensten: de dienst Leefmilieu, de dienst Ruimtelijke Ordening of de Technische Dienst.

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Geef de genomen maatregelen weer in verband met pesticidenreductie, bemesting, water- en bodemvervuiling, reductie van groenafval en ander afval, duurzaam materiaalengebruik, integraal waterbeheer, duurzaam energiegebruik en licht-, geur- en geluidshinder.
- Wanneer er inzake bovengenoemde thema's nog geen acties ondernomen werden, geef dan aan waarom.
- Geef aan hoe uw werking inzake milieuzorg zich verhoudt tot wet- en regelgeving of beleidsdocumenten.

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Welke pesticiden worden waar en in welke hoeveelheid in het groenobject gebruikt? Verantwoord het eventuele gebruik.
- Welke soort en hoeveel bemesting wordt er nog gebruikt? Waarom?
- Zijn er acties voor de reductie van groen- en ander afval? Welke? Indien niet, waarom niet?
- Zijn er acties voor integraal waterbeheer? Welke? Indien niet, waarom niet?
- Zijn er acties voor duurzaam energiegebruik? Welke?
- Zijn er acties tegen licht-, geur- en geluidshinder?

Omgeving

Een groenobject is geen eiland, maar maakt deel uit van een groter geheel. Daarom moet het in relatie tot zijn omgeving worden onderzocht.

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

De studie van de omgeving onderzoekt de landschappelijke opbouw van het groenobject op zich, de plaats van het groenobject in het landschap, in de biotische structuur en in de ruime omgeving op het vlak van gebruik.

Bij de *landschappelijke opbouw van het groenobject* gaat de aandacht vooral uit naar de parkopbouw, met name de architecturale opbouw en de groene opbouw, de verhouding open en gesloten ruimte, de wijze waarop open en gesloten ruimte (beplanting, reliëf, hydrografie,...) gecreëerd worden, de beeldvormende en ruimte-bepalende elementen die de samenhang vormen.

De *plaats van het groenobject in het landschap* geeft de samenhang weer tussen de verschillende structuurbepalende elementen in de ruime omgeving. De plaats van het groenobject in de *biotische structuur* onderzoekt enkel de aanwezigheid van natuur- en bosgebieden in de omgeving van het groenobject.

De *plaats van het groenobject in de ruime omgeving op het vlak van gebruik* geeft de aard van de omgeving aan waarin het groenobject gesitueerd is, bvb. woonbuurt, winkelbuurt, kantoorwijk, ... en de verhouding met de andere groenobjecten uit de omgeving wat gebruik betreft.

1.2 Belang en toepassing

Met de resultaten van de studie kunt u een doordachte afweging maken. Die afweging kan leiden tot een versterking van de duurzaamheid van ieder object op zich. Ook kan hierdoor de globale functievervulling worden verzekerd.

De studie betreft landschappelijke opbouw, landschapsstructuur en gebruik.

- **Landschappelijke opbouw**

De studie van de landschappelijke opbouw gaat na in hoeverre het groenobject qua opbouw past binnen de tuin- en landschapsarchitectuur.

- **Landschapsstructuur**

De studie van de landschapsstructuur gaat de samenhang en de waarde na van de beeldvormende en ruimtebepalende elementen in de omgeving. Ze kan worden omschreven aan de hand van fragmenten, ensembles en uitzichten.

Een fragment is een afzonderlijk waarneembaar element in de ruimte, dat in het landschap betekenisvol is of een intrinsieke landschappelijke waarde heeft.

Een fragment kan een puntvormig landschapselement (afzonderlijk object met zijn onmiddellijke omgeving bvb. solitaire boom), lijnvormig landschapselement (hagen, houtkanten, dreven,...) of vlakvormig landschapselement (poelen,...) zijn.

Een ensemble is een aaneengesloten ruimte die als een landschappelijk geheel wordt beschouwd. Een ensemble bestaat uit verschillende fragmenten zoals gebouwen, infrastructuur, reliëf, open ruimte, enz., die door hun onderlinge relatie een zekere ruimtelijke samenhang vertonen.

Een zicht (een visueel-perceptief aspect dat bepalend is voor de esthetische kwaliteiten ervan) wordt gedefinieerd als de mogelijke waarneming van een karakteristiek landschap vanaf een bepaalde standplaats.

De aanwezigheid van natuur- en bosgebieden met een biotische waarde in de omgeving is belangrijk. Ze kunnen immers een invloed hebben op de natuurwaarde en het recreatieve gebruik van het groenobject zelf.

Voor groenobjecten in een sterk verstedelijkt gebied en afgesloten van het buitengebied is het hier voorgestelde onderzoek niet nodig omdat deze groenobjecten (bijna) geen invloed van een dergelijk natuur- of bosgebied ondergaan. Ook voor kleine stukken openbaar groen met een zeer beperkte en afgelijnde functionaliteit is een dergelijk onderzoek van weinig nut.

- **Gebruik**

Het onderzoek wordt gevoerd om de 'druk' van het gebruik te kunnen detecteren. Het is raadzaam rekening te houden met zowel de groene ruimte als de open ruimte.

1.3 Onderzoeksthema 's

Het onderzoek spitst zich toe op:

- groenobjecten in de omgeving (soort, eigenheid, grootte, ligging, ...).
- landschappelijke elementen in de omgeving en hun situering
- de samenhang tussen de elementen (ruimtelijk, door het gebruik, historisch, ...)
- de verhouding op het vlak van gebruik en eventuele gebruiksdruk tussen de verschillende groenobjecten en de open ruimten.

2 Onderzoek

2.1 Aandachtspunten bij het onderzoek

- Voor het onderzoek van de omgeving raden we de onderstaande indicatieve radius aan volgens het type van groenobject.

• Woongroen	150 m
• Buurtgroen	400 m
• Wijkgroen	800 m
• Stadsdeelgroen	1600 m
• Stadsgroen	3200 m
• Stadsbos	5000 m

- Gebruik een methode waarmee u de schaal van het groenobject probleemloos kunt afstemmen op die van de ruime omgeving.
- Lijnvormige elementen of lijnrelicten zijn vaak versneden of verbrokkeld in afzonderlijke segmenten.
- Integratie van het groenobject in de groenstructuur van de omgeving kan invloed hebben op het gebruik van het groenobject: aan de globale vraag van de omwonenden en gebruikers hoeft niet noodzakelijk in één bepaald groenobject te worden voldaan.

2.2 Hoe pakt u het aan?

De aangewezen methode voor een onderzoek van de ruime omgeving is een gegevensonderzoek voor:

- de aanwezigheid van feitelijke natuur - en bosgebieden in de omgeving
- de gegevens van andere groenobjecten in de omgeving
- de historische landschappelijke elementen
- het gebruik van het groenobject
- het gebruik van de ruime omgeving

- ↓
- stap 1 Duid op een kaart de groenobjecten binnen de gemeente aan.
- stap 2 Bepaal de afstand tussen de verschillende groenobjecten en landschappelijke elementen.
- stap 3 Consulteer de atlas van relicten van de traditionele landschappen en ga na of er elementen die relevant zijn in de omgeving werden opgenomen.

De *Landschapsatlas* van de afdeling Monumenten en Landschappen biedt een inventaris van de belangrijke cultuurhistorische landschappen op Vlaams niveau. Zowel puntvormige, lijnvormige en vlakvormige relictten als uitzichten met een erfgoedwaarde werden in de atlas in kaart gebracht en gegroepeerd tot ankerplaatsen en relictzones op basis van herkenbaarheid, gaafheid en samenhang. Ook relictten en zichten die niet in deze atlas opgenomen werden, kunnen belangrijk zijn.

- stap 4 Ga na of er samenhang is. Zo ja, definieer bondig deze samenhang (ruimtelijk, door het gebruik, historisch, ...).
- stap 5 Beschrijf kort en in een algemene bewoording de recreatieve druk van elk van de gebieden.
- stap 6 Beschrijf kort het recreatieve gebruik en de eventuele druk op het geheel van de omgeving.

2.3 Waar kunt u terecht voor hulp?

U kunt dit thema meestal zelf onderzoeken. Als u echter niet over voldoende gegevens beschikt, kunt u een beroep doen op personen die werken in een bepaald vakgebied en beschikken over een grote kennis ter zake (collega's, inwoners van de gemeente, ...).

3 Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Een beschrijving van de ruimtelijke opbouw van de omgeving
- Een beschrijving van de samenhang tussen de landschappelijke elementen
- Inzicht in het gebruik van de groene en open ruimte in de omgeving
- Een weergave van de bovenvermelde gegevens op een kaart

3.2 Welke vragen moet het onderzoek beantwoorden?

- Welke groenobjecten zijn er in de omgeving? (type bvb. natuurgebieden en feitelijke bosgebieden, grootte, ligging ...).
- Wat is hun samenhang (ruimtelijk, door het gebruik, historisch ...)?
- Wat is de verhouding op het vlak van gebruik en eventuele gebruiksdruk tussen de verschillende groenobjecten?

4

Literatuur

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
Afdeling Monumenten en Landschappen,
Eindredactie: Els Hofkens en Inge Roosens.

Nieuwe impulsen voor de landschapszorg.

De landschapsatlas, baken voor een verruimd beleid.

Uitgegeven te Brussel, 2001. 191 p.

Hertzberger H.,

Ruimte maken, ruimte laten. Lessen in architectuur.

Uitgeverij 010, Rotterdam.

Van Gassen B.,

Publieke ruimte, een andere aanpak.

*Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
afdeling Gesubsidieerde Infrastructuur, Brussel, 2002.*

Plangroep Speelruimtebeleid, stad Gent.

Actieplan 2002 Speelruimten.

Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en -consulenten vzw in samenwerking met onderzoekscentrum Kind en Samenleving vzw,

Bespeelbaar verklaard.

Hoofdstuk D

Beheervisie en beheerplan

De identificatie is voorbij. De studie is achter de rug. U beschikt nu over heel wat objectieve gegevens in verband met alle mogelijke onderzoeksthema's. Verder heeft u het publiek bevroegd tijdens het participatieproces. U weet waar de bezoekers belang aan hechten, wat ze goed en minder goed vinden.

Nu begint het echte werk. U moet nu bepalen waar u met het groenobject heen wil. U legt uw beheervisie vast.

Een beheervisie vastleggen is een evenwichtsoefening, die de *waarde van het groenobject centraal* stelt. Ze overstijgt de objectiviteit van de studiegegevens, de resultaten van de participatie en ook de persoonlijke mening van de groenbeheerder.

De beheervisie wordt vastgelegd in *doelstellingen*. Om tot evenwichtige doelstellingen te komen, zijn twee stappen van groot belang:

- **waarden:** u moet een waardeoordeel vellen over de studie- en participatiegegevens (wat is belangrijk, wat minder?) Dit komt aan bod in de eerste rubriek.
- **afwegen:** de waardering die een gegeven krijgt, is niet absoluut. Het is de doelstelling, die absoluut is. Daarom moet u afwegingen maken, waarbij u de verschillende elementen tegenover het gehele groenobject en tegenover elkaar op hun merites beoordeelt. Een doelstelling is pas 'af' als ze evenwichtig is tegenover de andere doelstellingen. Dit afwegingsproces komt aan bod in de tweede rubriek van dit hoofdstuk.

Die doelstellingen worden verder concreet gemaakt in *beheerrichtlijnen*, waarin het beheer voor de komende twintig jaar vastgelegd wordt. Hoe dat in z'n werk gaat, leest u in de derde rubriek. Ten slotte brengen we kort het begrip *monitoring* onder de aandacht: onderzoek dat nagaat of de doelstellingen die men bepaald heeft, ook effectief worden gerealiseerd (rubriek 4).

Waardering bepalen

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

Onder waardering begrijpen we het belang dat aan een bepaald element of een bepaalde zone binnen het groenobject wordt toegekend.

1.2 Belang en toepassing

Waardering is de stap tussen het verzamelen van de gegevens (studie en participatie), en het afwegen en bepalen van de doelstellingen. Waardering moet zorgen voor onderbouwing van de doelstellingen en absolute subjectiviteit uitsluiten.

Daarom worden een aantal objectieve en subjectieve criteria voorgesteld, die de waardering mee kunnen bepalen en leiden tot de bepaling van elementen in het groenobject, die:

- waardevol zijn en dus te behouden
- potenties hebben
- knelpunten zijn voor een optimale ontwikkeling

1.3 Thema's

Bij het bepalen van waardering geeft men een waardeoordeel over iets op basis van iets. Het *over iets* staat voor alle bestudeerde thema's van het groenobject, inbegrepen de resultaten van het participatieproces. Het *van iets* is het beoordelingskader. Dat beoordelingskader is gebaseerd op objectieve en subjectieve criteria.

1.3.1 Objectieve of geobjectiveerde criteria

- **Conformiteit aan wet- en regelgeving en beleidsplannen**

Een groenobject of een onderdeel ervan is waardevol als het voldoet aan de wetgeving en de beleidsvoorschriften. Wanneer dat niet het geval is, is er sprake van een knelpunt.

Een voorbeeld

De speeltuin voldoet aan de veiligheidsvoorschriften; er wordt een specifiek beheer gevoerd voor een beschermde soort wanneer de regelgeving over de Speciale Beschermingszones dat vereist.

● **Zeldzaamheid**

Een groenobject of een onderdeel ervan is waardevol als het een zekere zeldzaamheid heeft. Die kunt u soms bepalen op basis van objectieve criteria: bvb. gespecialiseerde bronnen zoals Rode Lijsten, wetenschappelijke rapporten, naslagwerken als Landschapsatlas en Bomen in België. Soms kunt u dit ook op basis van geobjectiverde adviezen: bvb. het oordeel van specialisten van Monumenten & Landschappen voor historische elementen, van dendrologen voor bijzondere bomen, van specialisten in rozencollecties voor rozentuinen, van wetenschappers van het Instituut voor Natuurbehoud voor natuurwaarden.

Een voorbeeld

In de poelen leeft een grote populatie Kamsalamander, die als kwetsbaar aangeduid staat op de Rode Lijst van amfibieën en reptielen.

● **Gaafheid**

Gaafheid van een groenobject kan worden gedefinieerd als de mate van intact zijn op stilistisch (cultuurhistoriek / landschap) of biotisch vlak (levensgemeenschappen). Een groenobject of een onderdeel ervan is waardevol als het nog gaaf is, en heeft potenties als het bijna gaaf (en dus herstelbaar) is. U kunt de gaafheid bepalen op basis van objectieve criteria: bvb. gespecialiseerde literatuur zoals *Vegetatie van Nederland*, *Landschapsatlas*, beschermingsrapporten voor landschappen of monumenten. Soms kunt u dit ook op basis van geobjectiverde adviezen: bvb. het oordeel van specialisten van Monumenten & Landschappen voor historische elementen, wetenschappers van het Instituut voor Natuurbehoud voor natuurwaarden, tuinarchitecten voor een ontwerp.

Een voorbeeld

Mits het verwijderen van de spontane bebossing wordt de landschappelijke structuur, typisch voor de vroeg-landschappelijke stijl, perfect hersteld.

Een voorbeeld

De Hollandse linde in perceel 17 staat in het boek *Bomen van België* aangeduid als de tweede oudste en de derde dikste in Vlaanderen.

● **Mate van gebruik**

Een groenobject of een onderdeel ervan is waardevol als het succes heeft bij het publiek en dus veel gebruikt wordt, maar het kan ook een knelpunt zijn als overmatig gebruik leidt tot degeneratie.

Een voorbeeld

Het ruiterspad wordt bijna dagelijks gebruikt door de leden van de aan het park grenzende manège, maar op zondag zijn er regelmatig conflicten tussen ruiters en wandelaars op de kruispunten tussen ruiterspad en wandelpad.

- **Representativiteit**

Representativiteit staat voor de symboolwaarde van een groenobject. Het vertegenwoordigt iets waaraan belang gehecht wordt.

- **Een voorbeeld**

De jonge bosaanplant in perceel 3 is in 1988 aangeplant als geboortebos.

1.3.2 Subjectieve criteria

- **de visie van de beheerder**

Vanuit hun betrokkenheid hebben de beheerders (ambtenaar, ploegbaas, arbeiders) een uitstekend zicht op het functioneren van het groenobject. Hun beoordeling van wat belangrijk is, moet dus worden weergegeven.

- **de visie van het publiek**

Via het participatieproces kan het publiek aangeven wat het belangrijk vindt. Het publiek heeft als gebruiker een eigen visie op het groenobject.

2

Hoe waardering bepalen?

2.1 Aandachtspunten

Het toekennen van waardering aan een groenobject moet het mogelijk maken om de doelstellingen van het beheer op een beter onderbouwde manier te bepalen. De moeilijkheid is het spanningsveld subjectiviteit - objectiviteit in de waardering.

Groenobjecten zijn er voor en door mensen. Het zijn de beheerder en de gebruiker, die uiteindelijk instaan voor het functioneren en het gebruiken van het groenobject. De appreciatie van beheerder en gebruiker zijn per definitie subjectief. Daartegenover staan beleidsdocumenten en objectieve of geobjectiverde criteria, die mogelijk een andere benadering vragen.

De spanning tussen subjectiviteit en objectiviteit is nooit helemaal op te lossen. De hieronder voorgestelde methode probeert om die spanning zo klein mogelijk te maken en de subjectieve wensen van beheerder en publiek te verzoenen met de objectieve criteria.

2.2 Hoe pakt u het aan?

De waarderingsoefening moet leiden tot het bepalen van wat:

- waardevol is en dus te behouden
- potenties heeft
- een knelpunt is voor een optimale ontwikkeling

Dit moet u nagaan voor volgende thema's:

- cultuurhistoriek
- beleving en gebruik
- natuurlijke entiteiten (zowel natuurlijke als culturele beplantingen met natuurwaarde)
- beplantingen
- collecties
- bodem en hydrologie
- hydrografie
- reliëf
- integraal waterbeheer
- duurzaam beheer van energie en materialen
- eventueel andere

Daarvoor kunt u waarderingskaarten opstellen, die de objectieve waarderingscriteria, de waardering van de beheerder en die van het publiek in kaart brengen.

● Objectieve criteria voor waardering

- ↓ stap 1 Beschrijf de mate waarin het groenobject voldoet aan de wettelijke en beleidsmatige vereisten³⁶. Beschrijf vooral de knelpunten en noteer het nummer van de terreineenheid waar ze zich voordoen. Duid ze aan op een kaart en voeg ze toe.
- stap 2 Beschrijf welke elementen in het groenobject zeldzaam zijn en op basis van welke criteria die zeldzaamheid is bepaald. Duid die elementen aan op een kaart en voeg ze toe.
- stap 3 Beschrijf welke elementen een zekere gaafheid hebben, in hoeverre die nog volledig is en waar ze mits een beperkte beheeringreep kan worden hersteld. Geef aan op basis van welke criteria u die beoordeling maakt. Duid de gave zones aan op een kaart en voeg ze toe.
- stap 4 Beschrijf welke zones een belangrijke gebruiksdruk ondergaan en de redenen voor het succes van die zones. Geef aan of de gebruiksdruk overmatig is. Duid de sterk gebruikte zones aan op een kaart en voeg ze toe.
- stap 5 Beschrijf welke elementen een symboolwaarde hebben (de *representativiteit*) en waarom. Duid de representatieve zones aan op een kaart en voeg ze toe.

³⁶ Zie hoofdstuk C, rubriek Milieukwaliteit.

● Waardering van de beheerder

- ↓ stap ① Geef het verslag en de bijhorende kaarten van de studiegegevens die u verzameld heeft in het vorige hoofdstuk aan alle betrokken personen (schepenen, ambtenaren, ploegbazen, arbeiders) en vraag hen deze grondig te lezen.
- stap ② Stel alle betrokken personen volgende vragen:
- Wat vindt u waardevol en dus te behouden in het groenobject?
  - Wat vindt u dat ontwikkeld kan worden in het groenobject omdat er potenties aanwezig zijn?
  - Wat zijn knelpunten die een optimaal functioneren van het groenobject belemmeren voor een optimaal functioneren?
- Laat ze de situering van hun antwoorden ook aanduiden op een kaart.
Voor schepenen, ambtenaren en ploegbazen kan de bevraging schriftelijk, voor arbeiders is het wenselijk om de bevraging mondeling te doen.

● Waardering van het publiek

- ↓ stap ① Duid op een kaart de knelpunten en de waarden aan, zoals die uit het participatieproces naar voor zijn gekomen.

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

Elke groenbeheerder moet bepalen wat er belangrijk (waardevol) is in zijn groen-object, wat mogelijke potenties heeft en waar de knelpunten zitten. Dat kan door een waardering toe te kennen, die gebaseerd is op de kennis van wat is (de studieresultaten), de resultaten van de participatie (mening van het publiek) en de eigen mening van de beheerder.

3.2 Welke vragen moeten worden beantwoord?

- Wat is te behouden, want absoluut waardevol voor:
  - statuut
  - cultuurhistoriek
  - beleving en gebruik
  - natuurlijke entiteiten (zowel natuurlijke beplantingen als culturele beplantingen met een natuurwaarde)
  - beplantingen
  - collecties
  - bodem en hydrologie
  - hydrografie
  - reliëf
  - milieu
  - groenstructuur in de ruimere omgeving
  - eventueel andere
- Wat is te ontwikkelen, want aanwezig en potentieel waardevol voor de items uit deze lijst?
- Wat zijn de knelpunten bij de items uit deze lijst?

Doelstellingen afwegen en formuleren

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

Het woord doelstelling moet hier worden begrepen als beheerdoelstelling. Het gaat dus om het bepalen van dat waartoe het beheer moet leiden, om dat wat u wilt bereiken in of met het groenobject. Doelstellingen bepalen betekent dus zoveel als het opbouwen van een beheervisie.

In de concrete uitwerking gaan we uit van drie soorten doelstellingen:

- doelstellingen voor het groenobject als geheel
- beleidsmatige doelstellingen
- thematische doelstellingen

Doelstellingen worden niet rechttoe-rechtaan bepaald. Meerdere functies en/of waarden kunnen in een groenobject of op een terreineenheid naast elkaar voorkomen. Dan moet er telkens worden nagedacht of en hoe men die kan (blijven) realiseren. Dit noemen we de afweging. Soms komen verschillende waarden binnen een terreineenheid in conflict met elkaar. Dan is er het afwegingskader (zie bijlage), dat voor tal van situaties aangeeft hoe u het best de knoop doorhakt.

1.2 Belang en toepassing

Doelstellingen formuleren is het ultieme doel van het beheerplan. Het zijn immers de doelstellingen, die de grote richtingen van de toekomst van het groenobject aangeven. Het zijn ook de doelstellingen, die de toekomstige ontwikkeling van elke terreineenheid bepalen.

2

Relatie tussen afweging en doelstellingen

2.1 Afweging en waardering

Bij de bepaling van doelstellingen kunnen meerdere waarden (deels) tegenover elkaar staan en dan is afweging noodzakelijk. Dit kan op drie niveaus:

- de waarde van een bepaalde terreineenheid tegenover de waarde van het geheel
- twee of meer tegengestelde/conflicterende waarden op een terreineenheid
- twee of meer tegengestelde/conflicterende waarden op aanpalende terreineenheden

In zulke gevallen moet u een keuze maken. Gebruik daarvoor de resultaten van de waarderingsoefening.

2.2 Afwegen is niet eenmalig

Afwegen is een permanent proces: het gaat vooraf aan het bepalen van een doelstelling, maar in een latere fase worden ook de verschillende doelstellingen inhoudelijk en ruimtelijk tegenover elkaar afgewogen.

2.3 Afwegingskader

Het maken van een afweging leidt niet steeds tot resultaten. Soms is het conflict tussen diverse waarden zo groot dat hulp - een *objectieve/geobjectiveerde* basis – welkom is. Bos & Groen heeft daarom een *afwegingskader* samengesteld (zie bijlage).

Centraal staat het begrip “conflict”. Er is sprake van een conflict wanneer twee waarden of potentieel te ontwikkelen waarden (deels) in tegenspraak zijn, of wanneer de ene waarde de andere (deels) uitsluit. Dit kan zich afspelen op het niveau van het groenobject als geheel, tussen terreineenheden, maar ook binnen een terreineenheid. Als u er niet meteen uitraakt, kunt u in die gevallen de doelstellingen meestal bepalen aan de hand van het afwegingskader. Het afwegingskader streeft echter geen volledigheid na. Soms zult u als groenbeheerder autonoom keuzes moeten maken, waarbij het Harmonisch Park- en Groenbeheer het oriëntatiepunt vormt.

3 Doelstellingen bepalen

3.1 Plaats van doelstellingen in het beheerplan

3.1.1 Doelstellingen bepalen, een complexe zaak

Doelstellingen bepalen is complex. Het speelt zich af op verschillende ruimtelijke, thematische en ondersteunende niveaus, die echter niet strak van elkaar te scheiden zijn.

De ruimtelijke niveaus zijn:

- het groenobject in relatie tot de omgeving (macroniveau)
- het groenobject als geheel (mesoniveau)
- de verschillende terreeneenheden in het groenobject (microniveau)

De thematische niveaus zijn:

- beleving en gebruik
- cultuurhistorische, architecturale en landschappelijke aspecten
- biotische aspecten
- milieuaspecten

De ondersteunende niveaus zijn de randvoorwaarden, die invloed hebben op de ruimtelijke en thematische niveaus:

- statutaire aspecten
- abiotische omstandigheden
- relaties tot de omgeving

Het Harmonisch Park- en Groenbeheer gaat voor multifunctionaliteit en verwevenheid van functies. Doelstellingen moeten dus worden geformuleerd als gehelen, die rekening houden met alle niveaus en hun diverse elementen.

In de concrete uitwerking gaan we uit van drie soorten doelstellingen:

- doelstellingen voor het groenobject als geheel
- beleidsmatige doelstellingen
- thematische doelstellingen

3.1.2 Autonomie van de beheerder?

De veelheid aan objectieve gegevens en subjectieve meningen moet worden gekanaliseerd in doelstellingen. Hoe complex en veelomvattend het geheel ook is, u, de beheerder, zult de knopen moeten doorhakken.

Belangrijk daarbij is dat u het kwaliteitsniveau bepaalt dat u wilt realiseren.

De waarderingsoefening is immers niet zo maar te vertalen naar een beheerplan.

U moet keuzes maken in functie van timing, personeelsbezetting, financiën, enz. Zo kunt u bvb. kiezen voor een hoog kwaliteitsniveau voor één aspect van het groenobject en een lager kwaliteitsniveau voor een ander aspect.

3.1.3 Discussie leidt tot evenwicht

Hoe belangrijk uw mening en uw kennis als beheerder van het groenobject ook is, het blijft slechts één mening. Interne discussie over het beheerplan kan meerdere visies aan de oppervlakte doen komen en de kwaliteit van beslissingen alleen maar verrijken. Betrek daarbij niet alleen ambtenaren, maar ook ploegbazen en arbeiders. Betrek ook andere *gemeentelijke diensten*. De dienst Milieu, de dienst Ruimtelijke Ordening en de dienst Openbare Werken liggen het meest voor de hand, maar ook de dienst Jeugd en de dienst Cultuur en Recreatie lijken belangrijke gesprekspartners.

Een ander belangrijk discussieforum, eigen aan het Harmonisch Park- en Groenbeheer, is de participatie. De mening van het *doelpubliek* is vanzelfsprekend ook erg belangrijk. Tijdens het participatieproces kan een overlegmoment over de voorgestelde beheerdoelstellingen zeer waardevol zijn. Zo vergroten niet alleen het evenwicht en de nuance van het beheerplan, maar ook de betrokkenheid en het draagvlak ervoor.

3.2 Vormvereisten voor doelstellingen

Om goede doelstellingen te formuleren, moet u met een aantal vormvereisten rekening houden: bepaal ze per niveau, formuleer ze op een meetbare manier, hou rekening met de ruime omgeving, en verwar ze niet met beheerrichtlijnen.

3.2.1 Bepaal doelstellingen per niveau

In de concrete uitwerking worden doelstellingen bepaald op drie niveaus:

- doelstellingen voor het groenobject als geheel
- thematische doelstellingen
- beleidsmatige doelstellingen

Wanneer u doelstellingen bepaalt, zult u merken dat de verwevenheid van deze niveaus het moeilijk maakt om u daaraan strikt te houden. Om tot meer duidelijkheid te komen en discussies achteraf te voorkomen, is een strakke opdeling toch de beste optie. Als de niveaus sterk verweven zijn, werkt u het best met verwijzingen naar doelstellingen van een hoger of lager niveau. Dat gaat het vlotst als u de doelstellingen doorlopend nummert.

De keuze voor drie niveaus van doelstellingen is belangrijk. Het is aangewezen om de voorgestelde volgorde aan te houden. U bepaalt eerst de doelstellingen voor het groenobject als geheel. Het gaat om de grote lijnen, het wezenlijke. Dan volgen de beleidsmatige doelstellingen, die het kader scheppen waarbinnen het beheer van het groenobject kan worden gerealiseerd. Ten slotte volgen de meer praktische the-

matische doelstellingen op het niveau van de terreineenheden. Ze bepalen de directe invulling van het groenobject en moeten passen binnen de doelstellingen voor het groenobject als geheel (afweging).

3.2.2 Formuleer meetbare doelstellingen

Doelstellingen moeten zo concreet mogelijk zijn, vertaalbaar in aanbestedingsplannen en jaarplannen. Bovendien moeten ze evalueerbaar zijn.

U kunt beheerdoelstellingen concreet maken door het gewenste kwaliteitsniveau en het gewenste doelpubliek aan te duiden:

- **het gewenste kwaliteitsniveau**

In de meeste gevallen is het perfect mogelijk (soms cijfermatig) te beschrijven welk kwaliteitsniveau men wil bereiken op een bepaalde plaats.

- **het gewenste doelpubliek**

Kwaliteit kan alleen gehaald worden of gehandhaafd blijven indien de publieksdruk niet te hoog, maar ook niet te laag is. Die druk kan verschillen voor elk onderdeel van het groenobject en kunt u dus koppelen aan de doelstellingen voor elke terreineenheid. U kunt daar doorgaans (maar niet altijd) een indicatief of te verwachten getal op plakken.

Een voorbeeld

Ter verduidelijking enkele voorbeelden:

- een arboretum met een (binnen de mogelijkheden van de abiotische omstandigheden) volledige collectie van Quercus en Tilia;
- een speeltuin met een oppervlakte van 1500 vierkante meter, een zandondergrond, bestemd voor kinderen tussen 8 en 14, uitgevoerd in FSC-gelabeld hout en die beantwoordt aan de actuele veiligheidsnormen;
- een bloemrijk mesotroof hooiland op droge bodem met minstens veel margriet en sint-janskruid of andere hertshooisoorten, met een oppervlakte van 80 are.

3.2.3 Kijk verder dan het groenobject lang is

Een groenobject is geen eiland. Vaak hebben omstandigheden buiten het groenobject een sterke invloed op de functievervulling. Denk daarom bij het bepalen van om het even welke doelstelling na over het verbeteren van omstandigheden buiten het groenobject, die een optimale functievervulling binnen het groenobject belemmeren, zoals de toegankelijkheid van het groenobject, communicatie met het publiek, abiotische moeilijkheden, enz.

Een voorbeeld

- Doelstelling inzake toegankelijkheid: de oversteekplaats aan de grote weg richting park moet veiliger worden gemaakt door de aanleg van een verkeersdrempel;
- Doelstelling inzake abiotiek: het insijpelen van water vanuit het stort in de centrale beek, die de parkvijver voedt, moet worden voorkomen.

3.2.4 Verwar doelstellingen niet met beheerlijnen

Doelstellingen geven richting aan het beheer. Ze bepalen wat men wil bereiken met het groenobject of met een onderdeel ervan, niet hoe men dat wil bereiken. Het hoe wordt gevat in de beheerlijnen, dus in de beschrijving van de concrete acties op het terrein.

3.3 Doelstellingen afwegen en bepalen: hoe pakt u het aan?

3.3.1 Afweging en afwegingskader

De werkwijze die we voorstellen voor het opstellen van een beheerplan moet leiden tot het detecteren van conflicten. Daarvoor kunt u gebruik maken van de talrijke kaarten (in het GIS – systeem). U kunt de verschillende kaartlagen over elkaar heen leggen en zo eventuele knelpunten gemakkelijk vaststellen, met name:

- **de waarderingskaarten**³⁷

Op deze kaarten vindt u de belangrijke waarden vanuit verschillende standpunten. Wanneer die zich afspelen in dezelfde zones, is de kans op een conflict vrij groot.

- **de thematische kaarten**

In principe komen doorgaans alle belangrijke waarden aan bod op de waarderingskaarten, maar vooral waarden op het statutaire of abiotische vlak kunnen over het hoofd worden gezien. Daarom is het goed om er deze thematische kaarten uit het hoofdstuk Studie bij te nemen. Ook de andere thematische kaarten uit dat hoofdstuk kunnen nuttig zijn.

Het is zeker nuttig om ook de begeleidende teksten bij de kaarten nog eens na te lezen. Ook uw kennis als beheerder over conflicten, die onvoldoende naar voor komen uit de verschillende kaarten, kan een stevig fundament vormen voor de afweging. Om doelstellingen tegenover elkaar af te wegen, doorloopt u een aantal stappen. Wanneer u daarbij conflicten vaststelt, kunt u een beroep doen op het afwegingskader, dat als bijlage bij deze rubriek is opgenomen.

- ↓
- stap 1 Onderzoek of te realiseren waarden in conflict zijn met waarden, die betrekking hebben op het groenobject als geheel. Bekijk vooral de abiotische waarden en de milieuwaarden. Wanneer u geen conflict vaststelt, ga meteen naar stap 3.
  - stap 2 Beschrijf het conflict. Zoek het op in de afwegingstabel en beschrijf uw beslissing.
  - stap 3 Onderzoek of er te realiseren waarden in conflict zijn op terreineenheden onderling. Wanneer u geen conflict vaststelt, ga dan meteen naar stap 5.
  - stap 4 Beschrijf het conflict. Zoek het op in de afwegingstabel en beschrijf uw beslissing.
  - stap 5 Onderzoek de terreineenheden met een multifunctionele invulling op conflicten tussen waarden. Wanneer u geen conflict vaststelt, ga dan meteen naar stap 7.
  - stap 6 Beschrijf het conflict. Zoek het op in de afwegingstabel en beschrijf uw beslissing.
  - stap 7 Onderzoek het groenobject op resterende knelpunten, die nog moeten worden opgelost. Bekijk de mogelijke oplossingen en maak, indien nodig, een nieuwe afweging.

³⁷ Zie vorige rubriek *Waardering bepalen*.

3.3.2 Doelstellingen voor het groenobject als geheel

Doelstellingen bepalen is een permanent proces dat op de afweging volgt, maar er vaak ook naar terugrijpt. Men poneert een mogelijke doelstelling, gaat die afwegen en eventueel herafwegen tot men een goed resultaat bereikt.

De doelstellingen voor het groengebied als geheel betreffen de grote lijnen van de beheervisie. De belangrijkste thema's zijn uitstraling, gebruikstypologie en waarde:

● **Uitstraling**

Beschrijf de bedoelde impact en aantrekkingskracht van het groenobject op de omgeving.

Een voorbeeld

- De Karel V-laan is een drukke invalsweg in de stad, bebouwd met monumentale 19de-eeuwse woningen en veel horecazaken. Het verkeersgroen moet dus aantrekkelijk zijn als visitekaartje voor de stad én voor de horecabezoeker én verkeersvertragend werken zonder files te veroorzaken.
- Het speelpleintje van de Vrijheidstraat moet enkel mensen aantrekken uit de Parkwijk.
- Het park van Gaasbeek moet mensen uit Brussel, het westen van Vlaams-Brabant en het zuiden van Oost-Vlaanderen aantrekken, alsook mensen uit heel Europa met interesse voor oude horticulturele technieken.

● **Gebruikstypologie**

Beschrijf de grote lijnen van de recreatieve structuur van het groenobject. Zo' n typologie geeft enkel de grote lijnen, de hoofdbedoeling aan en sluit niet uit dat bepaalde terreineenheden een heel andere invulling krijgen.

Een voorbeeld

- Het stadspark is vooral gericht op stille wandelrecreatie en op de esthetische landschapservaring.
- Het provinciaal domein richt zich vooral op ligweide- en waterrecreatie voor de grote massa.
- Het park is vooral gericht op kennisopbouw over dendrologie.

● **Waarde**

Beschrijf de belangrijke inhoudelijke waarde en/of de uniciteit van het groenobject als geheel, die zal behouden, ontwikkeld of geaccentueerd worden in het beheerplan. Voor veel groenobjecten zal dat echter niet kunnen omdat er gewoon geen grote waarde aanwezig is

Een voorbeeld

- De aanwezigheid van Kruidenmoeras en de volledige collectie inheemse rozen (inclusief variaties) zijn bepalend in de beheerkeuzes voor het Vrijbroekpark.
- Het park is een ontwerp van Le Nôtre.
- De kleurrijke invulling met eenjarige van het rondpunt op de invalsweg van de gemeente, combineert een vertraging van het verkeer binnen de dorpskom en een aantrekkelijke toegang.

3.3.3 Beleidsdoelstellingen

Los van de optimale invulling van het groenobject zelf, is er de beleidsmatige versterking van het groenbeleid in de gemeente. Het kan gaan om het afstemmen van andere beleidsdomeinen op het groenbeleid, maar ook om het verbeteren van de statutaire omstandigheden van het groenobject zelf.

Hoe pakt u dit aan?

- Beschrijf de beleidsdoelstellingen, die de afstemming van verschillende beleidsdomeinen op het groenbeleid mogelijk maken.

Een voorbeeld

De beheerder wil inspraak hebben bij het opstellen van het nieuwe verkeersbeleidsplan voor de invulling van het verkeersgroen, maar evenzeer voor een veiliger toegankelijkheid van het stadspark.

- Beschrijf de doelstellingen voor het verbeteren van de statutaire omstandigheden, die een optimale functievervulling belemmeren in het groenobject. Het betreft vooral doelstellingen inzake de eigendomstructuur en de juridische verankering.

Een voorbeeld

- De private enclave in het park moet worden aangekocht en er moet een schatting van de waarde worden gemaakt. Op de begroting moet permanent geld beschikbaar zijn en er is een actieve politiek nodig om de aankoop te realiseren.
- Er moet een BPA worden opgemaakt om het parkje van woongebied om te zetten naar parkgebied.

Hoe belangrijk beleidsdoelstellingen ook zijn, ze kunnen sterk vertragend of zelfs verlamdend werken bij het goedkeuren van het beheerplan. Zorg daarom steeds voor een consensus vooraleer een beleidsdoelstelling opgenomen wordt in het beheerplan.

3.3.4 Thematische doelstellingen

3.3.4.1

Tussen thema en terreineenheid

In dit onderdeel worden de doelstellingen per thema behandeld, maar ze worden aan terreineenheden gekoppeld wanneer dat relevant is. Op die manier worden thematische doelstellingen ook echt concreet. Dat kan het best door gebruik te maken van de nummers, die aan de terreineenheden toegekend zijn in het betreffende studieonderdeel.

Een voorbeeld

Er worden educatieve borden geplaatst voor het natuurleerpad op:

- V 16/2: hooilandbeheer met voorstelling van pinksterbloem als waardplant van de oranjetip;
- V 3/4: holle boom in de boszone met voorstelling van de bosuil als broedvogel;
- V 17/2: open grasvlakte in het bos met voorstelling van het belang van een mantelzoomvegetatie
- De bestaande speeltuin (V 15/1) is gericht op een doelpubliek van 3 tot 8 jaar en wordt uitgebreid naar een doelpubliek van 8 tot 14 jaar op V 17/1.

3.3.4.2

Thema's

De opbouw van thematische doelstellingen wordt zeer concreet gemaakt door de vraagstelling. Doelstellingen moeten worden geformuleerd in termen van behoud, herstel of inrichting. Zoals hoger gesteld, worden zulke doelstellingen in een meetbare vorm geformuleerd.

De te behandelen thema's kunnen worden ondergebracht onder mensgerichte, natuurgerichte, milieugerichte en statutaire doelstellingen.

● Mensgerichte doelstellingen

● Cultuurhistoriek

gewenste kwaliteit van de cultuurhistorische functie

- te handhaven en te onderhouden opbouw en elementen
- te restaureren, reconstrueren en renoveren opbouw en elementen

● Beleving

gewenste kwaliteit van de educatieve functie

- te handhaven, te onderhouden of in te richten educatieve infrastructuur

gewenste kwaliteit van de landschappelijke functie

- te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur in functie van het karakter en de landschappelijke waarde gewenste kwaliteit van de esthetische functie
- te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur in functie van de esthetiek van het park

- Gebruik
  - gewenste kwaliteit van de sociaalrecreatieve functie
    - te handhaven, te herstellen of in te richten infrastructuur
    - te handhaven, te herstellen of in te richten padenstructuur
    - beschrijving van het minimaal te waarborgen gebruik vanuit de gewenste functies
    - beschrijving van de minimaal te voorziene betreedbaarheid en de tijdelijk of permanent afgesloten zones
    - beschrijving van de minimaal te verzekeren fysieke en sociale veiligheid

gewenst niveau van de wetenschappelijke functie

- beschrijving van de wetenschappelijke activiteit

● **Natuurgerichte doelstellingen**

gewenst niveau van de ecologische functie

- beschrijving van het gewenste reliëf, hydrologie, gradiënten en microklimaat
- te handhaven, te herstellen of in te richten ecologisch waardevolle zones
- te handhaven, te herstellen of in te richten stiltezones

gewenst niveau van de organismebeschermende functie

- te handhaven, te herstellen of in te richten zeldzame en/of waardevolle bomen, heesters, vegetaties, collecties, enz...
- te handhaven, te herstellen of in te richten omstandigheden voor te beschermen biotopen en hun zeldzame fauna en flora met bijzondere aandacht voor de noodzakelijke abiotische omstandigheden

● **Milieugerichte doelstellingen**

gewenst niveau van de milieubeschermende functie

- beschrijving van de milieubeschermende maatregelen
- beschrijving van de milieuvervuilende activiteiten en de motivatie van de noodzakelijkheid ervan.

● **Statutaire doelstellingen**

gewenst niveau van het statuut

- elementen vanuit het openbaar of privaat karakter
- elementen vanuit de toegankelijkheid
- elementen vanuit het parkreglement
- elementen vanuit de bescherming als monument of landschap
- elementen vanuit de planologische bestemming
- elementen vanuit de bestemming binnen de natuur- en bosstructuur
- elementen vanuit de bestaande erfgoedbestemmingen
- elementen vanuit de bestaande gebruiksovereenkomsten

3.4 Hoe brengt u harmonie in het beheerplan?

Een goede voorkennis, een goed overwogen denkoefening over waardering en afweging, en een evenwichtige bepaling van de doelstellingen zijn garanties voor een beheerplan dat voldoet aan de visie van Harmonisch Park- en Groenbeheer. Daarom is het zinvol om aan het eind van de rit de beheervisie nog eens te controleren op haar harmonisch zijn.

- ↓ stap 1 **duurzaamheid**. Zijn de geformuleerde doelstellingen geen bedreiging voor de duurzaamheid van het groenobject? Dragen de doelstellingen bij tot duurzaamheid van het groenobject? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 2 **dynamiek**. Leggen de geformuleerde doelstellingen de functie - invulling niet definitief vast? Dragen de doelstellingen bij tot een noodzakelijke dynamiek? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 3 **geïntegreerde multifunctionaliteit**. Leiden de geformuleerde doelstellingen wel voldoende tot een groenobject, waarin meerdere functies met elkaar verweven zijn? (Deze vraag geldt natuurlijk niet voor kleine groenobjecten met een duidelijke en beperkte functie, bvb. verkeersgroen). Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 4 **soorten- en biodiversiteit**. Leiden de geformuleerde doelstellingen niet tot het verlagen van de soorten- en biodiversiteit? Dragen de doelstellingen bij tot een grotere soortendiversiteit? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 5 **structuurdiversiteit**. Leiden de geformuleerde doelstellingen niet tot het verlagen van de structuurdiversiteit? Dragen de doelstellingen bij tot een grotere structuurdiversiteit? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 6 **aantrekkelijkheid en landschappelijke variatie**. Leiden de geformuleerde doelstellingen niet tot het verlagen van de aantrekkelijkheid en de landschappelijke variatie? Dragen de doelstellingen bij tot een grotere aantrekkelijkheid en landschappelijke variatie? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.
- stap 7 **milieukwaliteit**. Leiden de geformuleerde doelstellingen niet tot het verlagen van de milieukwaliteit? Dragen de doelstellingen bij tot een grotere milieukwaliteit? Pas aan indien nodig of motiveer waarom er toch geen wijziging aangebracht wordt.

4

Aanbevelingen

4.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Stel voor elk groenobject doelstellingen voor het geheel, beleidsmatige en thematische doelstellingen op.
- Koppel de thematische doelstellingen in de mate van het mogelijke aan terreineenheden.
- Hou bij het opstellen van de doelstellingen rekening met de resultaten van de studie, de participatie en de waardering.
- Zorg bij de bepaling van de doelstellingen voor een onderbouwde en permanente afweging. Gebruik het afwegingskader indien nodig.
- Formuleer de doelstellingen zo concreet en meetbaar mogelijk.
- Bekijk de invloed van de ruimere omgeving en formuleer indien nodig ook doelstellingen, die daarop betrekking hebben.
- Controleer de doelstellingen op hun harmonisch zijn.

4.2 Welke vragen moeten worden beantwoord?

- Wat zijn de doelstellingen voor het groenobject als geheel?
- Wat zijn de beleidsmatige doelstellingen?
- Wat zijn de thematische doelstellingen en aan welke terreineenheden zijn die gekoppeld?
- Leiden de geformuleerde doelstellingen en de samenhang tot een harmonisch beheer op het niveau van duurzaamheid, dynamiek, geïntegreerde multifunctionaliteit, soorten- en biodiversiteit, structuurdiversiteit, aantrekkelijkheid en variatie, en milieukwaliteit?

Beheerrichtlijnen formuleren

1 Beschrijving

1.1 Definitie en afbakening

Een beheerrichtlijn is de beschrijving van de concrete beheerhandelingen, die moeten worden uitgevoerd om de doelstellingen te halen.

Beheerrichtlijnen zijn dus altijd zeer concreet en op (een) specifieke terreineenhe(i)d(en) gericht. Ze beschrijven handelingen, de timing en de frequentie ervan. Het is ook wenselijk om de kosten van die handelingen in te schatten om een begroting te kunnen opstellen.

Beheerrichtlijnen moeten zo worden geformuleerd dat een vertaling naar jaarplannen eenvoudig is.

1.2 Belang en toepassing

Elk groenobject moet op een of andere manier worden beheerd, zelfs als dat beheer bestaat uit *niets* doen. U moet dus beheerrichtlijnen opstellen voor elk groenobject en voor elk onderdeel ervan.

2 Beheerrichtlijnen bepalen

2.1 Rol van technische vademecums

Dit vademecum geeft praktische aanwijzingen over hoe u een beheerplan kunt opstellen. Beheerrichtlijnen vormen daarvan een zeer belangrijk onderdeel.

De concrete uitwerking van beheerrichtlijnen is echter een technisch gegeven, met vragen als: wat moet ik wanneer doen om welk soort doelstelling te kunnen realiseren? Die komen in dit vademecum niet aan bod. Bos & Groen zal vier technische vademecums opstellen om dat soort vragen te beantwoorden.

Dit betekent geenszins dat u moet wachten op het verschijnen van die technische vademecums om een beheerplan uit te voeren. Elke groenbeheerder heeft voldoende vakkennis en ervaring om het overgrote deel van de beheerrichtlijnen te kunnen uitvoeren. Waar nodig kan hij er de vakliteratuur op naslaan.

2.2 Soorten beheerrichtlijnen

Er zijn drie soorten *beheerrichtlijnen*: beheerrichtlijnen voor eenmalige werken, voor omvormingsbeheer en voor regulier beheer.

- Beheerrichtlijnen voor *eenmalige* werken: het gaat om beheerwerken, die kort na het implementeren van het beheerplan worden uitgevoerd. Het betreft eenmalige ingrepen, gericht op het herstel van een toestand of een herinrichting in functie van een bepaalde doelstelling.
- Beheerrichtlijnen voor *omvormingsbeheer*: het gaat om beheerwerken, die tijdelijk uitgevoerd worden (maximaal enkele jaren) om de betreffende terreineenhe(i)d(en) om te vormen tot de gewenste kwaliteit.
- Beheerrichtlijnen voor *regulier beheer*: het gaat om beheerwerken, die op regelmatige basis worden uitgevoerd en eigenlijk te beschouwen zijn als onderhoudsbeheer (nadat de kwaliteit van de terreineenheid op het gewenste niveau is gebracht).

2.3 Thema's voor beheerrichtlijnen

Volgende grote rubrieken moeten in de beheerrichtlijnen besproken worden (wanneer relevant):

Werken die de terreineenheden overschrijden in functie van:

- een wijziging van de fysieke toestand (reliëf, wegeaanleg, drainage, regime van de waterlopen, bodembewerking, andere);
- het intellectuele beheer (openstelling, educatie, wetenschappelijke beheer, andere).

Werken in vlakvormige terreineenheden in functie van:

- een wijziging van de fysieke toestand (reliëf, wegeaanleg, drainage, regime van de waterlopen, bodembewerking, andere);
- het groenbeheer;
- het intellectuele beheer (communicatie, openstelling, educatie, wetenschappelijke beheer, andere).

Werken aan lijnvormige elementen in functie van:

- een wijziging van de fysieke toestand (reliëf, wegeaanleg, drainage, regime van de waterlopen, bodembewerking, andere);
- het groenbeheer;
- het intellectuele beheer (communicatie, openstelling, educatie, wetenschappelijke beheer, andere).

Werken aan puntvormige elementen in functie van:

- het groenbeheer;
- het intellectuele beheer (communicatie, openstelling, educatie, wetenschappelijke beheer, andere).

2.4 Hoe formuleert u beheerrichtlijnen?

2.4.1 Beheerrichtlijnen voor eenmalige werken

- ↓ stap ① Duid op een kaart met de nummers van de terreineenheden aan waar eenmalige herstel- of inrichtingswerken zullen worden uitgevoerd.
- stap ② Beschrijf de werken, die zullen worden uitgevoerd en koppel ze aan het nummer van de terreineenheid

2.4.2 Beheerrichtlijnen voor omvormingsbeheer

- ↓ stap ① Duid op een kaart met de nummers van de terreineenheden aan waar gedurende een zekere tijd werken voor omvormingsbeheer zullen uitgevoerd worden
- stap ② Beschrijf de werken, die zullen worden uitgevoerd en koppel ze aan het nummer van de terreineenheid

2.4.3 Beheerrichtlijnen voor regulier beheer

- ↓ stap ① Stel beheerrichtlijnen op voor alle terreineenheden. Formuleer ze per terreineenheid. Gebruik de nummers van de terreineenheden en geef telkens aan welke handelingen uitgevoerd moeten worden.
- stap ② Beschrijf de handeling die men moet uitvoeren.
- stap ③ Beschrijf de frequentie waarmee de handeling uitgevoerd zal worden. Dat kan variëren van vele keren per jaar (gazonbeheer) tot één keer per vijftig jaar (restauratie van de voegen in een oud gebouw). Dit is niet altijd mogelijk of voorspelbaar, maar waar het wel kan, is het zinvol.
- stap ④ Beschrijf de timing van de handeling (wanneer in het seizoen?).
- stap ⑤ Geef aan of de werken in eigen beheer zullen worden gedaan dan wel uitbesteed aan derden.
- stap ⑥ Beschrijf de vermoedelijke kostprijs (arbeid en werkingsmiddelen) en de eventuele opbrengst.

2.4.4 Samenvatting beheerrichtlijnen

- ↓ stap ① Maak een samenvattende tabel van alle mogelijke beheermaatregelen voor de volle duur van het beheerplan (20 jaar), waarin u de werken, de timing en frequentie opneemt (zie bijlage schema beheerrichtlijnen).

3

Aanbevelingen

3.1 Wat wordt er minimaal verwacht?

- Formuleer de beheerlijnen voor alle terreineenheden omtrent regulier beheer, en waar nodig omtrent eenmalig herstel- of inrichtingsbeheer en omvormingsbeheer.
- Duid alle geplande beheerwerken aan in een samenvattende tabel.

3.2 Welke vragen moeten worden beantwoord?

- Welke eenmalige herstel- of inrichtingswerken moeten op welke terreineenheden worden uitgevoerd? Wanneer worden ze gepland?
- Welke omvormingsmaatregelen moeten op welke terreineenheden uitgevoerd worden? Wanneer worden ze gepland?
- Welke reguliere beheermaatregelen moeten op welke terreinen uitgevoerd worden? Wanneer worden ze gepland?

Bijlage: Schema beheerlijnen

Nr	Terreineenheid	Jaar 1	Jaar 2	Jaar 3	Jaar 4	Jaar 5	Jaar 6	Enz.
1	dreef	Controle op dood hout verwijderen takken indien nodig	Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Enz.
2	ligweide	Gazon maaien wekelijks vanaf 1 april tot 15 oktober	Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Enz.
3	struweelmassief	Niets	Vormsnoei in november	Niets	Niets	Niets	Vormsnoei in november	Enz.
4	speeltuin	Volledige heraanleg	Controle op veiligheid	Idem	Idem	Idem	Behandelen hout in maart	Enz.
5	hakhoutbos	Hakhoutbeheer 1/3 van oppervlakte in november/februari met afvoer hout	Idem 1/3 van oppervlakte in november/februari met afvoer hout	Idem	Niets	Niets	Niets	Enz.
6	hooiland	3 maai beurten en met afvoer eind mei/ half juli en eind september	Idem	Idem	2 maai beurten en met afvoer eind juni en eind september	Idem	Idem	Enz.
	Enz.	Enz.	Enz.	Enz.	Enz.	Enz.	Enz.	Enz.

Monitoring organiseren

1

Definitie en afbakening

Monitoring is een studietechniek die via gestandaardiseerde en herhaalde meetmethodes de toestand en de evoluties van het onderzoeksobject opvolgt. Ze vergelijkt daartoe de onderzoeksgegevens op een wetenschappelijke wijze in functie van de vooropgestelde doelstellingen. Monitoring wil dus via een objectieve meetmethode uitspraken doen over hoe de studieobjecten door de tijd heen evolueren onder het gevoerde beheer.

De specificiteit van monitoring is dus:

- herhaling. Het onderzoek wordt steeds opnieuw gevoerd, waardoor de evolutie in de gegevens duidelijk wordt
- standaardisatie. Het onderzoek wordt steeds opnieuw op precies dezelfde manier gevoerd, zodat de gegevens perfect vergelijkbaar zijn
- gerichtheid op de doelstellingen. In het onderzoek wordt bekeken of de doelstellingen gehaald worden. De onderzoeksmethode moet het dus mogelijk maken om de effectiviteit van het beheer in relatie tot de geformuleerde doelstelling te evalueren.

2

Belang en toepassing

Monitoring behoort tot de basisvereisten van het Harmonisch Park- en Groenbeheer. Vermits een beheerplan voor elk groenobject beheerdoelstellingen formuleert, moeten deze ook gemonitord worden. Monitoring is dus noodzakelijk voor elk groenobject.

3

Onderzoeksthema's

Monitoring is een begrip met een omvangrijke inhoud en met eindeloze mogelijkheden. Het is echter arbeidsintensief en duur. Bos & Groen wil daarom nog wat tijd nemen om nauwkeurig te onderzoeken welk soort monitoring noodzakelijk is en op zoek gaan naar methodes, die voldoende kwaliteit met werkgemak en haalbaarheid combineren. U mag dus nog een aanvulling op dit vademecum verwachten. Wordt vervolgd.

